

DANSKE STUDIER

UDGIVNE AF

MARIUS KRISTENSEN OG AXEL OLRIK

1906

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND

KØBENHAVN

DET SCHUBOTHEske FORLAG

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

INDHOLD

MARIUS KRISTENSEN, Takt og arbejde	1
MAGNUS OLSEN, De skånske og bornholmske runestene	20
AXEL OLRIK, Riboldsvisen	40. 175
— Tordenguden og hans dreng i Lappernes myleverden	65
FR. KNUDSEN, Den gamle islandske holdleg og dens forhold til nutidens lege .	70
AXEL OLRIK, Drengene på legevolden	91
GEORG CHRISTENSEN, H. C. Andersen og de danske folkeeventyr	103. 161
H. H. LEFOLII, Strøtanker, navnlig om vore relativformer	113

KULTUR OG FOLKEMINDER

Andr. Hansens „Landnam“ (<i>Gudm. Schütte</i>)	43
„Danske vider og vedtægter“ (<i>Jørgen Olrik</i>)	56
Det gamle København (<i>H. Ehrencron-Müller</i>)	158
De forhistoriske tider i Europa (<i>V. la Cour</i>)	222
Vedtægter for selskabet „Nordiske folkemindeforskere“	223

FRA SPROG OG LITERATUR

St. St. Blicher (<i>Vald. Thoresen</i>)	130
Fra de sidste års sproggranskning (<i>M. Kr.</i>)	150
Tilføjelse til „Carl Bernhards „Lykkens Yndling“ og corps diplomatique“ (DSt. 1905, 147) (<i>E. Gigas. J. Salomon</i>)	64. 160

TAKT OG ARBEJDE

AF

MARIUS KRISTENSEN

I

Takt, takt! pas på takten!
den er mer end halve magten.

Vi kender alle Björnsons sang, og vi har vel også selv nogen fornærmelse af, at den udtrykker noget almindelig menneskeligt, en sandhed vi bør lægge os på sinde. Men hvori består da takt, og hvori ligger dens magt?

Dersom man går ude i skoven, en dag da det suser i trætoppene, og ellers næsten ikke en lyd høres, kan man nok blive underlig stemt, og ens gang bliver langsommere, og man synker hen i stemningen. Men så vil sikkert mange have gjort den erfaring, at så udløses stemningen let i en melodi — og går man alene kan man jo gjerne give melodien luft, selv om man ellers ikke optræder som musikalsk kunstner. Denne melodi kan være hjemmelavet eller den kan være et kendt musiknummer eller en lille vise, det er lige meget hvilken af delene den er. Det mærkelige er den virkning den øver, når den får luft. Om man så kun ånder eller nynner den ud, så mærker man straks, at vindens susen får et andet præg, *slutter sig til melodien* og tilføjer de harmoniske undertoner. Vindens susen bliver ikke længere ensformig, dyssende, men får stigen og fald med små bestemte mellemrum. Den får takt. Og dette virker igen tilbage på en selv. Gangen, som var ved at blive slentrende, får igen fasthed, skovens friskhed synes ny og overraskende, og man nyder for anden gang, men på en mere livlig måde, den ejendommelige skovstemning.

Eller man rumler afsted med jernbanetoget, ene i sin kupé,

eller sammen med ukendte medrejsende, som man ikke kommer i kast med. Man læner hovedet over mod kupévæggen, og den samme ejendommelige ensomhedsstemning kan komme op i en. Er den der først, vil det næppe vare længe, før hjulenes rullen og skinnesamlingernes små stød vil forene sig til en rytmisk virkning. Er man oven i købet så langt fremme, at at man hører lokomotivets taktfaste slag, vil det hele forme sig til en stor melodi, af et andet præg end skovmelodien, men lige så ejendommelig, lige så betagende.

I naturens susen og i de moderne maskiners larm kan menneskeøret høre den stigen og synken, som vi kalder takt eller rytme. Den følger mennesket overalt, hvor det færdes.

Det er da naturligt, at denne rytme, denne takt kommer frem overalt, hvor lydstyrken veksler med nogen regelrthed. Men den kommer frem endogså uden det. Vort øre er således indrettet, at det ikke virker ensartet til alle tider. Uvilkårligt skærpes vor hørelse for så atter at sløves, det går op og ned, vi kan ikke holde vor høreæвне oppe på samme højde uafbrudt i ret lang tid. Det er ting enhver selv kan prøve. Hvis man har et ur der ikke 'halter' i sin dikken (hvad man nok kan opnå), så kan man en ganske kort tid høre hvært sekundslag lige stærkt. Men også kun en kort tid. I løbet af en lille stund bliver *ikke uret* men ens hørelse halt, man hører hvært andet eller tredje slag stærkere end de andre, og snart slår uret en ganske bestemt takt. Det er ved forsøg påvist, at der skal være over to sekunder mellem slagene, for at de ikke skal rytmiseres.

Selvfølgelig gör da også denne rytmiseringen sig gældende i sproget. Vi taler alle mere eller mindre rytmisk, ja den ubevidste rytmetrang forandrer ofte, som Otto Jespersen har påvist det i sin *Fonetik* (s. 567 fig.), den takt ordet ellers har. Og jo stærkere stemningen er, des stærkere vil taktslagene gøre sig gældende, så vel hos urskovens beboere som hos det mest overforfinede medlem af nutidens storstadssamfund.

Mindre fælles, men dog temmelig gennemgående, er det, at man i naturlydene hører sit eget sprog. Det er stærkest fræmtrædende hos de mest barnlige, hos de vilde folk og hos den jævne almue. Men noget af barnet har de fleste af os endnu i sig, og vi kan, i alt fald når vi stemmes til det, høre de umælende tale. Denne stemning kan skyldes frygt eller længsel, og den vil efter

den forskellige årsag give sig et forskelligt udslag. Et eksempel kan vi tage fra dyrefabelen om *Huset med spøgelser*.

Der var et lille rødt hus ude i en skov, og i det hus kunde ingen bo for spøgeri. Så var der en lille pige, hun havde fanget to *mus*, og den lavede hun seletøj til og spændte dem for en træskobund, som overtaget var af, og så satte hun sig op i vognen og kørte, for hun vilde ud til det hus. Da hun kommer så et stykke hen ad vejen, kommer hun til en *hund*, og den siger: „hvor vil du hen?“ „Jeg vil til det bitte røde hus i skoven.“ „Kan jeg komme til at køre med?“ „Ja, vognen er lille, og hestene er små, spring bag oppå.“ Da de havde så kørt et stykke igen, kommer de til en *vædder*. „Hvor vil du hen?“ siger han. „Jeg vil til det bitte røde hus i skoven.“ „Kan jeg komme til at køre med?“ „Ja, vognen er lille, og hestene er små, spring bag oppå.“ Så kørte de igen et stykke, til de kom til en *tyr*. „Hvor vil du hen?“ siger han. „Til det bitte røde hus i skoven.“ „Kan jeg komme til at køre med?“ sagde tyren. „Ja, vognen er lille, og hestene er små, spring bag oppå.“ Den sprang op, og de kørte altså et stykke. Så kom de forbi en *kat*. „Hvor vil du køre hen?“ siger den. „Jeg vil til det lille røde hus i skoven.“ „Kan en komme til at køre med?“ „Ja, vognen er lille, og hestene er små, spring bag oppå.“ De kørte videre og kom til en *kok*. Den spurgte, hvor de vilde hen. „Vi vil til det bitte røde hus i skoven.“ „Kan jeg køre med?“ „Ja vognen er lille, og hestene er små, spring bag oppå.“ — Så kom den med, og de kom endelig til huset.

De holder for døren, og så binder pigen hunden uden for døren, og vædderen inden for døren. Tyren lukker hun ind i den første stue, og katten ind i ovnen, og kokken sætter hun op på hanebjælken. Da så spøgeriet kom og vilde ind om aftenen, sled og bed hunden i det uden for døren, så det var nær ikke kommet derfra. Spøgelset slap da ind i forstuen, og så stødte vædderen ham dær fra væg til stok. Endelig kom han da derfra, og kom ind i stuen. Dær tog tyren ham på hornene og løfte ham op og ned. Så vilde spøgelset ind i ovnen, og dær sad katten og sprudede og rev ham. I det samme gav kokken sig til at gale på hanebjælken. Han rendte nu hjem til de andre troldfolk, og fortalte dem hvordan det var gået ham. Nu skulde han aldrig komme til det røde hus mere, for dær stod én udenfor døren, den bed og sled i ham, og han var nær ikke kommet fra den. „Da jeg kom ind i forstuen, så var der en der stødte mig fra væg til stok, og da jeg så kom ind i stuen, var der en der løfte mig fra loft og til jord. Da jeg kom hen til ovnen, så havde de kartepiger, og de var nær ved at have revet mine øjne ud. Men så sad der en oppe på hanebjælken og råbte: tag mig ham herop, tag mig ham herop!“

Siden den tid kom spøgelserne aldrig til det hus, og de kunde bo der, hvem der vilde. Pigen blev så ved at bo der tilligemed hendes dyr.

Man vil lægge mærke til, at hanens 'ord' her er en kort, temmelig rytmisk sætning, som gentages. Dette er mere end et til-

fælde. Ved denne høren ord ud af naturtalen spiller gentagelsen en stor rolle, som den gør det, når man hører melodi ud af togets rumlen.

Der er talrige eksempler i alle sprog, på hvorledes mennesker har kunnet forstå deres målløse omgangsfællers tale. En lille prøve fra England er meget oplysende.

En jernbane havde stigning op imod et led, men netop ved leddet hørte stigningen op. Vogterkonen som stod ved leddet, hørte meget tydeligt lokomotivet sige under opvejen (langsommere og langsommere):

I think, I can! I think, I can ...

Men når stigningen var taget, og toget let rullede videre, lød det lige så tydeligt (hurtigere og hurtigere):

I thought I could! I-thought I could ...

Nu skal vi se på en del især danske eksempler af lignende art.

Det ovenfor sagte om *stemningens* betydning kommer særlig frem i følgende fortælling:

Der var en tyv i Himmerland, han kom kørende med en trillebør og vilde hen til herregården for at stjæle korn. Trillebøren, som vel ikke var smurt nok, sagde uophørlig i en klagende tone: *det går nok, det går nok*. Men lejligheden var ikke gunstig, og tyveriet mislykkedes. Ærgerlig i sind kørte da manden hurtigere hjemad, og trillebøren sagde da, idet den hoppede over småstenene på vejen: *tænkte jeg det ikke nok, tænkte jeg det ikke nok!* Ja når du tænkte det, sagde manden, hvorfor fanden sagde du det da ikke?

Men ligesom spændingen og ærgrelsen her fræmkalder den lydhørhed, som er nødvendig, således kan den let fremkaldes på de lange køreture til staden. Dærfor har man en lang række eksempler på tydingen af vognhjulenes sprog. Nogle få af de morsomste må her være nok.

Når kartoffeltyskerne kørte til Viborg med kartofler, sagde hjulene: *vi kommer alder derop, vi kommer alder derop!* for de var ikke bleven smurt. Men mændene bandte på, at når de kom til Viborg skulde de nok få smørelse. Det fik de ligegodt ikke, for når kartoflerne var solgte, og mændene havde fået nogen snapse, gik det rask hjemad, mens hjulene sagde: *nu går 'et godt igen, nu går 'et godt igen!*

Når persillekræmmerne fra Vær sogn kører til Horsens med stort læs, siger hjulene: *a vinder aldrig herud, a vinder aldrig herud!* Så svarer manden: *bi do kon te a kommer te Horsens, så skal a smør dæ*. Det havde han jo glemt, inden han tog hjemmefra. Så fik han sit læs solgt i Horsens, penge i lommen, og en dram i hovedet, og så glemte han at smøre vognen. Nu gik det rask hjemad, og så sagde hjulene: *a fæk it, a fæk it!*

Vognene fra Rø sogn sagde, når de kørte til teglværket i Allinge med favnebrænde: *vi kommer aldrig fra—m!* Men på hjemvejen sagde de nok så muntert: *vi kommer nok!* for da havde kusken fået en dram i Allinge.

En mand i Barmer havde op ad bakken til sin mark. Opad bakke sagde vognen: *Pier, mier fjæt, Pier, mier fjæt!* Nedad sagde vognen: *Kjæsten vil et, Kjæsten vil et!*

Når Fjandboerne kører til Skive til købmand, siger deres vogne: *a kan ett mier!* Men når de er bleven smurt i købstaden, siger de på hjemvejen: *så tit som du vil!*

Til vognene slutter sig ganske naturligt tromlen.

Per smeds tromle sagde altid når han kørte med den: *du har ædt fedtet, du har ædt fedtet!*

Også spinderokken har sin tale at holde, og da også den hører til hjulredskaberne, må vi vel tage den næst efter. På Bornholm siger den: *for min frue* (langsomt); *for mig selv* (hurtigt). I Jylland har den samme sprog. Det hedder her:

Når den unge pige sidder ved spinderokken om søgnedagen, og hun er søvnig, så siger rokken: *a orker så lidt, a orker så lidt.* Men om søndagen når hun sidder og spinder, siger rokken: *a spinder for mig selv, a spinder for mig selv!* Den unge kones rok siger i et væk: *fort, fort, fort, fort!*

Klokkeklangen har naturligvis altid haft betydning for folk. Kendt er den latinske fortolkning af kirkeklokkens klang: *Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango* (mærk -ang- lydene). Kendt er vel også Lembekes fortolkning af stormklokkens klang i *Koncert for alle instrumenter*:

Mord! brand! skræk! nød!
vold! rov! blod! død!

og senere

Slib sværd!
grib spær!
tag skjold!
drag vold!

Men også folkelige tolkningsforsøg findes i mængde. I Västmanland hører enken klokken ringe: *Ta dej en annan en! Ta dej en annan en!* I Södermanland lyder klokken ved de riges begravelse: *Gå till himla! Gå till himla!* men ved de fattiges: *Ryk åt helvete! Ryk åt helvete!* Lidet opmuntrende lyder i Zürich bryllupsklokkerne; den store begynder: *Ins elend! ins elend!* den ene lille falder ind: *Ach min Gott! ach min Gott!* den anden: *Chrüz und*

not! chrüz und not! Til sidst lyder det i skön harmoni: *Und das mi lebe lang!*

Et dansk eksempel skal tages med. Kirkeklokken ringer således over den afdøde:

Deng dang, Klaws æ dø!
 hwilter dø han?
 i gor nat,
 vi lo ham o stro,
 få han ku ett længer go!

Selvfølgelig har også madklokken fået mæle, og til svenske eksempler i massevis på vællingklokkens lyd kan föjes følgende danske:

Madklokken ved Bidstrup sagde altid: *tynd vælling og lidt brød! tynd vælling og lidt brød!*

Siden vi nu er ved kosten kan vi gjerne tage endnu et par ligestemte udtryk.

I Endrupskov siger kødet i gryden om efteråret: *høk til side, og lad mig få plads!* Men om foråret siger det: *her er a, hur er do?*

Hvor de får mager kost, siger saven: *su-ure væ-ælling!* Hvor de får god kost: *flæsk og kål og brændvin til!*

I fordums tid gol hanerne forskelligt i de to Hjermsgårde; i den ene brystede kokken sig og gol: *vi for en fåle føø—å!* I den anden gol den: *vi for en ussel føø—å!* Og det var nok ikke løgn det samme.

Det sidste eksempel har ført os over fra instrumental- til vokal-musikken, og dærfør skal vi endnu tage nogle udtydninger af dyrenes lyd — som i den fortælling vi ovenfor har medtaget.

Der var en gang en mand, der kørte til Ribe med hans kok og hans ronnevædder, som han havde solgt til en slagter. Da han havde kørt et stød, sagde kokken, der lå for i vognen: *nu kan a se Ri—if!* Ronnevædderen lå bag i vognen, og den sagde: *de er ett for de bæ—æst!*

Hanen der står på møddingen siger: *her bor rig' folk, her bog rig folk!* Men andrikken svarer: *sawt, sawt!*

Andrikken siger, når det er is og sne, og den går og poltrer i gårdene: *sjat, sjat, sjat!* Men når det bliver tøjvejr, og der kommer vand i gårdene at snadre i, siger den: *rask, rask, rask!*

Det lille lam siger: *mæ—æ, frys mæ!*

Moderen svarer: *bi lidt, te a for rusket og plusket i den stuer bosk, så skal vi nok komme hjem, bulle bulle bæ—æ!*

Den lille hund siger: *hjælp, hjælp, hjælp!*

Den store svarer: *Har du mig behov-hov-hov?*

Inden vi forlader denne side af æmnet, må vi endnu nævne et par ting.

Når trommen går om morgenen for at vække soldaterne, siger den:
herop, herop! din dovne krop! op på torvet i fuld gevær!

Her står vi ikke længere over for en sådan mer end halvvejs ufrivillig oversættelse af naturlyden. Det er i alt fald ikke sikkert, at vi gör det. Denne oversættelse kan være, og er rimeligvis foretaget med vilje for at indprænte soldaterne reveljens takt. Dette gælder i hvert fald de tekster, både officielle og uofficielle, som knytter sig til de militære hornsignaler. De er væsentlig hjælpemidler for hukommelsen, selv om de står den rent umiddelbare lydtolkning nær i andre henseender.

På Gotland har man en börneleg, hvor teksten er: *tjuften går i kvarnen!* senere: *tag fatt han, tag fatt han!* Denne tekst genfinder vi i kun lidt forskellig form i Tyskland som udtydning af møllehulets klapren. Men som andet gammelt er det gået over fra de voksne til børnene, ligesom gamle legender og gammel overtro kan spejle sig i börnelegen.

Med disse to tilfælde vil vi afslutte omtalen af fortolkningen og rytmiseringen af naturlydene. Vi skal se, hvorledes vi træffer lignende træk igen på andre steder.

II

Vi sluttede med et kværnvers der var blevet börneleg. Vi skal begynde med et andet kværnvers.

Den græske historiker Plutarchos anfører følgende:

Mal du kværnsten, mal du!
 ti selv Pittakos drog kværn,
 det store Mytilenes overherre!

Verset har ikke nogen af de almindelige græske former, men vi finder en mærkelig ensartet verseform i en litavisk kværnsang, som begynder således:

Brummer, brummer!
 kværnens stenskiver!
 det er, som maler jeg ikke ene.

Jeg maled ene,
 jeg sang alene,
 alene drejed jeg kværnen!

Hvi faldt dit øje,
du skønne yngling,
på mig usalige pige?

Ti vel du vidste,
du hjærtenskære!
jeg sidder ikke på gården.

Rytmen i disse vers er åbenbart ikke afhængig af kunstdigtningens love. Det er håndkværnens takt, som har præget dem. Som vi så rytmen i vandmøllens klapren forme sig til ord, således har her håndkværnens tunge gniden fået røst, men ordene er ikke længere møllens, de er den malende kvindes. For så vidt har vi her en videre udformning af det, vi traf ved militærsignalerne. Men også kun for så vidt. Hensigten med disse vers er ikke at støtte hukommelsen, den er at lette arbejdet. Men denne sang er som de tidligere omtalte udtydninger fræmkommen under stadig påvirkning og tilskyndelse af kværnens knagen og gniden. Den er halvt en tolkning af kværnlyden, halvt en opmuntring til den arbejdende.

Det er en bekendt ting, at rytmiske bevægelser er lettere at udføre end urytmiske. Man går lettere, hurtigere, og holder længere ud, hvis takten for gangen er fast, især hvis den fastslås ved et instrument (som en tromme) eller ved sang eller musik.

Man er lige ved at gøre det til en trossætning, at de vilde folkeslag er dovne. Men der er kendsgerninger, som vanskeligt kan forenes med denne trossætning. En sådan 'doven' person kan jage efter et vildt i dagevis, gå mil efter mil, uden at han tænker på at opgive sin forfølgelse. Han kan vise en udholdenhed, som sætter os i den største forbavselse. Og man kan ikke beskyldte dem for at være flygtige; de kan påtage sig og gennemføre arbejde, som ét menneske ikke når til ende med. Naupé-erne i Brasilien bærer i en snor om halsen perler af mælkehvid kvarts. Denne sten, som er hårdere end flint, får de i rå tilstand langt vesten fra, og mangen gang skal der to slægtled til for at få den poleret og gennemboret, da de ingen metalredskaber har. Ny-Selænderne bruge ofte lige så lang tid om at forme og slibe deres grønstens-økser. Eller kan man kalde det dovenskab, når de i dansen bliver ved at hvirvle sig rundt, svedige og sanseløse, til de segner om af udmattelse?

Men der ligger selvfølgelig noget bag ved den udtalelse om

de vilde folks dovenskab. De kender ikke den flid der præger den civiliserede arbejders virke. Deres flid er lidenskabelig, enten er det jagtens og krigens ophidselse der sætter deres blod i kog og driver dem til stadig fornyede anstrængelser, eller det er begæret efter at eje et klenodie der tvinger dem til atter og atter at vende tilbage til et möjsommeligt og næsten endeløst arbejde, eller det er *rytmens spore* der hidser dem til at holde ud i dansens hvirvel. *Det* nyttige arbejde, hvis frugter snart er svundne, men som må gøres fordi det er nødvendigt for livets ophold — madlavning, jordarbejde, alt af den slags, det bliver trældom, som kun pisen over hovedet eller nøden for døren kan tvinge dem til at udføre.

Men da er det, at naturen kommer naturen til hjælp. *Rytmen i arbejdet* gör selv arbejdet til en lyst, når det ikke går over alle grænser. *Arbejdssangen* udvikler sig ganske naturligt af arbejdets rytme, — hvor nærliggende den er, viser jo netop de udtydninger af naturlyd, som vi i forrige afsnit stiftede bekendtskab med.

Et frygteligt arbejde er malningen, både hvor man endnu knuser kornet ved at skubbe en sten frem og tilbage i et trug, og hvor den ældste drejende kværn er kommen i brug. Men netop dærfor er det tidligt blevet den ensomme arbejders (eller oftere arbejderskes) hjælp at synge sin kværnvisen til dette arbejde. Kværnviserne er da også mangfoldige hos alle folk, hvor den gamle form for malning har holdt sig. Blot endnu ét eksempel, en *finsk* kværnsang, skal gives.

Fordum var det skik at give
tørstig ganger vand at drikke,
sulten hest fik halm at æde,
flittig pige mættet maden.
Når jeg drejer faders kværnsten,
går det let som løv i blæsten,
men en fremmeds kværnsten knuger,
som om fjælde tynged på den.
Hvorfor klager du dig, kværnsten,
hyler mens jeg flittigt drejer,
hvad betyder disse sukke,
denne brummen, denne stönnen?
Synes du at jeg er doven,
at jeg skulde sætte fart på?
Ak nej, du har ingen tanke
på, om jeg må gå til grunde,
du er blot en *sten*, som ikke

ænsrer om min kraft må svigte,
om jeg segner ved mit arbejde,
om man bærer mig til graven.

En gammel nordisk kværnsang, om end af ganske særegen art, har vi i Grottesangen, den sang, som jættemøerne Fenja og Menja sang, mens de drejede guldkværnen for kong Frode.

Også på dansk kan man vist påvise spor af kværnsange i ældre tid. I Hieronymus Justesen Ranchs syngespil *Samsons fængsel* fra 1599 findes to møllerviser. Den ene (Den møller sætter sine sække i ring) gør ikke indtryk af at stå i noget forhold til kværnrytmen. Dette gør dærmød den anden, som vi skal anføre nogle vers af:

Kør om, kør om,
til sækken er tom,
kør om, kør om,

I-hveden den kom,
fra paven i Rom,
kør om, kør om!

Den kannike-sæk,
ha ha, hun er kæk,
kør om, kør om!

Her synes kværnrytmen ganske kendelig. Selvfølgelig er det ikke nogen egentlig arbejdsang, den er åbenbart digtet til lejligheden, men i hele sit præg minder den om de egentlige kværnsange, og en sådan har sagtens været forbillede for den.

Men hvad der gælder kværnarbejdet, gælder for en del også andre arbejder, hvor den enkelte er henvist til selv at opmuntre sig. Rokkens rytme er omtalt. I dansk digtning har den fået et smukt udtryk i Ulrikkas spindevise i Hauchs *Søstrene på Kinnékulla*. Også den svenske vise: *Spinn, spinn, spinn, dotter min hører vel herhen*. Fra Tyskland kender man spindeviser i form af øgeremser. Remserne *Langt ude i skoven lå et lille bjerg* og *hönen på Kreja* (Jeg har tjænt så rig en mand) bruges der som spideremser. Her i Danmark mindes de kun som børneleg.

For væveviser og kærneviser gælder noget lignende. En oldnordisk vævesang har vi i den *spydvævssang*, som er indflettet i Nials saga, en anden ligger vel bag legen: *Så væve vi vadmel*. Og en kærnevise er blevet børneleg i Vestjylland, hvor teksten lyder:

Kip, kjæp, kjanstaw,
 hwerel i ring!
 sådan læver møllerens
 kwaen omkring!

En anden spores vel i en besværgelse:

Jeg kærner mælk, jeg kærner vand,
 og smörret sikkert komme kan,
 en skefuld smör fra hwer mand lad komme
 i min kärne för timen er ommе.

Ganske morsom er en lille malkevisе fra Steiermark:

Lille ko, lille ko!
 hvem skal malke dig når jeg sætter bo?
 hist står den karl jeg skænker min tro,
 han skal malke dig når jeg sætter bo.

Men gælder det, at ensomt arbejde lettes, når det sættes i rytme — man kan her endnu nævne tælleremserne ved knipling —, så gælder det i endnu langt højere grad, hvis der er tale om fleres arbejde i fællesskab.

I en landsby kom der en ny bysmed for en 30 år siden. Han var som smed langt dygtigere end sin forgænger, og han fik, så vidt jeg mindes, ligeså betyding for egnens landbrug. Men man siger, at han var langt mindre behagelig at komme 'til smedje' til end den gamle. I de tider skulde der jo folk med til smedje og føre forhammeren. Den ny smed udførte selv meget mere arbejde end den gamle havde gjort, men forhammeren var anderledes tung hos ham, *for hans forgænger var meget mere musikalsk end han*. Når han slog takten med den lille hammer, gik det som af sig selv med den store, så arbejdet ikke anstrængte. På samme måde vil man kunne få bekræftet af mange, hvor stor en plage det var at tærskе med plejl sammen med et umusikalsk menneske.

I almindelighed tror jeg ikke smedearbejdet og plejl-tærskningen har været ledsaget af sang; takten er så fast, at den i sig selv virker som en trommehvirvel. Men eksempler findes dog. En smeddevisе fra Böhmen lyder omtrent således:

Smeden står nu ved sin ambolt,
 han står fast på fødderne,
 mens han faste slag med
 hammeren slår.

Og en morsom tærskeweise fra Litaven tyder ved selve sin takt på, at den er en arbejdsweise:

Klokken er tre, spring nu op alle mand!
 hører I hanernes gal!
 skynd jer og gör eders plejle i stand!
 kvæget skal fodres i stald.
 Naboens folk har nok monnet i dag,
 hør, de på kærven slår slag efter slag!
 Klipklapklap, klipklapklap, klipklapklap, klap.

Bøndernes arbejde er gammelt og kendt,
 Adam drev plov og svang le,
 Herren har selv ham til ageren sendt,
 vist han, hvordan det skal ske.
 Bynanden ser vel lidt fornæmt derpå,
 det bliver hans sag, for tærskes der må:
 Klipklapklap, klipklapklap, klipklapklap, klap.

Sig mig, hvor vilde det dyrene gå,
 hvis vi ej skaffed dem fo'r?
 Hvis vi ej tærsked, hvad brød fik vel så
 de der i hyerne hor?
 Ak, stakkels byfolk, I sulted ihjæl.
 hvis vi ej såed og tærsked så vel.
 Klipklapklap, klipklapklap, klipklapklap, klap.

Amtmanden kender et lettere kneb
 til at få penge i pung,
 plager os bønder med slid og med slæb,
 så bli'r hans pengesæk tung.
 Foged og skriver har lært det af ham;
 gid de blot alle tilsammen få skam!
 Klipklapklap, klipklapklap, klipklapklap, klap.

Langt mere spiller arbejds-sangen en rolle, hvor det ikke er et arbejde, der selv leverer den fornødne 'musik'. Det mest kendte af den slags er vel soldaternes marsj. Hen ad stenbro skal fødderne nok selv give takten, men hvor fodslaget lyder mindre stærkt, dær bliver det den tilsatte musik der letter gangen. Enhvær har vel prøvet det at gå i slentrende gang, og så at rette kroppen og lade benene bevæge sig næsten uden anstrængelse, når musikken falder ind eller trommen røres.

Musikkens brug til den slags er heller ikke noget nyt. Man ser på de gammelægyptiske billeder, hvor der er fræmstillet trans-

port af en stor stenstatue, at der står en mand oppe på slæden og slår takten lydeligt for dem som trækker. Skønt man skulde tro at han ved sin vægt gjorde arbejdet endnu tungere for de trækkende, er der ingen tvivl om at han tvært imod har gjort det ganske betydeligt lettere, ved at han har slået takten til deres gang.

I Bøotien, på det gamle Thebens grund, har man fundet en gruppe i brændt ler, som nu er i Louvre i Paris. Den forestiller fire kvinder, som ælter dej og former brød. Men dette arbejde udføres under ledsagelse af fløjtespil. Også den gamle litteratur nævner musikken som ledsager ved den slags arbejder.

Vi kender det også her hjemme fra, fra hoveritiden. Hovarbejdet kunde være slidsomt nok, og der er ingen tvivl om, at mange gjorde det mindst mulige ud af deres dagværk. Men snedige husbonder vidste at hjælpe på det. De lod spillemænd møde op hovmarken og give takten til leernes hug. Det var ikke blot den lokkende dans efter endt arbejde, der fik karlene til at tage takt-faste, lange hug med leen, det var også selve musikken under arbejdet.

Af sange der hører til den slags arbejder, er der mange. Vi kan næsten kende dem på takten. *Bwald* har på en glimrende måde givet roningen i sin vise i Fiskerne:

Lige slag!

Dvæl ej kenge!

Seje tag!

Danske drenge!

Tilsvarende folkelige roningsviser findes fra det stille havs øer og fra Japan, fra Ægypten og fra Italien, hvor dog *barcarolen* delvis har udviklet sig til noget andet, et stemningsudbrud uden direkte forbindelse med roningen. Et morsomt og meget tiltalende eksempel på en stage-sang er kulprammændenes sang på Tyne. Den er i selve sin knirkende lyd en ualmindelig klar illustration til det her omtalte:

As I came thro' Sandgate, thro' Sandgate, thro' Sandgate,

as I came thro' Sandgate I heard a lassie sing:

Weel may the keel row, the keel row, the keel row,

weel may the keel row that my lad is in.

He wears a blue bonnet, a blue bonnet, a blue bonnet,

he wears a blue bonnet and a dimple in his chin.

And weel may the keel row, the keel row, the keel row,

weel may the keel row that my lad is in.

(Sandgate er en gade i Newcastle, weel = well).

Vi finder den slags sange ved sejsætning, ved pælenedramning og lignende. Et dansk eksempel fra pælenedramning kan anføres:

Og der kom én,
höjt op med én!
når én er væk,
haler vi alle mand!
Så har vi én i land.
Og der kom to osv.

Den sidste form for rytmens arbejdslettende brug træffer vi ved det almindelige arbejde. I det vestlige Sudan har flere rejsende berettet at man udfører store fællesarbejder, som opførelse og udbedring af bymuren, under ledsagelse af mere kraftig end i europæiske øren egentlig velklingende musik. Og er det ikke noget lignende der har gjort sig gældende, når her i Norden de gamle kartegilder og bindestuer er blevet hjemstedet for visesangen i de tider, da denne havde vanskeligt ved at bevare sig andensteds?

Der kan ingen tvivl være om, at sangen, rytmen, takten har været af den største betydning for udviklingen af det menneskelige arbejde i tidernes løb, og der kan heller næppe indvendes noget mod den tanke, at det er arbejdet selv, arbejdsredskabernes knirken og slag, der fra først af har sunget de taktfaste melodier ind i arbejderens ører, og som man har tolket vognhjulets og vællingklokkens tale, har man også hørt sine egne tanker i redskabernes lyd, og således har det første rytmisk arbejdende redskab lagt mennesket den første sang på tungen, og netop derved taget noget af det trælsomme bort fra arbejdet.

III

Det velbehag takt og rytme har vakt hos den arbejdende, har man ganske naturligt søgt at fræmkalde også uafhængigt af arbejdet. Og man har vel hørt rytmen også i skovens susen og havets brusen, i kildens rislen og fuglenes sang. Sangen er vel nok fra første færd knyttet til arbejdet, men samtidig har den gjort sig delvis fri, er blevet en selvstændig magt.

Sangen er knyttet til *dansen*, det uproduktive arbejde, som naturfolkene næsten endnu mere end civiliserede folk er hengivne til. Den er knyttet til dansen rundt om i verden, og vi har ganske særlig grund til at mindes, hvorledes dansen er en indgribende

bestanddel i vore folkeviser, således som de i sin tid blev til. Det er muligt at de ikke alle fra først af har været danseviser; nogle kan have været krigssange, der skulde lette hærmændenes gang mod den fjendtlige fylking. Andre kan vel nok have været arbejds-sange. Man kunde tænke sig visen om *Marsh Stigs døtre* benyttet ved væven. Men væsentlig har de, i den form vi kender dem under, været danseviser, som de da også på Island ligefræm betegnes ved ordet *dans*. Dansen er jo rytmens rene legemlige udtryk.

Foruden dansen kan nævnes andre lignende rytmiske former. I mange Østersø-egne spiller *gyngen* en stor rolle som folkeforlystelse. Også dens bevægelse er rytmisk. Øhlenschläger har i St. Hans-Aften-Spil givet dens rytme i sin gyngesang:

Op og ned!
ned og op!
ved blomsterbed!
over egens top!

Gyngesanger kendes fra Østersølandene, dog så vidt jeg ved ingen der på den måde som Øhlenschlägers har søgt at fange gyngens rytme i ordene.

Legene har allerede været omtalte, fordi vi i dem ofte finder spor af gammelt alvorligt arbejde.

Også *vuggeviserne* må vi vel nærmest tage med her, de står vel forøvrigt som et overgangstrin fra arbejdsviserne til denne gruppe.

Men det er påfaldende, hvorledes rytmen i vore dage er blevet skilt fra livet. Arbejdssangene, der knytter sig til de simple redskaber, passer ikke ind i maskinernes summen. Vuggesangen, som rummer så meget af den fineste poesi i al sin jævnhed, truer med at forsvinde, samtidig med at lægerne har frarådet at vugge børnene. Børnelegene synes man at ville opretholde ad kunstig vej, men det er påfaldende, hvor lidt børnene selv leger de rytmiske lege, og de voksne foretrækker vel i reglen en fejende, åndeløs (og man kan ofte gerne sige åndløs) dans til instrumenters toner. Der *opfindes* nye rytmiske former for dansen (cake-walk og andre), som skal være ny vin på de gamle læderflasker. Fabriksfløjten urytmiske hyl har afløst den rytmiske klokke. Det er som om poesien er forsvundet ud af det daglige liv.

At dette er en fare, kan vel alle begribe. Den magt, som har gjort menneskene det tunge let, som gennem årtusender har bidraget sin store del til at give lyst i arbejdet, den forskyder man

ikke uden samtidig at miste noget værdifuldt. Man kan tale med hvilken ældre landmand man vil, og man vil høre at der var en glæde over høsten før i tiden, som der ikke er nu. Det er ikke blot en indbildning, de gamles tale om de gode gamle tider. Der var en nydelse, en poetisk glæde i at strække musklerne i leens takt-faste slag, som der ikke er i at sidde på en selvbindende mejemaskine og styre tre kraftige heste rundt og rundt. Der var også en glæde, en i egentligste forstand hyggelig arbejdsglæde, i spinderokkens rytmiske surren, i kærnestavens op og ned, i karternes fræm og tilbage; men hvor er nu karten, rokken og kærnen? Fabrikken har slugt dem. Plejlenes taktfaste slag lyder ikke som før vinteren igennem ud fra alle loerne; de er afløste af tærskemaskinens snurren. Arbejdet er blevet lettere i mange måder, men lethedens er på det ene punkt efter det andet vundet på glædens bekostning. Og jeg synes også at sangen er kommen til at lyde mindre kraftig end før. I min tidligste barndom tror jeg at man sang mere. I alt fald var den tid, sådan som jeg mindes den, fuld af sang. Det var ikke bedre sange end dem der synges nu, snarere ringere, men de kom ved alle lejligheder. Nu er man blevet fordringsfuld og synger kun det bedste, ja selv det synger man kun, når man opfordres til det. Er det ikke blandt andet maskinerne, som her har forstyrret sangen?

De der har lidt mest under den ny arbejdsform, er fabriksarbejderne. Maskinernes summen lyder uophørlig, irriterende, fordi det er umuligt ud af den mangfoldighed af larm at få en rytme, og ganske særlig, fordi der aldrig er en pause. Både øret og tankerne trænger til hvile, men hvilen kommer ikke. Fabriksarbejdet kræver ikke så stor anspændelse, som meget af det gamle håndværksarbejde krævede, men desuagtet er det mere opslidende, end det gamle var. Den jødisk-amerikanske digter Morris Rosenfeld har givet den nervøse overspændthed hos nutidens fabriksarbejder et gribende udtryk:

Vildt suser og bruser maskinernes larm,
det surrer og sunner og brummer omkring mig.
Tummelen sluger mig, jeg selv går til grunde,
jeg er kun maskine, maskine — intet andet.
Arbejd på arbejde — hvem regner arbejdet?
Jeg fræmbringer, fræmbringer, fræmbringer grænseløst.
For hvad? og for hvem? Hvad véd jeg — jeg spørger ikke —
skulde en maskine vel tænke?

Johannes V. Jensen har i *Hjulet*, i anledning af Walt Whitmans digte, givet lignende tanker udtryk:

Det er de ting vi før anså for kedelige og profane, der nu *synger*, det er nutidens kolde prosa, der er bleven til musik. Men når man taler, bruger man jo ikke rim, vel? — det gjorde de vilde hyrdefolk i fortiden, og gale folk nu om stunder — og når man vil sætte den moderne tid i musik, nytter det ikke at bruge versemål der svarer til oldtidens danse, man er nødt til at sprænge formen. Et lokomotiv har sin egen rytme, en gade i Chicago svinger i et andet tempo end græsgangene i Arkadien. Men solen skinner jo også på os, og bliver vi først tilstrækkeligt varme, så tager vi det der er for poesi, og prøver at gøre os til ét med det sving der er deri. Det er det, der er Whitmans bedrift.

Ja vist er der også poesi i nutidens arbejde. Men et spørgsmål er, om det ikke for meget er *intelligensens* poesi, om *følelsen* også får sin lovlige andel i den. Det er det gamle spørgsmål, som dukker op også i denne sammenhæng, om det ikke er for store værdier vi har tabt på andre områder for at nå den højde i intelligens, som nutiden vel nok må siges at have nået.

Det er i alt for høj grad gået ud over de små i samfundet, over dem som må sysle med det huslige bestyr og passe maskinerne i de store fabrikker. Også de *kan* hente sig noget af den ny tids poesi, om de vil sætte sig ind i deres maskiners bygning, så de kan vise dem noget af den samme forstående kærlighed, som den gammeldags landmand viste sine heste og køer. Men hvor mange når aldrig til det? Og for dem går poesien let ud af det daglige liv. Ja for en del af dem bliver den næppe en gang søndagsret, og så er livet fattigt.

Hvorledes skulde en nutidens fabriksarbejderske vel kunne forme et digt, som det den finske kværnpige sang:

Onde ord jeg daglig hører,
alle folk kan snakke om nu,
alle hader mig på gården,
daglig dadler de mit væsen.
Men jo mer de har at dadle
og bagtaler mig i ondskab,
desto mere er jeg stolt og
løfter højere mit hoved,
vil som kæk og ædel ganger
modig trodse alskens sladder.
Men begyndte man at rose,
lov og pris at ødsle på mig,
vilde jeg mit hoved bøje,
sænke øjnene i blusel.

Det må blive en af fræmtidens opgaver at finde en form for det moderne arbejde, som kan skaffe de små i samfundet, og blandt dem ikke mindst kvinderne, noget af den glæde ved det daglige arbejdes poesi, som tiden nu savner. Det er lige så vigtigt som at forbedre storbyernes udseende og forvandle disse stenørkener til menneskehjem, og det er mindst lige så vanskeligt. Det er ikke ingeniørvidenskaben som kommer til at fri os fra åndelig ensidighed.

Kirken har fra oldtiden af fattet betydningen af rytmen. Sangen har dær altid haft et ly, og i mange trange tider har kirken så at sige været det eneste sted, hvor sangen har fået et fyldigt udtryk. Vi har i nutiden taget sangen i *skolens* tjeneste, og vi må gøre det mere endnu, ikke af hensyn til sangen, men fordi det vil give rige renter. Vi benytter sangen på vore offentlige møder og i private sammenkomster, og det er med rette for nylig blevet fræmhævet, at det sikkert var af den største betydning for Nordens fred, at hverken Sverrig eller Norge havde en 'Marseillaise' eller 'Kong Kristian' eller 'Den tapre landsoldat', men fredelige sange som 'Ja vi elsker', 'Gud signe vårt dyre fedraland' og 'Du gamla' til folkenes sang. Det vil nok, endnu i vor maskintid, kunne mærkes, at Björnson har ret i sine ord:

Sangen forener, idet den fortøner
mislyd og tvivl på sin strålende gang,
sangen forener, idet den forsoner
kamplystne kræfter i samstemmig trang.

Men i længden har vi ikke råd til at nøjes med at have dette menneskeslægtens gamle foryngelsesmiddel til fest- og søndagsbrug. Og vi har ikke råd til, at den bedste digtning bliver forbeholdt de få. Det må blive en af fræmtidens store opgaver at virkelig-gøre Grundtvigs ønske:

Det være skal vor største fryd
som skjalde barneglade,
når hoppe kan til sangens lyd
selv bare ben på gade.

Det kaldes skal vor bedste sang
til evig ros og minde,
som løber rundt i Danevang,
når piger negen binde.

Det være skal vor hæderskrans,
når vore toner milde
med pigerne går let i dans
ved hvært et bøndergilde.

Den kunstner som sætter mennesketakt i fabrikkens larm, den der lærer folk at danse som mennesker og ikke som snurretoppe, den der sætter sangen ind i hverdagslivet igen, og det vel at mærke sangen i sin rigeste form, fortjæner i sandhed at kaldes vor nervøse slægts velgører.

(Kilderne til dette stykke har væsentlig været den tyske nationaløkonom KARL BÜCHERS fortræffelige og indholdsrige værk *Arbeit und Rhythmus* (3 Aufl. Leipz. 1902) og den svenske sproggransker GUSTAF CEDERSCHÖLDs afhandling *Rytmen och fantasien* (i Letterst. tidskr. 1902 s. 321 flg.). En god fremstilling, som alt hvad han skriver både tankevækkende og i bedste forstand menneskelig, har Gustaf Cederschiöld givet i sin *Rytmens trollmakt* (Sth. 1905, pris 2 Kr. 50 øre). De danske eksempler i første afsnit stammer væsentlig fra E. T. KRISTENSENS *Jyske folkeminder* VI og IX og samme forfatters *Dyrefabler og Kæderemser*, hvor mange flere eksempler findes. — En anden side af sangens betydning har jeg tidligere behandlet i *Samlende kræfter i sprogudviklingen* (Kbh. 1899) s. 6 ff.).

DE SKAANSKE OG BORNHOLMSKE RUNESTENE

AF

MAGNUS OLSEN

De danske runemindesmærker undersøgte og tolkede af Ludv. F. A. Wimmer. III. Runestenene i Skåne og på Bornholm. København 1904—1905.

PROFESSOR Wimmers stort anlagte runeverk nærmer sig raskt sin afslutning. Med „Runestenene i Skåne og på Bornholm“, som forelaa færdigt i sommer, er ialt 4 bind udkomne, og dermed er nu paa enkelte ganske faa undtagelser nær alle i det gamle Danmark fundne danske runemindesmærker afbildede og beskrevne. Tilbage staar kun et afslutningsbind, der skal indeholde registre, samt den med spænding imødesede indledning. I de 4 nu foreliggende bind har prof. W. nedlagt resultaterne af sine samvittighedsfulde og af lærdom og skarpsindighed baarne granskninger af de enkelte mindesmærker. I indledningen vil der være plads for en samlet betragtning af de danske runemindesmærker og for en udredning af mange af de spørgsmaal, som enten er reiste eller kan reises, naar man lader de gamle runestene fremtræde som minder om dansk aandsliv og kultur overhoved ved overgangen fra oldtid til middelalder.

Prof. W. har ikke skyet nogen møie for at løse den opgave, han har sat sig, at lade runestenene tale til os som mindesmærker fra fjerne tider, hver ud fra den plads, som den indtager i rækken af de gamle minder. De skaanske og de bornholmske runestene i 3dje bind er derfor ligesom tidligere de jyske stene og stenene paa de danske øer ordnede efter tidsfølgen. Det ligger i sagens natur, at man ved en saadan fremgangsmaade ofte maa være henvist til et skjøn. Men naar man som prof. W. tager alle enkeltheder i betragtning — runeformer, sprogformer, formelmæssige udtryk, indskriftens anbringelse, mindesmerkets udsmykning og hele karakter —, da kan man fra saa mange forskellige sider prøve de vundne tidsbestemmelser, at der ikke bliver rum til store feiltagelser.

Naar talen er om prof. W.'s datering af runestenenene, fortjener særlig at mindes den styrke, hvormed denne forsker har fremhævet vigtigheden af en helhedsbetragtning af mindesmerkerne. Dette er prof. W.'s ikke mindste fortjeneste af runeforskningen.

Ved bestemmelsen af de skaanske runestenes alder møder man vanskeligheder af særegen art.

Af de 44 runemindesmerker i Skaane er 4 allerede tidligere behandlede i 1ste bind blandt de historiske runemindesmerker, nemlig de 3 stene fra Hällestad og Sjörup-stenen. Disse 4 stene er samtidige, idet deres indskrifter har hensyn til den samme begivenhed (slaget paa Fyrisvoldene), og de kan derfor med sikkerhed henføres til tiden 980—985. De 4 skaanske historiske runestene er af stor vigtighed for spørgsmaalet om runeskriftens udvikling i de forskellige danske landskaber. Efter en sammenligning mellem de nævnte skaanske runestene og samtidige stene i Jylland og paa de danske øer kan prof. W. fastslaa den vigtige kjendsgjerning, at runeskriftens udvikling har foregaaet noget hurtigere mod øst i Skaane end mod vest i Jylland og paa øerne. I Skaane optræder nemlig den stungne *g*-rune omtrent 20 aar tidligere end i det øvrige Danmark, og den yngre form af *m*-runen *ʏ* møder vi allerførst paa den ene af Hällestad-stenene og paa Sjörup-stenen; først c. 20 aar senere finder vi denne rune i vestligere egne paa den jyske Sjælle-sten.

„Disse forhold“, fortsætter prof. W. i indledningsordene til de skaanske runestene, „er naturligvis af stor vigtighed ved bestemmelsen af de skånske runestenes alder i forhold til stenene i Jylland og på øerne, idet runeformer, der vilde afgive stærke grunde for at henføre de sidstnævnte mindesmærker til tiden omkring år 1000, i Skåne optræder i indskrifter, der er henved en snes år ældre. På den anden side vil det ikke vække vor forundring, hvis der på stene i Skåne, som er samtidige med vestdanske stene, findes ældre sprogformer, f. eks. bevarelse af tvetyden *ai*, som i Jylland og på øerne noget efter midten af det 10de årh. er gået over til enkeltlyd.“ Disse afvigelser fra de øvrige danske runestene må derfor sammen med forskellige andre forhold tages i betragtning ved bestemmelsen af de skaanske runestenes alder. At det er lykkets prof. W. i det store og hele at fastslaa denne — og mere gjør han ikke selv krav paa —, vil neppe nogen bestride.

Størsteparten af de skaanske runestene tilhører efter prof. W. Sven tjugeskjægs og Knud den stores tid. Forholdsvis faa er de

stene, som maa rykkes ned i 2den fjerdedel af 11te aarh. eller som maa sættes til ældre tid end Hällestad-stenene; kun én (Örja-stenen) er fra 9de aarh. De skaanske runestene er saaledes for den største del minder om den tid ved skillet mellem 10de og 11te aarh., der kan betegnes som den gjenopvaagnede vikingetid. De danske vikinger sætter sig nu større maal end nogensinde tidligere, idet deres bestræbelser i vest samler sig om Englands erobring. Omtrent samtidig hjem søges Østersøens kyster i større udstrækning end før af danske vikinger¹.

Docent A. Olrik (Dania IV s. 37 ff.) har væsentlig paa grundlag af de danske historiske runeindskrifter træffende karakteriseret den nye tid, som har sit gjenembrud i 980—990: Denne tids ideal er handlingens mand, den „gode kæmpe“ (*harda góðr drængr*), og dette er ogsaa omtrent den eneste lovtale, som nu skrives paa mindestenene over den afdøde. En ny krønikeagtig stil har paa runestenenene trængt sig ind i stedet for den tidligere poetiske. Eftermælet har faaet en ny art, det kræver bestemte kjendsgjeringer; navnlig fremhæves krigerens sidste kamp, hvori han fik sin bane, og stedet, hvor han ligger begravet.

Efter prof. W.'s tidsbestemmelser har vi lov til at betragte hovedmassen af de skaanske runestene som minder om det rigt pulserende vikingeliv omkring aar 1000. Navnlig gjælder dette det snes skaanske runestene (nr. 17—37), som i prof. W.'s kronologisk ordnede rækkefølge kommer efter Hällestad-stenene og som henføres til tiden 985—1025.

Kun én af de nævnte skaanske indskrifter er (delvis) versificeret, nemlig Gårdstånga-indskriften I (nr. 19):

*þér drængar wáru
wíða únésin
í wíkingu*

„De helte var vide berømte i viking“. Det poetiske ord *únésin* taler for, at indskriften ikke er ment som almindelig prosa. S. Bugge, Brate og Olrik opfatter ogsaa indskriften som metrisk. Prof. W. udtaler sig mere forsigtig: „I den sidste sætning danner *uiþa* bogstavrim med *wíkingu*. Derimod tror jeg ikke, at ordene *uiþa únésin* i *wíkingu* skal opfattes som vers“.

Hvis Gårdstånga-indskriften I indeholder vers, slutter den sig

¹ Jfr. Johs. Steenstrup, Normannerne III s. 217 ff. og Danmarks Riges Historie I s. 365, 318 ff.

nær til de ligeledes versificerede indskrifter paa Hällestad-stenene, med hvilke den er ontrent samtidig. Gårdstånga-stenen synes nemlig at tilhøre netop den gjennebrudstid i 980—990, da en ny stil i de danske runeindskrifter udvikler sig. At finde vers paa denne runesten kan da ikke forundre os (jfr. Olrik, *Dania* IV s. 110f.).

Den hele gruppe er derimod karakteriseret ved sit nære forhold til vikingelivet. Sandsynlig har Knue og Asbjørn, efter hvem Gårdstånga-stenen I er reist af deres „fæller“ Toste og Gunnar, fundet døden paa et vikingetog. Nær til denne sten slutter sig da i indhold de tre runestene (nr. 31, 33 og 35), som ogsaa fortæller, hvor den mand, efter hvem stenen er sat, har fundet sin død. Strö-stenen I (nr. 31) er reist af Fader efter hans broder Assur, „som døde nordpaa i viking“. Uppåkra-stenen (nr. 33) er ligeledes reist af en broder, og om den afdøde siges det, at „han døde vestpaa“, v: paa et Englandstog. Ogsaa Fuglie-stenen II (nr. 35) har en broder reist efter sin broder; „han døde paa Gotland, Gud hjælpe hans sjæl“. Fra noget senere tid (anden fjerdedel af 11te aarh.) er ifølge prof. W. Valleberga-stenen (nr. 42). Her siges det, at „Sven og Torgøt gjorde dette mindesmerke efter Manne og Svenne; Gud hjælpe deres sjæle vel; men de ligger (begravne) i London.“

Af de runestene, som henføres til tiden 985—1025, beretter saaledes tre stene ligefrem om vikingetog (nr. 19, 31 og 33). Til samme monument som nr. 31 hører Strö-stenen II, som ligeledes er reist af Fader. Det heder her: „Fader lod hugge denne sten efter Bjørn, som eiede skib sammen med Knue.“ Altsaa ogsaa her maa være tale om vikingetog (snarere end om udelukkende kjøbmandsfærd).

Paa den ovenfor omtalte sten fra Gårdstånga bruger de to mænd, som har reist mindsten efter „hellene“ Knue og Asbjørn, der var „vide berømte i viking“, om dem udtrykket „fælle“ (*félagi*). Vi maa da tænke os, at dette ord fortrinsvis har været brugt om fæller paa vikingetog, en opfatning, som har støtte i ordets anvendelse i den norrøne litteratur. Ordet „fælle“ forekommer hyppig paa de skaanske runestene fra Hällestad-stenenes tid af. Af de omkring 20 indskrifter, som ifølge prof. W. skriver sig fra 985—1025, indeholder ikke mindre end 6 dette ord: nr. 25, 29, 34, reiste af en fælle efter en fælle; nr. 19, reist af to fæller efter to fæller; nr. 24, reist af to fæller efter en fælle; nr. 27, reist af tre fæller efter en fælle. Paa ældre runestene optræder dette ord i Skaane

kun paa Sjörup-stenen (nr. 16), og paa yngre stene findes det kun i Ålstorp-indskriften (nr. 40). Paa to af disse stene er den afdøde fælle kaldt „en god svend“ (*dræng góðan*, nr. 27, 34; jfr. *drængar* nr. 19).

Som allerede nævnt, bærer to af de stene, der er sat af en broder efter en broder, indskrifter, i hvilke det fortælles om den afdøde, at han omkom paa vikingetog („i viking“ nr. 31, „vest-paa“ nr. 33). Det tør da antages, at brødrene her tillige har været „fæller“. Det ligger nær at formode, at ogsaa ofte ellers, hvor ved tiden omkring aar 1000 en broder siges at have reist sten efter sin broder, disse brødre da har været fæller paa vikingetog. Saaledes ved nr. 17, som siger om den afdøde, at „han var en djærv sømand“, og maaske ved nr. 35 („han døde paa Gotland“). Af de skaanske runestene, som henføres til den gjenopvaagnede vikingetid under kong Sven og kong Knud, er en tredjepart (7) reist af en broder (brødre) efter en broder (brødre). Dette synes ikke at skyldes et tilfælde. Det her nævnte forhold finder sin bedste forklaring, om vi ogsaa i de forholdsvist talrige skaanske runestene, som er satte efter brødre, ser et indirekte vidnesbyrd om det rigt pulserende vikingeliv i tiden nærmest før og efter aar 1000.

Det samme rosende tillæg „en god svend“, som vi har fundet paa to stene, der er reist over „fæller“, træffer vi ogsaa paa stene, satte efter „brødre“ (nr. 21, 23). Der er kun den lille forskjel — og den er vel neppe tilfældig —, at der paa skaanske stene om brødrene bruges det sterkere udtryk „en saare god svend“ (*harda góðr drængar*).

Under omtalen af de skaanske runestene, som er satte efter brødre, har jeg ikke taget hensyn til Lundagård-stenen (nr. 37). Denne sten indtager en særstilling, idet den fremhæver, at de to brødre, over hvem den er reist, var „gode landmænd“. Men Lundagård-stenen er ifølge prof. W. den yngste af de skaanske runestene, som han henfører til 1ste fjerdedel af 11te aarh. Prof. W. søger (II s. 269 f.) at gjøre det sandsynligt, at de paa Lundagård-stenen nævnte personer er i slægt med mænd, som nævnes paa forskellige jyske runestene (Århus IV, Gylling, Hørning, Grensten), og af hvilke nogle bærer de samme navne. De nævnte jyske stene hentyder ikke paa nogen maade til vikingelivet, og de „gode landmænd“ Olav og Ottar, til minde om hvem Lundagård-stenen

er sat, synes ikke at have tilhørt nogen vikingeslæggt. Dette fremgaar ogsaa deraf, at den mand, som har reist denne sten efter sine brødre, nævner sig baade ved sin faders og sin farfaders navn. Dette er en afvigelse fra de øvrige skaanske runestene, som er reiste efter brødre, paa hvilken vi tør lægge stor vægt.

Paa ingen andre skaanske runestene, som henføres til 985—1025, er fadersnavn tilføiet. Knappere og mere krønikeagtig, end stilen er paa disse stene, kan den vanskelig tænkes: „N. N. reiste denne sten efter sin fælle (broder) N. N.“, undertiden med tilføielsen „en (saare) god svend“. Ofte fortæller indskriften kun, at „N. N. reiste denne sten efter N. N.“ Disse skaanske runestene er minder om en tid, da personlig daad sattes høiere end glimrende slægts-traditioner. De danner en iøinefaldende modsætning til de poetiske indskrifter fra den forudgaaende generation, f. eks. til Sønder-Vising-indskriften I (c. 970, Wimmer I s. 73 ff.), som „Tove, Mistivis datter, Harald Gormssøn den godes kone“, lod indhugge „efter sin moder“. I denne indskrift er de poetiske hensyn og ættefølelsen saa sterkt fremtrædende, at der ikke engang er blevet rum til den afdødes navn paa stenen. En udeladelse af den afdødes navn vilde være aldeles utænkelig i de krønikeagtige indskrifter fra omkring aar 1000.

Vi er dermed naaet til det, der maa betegnes som det mest karakteristiske ved de skaanske runeindskrifter, som vi her særlig beskæftiger os med (nr. 17—37). Naar undtages Lundagård-stenen (nr. 37), indeholder disse ikke en eneste sikker hentydning til andre generationer end den, som i øieblikket lever og handler. Vi vil senere faa anledning til at betragte de over 50 aar yngre bornholmske runestene ud fra lignende synspunkter, og vi vil da se, at et stort antal af disse stene er reiste af sønner efter forældre eller af fædre efter sønner. I modsætning hertil er af de skaanske runestene fra omkring 1000 kun én reist af en søn efter hans fader (nr. 22), og én er reist af en hustru efter hendes mand (*bóndi*) og dennes søn (nr. 30). Aldrig forekommer paa stenene nr. 17—37 ordet *þegn*, som ellers anvendes saa almindelig paa danske runestene af en søn om hans fader eller af en hustru om hendes mand¹.

¹ Her kan mindes om, at i Egils saga kap. 22 (F. Jónsson's Kbh.-udg. s. 66) sætter brødrene Olve hnufa og Øivind lambe bautastene efter sin tidligere fælle paa vikingetog 'Torolv, uagtet dennes hustru levede og var tilstede ved begravelsen.

Af de 21 skaanske runeindskrifter nr. 17—37 er der nu gjort rede for indholdet af 16. Af de gjenstaaende 5 stene er én (nr. 28) reist efter en „maag“, „en saare god svend“; den stemmer saaledes i udtryk overens med flere af de indskrifter, som er indridsede efter fæller eller brødre. De øvrige 4 indeholder formelen „N. N. (og N. N.) reiste (lod hugge) denne sten efter N. N.“ Nr. 32 (Strö II) er sat efter Bjørn, „der eiede skib med Knue“, som tidligere omtalt. Nr. 26 (Tulstorp) er reist efter Ulv af KLIBIR og Aasa, mulig den afdødes forældre. Maaske tør vi se en hentydning til, at Ulv har ligget ude i viking, deri, at der paa stenen er afbildet et drageskib med 14 skjolde langs med rælingen. Ogsaa paa 3 andre danske runestene findes fremstillingen af et skib, nemlig paa stenene fra Spentrup (Wimmer II s. 131) og Hjærmind (II s. 143) i Jylland og paa Sønder-Kirkeby-stenen paa Falster (II s. 439). Af Spentrup-stenen er kun bevaret et ganske lidet brudstykke, hvoraf vi ikke faar nogen underretning om, efter hvem stenen er reist. Hjærmind-stenen er derimod sat af Tolv over hans broder Rade, „en saare god svend“, og fremviser saaledes den samme formel, som vi kender fra skaanske „vikingestene“. Sønder-Kirkeby-indskriften indeholder den for tiden omkring aar 1000 eiendommelige oplysning om stedet, hvor den afdøde er omkommet. Saaledes kan Hjærmind-stenen og Sønder-Kirkeby-stenen — navnlig den sidste — støtte den formodning, at ogsaa den skaanske sten, hvorpaa et vikingeskib er indridset, er reist til minde om en viking. — Nr. 20 („Atte reiste denne sten efter Torsten“) og nr. 36 („Assur satte disse stene efter Tubbe“, hvorpaa synes at følge Tors hammertegn) indeholder blot mandsnavne, og kan for saa vidt ogsaa tilhøre vikinger.

Endelig bør det ved de skaanske „vikingestene“ nævnes, at der paa dem oftere optræder en eiendommelig art af personnavne (Dverg, Nøk o. l.), som uden tvil oprindeligt er tilnavne eller øgenavne. Lignende navne er vistnok velkendte ogsaa fra andre egne og fra andre tider; men det er vel ikke tilfældigt, at de i Skaane er særlig hyppige paa stene fra tiden omkring aar 1000. I kame-ratkredsen, blandt „fællerne“ ombord i vikingeskibet, maa saadanne øgenavne tænkes at have havt allerlettest for at opstaa og sætte sig fast¹.

¹ Saadanne tilnavne findes i Skaane paa nr. 27 (URISTR, NUKR, KRUSA), nr. 29 (AIRA akk.), nr. 34 (TUARK akk.); disse tre stene er reiste efter fæller. Videre maa

De 21 skaanske runeindskrifter nr. 17—37, der her har været gjenstand for en særskilt behandling, finder saaledes, som det synes, sin bedste belysning, naar de sees under ét paa den historiske baggrund, som den gjenopvaagnede vikingetid under Sven Tjugeskjæg og Knud den store danner. Disse indskrifter har derved givet os et middel til ud fra et nyt synspunkt at prøve prof. W.'s tidsbestemmelser, og som vi ser, har de ført os til det resultat, at prof. W. utvilsomt i det store og hele taget har ret i sin fastsættelse af disse indskrifter alder.

De skaanske runeindskrifter fra c. 985—1025 har kunnet yde et godt kontrolmiddel i denne henseende, fordi der her fra et enkelt landskab er bevaret forholdsvis flere omtrent samtidige indskrifter end fra nogen anden dansk egn (Bornholm undtaget). At den helhedsbetragtning af de nævnte skaanske runeindskrifter, som i det foregaaende er begrundet, i det væsentlige maa synes at være rigtig, vil ogsaa fremgaa af en sammenstilling af disse indskrifter med de øvrige (i særdeleshed de ældre) skaanske runeindskrifter, samt med runeindskrifterne paa Bornholm. Ogsaa til runestenene i Jylland og paa de danske øer vil der i det følgende blive taget hensyn.

Naar man ser bort fra Örja-stenen (nr. 1), er ifølge prof. W. ingen af de runestene, som han i sin kronologiske rækkefølge ordner foran Hällestad-stenene, ældre end c. 970, og der maa ikke sættes noget skarpt skille mellem Hällestad-stenene nr. 13—15 og den lille gruppe af skaanske stene, som synes at være ældre end disse (nr. 2—12). Tværtimod holder prof. W. det for rimeligt, at de stene, som efter hans ordning gaar nærmest forud for Hällestad-stenene, er væsentlig samtidige med disse (altsaa fra c. 980—985).

Som allerede nævnt, sigter Hällestad-stenene og den dermed sammenhørende Sjörup-sten til slaget paa Fyrisvoldene. Men denne kamp ved Upsala er kun et enkelt led i jomsvikingehøvdingen Styrbjørns herjetog. Derved slutter disse runestene sig nær til den følgende gruppe, de egentlige „vikingestene“, som nr. 17 ff. med et kort udtryk kan kaldes. Dog er paa Hällestad- og Sjörup-stenene, som bærer versificerede indskrifter, den nye krønikeagtige stil endnu ikke trængt igjennem; men paa den anden side kan mindes om, at

merkes *KLIBLZ* paa nr. 26, som er prydet med et skib, *KALIN* (nom.) og *AISI* (akk.) paa en nu tabt skaansk runesten, der er sat efter en broder (Wimmer III s. 101). Fra lidt ældre tid er *AIRU* (akk.) paa Hällestad-stenen II.

vi paa Sjörup-stenen for første gang møder ordet „fælle“ i Skaane, og at en af Hällestad-stenene har det oprindelige tilnavn (øgenavn) AIRU (akk.). Det passer ogsaa godt, at nr. 12, som hos prof. W. gaar umiddelbart foran Hällestad-stenene, bærer den fra „vikingestenenene“ velkjendte formel „N. N. satte denne sten efter sin broder, en saare god svend“. Nr. 11 viser ligeledes i udtryk overensstemmelse med de følgende stene fra kong Svens tid („N. N. satte denne sten efter N. N.“). Ogsaa de tre Hunnestad-stene og Skårby-stenen (nr. 7—10), som er reiste af brødre efter brødre, slutter sig maaske nærmest til de senere „vikingestene“.

Hunnestad-monumentet er et af de anseligste og merkeligste runemindesmerker i Norden. Det bestod paa Worms tid af 8 stene af hvilke de 5 endnu stod opreiste, medens de 3 var faldne om. To af stenene var forsynede med runeindskrift (den ene tillige med billedet af en mand, den anden med et kors), tre havde kun billedlige fremstillinger, og tre manglede helt indskrift og ornamenter. Nu er af dette prægtige mindesmerke kun tre stene bevarede, og disse er ikke fremdragne paa sin oprindelige plads. Et stort held er det dog, at det er de tre vigtigste af stenene, som har kunnet være gjenstand for en granskning overensstemmende med vor tids krav. Prof. W. vier det merkelige Hunnestad-monument en udførlig omtale, og det har, som vi tør tro, fuldstændig lykkets ham at tolke de to stenes indskrifter. Den større indskriftsten fortæller, at „Asbjørn og Tome satte denne sten efter Roe og Leikfrød, sønner af Gunne haand“. Indskriften paa den mindre Hunnestad-sten lyder: „Asbjørn satte denne sten efter Tome, søn af Gunne haand“. Der kan ikke være tvil om, at de to indskrifter Asbjørn og Tome er samme personer. Det anselige Hunnestad-monument maa have tilhørt en mægtig slægt, og Gunne med tilnavnet „haand“ har været en anset og berømt mand. Interessant er prof. W.'s formodning, at den mand, som er fremstillet paa den større runesten, med hjælm paa hovedet og med den paa skulderen hvilende økse i haanden, er ment som Gunne haand; denne skulde efter prof. W. have faaet sit tilnavn som den tapre og kraftige kriger¹.

¹ Tilnavnet *hqud* er nærmest at sammenligne med tilnavnet *fótr* „fod“, som har været tillagt 4 forskellige personer; se K. Rygh, Norske og islandske tilnavne (Trondhjem 1871) s. 16. Ifølge Flatøbogen II 445 har lendermanden *Jón fótr* i Sogn faaet sit tilnavn, fordi han var halt af et saar i foden. En lignende forklaring var tænkelig ved tilnavnet *hqud* paa Hunnestad-stenen — Det

Ikke mindre interessant er prof. W.'s redegjørelse for den tredje, indskriftløse Hunnestad-sten, paa hvilken han (med tilslutning af Sophus Bugge) findes en fremstilling af en gyge, ridende paa en ulv med orme istedenfor tømme og svøbe (jfr. Snorra Edda's skildring af gygen Hyrrokkens ridt). — Skårby-indskriften (nr. 10) minder i saa meget om Hunnestad-indskrifterne, der er fra samme sogn, at alle disse indskrifter mulig skriver sig fra samme runerister. Ogsaa paa Skårby-stenen nævnes Tome (kanske en fætter af Gunne haand's søn af samme navn, Wimmer s. 45), og paa denne sten er ligeledes en dyrefigur indridset.

Baade Hunnestad-stenene og Skårby-stenen er reiste af brødre efter brødre. Paa Hunnestad-stenene nævnes 4 brødre, og paa Skårby-stenen 3 brødre, som mulig er hines fætttere. Disse stene bør derfor kanske snarest stilles i klasse med de lidt senere, udprægede „vikingestene“, hvoraft en tredjedel var reist efter brødre. Men Hunnestad-stenene afviger fra disse deri, at faderens navn er tilføiet. Dette har dog vistnok sin specielle grund deri, at Gunne haand var kjendt som en særlig fremragende mand.

Medens Hunnestad-stenene og Skårby-stenen saaledes kanske snarest slutter sig til de følgende runestene, synes de ældre skaanske runemindesmerker (nr. 2—6) at burde udskilles som en egen liden gruppe, der efter prof. W. tilhører tiden 970—980 (985). Ingen af disse bærer — direkte eller indirekte — vidnesbyrd om nogen vikingetid.

To af dem (nr. 2 og 3) er reiste af sønner efter deres fader, „en saare god mand (*þegn*)“. Paa Krageholm-stenen I (nr. 4) siges det, at hustru og søn i forening har reist mindsten efter manden og faderen, og om den afdøde heder det, at „han var den bedste blandt landmænd og den gavmildeste med mad“¹. Nr. 6 (Villie-

kunde være fristende at søge sammenhæng mellem stedsnavnet *Hunnestad* og det tilnavn *hond*, gen. *HANTAR*, hvormed Gunne paa Hunnestad har været kaldt. I virkeligheden er den ældste kjendte skriftform af dette gaardnavn *Hannestedt* (Danske Magazin, 4de række, I s. 314, aar 1547). Med bestemtbed tør jeg dog ikke udtale mig om dette stedsnavn, da jeg intet kjendskab har til egnens dialekt og ikke kjender den nuværende udtaleform af *Hunnestad*. Falkman (Ortnamnen i Skåne s. 144) synes at formode, at *Hunnestad* som 1ste led indeholder mandsnavnet *Hundi*. Maaske tør man heller ikke gjøre danske navne paa -stad saa unge. ¹ Krageholm-stenen II (nr. 5), som er en billedsten uden indskrift, har sandsynlig ikke hørt sammen med nr. 4; paa nr. 4 heder det nemlig „satte denne sten“ (ikke „disse stene“).

stenen) er ligeledes sat af en hustru efter hendes husbonde (*bóndi*); „han var den første blandt fribaarne mænd (*þegna*).“

Ogsaa den yngste gruppe af skaanske runestene (nr. 38—44), som prof. W. henfører til anden fjerdedel af 11te aarh., bærer et præg forskjelligt fra „vikingestene“. Vi møder her de nye formler „hug runer“, „eier haugen“ — paa nr. 39, som er reist efter en kvinde —, „gjorde denne bro efter . . .“ (nr. 38), „gjorde dette mindesmerke“ (nr. 42). Gjennemgaaende er disse yngste indskrifter temmelig vidtløftige, idet det kan tilføies, hvis søn eller hvis fader den afdøde var (nr. 38, 44); paa en sten fortælles det, at den er sat efter en mand, som var „svend hos Gunnulv i Sverige“ (nr. 43). En sten er reist af en søn efter hans fader (nr. 41). Mest minder Ålstorp-stenen (nr. 40) om „vikingestene“; den er sat af Hals og Frøbjørn efter deres fælle Hove. Men det er ikke umuligt, at Ålstorp-stenen kan være saa gammel som fra omkr. 1020 (se Wimmer s. 158). Saaledes synes disse stene fra anden fjerdedel af 11te aarh. at tyde paa, at der efter den stormende vikingetid omkring aar 1000 nu igjen var indtraadt roligere forhold.

Runestene paa Bornholm er fra en betydelig senere tid end hovedmassen af de skaanske runestene. Dette viser baade runeformer (f. eks. den almindelige brug af *óss*-runen som tegn for *o*) og sprogformer (f. eks. *résti* skrevet med *t*, aldrig med *þ*), samt de kristelige ønsker, som forekommer paa næsten alle disse stene. De bør derfor med prof. W. henføres til sidste halvdel af det 11te og begyndelsen af det 12te aarh. En vigtig hjælp ved bestemmelsen af deres alder yder den historiske Ny-Larsker-sten I, som er sat efter Bose, Kaabe-Svens søn og jomsvikingen Sigurd kaabe's sønnesøn (rimeligvis fra c. 1050).

Fra Bornholm kjendes et langt større antal reiste runestene (henimod 40) end fra nogen anden dansk egn af lignende udstrækning. I modsætning til de skaanske „vikingestene“ gjenspejler runestene paa Bornholm det fredelige liv hjemme i familiekredsen. Her finder vi ofte mindestene, som sønner har reist efter sin fader, nemlig 12 af de 20—25 fuldstændige eller nogenlunde fuldstændig bevarede runestene, som kan komme i betragtning. Én af disse 12 er reist efter fader og moder (nr. 19), én efter fader, moder, en broder og en søster (nr. 2), og 3 efter fader og broder. Videre én (nr. 21) over moder og en broder, 3 er reiste af fader efter søn

(sønner), 5 efter brødre alene. I runeindskrifterne paa Bornholm forekommer oftere den længere formel „löd reise (hugge)“, som i Skaane kun fandtes paa Strö-stenene. Paa de bornholmske runestene finder vi ikke personnavne, som maa antages oprindelig at have været tilhavne eller (nedsættende) øgenavne. Saadanne har visselig ogsaa her været almindelige; men det er naturligt, at vi ikke træffer dem paa stenene fra denne ø, som for den største del er reiste af afdødes sønner, hustru eller fader. Kun i *Kápu-Sveinn* har vi en hentydning til jomsvikingen Sigurd kaabe — altsaa for et ældre slægtled end stenens eget.

Runeindskrifterne fra Bornholm pleier — i modsætning til de skaanske — til slutning at indeholde et kristeligt ønske. I regelen er det Kristus og „Guds moder“ eller Kristus og Sankt Mikael — som den, der førte de salige sjæle til paradiset —, der paakaldes. I de kristelige ønsker viser stenene paa Bornholm tildels overensstemmelse med svenske runestene (Wimmer III s. 278).

Runestene i Skaane og paa Bornholm kan ved første øiekast synes haade ensformige og temmelig betydningsløse. Men gransker man dem nøiere, vil man finde, at de giver et ganske interessant indblik i danske forhold ved slutningen af 10de og i 11te aarh. og paa en kjærkommen maade udfylder, hvad vi fra andre hold ved. Den ældste lille gruppe af skaanske runestene (nr. 2—6) viser hen til en afgjort fredelig tid (c. 970—980). Saa kommer Hällestad-stenene og de dermed væsentlig samtidige runestene fra brydningstiden 980—990; den ældre poetiske udtryksmaade holder sig endnu, skjønt den nye vikingetid med dens kamp og uro er begyndt. Fra tiden omkring aar 1000 har vi de egentlige „vikingestene“ med deres eiendommelige knappe, krønikeagtige stil. Og endelig kommer fra c. 1025 af de yngste skaanske runestene og stenene paa Bornholm, som tilhører en afgjort kristelig tid, da man kan vie sig til fredens sysler og føre et roligere liv i hjemmets kreds.

Disse stene giver os en interessant modsætning, som vi ikke har saa skarp fra andre kilder. Blandt de jyske runestene, hvorefter en stor mængde tilhører tiden omkring aar 1000, kan vi ikke udskille nogen bestemt gruppe, som i særlig udpræget grad viser hen til det rigt bevægede vikingeliv, som vakte tillive ved aar 980—990. Af jyske stene, som prof. W. henfører til tiden 980—1000, er to reiste efter fæller (nr. 23 Dalbyover; nr. 34 Aarhus II), og én er reist

efter en broder, „en saare god svend“ (nr. 24 Hjørnind, med fremstilling af et skib). Og endnu færre er de stene fra 1ste fjerdedel af 11te aarh., som mulig indeholder en hentydning til de samtidige vikingetog; kun én sten fra denne tid er sat efter en fælle, nemlig den i høsten 1905 fundne sten i Aarhus¹. Derimod findes der i Jylland fra tiden omkring aar 1000 ikke faa runestene, som ligefrem henviser til det fredelige liv hjemme. Jfr. i særdeleshed nr. 22, 47, 49; endvidere de mange indskrifter, som indeholder ordet *þegn*; de ikke faa stene som er sat af sønner efter fædre, o. a. l.

Skjønt runestenenene fra de danske øer (undtagen Bornholm) ikke er mange i tal, kan de dog maaske hjælpe os til at danne et billede af de indre forhold her paa skillet mellem 10de og 11te aarh. Det er værdt at lægge merke til, at de 4 stene, som her kan komme i betragtning (Øerne nr. 15—18), indeholder én (nr. 16 Sønder Kirkeby, Falster), som er sat efter en broder, angivelse af dødssted, samt fremstillingen af et vikingeskib og den hedenske formel „Tor vi runerne“, skrevet med samstavsruner; én er reist af Askel efter broderen Tove, „en meget god svend“ (nr. 17, Sjælland), og én er ved selve indskriften betegnet som „vikingesten“. Det er Tirsted-stenen (nr. 18, Laaland), som Asraad og Hildulv har reist efter sin frænde Frode; „men han døde i Sverige og omkom i Freger's flok, da alle vikinger (omkom)“. Ogsaa en samtidig sten fra Upland og en fra Gestrikland omtaler vikingehøvdingen Freger (Frøger), som maa have levet i begyndelsen af 11te aarh.

En sammenligning mellem de samtidige skaanske og jyske runestene synes saaledes at vise, at Skaane langt kraftigere end Jylland har taget del i de vikingetog, som udgik fra Danmark i slutningen af 10de og begyndelsen af 11te aarh.; de danske øer synes her at slutte sig til Skaane. Vort kjendskab til disse vikingetog skylder vi hovedsagelig udenlandske kilder, og disse giver os, som venteligt er, ikke oplysning om, i hvilke egne af landet de danske vikinger fortrinsvis hørte hjemme. Her kan de hjemlige runestene supplere de fremmede forfatteres beretninger, idet de fortæller os, at det navnlig er fra Skaane (og øerne), at vikingetogene omkring aar 1000 er udgaaet. Dette er et meget rimeligt resultat, da Skaane og de danske øer jo ligger midt i den gamle færdselsvei mellem Østersø-landene og Vest-Europa.

¹ En læsning og tolkning af indskriften paa denne sten er meddelt af prof. Wimmer i et foredrag, holdt i Oldskriftselskabet den 12te dec. 1905.

Den samme tilslutning, som man i det hele taget maa yde prof. Wimmers samvittighedsfulde og vel overveiede bestemmelser af indskrifternes alder, vil i ikke mindre grad blive hans øvrige behandling af indskrifterne til del. I „De danske runemindesmærker“ vil man finde saagodtsom alt, hvad der med sikkerhed kan siges om indskrifternes tolkning. Det eneste, jeg savner i 3dje bind, er en forklaring af navnet *AUTR* paa Fuglie-stenen II (jfr. herom i det følgende). Derimod siger det sig selv, at hvor vi blot befinder os paa formodningernes omraade, kan der være rum for forskellige opfatninger. I det følgende vil jeg meddele nogle bemærkninger til de i 3dje bind behandlede danske runeindskrifter, og jeg kommer da til paa enkelte punkter at fremholde andre muligheder end de, som for prof. W. har stillet sig i første række.

Rækken af de skaanske runestene aabnes af *Örja*-stenen (nr. 1), som i tid nærmest slutter sig til de ældste kjendte stene fra de danske øer (begyndelsen af 9de aarh.). Desværre er stenens top afhugget, og den ene af de to linjer, hvorefter indskriften bestaar, er næsten fuldstændig ødelagt. Mulig har der i denne linje staaet *FAPI* „skrev“, foran hvilket da har gaaet runeristerens navn, altsaa samme formel som den, vi har paa Helnæs- og Flemløse-stenene. Hvad der er bevaret af den anden linje har prof. W. læst: *STATZ: AF(r) FIRIASU(s)U(n)[U]*, d. e. „(stenen) staar efter...“ Sporene af runerne efter *asu* skal man vistnok udfylde til ordet for „søn“. Ved *FIRIASU* overveier prof. W. forskellige muligheder. Han finder det mindre sandsynligt, at *FIRIASU* er et med oldn. *áss* „gud“ som 2det led sammensat mandsnavn; i germansk kan overhoved ikke dette ord paa-vises som 2det led i sammensatte personnavne. Prof. W. synes snarest at hælde til den opfatning, at *asu* er moderens navn i genetiv og at altsaa *FIRI* bliver et mandsnavn i akkusativ. Dog udtaler han sig ikke nærmere om dette mandsnavn.

Maaske øiner man en mulighed for forklaringen af et mandsnavn *FIRI*, om man opfatter det første i som en uoprindelig, indskudt vokal, ligesom f. eks. *u* i *TURUTIN* Skærn I, d. e. *dróttin*-; jfr. Wimmer, Runenskrift s. 330. Navnet *FIRI*, d. e. *Frī* (akk.), i nom. **Frīr*, kunde da nøiagtig svare til det gotiske adjektiv *freis* „fri“ (i nordisk bevaret i *frjáls*, af **frī-halsa*). Som bekjendt, er i nordisk talrige personnavne oprindelige adjektiver (*Vakr*, *Úfeigr*, *Tryggv*, o. s. v.). Men det kunde ogsaa tænkes, at i denne gamle indskrift i skulde læses dobbelt eller at et *a*-tegn var udeladt foran *q*. Isaaftald vilde vi faa frem et mandsnavn **Frīr* eller **Frīi*; jfr. det oldtyske navn *Freio* i en tungrisk indskrift. Hvis der i Hymiskviða 9 tør læses *frli* m. „elskede“ (Cod. Reg. *frl*, men *faðir* i det andet haandskrift), vilde dette kunne være samme ord som et mandsnavn **Frīi*.

Glemminge-stenen (nr. 22) er reist over Toste med tilnavnet „den skarpe“. Det fortjener at nævnes, at straks i nordvest for Glemminge (Ingelstad herred) ligger herregaarden Tosterup (ældre Tostorp, Tostarp, se Styffe, Skandinavien under unionstiden² s. 66 og anm. 5). Maaske har Tosterup navn efter Glemminge-stenens Toste eller en slægtning af samme navn. Ogsaa Ljunggren (Skånska Herregårdar IV under „Tosterup“) for-

moder sammenhæng mellem „Toste den skarpe“ og stedsnavnet Tosterup. Prof. W., som ikke nævner Ljunggrens formodning, synes derimod at finde den nævnte mulighed saa usikker, at han ikke vil opholde sig ved den.

Örsjö-stenen (nr. 23) i Vemenhög herred nævner en *Tomi*, som reiste mindsten efter sin broder Hunvid. Paa Skifarp-stenen (nr. 29) siges en *Tomi* at reise sten efter sin fælle *AIRA* (akk.). Da de to stene er fra samme herred (mellem Örsjö og Skifarp ligger kun ét sogn) og da de i tid ikke kan være meget adskilte fra hinanden, kunde man formode, at det var den samme mand, som havde reist (ladet reise) begge stene. Dog er *Tomi* et almindeligt navn i Skaane. I maaden, hvorpaa indskriften er anbragt, ligner de to stene hinanden meget, idet indskriften paa begge disse stene begynder nede til høire og følger stenens rand.

Om navnet *KLIBIK* paa **Tulstorp-stenen** (nr. 26) udtaler prof. W. s. 92: „*KLIBIK* kender jeg ellers ikke. Det har mulig lydt *Kleppik* (beslægtet med oldsprogets *kleppr*?).“ Skulde det ikke snarere være at opfatte som *Glippik* og hænge sammen med nydansk *glippe* (med øinene)? Beslægtet med *glippe* er svensk dial. (fra Småland) *glippa* „ofta öppna en dörr; vara talträngd“ og *glipper* m. „den som ofta öppnar en dörr och springer ut och in; talträngd menniska“ (Rietz). Med det smålandske *glipper* kunde da det skaanske navn *KLIBIK* formelt være identisk. Det er usikkert, om mandsnavnet *Glip* (Lunde Domkapitels Gavebøger, udg. ved Weeke s. 298) ogsaa hører hid.

Paa **Skifarp-stenen** (nr. 29) forekommer, som nævnt, et mandsnavn *AIRA*, nom. *Eiri* (forskjelligt fra *airu* akk. paa Hällestad-stenen II). De to første runer i ordet er sterkt skadede, men prof. W. anser det efter de levnede spor „for overveiende sandsynligt“, at her skal læses *ai*. Om dette ellers ukjendte mandsnavn bemærker prof. W., at det vist staar i forbindelse med oldn. *eira* „skaane“. Det forekommer mig naturligere at antage, at *Eiri*, som vistnok egentlig har været et tilnavn, er dannet af oldn. *eir* n. „kobber“ ligesom de oldn. tilnavne *silfri* af *silfr*, *gulli* af *gull*, *stáli* af *stál* (se om disse det anførte skrift af K. Rygh).

I anledning af mandsnavnet *TUARK* (akk.), d. e. Dverg, paa **Fosie-stenen** (nr. 34) kan det nævnes, at *dvergr* kjendes som tilnavn ikke blot fra Norge (Fornm. s. IX 362), men ogsaa fra Halland. I Lunde Domkap. Gaveb. s. 222 nævnes nemlig en *Sven nanus*. Jfr. ogsaa *Thorlof, mater nani*, d. e. „dvergemoder“, smst. s. 275.

Fuglie-stenen II (nr. 35) er reist af *AUTR* efter hans broder Øgøt (*AU[KUT]* akk.), om hvem det siges, at „han døde paa Gotland“. Af den afdødes navn er kun bevaret de to første runer *au*, samt en ret stav, som har tilhørt tredje rune i ordet; paa grund af rummet maa det antages, at der derpaa har fulgt to runer. „Skønt navnet altsaa kun kan udfyldes ved formodning, ytrer prof. W., „har min, mange gange og i forskellig belysning gentagne undersøgelser af denne del af indskriften ledet mig til det resultat, at her neppe kan have staaet andet end *AUKUT*, ikke *AUMUT* eller *AUMUN*.“ Navnet *AUTR* har prof. W. ikke sproglig forklaret. Han formoder, at det snarest har været udtalt „*Autr*(?)“, „der må være beslægtet med Skårby-stenens *AUTIK*“, og under behandlingen af Skårby-

indskriften (s. 44) afviser han den opfatning, at *AUTIX* skulde staa i forbindelse med navnet *Auti* i Valdemars jordebog s. 85 eller at der istedenfor *AUTIX* skulde læses *ALIX*. Det er neppe tilfældigt, at paa Fuglie-stenen de to brødres navne begge begynder med *au-*. Her har vi da et eksempel paa det forhold, som vi ellers saa ofte møder, at brødre har navne, som indeholder det samme sammensætningsled; jfr. f. eks. fra Bornholm brødrene *PURFASTR* og *PURILS* paa Grødby-stenen (s. 227), *PURKIL* og *ALFKIL* paa Bodilsker-stenen II (s. 239), *AUM* og *AUPKIX* paa Øster-Marie-stenen I (s. 251). Efter Fuglie-stenens retskrivning maa, da der er skrevet *AUTR* (ikke *AUTX*), *r* i udtalen have fulgt umiddelbart efter en tandlyd (*d* eller *t*); en vokal kan altsaa ikke være udeladt mellem *t* og *n*, men *-tr* maa være levningen af andet led i et sterkt sammendraget navn, hvis første led er *au-*, d. e. *Ø-* eller *Øy-*. Det kan da ikke være tvilsomt, hvilket navn dette har været. Et almindeligt navn i Skaane var *Øndr*, *Ønder* (saaledes skrevet i Necr. Lund. og Lunde Gavebøger, i senere dansk ogsaa *Ynder*, glsvensk *Ø(i)nder*). Heri har man forlængst seet en sammendragning af *Øy-vindr*, oldn. *Eyvindr*; jfr. bl. a. Lundgren, Arkiv X s. 178 f. I Fuglie-stenens *AUTR* er *n*, som hyppig i runeskrift, ikke udtrykt foran *t*; jfr. *buta*, d. e. *bónda*, paa Valkärva-stenen.

Da jeg ikke nærer tvil om, at *AUTR* paa Fuglie-stenen II er at forstå som = *Ø(y)ndr*, maa jeg herfra skille navnet *AUTIX* paa *Skårby*-stenen, da en saadan sideform til *Ø(y)ndr* maa synes utænelig.

I modsætning til prof. W. ser jeg intet til hinder for, at *AUTIX* enten kan være en sideform til det gammeldanske navn *Auti* (i latiniseret form *Auto*)¹ eller endog identisk med dette. I første tilfælde kan med *AUTIX* som sideform til *Auti* sammenlignes **Róix* (akk. *ruí*), sideform til *Rói*, paa den med *Skårby*-stenen sammenhørende Hunnestad-sten I (jfr. ogsaa Wimmer III s. 254). I sidste tilfælde kan den latiniserede form *Auto* (for dansk *Autix*, i 12te aarh. *Auti*) jevnføres med *Sverco*, hvilket er Saxo's latinske gjengivelse af glsvensk *Sværkir*, oldn. *Sörkvir*.

I *Auti* kan tvelyden *au* ikke svare til oprindelig dansk *au*, da dette i 12te aarh. maatte være blevet sammendraget til *ó*. Heller ikke kan *Auti* være opstaaet af *Agð-*, som O. Nielsen (Olddanske Personnavne s. 1) med henvisning til oldtysk *Agido* foreslaar; jfr. F. Dyrhund, Aarbøger f. nord. Oldk. 1885 s. 319 ff. Jeg har derfor tænkt mig, at *Auti* er at forklare som et laanord fra oldtysk *Oto*, *Otto*, *Odo*, saaledes som ogsaa Dyrhund foreslaar.

I sidste halvdel af 10de aarh. maa det tyske keisernavn *Oto*, *Otto*, *Odo* (saaledes skrev de tyske keisere navnet, se Förstemann) have været vel kjendt i Danmark. Ved opkaldelse — ligesom noget senere (*Carolus*) *Magnus* blev opkaldt i Norge — kan dette navn i formen *Auti* (eller *Autix*?) være kommet i brug i Skaane, hvor det optræder paa *Skårby*-stenen ved aar 980. Indtil udgangen af 10de aarh. var tvelyden *au* sandsynlig endnu bevaret i skaansk. Oldtysk *Oto* kunde da i Skaane være

¹ Om dette navns forekomst se registeret til *Scriptores rerum Danicarum*. Den første af navnet *Auto* er Skjalm hvide's broder, som levede ved aar 1100 og havde hjemme paa Sjælland. (Saxo, Müllers udg. I s. 604.)

blevet optaget med tvelyden *au*, fordi man havde en klar bevidsthed om, at der i talrige ord til tysk *ó* svarede skaansk *au*. Nu er det, som prof. W. efter runeindskrifternes vidnesbyrd antager (jfr. her foran s. 21), sandsynligt, at sammendragningen af tvelyd til enkeltlyd har foregaaet noget tidligere i de vestligere danske landskaber end i Skaane. Der har saaledes vistnok været en tid, da skaansk endnu havde bevaret *au*, medens denne tvelyd i sjællandsk var blevet sammendraget til *ó*. Paa denne tid kan navnet *Autin* (f. eks. ved opkaldelse inden en bestemt slægt) være overført fra Skaane til Sjælland, hvor det allerede ved aar 1100 optræder i den anseede Hvide-slægt¹.

Navnet *Autin*, der efter min formodning er væsentlig samme navn som det tyske keisernavn *Oto*, vides først at være blevet brugt i den mægtige æt, om hvilken Hunnestad- og Skårby-stenene vidner og hvis hoved i sidste halvdel af 10de aarh. var Gunne haand. Anden gang navnet *Auti(π)* optræder i Danmark, er som navn paa Skjalm hvide's brøder, altsaa i Danmarks første stormandsslægt i middelalderen. Jeg antydede ovenfor, at *Auti(π)* ved opkaldelse inden en enkelt slægt kunde være kommet fra Skaane til Sjælland. Skulde virkelig Gunne haand og Hvide'rne tilhøre samme æt? Det fortjener i denne forbindelse at nævnes, at *Auti(π)*, som forekommer forholdsvis sjelden i 12te aarh., ikke er det eneste navn, som er fælles for Gunnes og Skjalms slægter. En søn af Gunne hed Ashjørn, og samme navn bærer Skjalms sønnesøn Esbern snare.

Adam af Bremen (II, 3) fortæller, at da kong Harald blaaand og hans dronning lod sig døbe, blev ogsaa deres unge søn Sven døbt og fik i daaben navnet Otto (*Svenotto*) efter den tyske keiser. Efter denne betretning maa det ialfald ansees for utvilsomt, at opkaldelse efter tyske keisere af navnet *Otto* virkelig har fundet sted i Danmark i anden halvdel af 10de aarh. Mulig har den skaaning, som antog navnet *Autin*, hvilket forekommer i Skårby-indskriften (fra c. 980), faaet dette navn i daaben; det var ved disse tider almindeligt, at man, naar man lod sig døbe, antog et nyt (ofte fremmed) navn. Denne formodning støttes derved, at Skårby-stenen er den eneste skaanske indskrift ældre end Fuglie-stenen II (nr. 35), som indeholder et kristeligt ønske („hans sjæl hjælpe den bedste Gud“, efter prof. W.'s sandsynlige tolkning). Man maa da tænke sig, at Skårby-stenens *Autin* ligesom kong Harald har modtaget kristendommen sydfra og at han kanske er bleven døbt i Tyskland. Sandsynlig har *Autin* staaet sin kristne konge nær; han tilhørte jo uden tvil Gunne haand's anseede slægt og har kanske, som ovenfor antydet, ogsaa

¹ Netop paa Sjælland, hvor Hvide-slægten havde hjemme, og tildels i forbindelse med medlemmer af denne slægt forekommer *Auti* flere gange fra c. 1170 af. Codex Esromensis s. 115 omtales en *Auto* i Ramløse (søn af Konrad; dette tyske navn fortjener kanske i denne sammenhæng opmærksomhed) som vidne ved Skjalm hvide's sønnesøns, biskop Absalons, overdragelse af Tumetorp i Tikøb sogn til Esrom kloster. Fra Næstved kloster nævnes tre mænd af navnet *Auti* (SR D.). I „brøderfortegnelsen“ i Valdemars jordebog s. 85 forekommer *Auti* som navn paa en brøder af biskop og kansler Nicolaus (biskop i Slesvig 1193—1233); jfr. O. Nielsens udg. s. XXI ff. Denne *Auti* nævnes umiddelbart foran 4 brødre af Hvide-slægten, af hvilke en er *Pøter stigsun hwitæ*.

været i slægt med den mægtige Hvide-æt, der i de følgende aarhundreder trofast stod ved de danske kongers side og fra hvilken flere af Danmarks betydeligste geistlige i middelalderen er udgaaet.

Ogsaa et andet meget almindeligt tysk personnavn synes i vikingetiden at være optaget i dansk. Paa Ferslev-stenen, Ålborg amt (II s. 165, ifølge prof. W. fra omkr. aar 1000), forekommer i genetiv et navn *LUTARIS*, nomin. **Lutarin*, som synes at være det oldtyske *Hlódhar(i)*, *Lódhari*, *Hlót(h)ar*, *Lót(h)ar* (ogsaa med *u* i første stavelse, se Førstemann)¹.

I **Nyker** kirke er til forskjellig tid fremdraget to runestensbrudstykker (Bornholm nr. 32), der begge har siddet indmurede i kirkens taarnmure. Prof. W. har fortjenesten af at have paavist, at disse to brudstykker til sammen udgør én næsten fuldstændig runesten. Desværre mangler der lidt ved indskriftens begyndelse, ligesom ogsaa et større parti er borte midt i indskriften, saaledes som det vil sees af prof. W.'s gjengivelse af runerne paa denne sten:

GLO [. . . .] T . RESA . STEN [.] ÞENSA . EFTIR . SUEN . SUN . SIN : TRENKR . AL-
KOPAR(R) [.] RNAPI

OK HANS . BRUPUR . KRIST . HELGI HALBI . SIOLU . ÞERA BRYÐRA . BEGIA .

De manglende runer ved indskriftens begyndelse udfyldes med lethed til GLO[MR.LE]T. Vanskeligere er det at afgjøre, hvad der har gaaet forud for RNAPI. Prof. W. har dog her fundet en udfyldning, som svarer fortræffelig til pladsen, de levned runestave og indskriftens øvrige indhold: ALKOPAR(R) [. NAPIR . A] RNAPI. Af den hele indskrift kan da prof. W. give følgende tiltalende tolkning:

„Glom lod reise denne sten efter sin søn Sven — den unge mand vandt fuldgod fred — og hans broder. Den helige Krist hjælpe de tvende brødres sjæl.“

Der maa være en særlig grund, hvorfor tillægget „den unge mand vandt fuldgod fred“ kun gjælder Sven og ikke „hans broder“. Det verbum, hvoraf prof. W. i Nyker-indskriften har formodet fortidsformen ARNAPI, bruges i oldnorsk (*árna*) og i gammelsvensk (*arna*, *ærna*, *erna*) almindelig om den naade, man vandt hos Gud ved bøn og gode gjerninger. Sven kan derfor have været en ældre haabefuld søn, hvis fromme og retskafne levned hans fader Glom gjerne dvæler ved, medens „broderen“ var ganske ung og umyndig, da han bortreves ved døden. Men naar det paa en mindsten udsiges, at den afdøde „vandt (fortjente sig) fuldgod fred“, synes udtrykket snarere at maatte sigte til, at vedkommende ved sin død erhvervede sig naade hos Gud. Da Nyker-stenen er fra det 12te aarh., ligger det meget nær at slutte, at det er paa et kors-tog, Sven har fundet sin død. „Hans broder“ er derimod sandsynlig død en naturlig død hjemme.

Om Nyker-stenens alder udtaler prof. W., at den „hører til de alleryngste bornholmske runestene. Den kan sikkert ikke rykkes længere til-

¹ Brate, Månadsblad 1901 och 1902, s. 13 f. — Et tredje tysk navn har prof. W. (II s. 479) fundet paa Taarnborg-stenen, nemlig *IKI:BRIT*, d. e. *Ingibret*, dog først fra anden halvdel af 11te aarh.

bage i tiden end til år 1125, men er snarere nogle år yngre.“ Nyker-stenen kan i tid ikke være meget skilt fra Vester-Marie-stenen VI, med hvilken den bl. a. viser overensstemmelse i indskriftens slyngninger. Denne sidste henfører prof. W. „til første halvdel af 12te årh. nærmest dets midte, eller med et rundt tal til år 1140.“ Saavidt jeg kan se, er der intet til hinder for at antage, at Nyker-stenen tilhører tiden omkring 12te aarh.'s midte, hvilket ogsaa prof. W. synes at finde muligt. Ved denne tid falder en begivenhed, hvortil Nyker-indskriften maaske kunde sigte.

Samtidig med at der efter Edessas fald i 1144 prædikedes korstog i Frankrig og Tyskland, ivredes der ogsaa for et tog mod de hedenske vender, idet Bernhard af Clairvaux erklærede, at ogsaa kamp mod slaverne skulde ansees som korstog. Et dansk korstog mod venderne kom da virkelig istand i 1147, og saavel jyder og slesvigere som sjællændere og skaaninger deltog. Særlig fremhæves paa dette tog skaaningernes kamp mod Rø-boerne, i hvilket skaaningerne mistede sine betydeligste mænd. „En Optegnelse siger os, at Rø-boerne da dræbte alle Skaanes bedste Mænd, og i Lunde Domkirkes Gavebøger staar optegnet ved den 4. August: Asmund og Gudmund, de høitansete Lægmand, dræbtes hos Venderne under det hellige Kors' Mærke“ (Steenstrup, Venderne s. 105, jfr. s. 98—106). Tre aar senere forsøgte skaaningerne et hevtog til Arkona.

Da Bornholm i den kristne middelalder var nær knyttet til Skaane¹, finder jeg det rimeligt, at ogsaa mænd fra Bornholm deltog i vundertoget 1147. Blandt dem tænker jeg mig at Sven Glomssøn har været, og jeg formoder, at han ved sin død paa korstoget „vandt den fuldgode fred“, hvorom vi læser paa Nyker-stenen. Men jeg vil fremhæve, at dette kun er en formodning, og den grunder sig desuden paa en tolkning, som vistnok er overveiende sandsynlig, men ikke sikker. Jeg vover derfor ikke ligefrem at betegne Nyker-stenen som en „historisk“ runesten.

Tolkningen af indskriften paa **Vester-Marie-stenen VI** (nr. 33) frembyder i én henseende vanskeligheder. Første sætning lyder:

: ASUALDI : RISTI : STEIN : ÞINSA : IFTH : ALFAR : BRUÐUR : SIN : DRINN : KOÞR.

De to sidste ord DRINN KOÞR, d. e. *drængr góðr*, maa ifølge prof. W. henføres til ASUALDI, „hvorpaa der kun ganske undtagelsesvis findes eksempler, medens det sædvanlige og naturlige er, at dette og lignende tillæg bruges om den afdøde, til hvis minde stenen blev rejst, ikke om den, der rejste mindesmærket.“ Prof. W. vover nemlig ikke at opfatte DRINN KOÞR som akkusativ; ordene kan kun være nominativ og maa derfor henføres til subjektet i sætningen. Men var det ikke muligt, .at DRINN KOÞR kunde være nominativ og desuagtet være at henføre til den afdødes navn, som staar i akkusativ? I oldn. prosa kan man træffe paa udtryk som: *Víglundur átti graðan hest fífilbleikan at lit, hesta beztir ok fegrstr* (Vigl. 58, 19), hvor appositionen ved ubevidst indflydelse fra konstruktionen i den fuldstændige relativsætning (*þann er var hesta beztir*) staar i nominativ, uagtet den maa henføres til et ord i akkusativ; se M. Nygaard,

¹ Ved midten af 12te aarh. blev de tre af Bornholms 4 herreder skjænket til erkebiskoppen i Lund.

Norrøn syntax s. 72 § 72 anm. c. En saadan grammatisk unøiagtighed maatte man godt kunne tiltænke denne indskrifts affatter, da han i den følgende sætning (: TREBINU : SYNI : AUK : SKOGI : SUEK : SAKLAUSAN :) viser den skjødesløshed at sætte prædiketet i ental, uagtet der foran gaar de to subjekter „Træbene's sønner og Skoge“. Man behøver da ikke at antage med prof. W., at „udtrykket DRINN KOPR om Asvalde ikke hidrører fra denne selv, men fra runeristeren, hvem Asvalde havde overladt at bestemme indskriftens form“.

Nor. og dec. 1905.

Efterskrift. Senere er jeg bleven opmærksom paa to anmeldelser af „De danske runemindesmærker. III“, den ene af F. Dyrland i Nord. Tidskr. f. Filol., 3. Række, XIV s. 77 ff., den anden af H. Gering i Zeitschr. f. deutsche Philol. XXXVIII. Dyrland meddeler et forslag til forklaring af RIRI paa Örja-stenen. Gering (s. 132) bringer en helt ny og meget dristig tolkning af Vester-Marie-indskriften VI, idet han gaar ud fra en mulighed, „dass der runenmeister eine schriftliche vorlage nicht verstanden und ungenau wiedergegeben hat“, og at det da bliver nødvendigt at „restituere“ indskriften. I modsætning hertil slutter jeg mig fremdeles til prof. W.'s forklaring (med den her givne modifikation). M. O.

9. febr. 1906.

RIBOLDSVISEN

AF

AXEL OLRİK

Ernst von der Recke, *Nogle folkeviseredaktioner*. Bidrag til visekritiken. Kbh. & Kr. 1906, Gyldendal.

ERNST V. D. RECKES bog om folkeviserne er en usædvanlig bog, en mærkepæl i forskningens historie. Allerede det er noget af et særsyn, at en forfatter i en halv snes år er ihærdigt beskæftiget med et æmne, inden han træder frem for offentligheden med sine resultater; og ens undren bliver ikke mindre når man ser, hvor fast og klar og mættet med iagttagelser hans hele opfattelse er blevet i disse år.

Bogen fortæller selv sin historie. Det var Svend Grundtvig, der for 24 år siden opfordrede ham til at bearbejde viserne til almenlæsning; men da han tog fat, tårnede der sig bjerge så høje, at de ikke kunde overstiges eller omgås, de måtte langsomt bores igennem; af den formende digter blev der en tungt arbejdende videnskabsmand. Der var nu først problemet ganske i sin almindelighed: hvor svært, hvor örkesløst at søge om den digterske form der svarede til og var på højde med de udkast til menneskelige livsskæbner som overleveringen indeholdt. Thomas Laub udbryder et sted i sin mærkelige afhandling om „Vore folkevisemelodiers oprindelse“: „Nu er den vældige toneborg kun en ruin, det er en kendsgerning, som giver én adskilligt at tænke på.“ Og under samme billed står visens ordform for Recke: „Af Auduns borg ses grus og sten, og af hans idræt nogle brystne tråde“, — som der står til motto på bogen. Det er en del sandhed, men også kun en del; ti begges arbejde har været — ikke at vise os det maleriske ved ruinen, men at passe sten til sten, indtil huset stod næsten rejst på ny.

Det særlige spørgsmål, der bliver grundtanken i Reckes arbejde, er dette. Samme strofe, ja samme række af strofer kan gå igen vise efter vise, snart i få snart i mange opskrifter, men altid på en ærgerlig måde fordi den uafsluttelig fremkalder det spørgsmål: hvor er dens rette plads? og: hvis jeg tåler at den breder sig, hvad giver jeg da afkald på af digtersk skønhed? eller: hvis jeg tager den for god et sted, hvad skal jeg da bruge på tilsvarende sted i en anden vise?

Han begyndte da at lave en liste over parallelsteder. Han troede den skulde tage uger; den tog ti år, og er endda ikke til ende. Men der foreligger et mægtigt skrevet værk, hvor hver strofe, hver linje, hver vending har fået sin plads; hver seddel i bogen gemmer den enkelte formels udviklingshistorie, forfulgt ikke blot i den væsentligste optræden, men i hver afkrog af overlevering og af afændring. Som Grundtvig skrev visernes historie, skriver Recke strofernes.

Den grundtanke, eller snarere grundfølelse, der drev ham, og som atter — gennemarbejdet — træder frem som bogens resultat, er den at viserne fra den bedste tid er helt igennem selvstændige digterværker med en virkelig for dem ejendommelig ordform, men overleveringen har udvisket deres ejendommelighed og ladet en del formler brede sig som paddehatte, så at det oprindelige er helt svundet eller kun til at finde i en og anden afkrog. Han udformer tanken således, at der er en „glansperiode“ for viserne (1200—1350), en nedgangsperiode (1350—1500, „hvor så at sige enhver med lidt øvelse har kunnet improvisere i digtarten“), og endelig en bearbejdetid (1500—1700, „for adelens vedkommende“), hvor ny-skabelsen er forbi, men de eksisterende viser udtværes og føres i pennen.

Reckes teori optræder som den yderste modsætning til den hos en del (især de engelske) folkemindeforskere stærkt fremtrædende opfattelse af visernes tilblivelse som bestemt ved den syngende skares samlede improvisation og tilbøjeligheden til at benytte fælles strofer i stort omfang. Hans undersøgelser fører dog til et ret vægtigt bevis for hans teoris rigtighed i det hele og store. Ti mens viserne er fælles nordiske (for den aller største dels vedkommende), er fællesstroferne ret forskellige i de forskellige lande, og røber sig derved som en forholdsvis sen provinciel tillæmpning; navnlig er det ejendommeligt, at dansk og islandsk trods det store visefællesskab har et forbavsende lille strofefællesskab.

Et fuldt bevis for Reckes æstetiske grundtanke, især i dens yderste konsekvenser, kan ikke gives, men han nærmer sig til den igennem slutningsled af videnskabelig gyldighed: 1) helt på videnskabelig grund er han i sit store endnu håndskrevne værk (hvis paragraffer citeres i den foreliggende bog), idet han følger den enkelte strofes veje og forgreninger; 2) på overvejende videnskabelig grund er han, når han søger at bestemme en stroferækkes rette (og oprindelige) plads i kraft af dens væsentlige sammenhæng med visens handling; 3) i en praktisk-æstetisk opgave er han, når han ud fra det store materiale af varianter godtgør, at man kan møblere hver vise med et fuldstændigt sæt af selvstændige strofer. Indenfor det sidste område kan vi næppe sige mere end at hans grundtanke — videnskabelig set — er muligvis rigtig. Selv den smukkeste praktiske udførelse af tanken kan ikke frembringe den tvingende sandsynlighed, men nok overbevise om at den er videnskabelig forsvarlig.

Men det yderste mål for Reckes arbejde er jo heller ikke det videnskabelige; det er — ligesom Laubs — at gøre os visernes kunstnerske skønhed tilgængelig, at rejse „Auduns borg“ — ikke med hver eneste sten på sin oprindelige plads, men i den stil hvorudaf den først skabtes.

(Fortsættes.)

KULTUR OG FOLKEMINDER

ANDR. HANSENS „LANDNÅM“

Andr. M. Hansen, *Landnåm i Norge*, En udsigt over bosættningens historie. Kristiania. W. G. Fabritius & Sønner, 1904. 356 S. VII kartografiske Plancher. Pris 10 Kr.

BLANDT alle Fag-Specialiteter er der få, der har så svært ved at finde sig selv som Ethnologien. Den har end ikke fået noget fast Navn. Mange kalder den for „Ethnografi“, hvorved Lægfolk uvilkårlig ledes til at tænke på ethnografisk Museum, men dette er en Misbrug af Navnet, thi i Virkeligheden er der Tale om to Fag med ret forskelligt Kildestof: Ethnologien er Læren om de gammelkendte Nationers Fødsel og Barn-domstid, dvs. et overvejende dødt Stof; Ethnografien er Læren om Nationer, der den Dag idag står på Barnetrinnet, altså et afgjort levende Stof. — Navnet Ethnologi er i og for sig godt nok, idet det vil sige så meget som „Folke-lære“, men det vil på Grund af sin Adklang med Ethnografi altid lyde vildledende. Og uheldigvis kan vi ikke gengive det ved „Folke-lære“, da Ordet Folk jo på Dansk er tvetydigt, idet det snart vil sige Nation, snart Almue. Man kunde sige „Nationlære“ eller „Nationalitetslære“, men heller ikke dette vilde give en tydelig Forestilling, og Ordformen vilde lyde altfor uheldig. Efter min Mening er der ingen anden Udvej end simpelthen at optage det græske Ord „ethnos“. Vi har allerede halvvejs optaget det deraf afledede Adjektiv „ethnikos“ = „etnisk“ (tysk „ethnisch“), — hvorfor da ikke gøre Skridtet fuldt ud? Når „ethnos“ hjemklædes i Formen „Ætne“, vil det af Tanken uvilkårlig henføres til det ægte nordiske Ord „Æt“, hvoraf der på Oldnordisk er dannet den meget nærliggende Afledning „ætterni“. På den Måde vil vi få et i Sproget savnet Udtryk for „oprindelig Nationalitet“, omtrent svarende til „Odel“ i Forhold til „Ejendom“. Ethnologi vil jeg altså gengive ved „Ætnelære“.

Navnevalget er imidlertid endda den mindste Vanskelighed. Være er det med at få Greje på Fagets Grunddele og svejse dem sammen til et virkeligt Hele. Ætnelæren som Helfag må arbejde med et Utal af Delfag: Jorbundslære, Klimalære, Plantelære, Dyrelære, Racelære (Anthropologi), Sproglære, Stednavnelære, Personnavnelære, Kulturlære (dvs. alm. Kulturhistorie), Folkemindelære, Mythelære, statslig Historie osv. Det er bogstavelig som Heimdal, der var Søn af ni Mødre. Og man vil forstå, at den Fødsel bliver ikke af de aller letteste.

Vore Forfædre, dvs. alle de Stammer, der af Angelsaxerne kaldtes Goter, af Nordboerne Goter eller Godthjod, af Romerne Germaner, er den eneste Folkegruppe i Europa, der fra sin Barndomstid ejer et Øjenvidne-Portræt, udført af en fuldt dannet og første Klasses lagtlager og med det udelukkende Formål at skildre Folkets Ætne både i Heltægt og Deltægt. Dette enestående Skrift er Tacitus' *Germania*, udgivet år 98 e. Kr., (nylig fordansket af Rektor Lefolii, Selskabet for historiske Kildeskrifters Oversættelse). Således var der lagt en fortrinlig Grundvold for vor Ætnelæres Opbygning, men Fortsættelsen af Arbejdet lod formedelst Tidernes Ugunst vente længe på sig.

Danmark har indenfor Godthjod vistnok Æren af at være det Land, der har frembragt det første methodiske Arbejde til Ætnelærens Opbygning. I 1834 udgav Niels Mathias Petersen første Del af sin „Haandbog i den gammelnordiske Geographie“. Dette for sin Tid ganske mærkværdig fremskredne Værk tog direkte Sigte på noget af det aller centrale i Ætnelæren, nemlig Samfærdselsforholdene og den geografiske Synskres og deres Indflydelse på den hjemlige ætniske Overlevering. Men Samtiden forstod ikke at skønne på, hvad der bødes den. N. M. Petersens Håndbog blev ikke, hvad den havde fortjent: grundlæggende Værk for den ætne- lige Kildekritik, men lagdes uanset på Hylden; anden Del, der var næsten færdig udarbejdet, nåede aldrig at udkomme. Måske var det, fordi N. M. Petersen skrev på Dansk.

Få År efter N. M. Petersens Håndbog udkom Caspar Zeuss' „Die Deutschen und die Nachbarstämme“, München 1837. Dette Værk tog Sagen fra den filologisk-historiske Side. Med forbausende Grundighed sammenstillede Zeuss alt, hvad der i de gamle Kildeskrifter kunde findes om vore Forfædres Race og Stammer. Sammenstillingen var så udtømmende, at den den Dag idag står som det Monumentalværk, hvorefter der almindelig citeres, og den blev da også afgjort grundlæggende for Ætnelærens Studium.

I filologisk-historisk Henseende kunde Fagets Grundlæggelse næppe være bedre gjort, men de øvrige Delfag ventede endnu stadig på at tages med på Råd, og det skete kun efterhånden og planløst. Særlig skæbnsvangert for Ætnelæren var det, at N. M. Petersens Fingerpeg mod en Kildekritik med geografisk Tyngdepunkt forblev så ganske uanset. Müllenhoff var i sin „*Deutsche altertumskunde*“ (1870 til 1899) nok nået et stort Stykke henad Vejen mod det geografiske Synspunkt, men endnu hos ham drukner det ganske i Massen af uoverskuelige filologiske Overvejelser. Værre var det imidlertid, at Müllenhoff var bidt af en gal Mytholog og en om muligt endnu galere Etymolog. Når man tænker på, hvor ædruelig Zeuss havde ræsonneret, virker det hartad forfærdende at læse, hvad Müllenhoff kan præstere f. Ex. i *Nordalbingische Studien* Bd. I, 137, hvor han hævder, at Tyingernes Navn hyppig skjuler sig i sådanne Stednavne som Thyrstrup, Torsbjerg, Törsbüll, Tornskov, Torntved osv. Og når Müllenhoff var sådan, hvordan skulde det da gå med Efterfølgerne, som delte hans Fantasteri, men savnede hans Lærdom og Skarpsind, eller som, forsåvidt de var ædruelige, for største Delen holdt sig ensidig på

det filologisk-historiske Grundlag. Faktum er, at de tyske Forskere, der skulde fortsætte Zeuss' Værk, istedenfor at føre Faget fremad, førte det tilbage i en rentud rudbeeksk Fantasiverden. Dertil kom nu den nationale Strid, hvori man ulykkeligvis både fra dansk og tysk Side gjorde Ætnelæren til et Hovedvåben, idet man fra Uffe hin Spages Tidsalder søgte at opgrave Grundlaget for henholdsvis Eiderdanismen og Slesvig-Holsteinismen. Det gjorde naturligvis ikke Ætnelærens Udvikling bedre. På den Måde kom Faget under Eftertidens mere kritiske Dom helt i Vanry i Danmark, men i Tyskland levede det videre på den vante Vis i bedste Velgående. I 1886 gjorde Wilhelm Seelmann i Niederdeutsche Jahrbücher hele Urданmark tysk ved Hjælp af Stednavne som „Wassersleben“ ved Flensborg Fjord (opkaldt efter kgl. dansk Konferensråd Wassersschleben, der byggede et Landsted dér i det 18. Arh.s sidste Hæft!). I 1894 udtalte Kögel i sin tyske Literaturhistorie, at Beovulf-Kvadets Daner ikke var virkelige Daner, men tysk-anglofriske Ingvæoner. I 1899 kom endelig Otto Bremer med sin Ethnografi, der godtgjorde det vestdanske Områdes oprindelig anglofriske Sprog — på Grundlag af halvanden Runcindskrift.¹

Således var da vor Ætnelære i henved trekvart Århundrede siden N. M. Petersen og Zeuss så at sige ikke kommet et Skridt fremad.

Undtagelser fra den ensidig filologisk-historiske Skoling har der nok været sét, — således i den sidste Tid særlig Gustaf Kossinna, der forener sproglig og archæologisk Sagkyndighed, endvidere Rud. Much, der har udgivet en fortrinlig populær „Deutsche Stammeskunde“ (Sammlung Götschen), — men et sammenfattende Mønsterværk i større Stil til at indlede en ny Æra har vi dog hidtil savnet.

Så endelig i 1904 fremkom Andreas Hansen med sit Værk „Norsk Landnām“. Forfatteren vil være adskillige Læsere kendt som Specialist i Racelæren, særlig Kranielæren; mest ejendommeligt er hans Forsøg på at godtgøre, at Norges Højremænd er Kortskaller og Efterkommere af de førnordiske Indbyggere, medens dets Venstremænd er Langskaller og Efterkommere af de nordiske Landnamsmænd². Forf. er imidlertid ikke bleven stående på det kraniske Grundlag; han har stadig inddraget flere Områder i sin Forskning. Hvor vidt den nu spænder, fremgår ved første Blik af Indholdslisten:

¹ Hos Kögel og Bremer er der vel ikke Tale om direkte politisk Annexionslyst, men deres Fremfærd må dog alligevel på det skarpeste dadles. Når en højtaget Videnskabsmand fremsætter noget, bliver på hans blotte Navn selv den løseste Gisning strax af den store Hob opfattet som en fastslået Kendsgerning, — forudsat da, at det er noget, der passer i Folks Kram. Dette kan være ligegyldigt, sålænge det drejer sig om Vandaler, Etrusker og andre forlængst uddøde Folkeslag, men det er ikke ligegyldigt, såsnart det drejer sig om Folkeslag, hvis Nationalitet lever den Dag idag og vel at mærke i en truet Stilling. Når man overfor slige Folkeslag udslynger løst funderede Gisninger, således som Kögel og Bremer gør, da kan det ikke kendemærkes som andet end som Misbrug af den videnskabelige Autoritet og Brud på international Sammelighed. ² I Januarhæftet af Dansk Tidsskrift 1905 har der stået en Artikel af Andr. Hansen: Kortskaller og Langskaller. Et Stykke Folkepsykologi.

- I. Det ariske landnám. Topografiske studier over bostednavnene.
- II. Væksternes indvandringsveie. Plantegeografiske studier.
- III. Den første bosætning. Arkæologiske studier.
- IV. Fin, Kvæn, Lap. Etnografiske studier.
- V. Arier og Anarier. Antropologiske studier.
- IV. Landnámstidene. Geologiske studier.

Vi skal kortelig gennemgå enkelte Afsnit¹.

I Afsn. I omtaler Andr. Hansen først de gamle Sagn om Indvandring til Norden. Jeg kan ikke nægte mig den Fornøjelse at citere en større Del af Indledningsstykket:

‘Hvorledes Norge byggedes’, har været drøftet tidlig i norrøn litteratur. Oftest er det i form av beretninger om asernes indvandring til Norden, idet man på almindelig middelaldersk vitenskapelig vis fæstede det fjerne oprindelige hjem ind i den klassiske forestillingskres, med lokalisering efter de i vikingetiden vundne geografiske begreper. Are Frode taler i 11. årh. om Yngve Tyrkjakonung som Upsala-ættens stamfader. Efter en senere beretning var det for romerne han måtte flygte. I 13. årh. het det at han stammede fra Troja. Sakse taler om Byzantium. Utførligst og mest kritisk er Snorres skildring i Heimskringla, hvorledes Odin fra Asia-Asaheim, med alle diar og en stor mængde andre folk, drog først over Gardarike til Saksland og videre til Danmark og Svealand, Ynglingættens videre til Norge. På hvilket grundlag denne beretning end er bygget, på sproglige eller mytologiske lærde spekulasjoner, på stammesagn eller på opfatning av folkesammenhængen — det er i virkeligheden en i kernen rigtig skildring av hvorledes det er fra det oprindelige ariske fælleshjem, som rakte ned mot det Sorte hav, videre fra et nærmere utgangspunkt i Saksland, Norden har fåt sin arisk-skandinaviske befolkning.

Nærmest skal Norge ha fåt sin befolkning over Sverige — over Vermland efter Snorre; Historia Norvegiæ antar trøndelagen bebygget fra Sverige, og da vel over Helsingland — Jemtland. Den samme opfatning synes at gælde i et par gamle beretninger, der synes at skyldes både historisk lærdom og — vistnok trønderske — stammesagn: „Hversu Noregr bygdisk“ og „Fundinn Noregr“. Brødrene Nor og Gor kom fra det mytiske Jotland — med stamfædre der rækker op i kosmogonien. Gor kom sjøveien om Danmark og underkastede sig alt det ytre land langs kysten til Sogn. Nor kom ovenom Helsingjabotn til Kølen med sine Mænd. „Endelig kom de dithen, hvor vandene løp mot vest. Det var en stor fjord, ret som en havsbotn, hvis bredder var sterkt bebyggede, og til hvilken store dale gik ned. — Nor underlagde sig landet og blev konge over de herreder som lå indenfor. Denne fjord blev siden kaldet Þrandheim“. Efter at ha været et tog syd over fjeldene til Oplandene vendte han tilbake til det rike han havde underkastet sig. Det kaldte han Nordveg og rådede over det så længe han levede. Hans sønner rådede over det efter ham. De delte riket mellem sig. Nor havde tre sønner, Þrand, Gard-Agde og Raum. Þrand fik Þrandheim, Gard-Agde var far til Hord som fik Hordaland, til Rugalf som fik Rogaland, og til Þrym som fik Agder. Raum fik Alfheim og så vidt rike som de der utspringende elve falder [o: Raumariki, Romerike].

Vi finder i Fundinn Noregr de tre hovedled i Norges bygning, således som vi kender dem ved historisk tids begyndelse, gengit ved Nors tre sønner; vi finder en motsætning til en bebyggelse fra sjøsiden ved Gor og hans sønner, som muligens også kan ha en realitet til grund. Heimskringlas beretning må videre være et uttrykk for en opfatning av stammeslægtsskapet med Saksland og Gardarike, som selvsagt med Danmark og Sverige. På en tilsvarende måte

¹ Uheldigvis er Bogen kun udkommen i et meget lille Oplag, så det er vanskelig at få fat i den. Det fortjener at nævnes, at „Norsk Landnám“ er refereret i Kristeligt Dagblad d. 14de Marts i en meget læseværdig Artikel af P. S. „De gotiske Folks Indvandring i Skandinavien“.

knytter flere stammesagn selv de sydlige grene til Skandinavien. Men fuld klarhet over stammernes oprindelige sammenhæng og senere udskilning vindes ikke ved sagnene eller ved historien.

Et nyt Grundlag til Spørgsmålets Drøftelse gav O. Rygh i sit monumentale Arbejde „Norske Gaardsnavne“. Vi kan nu følge Navne-Aflejringerne Lag på Lag fra Nutiden op til Oldtiden: yngst er de lærde og udenlandske Navne såsom Gimle eller Chicago; dernæst kommer et dansk-tysk Lag, såsom Frydenlund; så Navne med Artikel såsom Viken; derpå i Aflejringerne mellem c. 1350 og 1050 rud („Rydning“), setr („Sæde“), land; derpå c. 900—800 staðr; endelig øverst oppe heim og vin („Hjem“ og „Græsgang“ jfr. Björgvin = Bergen).

Det er det ældste Lag, vi særlig må fæste vor Adhuc ved. Påfaldende er det, at det opræder meget sparsomt ved Kysten, hvor dog nutildags $\frac{2}{3}$ af Indbyggerne sidder. Der er især en stor Afbrydelse på Sydkysten fra Agde til Rogaland; denne Afbrydelse svarer til det politisk-retslige Skel mellem Østland og Vestland. Fra Trondhjem strækker de vestlige vin-heim-Bygder en Udløber østover til det svenske Landskab Helsingland, der i Sprog og Love også nærmest slutter sig til Norge. Den østligere Gruppe vin-heim taber sig over imod Upland; i Vestergötland er der endnu talrige Exempler. Sydgrænsen er ukendt. I Danmark findes der talrige heim (nu um), men derimod er ifølge Forf. vin-Bygderne her erstattede af leif-Bygder.

I Afsn. II, de plantografiske Studier, påviser Forf., hvorledes Fordeelingen af vin-heim svarer på det nøjeste til en viss Væxtgruppe, et Plantesamlag, som Warming kalder det. Det typiske Element deri er *origanum vulgare*, en rødlig, stærkt duftende Merian-Art, som i Hardangers, Uplands og Smålands Mål kaldes *konig* eller *kung*; efter den kalder Forf. hele Samlaget for „Kung-Følget“. Det er et mid-europæisk Plantesamlag, der arbejder sig nordpå gennem Urskoven. Dets Udbredelse er bunden til Skifer- og Mergellag i åbne, solvarme Engdrag, der var gunstige for Løvtrævæxt og for et primitivt Agerbrug; heraf såvel som af vin-heim'enes Sjældenhed ved Kysterne synes det at frengå, at vin-heim-Byggerne var Agerbrugere.

I Afsn. III drøfter Forf. først forskellige Faktorer, der gør det vanskeligt at skaffe sig et pålideligt Overblik over Oldfundenes statistiske Fordeeling; han mener dog med fuld Sikkerhed at kunne fastslå Hovedtrækkene. Han hævder, — byggende videre på Arbejder af O. Rygh, J. Steenstrup og Sig. Nygård — at det ældste Bosætningslag er -leif (dansk -lev), -løse, -inge, som svarer til den yngre Stenalders Fundområde, Dysse-Området, medens vin-heim-tun svarer til Bronzealderens og stad-by til Jernalderens Fundområde. I Jylland er netop i de dyssefattige Egne leif-Navnene sjældne og heim-Navnene talrige. Norge ligger så at sige helt udenfor Dysse-Området, og tilsvarende savner det fuldstændig leif-Navnene; det ældste Lag i Bosætningen repræsenteres her af vin-heim-Navnene.

Den yngre Stenalders Indtræden sættes af Montelius til c. 2500 f. Kr., af Sophus Müller til c. 1700 f. Kr. Mindst så langt må vi altså sætte

leif-løse-inge-Bosætningen. „Jeg forstår vel hvor fremmed, hvor usandsynlig dette resultat kan lyde for sprogmand. Man har jo endog villet tvinge arkæologerne til at gentopta en forlatt opfatning om at den skandinaviske indvandring først fandt sted i sidste halvdel av tusenåret f. Kr. Og 'den opfatning, at i tre tusen år f. Kr. det sprog taltes i Norden, hvorfra de nuværende dialekter stammer, har knap mere nogen overbevist tilhænger blandt sprogmand' (Hellquist: Arkiv nord. fil. XVII) — heller ikke ganske om tallet var sat til knap to tusen år.“ P. A. Munch har hævdet, at de ældste Stednavne ikke kunde indeholde Personnavne. Isåfald vilde leif-Navnene ikke kunne høre til Urlagene, thi de indeholder jo talrige Personnavne. Men denne Indvending holder ifølge Forf. ikke stik; de forskellige Klasser af Stednavne byggedes fra første Færd forskellig, nogle med Personnavne, andre uden: af den første Art var leif, af den sidste Art var løse, dansk -inge og ligeledes vin-heim. Mod Muligheden for en tidlig Bosætning fremfører Bremer to Hovedargumenter; 1) topografisk: Området fra Trondhjem og Svealand til Emsen, Harzen og Weichselen, kunde ikke afgive nogen sammenhængende Basis for felles Sprogudviklinger såsom den germanske Lydforskydning; 2) historisk-archæologisk: Germanernes Udbredelse gik fra den sydlige Fjerdedel nordpå. Hertil kan svares: 1) ialfald archæologisk forefandtes den Basis, Bremer kalder „altfor vid“; sproglig vedvarede Sammenhængen indenfor $\frac{3}{4}$ af Området uforstyrret i hele tusen År, og der lader sig ikke påvise nogen Grund, hvorfor i ældre Tid ikke også den sydlige Fjerdedel skulde kunne have hørt med: Samkvemmet over Søen, over Bælt og Sund måtte jo dog gå langt lettere end gennem Tysklands Fastland, der var fuldt af uvejsomme Urskove; 2) at Folkeudbredelsen endnu efter År 500 f. Kr. gik fra S mod N, *det er netop det, der skulde vises*; Kendgæring er det kun, at den historiske Strøm lige ned til Folkevandrings Slutning gik fra N mod S. „Et ræsonnement som Bremers, som forlanger at germanerne skal ha bod samlet mellem Weser og Oder i Nordtyskland like til 500—300 f. Kr., for samlet at kunne gennemgå lydforskyvningen, er selvsagt uforenelig med hele den nordiske arkæologiske vitenskaps hovedresultater.“ Var vor Race først indvandret til Norden c. 400, da måtte f. Ex. den archæologiske Udvikling på Bornholm sammentrænges på c. 800 År, og vi vilde da få en aldeles urimelig Dødelighedsprocent på denne Ø. „Alene en statistisk betragtning viser tilstrækkelig tydelig at her må andre tidsrum til — selv om Vedels nøje arkæologiske gennemgåelse av den sammenhængende, ubrutte udvikling, periode på periode på et par hundrede år, med de mange uafhængige kronologiske holdepunkter, ikke kan gøre indtryk på Bremer, som selv siger at han ikke tilstrækkelig kan bedømme arkæologiske data. Rent sproghistorisk skulde dog også urimeligheden være indlysende av en bosætningshistorie, der lar Jemtland endnu ha en bronsælderskultur henimot år 1000, efter at de første kirker forlængst var bygget sydligere i samme felt hvor sproget endnu var felles oldnordisk. Kort sagt, den filologiske kronologi, som Bremer opstiller af hensyn til lydforskyvningen, er fuldstændig uforenelig med den samlede nordiske oldtidsvitenskaps resultater.“

Rytmerne i den nordiske Bosætning, fremstiller Forf. således:	
leif, løse, inge . . .	Dansk Dysse-Stenalder c. 1700—1200 f. Kr.
vin, heim, tun . . .	Bronzealder c. 1200—400 f. Kr.
stað (by)	Jernalder 400 f. Kr.—1000 e. Kr.
ruð, holt, land, set	Katholsk Tid 1000—1350 (1500).
Artikellnavne.	Nyere Tid 1500—1900.

Montelius gør gældende, at Stenalderens Bosætning rækker til Helsingland og Trondhjem, ja til Namdal. Såvidt skulde altså Nordboerne have boet allerede før vin-heim-Bronzealderen. Men det er et Mistag. De Fund, der her er Tale om, tilhører en skarp afvigende Type, som man efter det mest fremragende Findested kunde kalde Nøstvet-Typen og efter Materialet Skifer-Typen. Den er en ubrudt Fortsættelse af den ældre danske Stenalder og lader sig følge helt tilbage til Hulefundene i Nordfrankrig. Denne Kultur tilhører algtort Kystboerne. i radikal Mod-sætning til vin-heim-Boerne. Nøstvet-Folkene er tydelig Oldstenalder-folkene i Danmark og Middelstenalderfolkene på Bornholm, et Samfund af skaldyr-ædende Fiskere og Vejdemænd, uafhængige af det dyrkbare Jordsmon, der var Forudsætningen for Skandinavernes Bosætning. Altså har vi tydelig Ikke-Arier overfor Arier.

I Afsn. IV søger Forf. at finde historiske Holdepunkter til Afgørelse af, hvilken Race Nordens førskandinaviske Indbyggere har tilhørt. Han nævner først en Række Forfattere, som omtaler et fra Nordboerne forskelligt Folk i Norden. De indledes af Tacitus, og hvad enten de er fra Oldtiden eller fra den senere Middelalder, stemmer deres Vidnesbyrd ganske overens: de skildrer os Nordens Ikke-Skandinaver som et Trold-folk, hvis Mænd og Kvinder går sammen på Jagt, og som fører et mere dyrisk end menneskeligt Liv. Alle Kilder er enige om at kalde dette Folk for Finner eller Skridfinner; derved får vi et Navn for dem, men vi erfarer dog ikke noget sikkert om deres oprindelige Ætne, da de i Nutiden kendte Finner ikke nødvendigvis må være de samme som Oldtidens. Vigtig for den geografiske Afgrænsning mellem Racerne er det, at Jordanis (6. Årh.) fortæller, at „de mest civiliserede Finner“ sidder ved Siden af Raumarike, altså ved Kristiania Fjord. Hermed stemmer det, at Beovulf-Kvadet omtaler Finna land som liggende nord for Heaþo-Reamas dvs. Raumarikingerne. Også Nor-Sagnet, Eidsiva-Loven og Skjalden Sturla Thordson bringer Vidnesbyrd om Forekomsten af et finsk Folkeelement ved Viken. Adam af Bremen henlægger Skridfinnernes Hovedsæde til Helsingland. Nordmanden Ottar levede i d. 9. Årh. i Helge-land i den yderste norske Grænsebygd mod Finnerne. År 1311 udstedte Håkon Magússon efter Finnekongen Martins Bønsøgning en Forordning om Helgelands Finner, der deri fremtræder som endnu hedenske, men tillige som fast bosatte.

Hvad vil nu Navnet Finner sige? Sædvanlig opfatter man det som entydigt med Lapper. Dette grunder man særlig på Ottars Vidnesbyrd, ifølge hvilket Finnerne talte samme Sprog som Bjarmerne. Men selv om det synes, som om Bjarmerne År 1026 faktisk talte Karelsk, følger dog ikke heraf, at de har gjort det 250 År tidligere. Faktisk stemmer Lap-

perne hverken i Sted, Ætne eller Tid med de førskandinaviske Finner. Lappernes Hovedmasse findes i Lapmarkerne, hvor Navne på Finn- savnes; på den anden Side savnes i Nøstvet-Kulturens og Finn-Navnenes Område ethvert Spor af lappiske Stednavne. Lapperne tilhører den lave nordasiatiske Tundra-Kultur. De kendte ikke til Søerhverv; alle til Søen hørende Udtryk har de lånt fra Norsk. De kendte ikke nogen Rangordning som den, der fremgår af Ottars Vidnesbyrd om Finnerne og af den hyppige Omtale af Finnekonger. Kvinderne deltog ikke som hos Finnerne i Jagten, men holdtes strængt borte fra den. De lappiske Stednavne langs den norske Kyst er for en stor Del af norsk Oprindelse, og vel at mærke går de ikke tilbage til urnordisk Tid, men højt regnet til Vikingetiden. Søndenfor Ofoten hersker der nyere norske Sprogformer, fra Vesterålen hersker der Dialektformer til Dels af ganske ung Præg. Dette oplyser Forf. ved en Mængde interessante Exempler, som er hentede fra Quigstad, Nord. Lehnwörter im Lappischen, Chr. Vidsk. Selsk. Forh. 1893. Dertil kommer, at et trøndersk Sagn fra Fin-Lierne udtrykkelig omtaler sen Indvandring af Lapper; det er optegnet af Præsten Lund i 1689: „Mand fortæller troe-værdelig at Lapfinnerne, som meest ernære sig ved tamme Rinsdiur, ved deris første ankomst i disse Thrundhjemske Fjælde (tilforn har dog været Finner hvilke levede af vilt og vejde), udryddede paa en Dag, og ødelagde baade Mand og Qvinde med Børn i Vuggen udi Norliden, men dette mord revancerede en Mand i Sørlide boendis paa Estill“ — idet han fik Lapperne tilsæde hos sig og så klemte dem mod Væggen med Langbordet og hug dem med langskafte Øer. „De som overbleve i Fjældene lærte siden at give Kjøb.“ „Hvorlænge det skall være siden saadan passerende vides ej til visse“. „Men fra den Mand paa Estill i Sørlide regner man nu for vist femte leed in recta linea descendente.“ Herefter skulde Lapperne først i d. 16. Årh. være komne til Indherred, hvormed også Stednavnenes Sprogformer stemmer.

I Slutningen af Afsnit IV omtaler Forf. Kvæernes Stilling. Ifølge Wiklund, Ark. f. nord. fil. 12, kan Ur-Kvæerne ikke have været Lapper, men må have været Skandinaver. Det første har han efter Forf. Ret i, det sidste derimod ikke. Kvæernes Fundområde i Sverrig hænger i Virkeligheden sammen med Nøstvet-Kulturen, og faktisk kaldes dette svenske Omraade i 1273 „Finmark“.

Hvorvidt man kan finde Spor af det urfinske Sprog i Personnavne og Stednavne, må henstilles som tvivlsomt.

I Afsn. V fremsætter Forf. en Mængde iagttagelser om de forskellige Racekendemærker, Hovedform, Højde, Hårfarve og Hudfarve og om de store Vanskeligheder ved at fastslå typiske Grupper. Den hidtige Kranie-lære arbejder altfor skematisk; en Forskel på 1 cm. skal mangengang afgøre, om en Type registreres som lang- eller kortskallig. Ofte løber Definitionerne ud i Erasmus Montanus' Sofistik: „I galer som en Hane, ergo er I en Hane“. — Det vilde føre for vidt at referere Forf.s vidtløftige Målings-Tabeller (jfr. mit Referat i Indogerm. Forsch., Anzeiger XVII).

Allerede Retzius, Kranie-lærens Fader, har fastslået, at den mellem-langskallige Type er almindelig i Sverrig under Stenalderen. Samtlige

Racetegn: Langskalle, Langvæxt, Lyshud og Lyshår genfindes hos Gallerne, hos Russerne af ægte slavisk Herkomst, hos de romerske Patrikiere og de ægte Hellener. Man kunde med Føje kalde denne Type for den ariske.

De kortskallige Skandinavers Race henfører man sædvanlig til Lapperne. Men det passer ikke. De ikke-nordiske Jægerfolk var ifølge Sven Estridsøn af middelhøj Væxt; Lapperne derimod er rene Dværge. Kranierne fra de såkaldte Lappegrave ved Varangerfjorden, c. 30 i Tal, har ifølge Quatrefages, Retzius og Sommer ulappisk Form, og Larsen noterer, at disse „Lappekranier“ røber påfaldende Lighed med visse norske Typer. især fra Trøndelagen. De førskandinaviske Finner kan altså efter Kranielærens Vidnesbyrd ikke have været Lapper. Hvad er de da? Det er, siger Forf., ikkun mærkverdigt, at Svaret kan falde så svært. Fra Norge og Sydsverrig løber Tråden over Danmark, hvor Kortskallerne allerede tiltager stærkt, til et stort sammenhængende Område i Mellemuropa, som man kunde kalde det alpine.

I Afsn. VI undersøger Forf. Jordsmonnets Stigning i Forhold til Bosættelsen. Han påviser, hvorledes de forskellige Vandstandslinjer bræmmes med Aflejringer af Oldsager, Helleristninger og Stednavne. Den fordum højere Vandstand røbes ved talrige Vik, Næs, Fjord, der nu ligger langt oppe i Landet.

„I geologisk perspektiv viser sig da bosættelsens historie i Norge således: Det første sikre spor vi hittil har fundet er bopladsfundet ved Narverød; fra interglacialtiden. De ufuldkomment tildannede, meget små flintfliser her må antas yngre end de smukke redskaper fra den allerede højt udviklede arkæologiske periode Madeleine-tiden, som kendes fra Mitteleuropa, fra en tid da endnu rene og andre nordlige livsformer trivedes i Sydfrankrig. Av geologiske grunde er det rimeligt at henhøre Narverød-fundet til den senere Solutré-periode, med mildere interglacialt klimaat. Om hvad slags mennesker der bodde i Skandinavia dengang vet vi intet, men da der bevislig i Vesteuropa levede en rase i nær slægt, om ikke ligefrem identisk med den kortskallede vi senere finder som den ældste i landet, er det vel grund til at tro at allerede i interglacialtid — kanske for 40—50000 år siden efter mine geologiske overslag (Menneskeslægtes alder) — var det kortskallede folkeelement kommet. Og man har neppe nogen grund til at anta den sidste, neoglaciale istid med sin temperaturnedsættelse av 4—6 ° C., helt fordrev Narverød-mennesket fra det isfri forland i vest, hvis vegetasjon må ha været som Finmarkens nu¹.

Når vi igen finder sikre arkæologiske spor, er vi imidlertid allerede i postglacial tid. Mulerud-bopladsen henføres naturligst til en tid, da landet var sænket betydeligt lavere end nu, vel $\frac{2}{3}$ av hvad det var i indsjøperioden, da der ved Kristiania-fjorden herskede et klimaat som nu i Nordland — kanske for 6—8 tusenår siden.

Først efter at klimaatforholdene var blit nogenlunde som nu og landet havde hævet sig så det kun var sænket omkring $\frac{1}{3}$ av hvad det var i indsjøperioden, blir de arkæologiske fund så talrige at vi kan opstille en

¹ [Narverød-fundet har senere vist sig at være uægte. *Udg.*] 4*

særegen kulturperiode — Nøsttvettiden — utmærket ved at slepne hårdskiferredskaper var kommet i bruk. Vi kan nu på forskjellig vis godtgøre at denne kultur bares av det kortskallede folkeelement, som senere utviklede „skiferkulturen“ til „arktisk“, og som kan følges som særeget folk, „finner“ helt ned i historisk tid, et veidefolk, der levede af jagt og fiske. Nøstvet-kulturen nådde sin hovedutvikling ved Kristianiafjorden under ostræa-bankernes tid, for en 4 tusenår siden.

Til Danmark var da allerede kommet, med den yngre stenalder, et nyt folkeelement, de langskallede „arier“, med en jordbrukskultur, utviklet i de åpne lunde mod steppen syd for det europæiske skogbælte, som spredte sig nordover især langs Sveriges vestkyst, men først efter at ha nåd til bronsælders kultur kom til Norge, for en 3 tusenår siden. Hovedbosætningen av de jordbrukende arier skedde på vinerne i de åpne løvenge, som fandtes efter de linjer hvor det mitteleuropæiske, boreale plante-element havde arbejdet sig frem gennem urskogen. Landet havde da hævet sig til det nivå som utmærkes ved tapes-bankerne, med c. $\frac{1}{5}$ av sænkningen, der viser et klimat c. 2° C. varmere end nu. Skoggrænsen lå omkring 300 m. høiere.

Allerede for en 2 tusenår siden, i begyndelsen av ariernes ældre jernalder her nord, var landet steget til sit nuværende nivå i Norge, klimaret forværrades igen, sydlige skæl dødde tildels ut i vore hav, *Mya truncata* vandrede ind. De varmekære boreale og atlantiske planter forsvandt stykkevis fra sine indmarslinjer.

Først efter at de nuværende geologiske forhold var indtrådt, og historiens lys allerede er begyndt at falde over landet, kom lapperne, som de vestligste utløpere av det gamle kontinents nordlige tundra-renkultur, endnu senere de ytterste forposter av finsk-ugriske folk, med sit til skogbellets vasdrag tilpassede levesæt.

Således skulde elementerne i det norske folk være kommet, således skulde bosættningens historie i Norge ha været i de store drag¹.

Mit Referat må vist være tilstrækkeligt til at vise, hvor ualmindelig et Værk vi her har for os. Man vil kunne skønne, at Andreas Hansen lider ikke af så mange Forgængeres Fejl, filologisk Ensidighed og fantastisk Digten. Særlig iøjnefaldende fremtræder hans saglige Methode i Kortbilagene, f. Ex. i Sammenligningen mellem Udbredelsen af vin-heim-Bosættelsen og Udbredelsen af *organum vulgare*.

Fremhæves må den indsigtfulde Værdsættelse af de gamle Stammer og Vændesagn. Det nittende Århundredes lærde Kritik, fra Zeuss til Bremer, — måske ene på nær P. A. Munch — havde gjort disse Overleveringer til slette og rette Ammestuefabler; nu kommer Forf. og gør gældende, at her fastholdes Mindet om ældgammel Folkesammenhæng, om Modsætninger mellem Kystboer og Indlandsboer, og om Forekomsten af et førnordisk Folkeelement ved Viken. Lignende Opfattelser er netop i den sidste Tid udtalte af flere Forskere; Gustaf Kossinna og Axel Kock hævder, at det i Folkevændesagnenes fremtrædende traditionelle Urhjem „Øen Scadinavia“ stemmer med den historiske Virkelighed¹.

¹ Kossinna, Die vorgeschichtliche ausbreitung der germanen in Deutschland,

Meget rigtig er Forf.s mod Bremer rettede lagttagelse, at den historiske Folkevandringsstrøm ikke gik fra S mod N men fra N mod S, endvidere hans ligeledes mod Bremer rettede Fremhævelse af, at Lydudviklinger udbredte sig lettere ad Søvejen end ad Landvejen.¹

I et vigtigt Punkt er jeg uenig med Forf.; det er vedrørende leif-Navnene. Han stiller dem i det ældste Urlag, idet han forkaster Munchs Sætning, at i dette Lags Stednavne kan der ikke indgå Personnavne. Faktisk har imidlertid Munch fuldkommen Ret. Det er umuligt i det hos Romerne overleverede Lag af gottiske Stednavne at påvise blot et eneste Personnavn og dette Lag indeholder dog et så temmelig rigeligt Udvalg af de senere fremtrædende Typer (-ø, -furd, -heim, -ing, -sat, -burg osv.). Personnavne savnes ligeledes i alle de på hjemlig Grund overleverede Stednavne, der ved deres Type røber sig som tilhørende det ældste Lag. Hertil hører fremfor alt Ønavnene; sådanne Dannelser som Fyn, Falster, Borgundarholn, Ekund (Jegind), Thund (Tunø), Gøl, Fur, Masnedø, Hvedn (Hven) osv. indtager afgjort Førsterangen blandt vore navnelige Urtidsminder. Men blandt Hundreder af Ønavne langs Danmarks og Frislands Kyster kan vi søge længe efter Personnavne, og de Undtagelser, der findes, — Læssø, Niærdholm, Niærdø, Thorø, Thorsland (Tasinge), Forsetesland (Helgoland) — er netop sædvanlig af den Slags, der stadfæster Reglen, thi hvad de indeholder, er mest Gudenavne; det er med andre Ord gamle Helligdomme i Smag med den af Tacitus omtalte Nerthus-ø. De med et almindeligt Personnavn sammensatte danske Ønavne, f. Ex. Eskilso, er sjældne². Med Fjord-navnene forholder det sig ligeså, jfr. Limfjorden, Isefjorden, Slien, norsk Tyrifjord, Randsfjord og de talrige Navne på -anger, såsom Hardanger, Varanger osv. Af heim-Navne kan nævnes God-heimar „Goternes Hjem“, Thordhjem „Trøndernes Hjem“, Beheim, lat. Boihaemum „Bojernes Hjem“, (Bøhmen), Kinheim „Kanninefaternes Hjem“ etc.³ ing-Navne: de gamle langbardske Landsnavne Scoringa (jfr. eng. shore, Kyst), Mauringa = oldnord. Mornaland, dvs. det østelske Tyskland, jfr. dansk Salling Syssel. De tyske burg-Navne, der har afløst de romerske Navne for Provinshovedstæder langs Rinen og Donauen, er regelmæssig dannede uden Personnavne, jfr. Wiltaburg (Trajectum). Stratisburg (Argentoratum), Regensburg (Regina castra), Salzburg (Juvavum), Augsburg (Augusta) med det til den undtægtige Gude-gruppe hørende Tvillingnavn Ziesburg („Tysborg“). — Ganske anderledes stiller det sig med Navneformerne for Folkevandrings Slutningstid og nedefter. Medens vi endnu i det gamle angelsaksiske Nybyggerområde på Englands Østside møder Ønavne som Sheppey, Lindisey, finder vi på Vestsiden, i Vikingernes Nybyggerområde talrige i Smag med Angelsey, Ronaldsey = „Ragnvaldso“,

Zeitschr. des Vereins f. Volkskunde VI, 1 ff. Ax. Kock, År Skåne de germaniska folkens urhem? Foredrag, holdt i Lund d. 15 Aug. 1904 og i Kjøbenhavn (Selsk. f. germ. Filol.) d. 7. April 1905, nu trykt i Svensk historisk tidskrift. Jfr. min Recension af Bremers Ethnografi, Anzeiger f. deutsch. altertum. 45, S. 5. ¹ Jfr. min Recension i Anzfda. S. 7 og 12. [² Flere hos O. Nielsen UJBL. I 172 f. Udgl.] ³ Hører det bornholmske Gudhjem til Undtagelsesgruppen „Helligdomsnavne“?

Colonsay = „Columbas Ø“, Bernera = „Bjarnes Ø“, ved Island Grímsey¹. fjord: isl. Patreksfjörðr. Talrige med Personnavne dannede Bygdnavne på -heim og -ing i de angelsaxiske og tyske Egne, jfr. Bächtoldsheim, Hildesheim, Lotringen (af Lothar) og Kerlingen (dvs. Karolingernes Navn brugt som Udtryk for Frankrig). burg: Etzelburg = Attilas navnkundige Rigssæde i Ungarn, Constantinuses purue = Konstantinopel, Wifflisburg = Aventicum, fr. Avenches, svejtsisk Provinshovedstad fra den senere Kejsertid. Det sidstnævnte Navn giver os et interessant historisk Holdepunkt. Vi finder nemlig hos Krønikeskriveren Fredegær (II, 64) følgende Notits: „Efterat Alemannerne havde hærget Aventicum, under Ledelse af En ved Navn Wibil, samt Størstedelen af de galliske Provinser, gik de over til Italien“. Som Roth har påvist i *Anzeiger für schweizerische Geschichte* 1860, har vi her en Overlevering om Oprindelsen til Navnet Wifflisburg, — Byen er af Tyskerne bleven ødelagt efter den Mand, der har ødelagt den —, og da Tildragelsen forefaldt under Kejser Gallienus, har vi dermed den nye Navnemodes Startpunkt tidfæstet til d. 3. Århundredes sidste Hælf. — Vender vi nu vort Blik mod Norden, da vil vi iagttagende, at den nye Navnemode af en eller anden uopklarlig Grund næsten ikke har holdt sit Indtog i vore Navne på -heim og -ing, men netop her, hvor vi savner Vidnesbyrd om den, træder da -leif-Navnene til og udfylder det Hul, som der ellers vilde have været i vor Navneudviklings Sammenhæng.

Til samme Resultat fører en geografisk iagttagelse. I sin Afhandling „När blev Sverges befolkning i egentlig mening bosatt?“, Svenska landsmålen H. 74, 1901, hævder Robert Norrby, at „Flytternes“ Stednavne aldrig indeholder Personnavne, og at de bosatte Jordbrugere først indfører Personnavnene i det yngre Lag. Hvad specielt leif-Navnene gælder, så vidner deres stedlige Fordeling afgjort imod deres Krav på at høre til Urlaget. I Tyskland falder deres Udbredelse altfor nøje sammen med det Område, hvortil Tyskerriget trængtes tilbage efter sit store Nederlag År 531, og i Norden falder den på tilsvarende Måde altfor nøje sammen med det danske Rigsområde, således som det fastsloges fra d. 5—6. Århundrede af. Ja, vi kan måske ovenikøbet drage Grænserne endnu snævrere. leif-Navnene er nemlig ikke udbredte over hele Jylland; ganske vist strækker de deres Forposter helt ned til søndenfor Slien, men i det store og hele savnes de i Vestjylland og desuden i mange Egne af det sydlige Østjylland. Denne Stednavne-Fordeling vil Andr. Hansen sætte i Forbindelsen med Sten-Oldsags-Fordelingen, men han glemmer, at hans ariske Ur-Landnam efter hans egne Ord afgjort skal være en Indlands-Bosættelse, medens leif-Bosættelsen i Jylland netop så afgjort som noget er en Kyst-Bosættelse: vi sér, at dens frem-skudte Udløbere altid holder sig til Øer, Halvøer og lange Fjordarme. Særlig typiske er Forholdene i Limfjorden, hvor -leif (sporadisk ledsaget af -løse) optræder overordentlig tæt på Øen Mors og Halvøen Tyholm, der tidligere må have været en Ø, og dernæst i svagere Tal på Halv-

¹ Til samme Gruppe regner jeg Hethinsø ved Rygen, nu Hiddensee; heri indeholdes et Personnavn fra Folkevandringstiden, der næppe kan føres længere tilbage end til d. 5te Årh.

ørerne Hannæs, Salling og Fjendsherred. I Sønderjylland støtter leif-Bosættelsen sig åbenbart til Haderslev Ford, Flensborg Fjord og Slien. Vi må da se os om efter andre Tilknytninger end Sten-Oldsagerne, og jeg skal her gøre opmærksom på den påfaldende Omstændighed, at leif-Bosættelsens Hovedområde falder så godt som nøjagtig sammen med det østjyske Dialektområde, og at dettes Vestgrænse oprindelig svarede til en gammel politisk Afgrænsning, nemlig Vestgrænsen for Vendelsyssel, Himbersyssel og Åbosyssel; særlig påfaldende er Overensstemmelsen mellem Dialekt- og Sysselgrænse ved Horsens Fjord. Vi ledes da uvilkårlig til den Formodning, at leif-Byggerne er et ad Søvejen indvandret Folkeelement, der har medbragt den efterstillede Artikel (Manden, modsat æ Mand) og andre Ejendommeligheder, hvorved den østjyske Dialekt slutter sig til det skandinaviske Fastland. At sådanne Små-Områder som Mors, Tyholm, Syd-Nordslesvig og Sydøstslesvig trods deres talrige leif har vestjysk Dialekt, kan ikke overraske, da de er at opfatte som „tabte Forposter“, Og dertil må føjes, at de sydligste leif-Byggere på anden Måde såvel i Dialekt, som i ætnisk Opfattelse har adskilt sig tydelig fra de nordlige Naboer, idet de ikke regnede sig selv for Jyder (jfr. P. K. Thorsen, Den danske Dialekt ved Husum, Forh. ved 6. nord. Filologmøde, 170, hvor det bl. a. påvises, at Grænsen mod de egentlige Jyder markeres ved to Jydebæk).

Når jeg således må forkaste leif-Typens Krav på Stenalder, så er det imidlertid ikke helt uden Erstatning, thi til Gengæld kan jeg glæde Forf. med, at Typen vin aldeles ikke savnes i Danmark. Den optræder meget talrig i Jylland og på Fyen, f. Ex. i Vestjylland Vind med et nærliggende Vinding, ved Horsens Søvind, på Mors og i Ty Legind = norsk Leikvin, osv. Påfaldende mange -ven, -en, -ind optræder knyttede til Vand, som Navne på Broer, Vandmøller samt Landsbyer i den himmelbjergske Sø-Egn. (Interessant er Navnet Vintønden, der er knyttet til en lang, delvis birkegroet Lavning inde i de store Bøgeskove ved Nørlund i Himmerland; her sér vi måske et „Vin“ i urørt Tilstand fra Naturens Hånd. Jf. Landsbyen Vinten ved Hortens (Vin-tun?); dog er der dem, der vil opfatte Navnet som Vindtønden efter Lavningens Vindinger.) — Med Hensyn til den geografiske Fordeling er det vigtigt at påpege, at de danske vin stemmer med de norske deri, at de overvejende forefindes i Indlandet og skyer Kystlandet.

Forf.s Syn på Finnernes Ætne er efter min Mening ikke fuldt tilfredsstillende. Den Kendsgærning, at Indvandringen af Suomi-Finnerne til Skandinavien er meget sen, kan ingenlunde udelukke Muligheden af, at den samme Race allerede tidligere kunde have sat sig fast der. Mellem Kimbrertogene og de sidste Vikingetog ligger et Spand af over 1100 År; i hele dette Tidsrum har Danmark Gang på Gang udsendt Folkesværme: Kimbrer, Eruler, Angler, danske Vikinger, og hver enkelt af disse har ofte nøjagtig fulgt sine Forgængeres Bane. Hvorfor skulde ikke den ugrisk-finske Folkemoder have været et Arnested for lignende stødvis udgående Folkestrømme i en og samme Hovedretning? Faktisk synes det mig i høj Grad misligt at ville bortforklare de utvetydige Vidnesbyrd af et sag-

kyndigt Øjenvidne som Ottar, der udtrykkelig erklærer, at de norske Finner talte samme Sprog som Bjærmerne. Hvorvidt Racelæren vil tillade at forene de førskandinaviske Finner med de efterskandinaviske, skal jeg ikke have nogen Mening om. Forf. nævner intet om den ugrisk-finske Racetype, åbenbart fordi han regner Muligheden for Frændskab med Skandinaviens Urindbyggere for ganske udelukket; men kunde der ikke være Årsag til at rejse Spørgsmålet, om ikke andet så dog for at få det uimodsigelig afvist?

Talrige Enkeltheder vil endnu kræve Drøftelse, men det må blive vedkommende Specialisters Sag. Kun såmeget kan jeg sige, at hele Fremstillingen bæres af en sund og kraftig Ædruelighed, der danner en velgørende Modsætning til de ensidig filologiske Ætnelærdes Hjernespind. Det er med fuld Ret, at Andr. Hansen overfor sine Fagfæller bruger holbergsk Salt.

I og for sig vilde det forresten aldeles ikke være afgørende, om også de aller fleste Enkeltheder var gale. Alene det, at der er gennemført en Arbejdsplan med tilstræbt Hensyntagen til alle Helfagets Delfag, — alene dette er et uhyre Fremskridt og nok til at sikre „Norsk Landnån“ Pladsen som vor Ætnelæres i videste Forstand grundlæggende Værk.

April 1905.

Gudmund Schütte.

„DANSKE VIDER OG VEDTÆGTER“

Et af de mærkeligste led i gammelt dansk bondeliv er uden tvivl landsbyfællesskabet. Den tanke, der ligger til grund derfor, er ældgammel og dog ny: ved sammenslutning og fællesdrift opnås bedre arbejdskår og udbytte, end den enkelte kan vente at nå på egen hånd. Vor tid, der særlig på landbrugets område har set andelstanken vokse sig stærk og stor, har da al grund til opmærksomt at følge sporene af de svundne tiders forsøg i lignende retning. Den forsker, i hvis lod det falder engang at skrive en samlet fremstilling af landsbyfællesskabets historie i Danmark, vil da få en stor og taknemlig, men langt fra let opgave. Blikket må kastes vidt ud over landets grænser, ti både i Øst, Syd og Vest førte i Middelalderen beslægtede landboforhold til former af fællesdrift, der mere eller mindre lignede de hjemlige. Først og fremmest må dog et meget stort og omfangsrigt hjemligt stof gennemgås og bearbejdes, og talrige enkeltheder sammensankes af trykte og utrykte kilder på mange forskellige hold. I én henseende vil dog arbejdet i høj grad være lettet for fremtidige forskere. Ved Povl Bjerges og Thyge Søegaards udgave af landsbylove og byskræer bliver en hovedkilde eller rettere en gruppe af hovedkilder til fællesskabets historie gjort let tilgængelige og samlede på ét sted. Man bør da være udgiverne i høj grad taknemlige for dette fortjenstfulde arbejde og ønske det en vid udbredelse, så meget mere, som de gamle bylove og skræer i det hele også er let læselige for

ikke-fagmænd og giver et ejendommeligt billede af landsbyens lille sluttede samfund.

Foruden de egentlige landsbyskråer har udgiverne tillige medtaget købstædernes markvedtægter, der jo frembyder mange lighedspunkter. Dette er kun rimeligt; men hvorfor er så ikke Vordingborg bys vedtægter af 1639, 1655 og 1656 trykte blandt de andre? De anføres af Matzen i hans bog om panterettens historie s. 94. I det hele kunde man nok på nogle punkter ønske en større nøjagtighed i udgivelsen. Anm. har sammenlignet de to i Dansk Folkemuseum opbevarede originaler med udgaven og fundet ikke så få småafvigelser, men da de fleste ikke forstyrrer meningen, skal jeg ikke trætte med at opregne dem. Dog må det bestemt påtales, at i udgaven er Bolmerød bylovs 6. kapitels 5. artikel helt oversprunget. Den skal for fuldstændigheds skyld anføres her:

Dend dag de gaar med lædemarchgierderne, skal de og gaa med lammehaugen, og da handles dermed effter forn^{te} 3. Capitel 8. Articul.

Af meningsforstyrende fejl må anm. endvidere anføre samme bylov IV, 1: *enten biug*, skal være: *item biug*; XII, 2: *Naar det paakommer med stærk frost, sau er de alle pligtige at vær paa gadekierret*, skal være: *vække paa gadekierret* (vække = hugge våger). Endelig må nævnes, at Vejrup gildeskrå ikke stammer fra V. i Odense herred, men fra V. i Vends herred.

Der er ingen af bylovs-optegnelserne, der går længere tilbage end til 16. årh.s slutning. Dette forhold skyldes vel næppe alene tidens tand, der har gjort det af med såmange gamle dokumenter, men er sikkert også begrundet i disse kilders særlige art. Som ved al hjemmegroet folkelig lovgivning er jo nemlig den skrevne lov langt yngre end den fra slægtled til slægtled mundtlig overleverede vedtægt. Det er et stort spørgsmål, om det før denne tid har været synderligt almindeligt at optegne de gamle hævdvundne bestemmelser angående landsbyfællesskabet i en lignende form, som de bevarede byskråer viser os. Og selv længere ned i tiden må vi jo sikkert langtfra tænke os samtlige landsbyer i kongeriget Danmark udstyrede med slige „videbreve“; det er sikkert gået her som med den middelalderlige købstadlovgivning, hvor en enkelt fremtrædende bys stadsret optages af en række mindre købinger: havde en landsby først fået sine vedtægter førte i pennen, virkede dette ganske sikkert på byerne i omegnen. Særlig spores dette forhold i det 18. årh., hvor en ny tilkommen omstændighed fremskynder udviklingen i denne retning, nemlig herremændens tilbøjelighed til at blande sig i bøndernes selvstyre og pånåde dem ensartede vilkår for fællesskabet. Men i 16.—17. årh. mærkes næppe synderlige spor heraf; et eksempel fra 1620'erne på bønderes afvisning af herskabets indblanding i landsbyens anliggender skal blive anført nedenfor.

Men, kunde man spørge, skulde man virkelig i Middelalderen slet ikke have kendt sådanne byskråer? Selve fællesskabet i den form, det havde endnu i 18. årh., vides jo dog at gå tilbage til Valdemarstiden, da vore landskabslove indeholder så tydelige vidnesbyrd om det. Hertil er at sige, at næsten alle de bevarede landsbyskråer synes opståede ved

sammensmeltning af to uligecartede dele, der vel kan have flere indbyrdes berøringspunkter, men dog synes af forskellig afstamning og sikkert går tilbage til to af hinanden ret uafhængige grundelementer af landsbyfællesskabet. Den ene af disse bestanddele omfatter alle sådanne vedtægter, der på en eller anden måde står i forbindelse med selve fællesdriften af byens jord og handler om gærder for bymark og vang, om pløjning og såning, fælles græsning, tøj, bøder for kvæg der gribes i anden mands mark, om byhyrder, bytyr o. s. fr. Meget af dette har man jo alt ved optegnelsen af landskabslovene fundet så vigtigt, at man har optaget bestemmelse derom i disse¹, og her står vi da overfor den ene hovedkilde til de langt senere optegnelser af bylovene. Netop fordi en del af de vigtigste vedtægter havde fundet vej til selve landsbylovene, har man sandsynligvis i Middelalderen ikke følt så stærk trang til at føre slige regler i pennen for de enkelte landsbyers vedkommende.

Den anden hovedbestanddel af vore landsbyskråer er alle de vedtægter, der vedrører bymændenes gilde. Landsbygildet går naturligvis ligesom selve markfællesskabet langt tilbage i Middelalderen, men i landskabslovene vil vi forgæves søge forbilleder for disse regler vedrørende bymændenes drikkelag: her findes næppe spor af sligt. Derimod stammer de i lige linje fra vore middelalderlige gildeskråer, hvormed de røber udpræget slægtskab. Der er her grund til at minde om, at ikke få af disse stammer fra landsbyer. Selvfølgelig kan vi ikke vente at genfinde alle de middelalderlige gildeskråers bestemmelser i de yngre bylove: alt hvad der minder om gildernes tilknytning til katolsk gudstjeneste, er selvfølgelig forsvundet, men på andre punkter marker man stærkt ligheden, navnlig i de udførlige bødebestemmelser for upassende opførsel ved drikkelaget. Også kvindernes sidestilling med mændene er en arv fra de middelalderlige gilder. Og når disse satte sig andre formål end det rent selskabelige, idet medlemmerne var „brødre“ og skulde hjælpe hverandre i ulykker, ildsvåde o. s. fr. samt våge ved hverandres lig, så finder vi også spor heraf i de yngre bylove: der findes gerne bestemmelser angående fattigpleje o. l., og døde en bymand, skulde de andre enten selv følge ham til graven eller sende en anden i deres sted.

Det vil blive en opgave for fremtidens forskning at udrede vekselspillet mellem de her nævnte grundelementer af landsbyfællesskabet: på den ene side selve det økonomiske samarbejde, på den anden side bygildet. Det ældste og egentligste grundlag må vel nok trangen til fællesdrift være; men turde det være tilladt at drage en slutning ud fra den smule, vi ved om købstædernes opståen, så er der vist al grund til at tillægge landsbygildet en ret stor betydning. Ligesom købmandsgildet synes den ældste form for en særlig købstadforfatning, skulde det da

¹ Skånske lov 9, 3-4. 19. Eriks søllandske lov 2, 71-76. Jyske lov 3, 55-59. Navnlig Eriks søll. lov giver meget vidtløftige regler om gærder og tøjning af kvæg i vang, ævreds opgivelse m. m., alt ud fra den grundlæggende betragtning, at „den grande er nærmer til log, som hegne vil by, end den, som øde vil.“ Det er denne regel, som danner grundlaget for alle de senere landsbyskråers bestemmelser om fællesdrift: den enkelte må vige for hele byens tarv.

være landsbygildet, der først giver fællesskabet dets egentlige forfatningsmæssige organisation (oldermandsstyre) og således bidrager stærkt til udviklingen af det gamle kommunale selvstyre.

Der er én betragtning, der uvilkårligt påtrænger sig ved alle disse skrevne vedtægter: hvorledes blev de overholdt i praksis? Gik livet altid efter lovens ord? Deres styrke lå åbenbart i det nøje interessefællesskab, der knyttede den enkelte landsbys gårdmænd sammen; men på den anden side var disse lokale vedtægter jo af halvt privat karakter og betragtedes næppe med samme ærefrygt som landsens lov og ret. Vi må her forme spørgsmålet på en lidt anden måde: hvilke midler havde „granderne“ til at hævde bylovens overholdelse? Byskræerne indeholder bødebestemmelser nok — så mange, at det gamle ord for bøde, *vide*, gik over til at betegne selve byloven — men hvorledes inddrive disse bøder? Datiden fandt svaret selvfølgelig: ved udpantning. Vi står her overfor et punkt, hvor man synes at spore en kendelig udvikling i landsbyens selvstyre fra Middelalderen og til 16.—17. årh. Landskabslovene synes at kræve stævning til tings og i det hele almindelig retsforfølgning, inden pantning tilstedes; men byskræerne giver uden forbehold granderne ret til at udpante bøderne hos de enkelte medlemmer, og de kan her støtte sig til en lovparagraf fra Kristian III's tid.¹ Hvorledes denne bestemmelse virkede i det enkelte, giver jo bylovene ingen oplysninger om; men der var jo unægtelig lagt en stor magt i bymændenes hænder herved, og den kunde let misbruges. Det daglige samliv, økonomisk så vel som selskabeligt, frembød jo utallige anledninger til kiv og strid mellem naboer indbyrdes, ja også mellem nabobyer, og bymændene har næppe haft samme respekt for oldermandens afgørelser som for de offentlige retshåndhævere. Ikke mindst de hyppige drikkelag har afstedkommet slagsmål og klammeri.

Heraf får man et tydeligt indtryk ved at kaste et blik på den anden hovedkilde til forståelsen af landbyfællesskabet. Vore tingbøger fra 17.—18. århundrede rummer et rigt stof til belysning heraf, der endnu kun er lidet udnyttet. Selvfølgelig omhandler de kun tilfælde, hvor et mer eller mindre åbenbart retsbrud foreligger og tor derfor ikke opfattes som en gennemsnitsskildring af forholdene i bylavet: alene bymændenes interessefællesskab må vel have gjort, at de i de fleste tilfælde kom tåleligt ud af det med hverandre. Men unægtelig får man ved gennemgang af dette stof indtrykket af, at uenighed mellem grander eller mellem nabobyer indbyrdes langt fra har hørt til sjældenhederne, og her spiller navnlig bymændenes ret til udpantning en fremtrædende rolle. Matzen anfører i sit ovennævnte skrift ikke få landstings- og herredagsdomme i slige sager; andre er fremdragne på flere forskellige steder.² Som et ringe bidrag

¹ Kolding reces 1558 § 46: Hvad vide som almuen legger paa udi nogen bye eller torp om hegnet och gierde, serhiord och anden byens nøtte och tarve, det maa ei en grande eller two kuldcaste, meden skulle alle holle vide och vedtegt. Hvo som siden bryder och ei vil holde, som andre grande vedtager, daa mue de hanom pante for hans uliudelse och ei bryde forti enten vold, hververk eller andet. ² Hist. Tidsskr. 4. R. V 223 f. Årb. f. dansk Kulturhist. 1893 s. 54, etc.

til belysning af tilstanden i bylavet for henved 300 år siden, samt for at give en lille forestilling om det store stof, der endnu ligger i tingbøgerne og venter på at blive bearbejdet, skal anm. her fremdrage nogle træk fra sællandske landsbyer. Tingbøgerne, hvoraf de er hentede, bevares i provinsarkivet for Sælland. Ofte giver herredets tingbøger dog ikke sagens afslutning, enten fordi nogle årgange af tingbøgerne mangler, eller fordi vedkommende sag er appelleret til landsting. Men da selve kulturbilledet i denne sammenhæng er det vigtigste, gør det andet jo mindre til sagen.

Bylavet panter økse. I Smørum herreds tingbog læses under 28. Nov. 1625: „Hans Christoffersen i Skoverlund her for retten tilspørger Svend Saksen ibidem, om han var ikke med forgangen bygslæt eller så omtrent at pante en økse fra Sakse Madsen der sammesteds, hvortil han svarte, at han var med at pante samme økse.“ Fem andre bymænd tilstår også, at de var med, den femte mødte dog ikke selv, men ved et bud. Herredsfogeden tiltaler nu Hans Chr. for at have pantet ulovligt, „og for samme økse at bøde sine 3 mark, indtil han beviser med hys vilkår lovligt at være gjort. Hertil svarte fornævnte H. C.: Alt hvad han haver pantet, det haver han gjort med forskrevne danne-mænds vilje og nærværelse, og noksom efter recessen stod fast at være, og ikke nogen få at kuldaste vores byhold og hysvilkår, som er Mads Saksen, Sakse Madsen og Bent Skomager.“

Denne trætte, hvor grunden til pantningen jo iøvrigt ikke omtales, ses at have affødt en injuriersag, idet Mads Saksen efter de andre bymænds udsagn har kaldt H. C. en vitterlig tyv; han dømmes til 3 marks bøde, men appellerer til landsting. Iøvrigt viser tingbøgerne samme Sakse Madsen som en slagsbroder og stivnakke og hans fader som en dreven lovtvækker. 1628 klager kongens foged i Ballerup over, at Sakse havde draget værge mod ham på Ballerup kirkegård, fordi han havde pantet ham af den grund, „at han ikke vilde fyldest-gøre kgl. majestæts agter“, men denne iøvrigt interessante sag vedrører jo ikke direkte bylavet og skal derfor ikke omtales nærmere her. 1630 bliver Sakse dræbt i slagsmål, se længere fremme.

Bylavet panter lærred hos en mand i nabobyen. I samme herreds tingbog læses under 25. Juni 1627: „Anno 1627 d. 24. Juni haver Jens Persen, boende i Ågerup, sig højlig beklaget, hvorledes at han var kommen til Perstrup Søndagen sidst forleden, som var d. 3. Juni, og samme tid var med hannem ud af hans bymænd Peder Ibsen, Anders Smed og Frans Madsen, og da var alle Perstrups bymænd forsamlede til Rasmus Nielsens ibidem; da haver de hannem ombedet så vel som andre flere, at de skulde komme til dennem og være udi deres laug, imeden de drak en tønne øl, hvilket han også gjorde; den tid, da han vilde gå igen hjem til sit hus, da haver Niels Pedersens broder ved navn Peder Lavridsen og hans stiftson Just Gudfastsøn overfalden hannem udi Rasmus Nielsens gård“ (overfaldet skildres nøjere: han er blevet stødt omkuld nogle gange).

„Siden derefter, Mandagen, som var d. 11. Juni (rettere 4. Juni), imeden han var i Ballerup og hans hustru var gangendes til hove, da er alle Perstrups bymænd kommen til Ågerup, og da haver de samtligen med været og sønder-slaget en hængelås, som hængte for hans dør, så døren derover er søndergangen. og siden er de indkommen udi hans stue og der hannem fratagen ud af hans hus 25 alen blårlærred, som de samtligen haver med været og bordtrykket til Bent Knudsens ibidem; og derhos berettet, at han ikke er udi deres laug eller er dennem noget pligtig udi nogen måder.“

„Imod fornævnte Jens Pedersens hans skriftlig angive over Perstrups bymænd svarte Niels Lavridsen på hans egen og menige P. bymænds vægne og benægter, at de hverken haver brødt forn. J.P.s lås eller sønderslaget hans døre, mens ikke benægter, at de jo haver pantet hans lærred fra hannem efter

deres hys vedtægt. Hvortil forn. J. P. benægter, som stod til vedermålstning, at han ingen vedtægt indgangen med dennem, i lige måder benægter, at han ikke var hos dennem i gildet, der knive blev aflyste.*

Af herredsfogedens derpå følgende forhør kan fremhæves, at Niels Lavridsen forklarer, „at Bent Knudsen forærede dennem det øl, de drak den gang, da de panted J. P.*; videre hedder det: „Da blev forn. B. K. tilspurgt af herredsfogeden, om han ikke vilde levere J. P. sit lærred igen, hvortil han svarede: nej, han vilde levere Perstrup mænd det igen.“ Endvidere erklærer N. L., at „den tid, de panted fornævnte lærred, var J. P.s høstrø tilstede“. „Og gav forn. N. L. forn. J. P. fuld og fast sag for, at han havde sin kniv hos sig i gildestue og dølgte den under sig, som han sad, der knive blev udlyst af gildehuset, og siden knurrede og trued i gildeshuset med gildesfolkene og gjorde sig uvens med dennem.“

Derpå begærer herredsfogeden, at der på tinge skal udmeldes 12 uvildige dannemænd, „som skulle granske og forfare, om forn. Perstrups mænd samtligen ikke haver efter recces gjort og begangt husfred og gårdfred, vold og ran, idet de have ganget over by- og markskel og voldeligen frataget forn. J. P. sit lærred.“

„Endnu svarer N. L., at de ikke videre haver pantet end efter deres vedtægt og efter det 46. capitel i recces, og formener dermed ikke have gjort vold eller hærværk, og Ågerup mænd fornægtede for retten, at de ikke var med at pante.“ Herredsfogeden svarer hertil, at Perstrup mænd ikke kan beråbe sig på det 46. kapitel i recessen, „efterdi det formelder om ingen gildedrik.“¹

På det følgende ting, Mandag d. 9. Juli, afgiver de 12 synsmænd deres erklæring. Den går ud på, at døren ikke er sønderbrudt, og hængelås synes ikke at være brudt, „og ikke at kunne sige eller kende enten at være gjort husfred, gårdfred, vold eller ran, men pantet efter deres vedtægt.“ Endvidere erkender Jens Persens hustru, „at hun sad og spandt i huset, der de panted der.“

Hermed forsvinder denne sag fra tingbogen.

Bytrome. I samme tingbog læses under 15. Okt. 1627: „Per Hansen i Brøndbyøster benægter, at han ikke haver lejet Ole Andersen i Ballerup deres hys tromme.“

Byens kvæg i kongens enge. Herom føres ved samme herreds ting vidtløftig proces 21. Juli 1628: en del af Ejby bymænds kvæg er kommet ind på kongens enge, og engfogeden Frederik Andersen er blevet pryglet med en møghakke samt med sin egen tyremie (svøbe). De forliges dog senere.

Stude i anden mands rug. I samme herreds tingbog læses under 13. Okt. 1628: „Lavrids Andersen i Herstedvester lod føre efterskrevne vidnesbyrd: Jens Lavridsen i H. sor og vandt med ed og oprakte fingre, at han hørte L. A. og Per Selsos høstrø skændtes med hverandre om nogen stude, som skulde have været i L. A.s rug,, da sagde P. S.s høstrø til L. A., der L. A. bandede hende: På du selv skam, lammerumpe!“ — Povl Sørensen i H. vidner, „at han hørte Else Per Selsos kaldte L. A. på gadestævne, der L. havde slaget hende, og hun gik hjem, da sagde hun, at han skulde få skam, din skabet skælm og din skabet tyv!“ Og L. A. sagde for retten, at det var ilde, hun fik ikke mere hug“

Regnskabsmøde i bylavet. I samme herreds tingbog findes under 8. Nov. 1630 en stor retssag angående et slagsmål i Skoverlund, hvori den ovenfor omtalte slagsbroder Sakse Madsen fandt sin død. Af vidnesbyrdene skal anføres følgende. Hans Christoffersen vidner, „at han samt og hans andre bymænd var forsamlede til Lavrids Brydes udi S. at gøre regnskab om hestestokke, da iblandt andre ord, som dennem imellem faldt, tilspurgte Niels Knudsen

¹ Om Koldingrecessens §46 se ovenfor. Vi ser her øvrigheden gøre samme forskel mellem det egentlige økonomiske fællesskab og landsbygildet, som ovenfor er fremhævet.

i S. Sakse Madsen ibidem, om han vilde være med til at løse det pant, nemlig N. K.s vogn, som dennem var samtlig frapantet og frataget på ladegårds mark for høstarbejde den samme sted, som blev forsømt, og igen give hannem, hvis penge som han på hans vegne har for samme pant og vogn udlagt, hvortil Sakse svarede: Vil du have din vogn løst, så løs den selver! Hør du reven øje, der far djævelen i dig! Da svarede N. K.: Det haver jeg ikke gjort for nogen uære, en ko rev mig det. — Og siden kom dennem videre skænden og banden imellem, da sprang S. M. på gulvet og æskede N. K. for døren tvende gange og havde en stenlysestage i hånden, og N. svarede intet; men N. K. stod op og vilde gå ud af døren, og idet skete skaderne.“

„Skaderne“ bestod for N. K.s vedkommende i, at han var slagen og meget ilde medfaren i sit ansigt, så at hans højre øjelåg lå nede på kinden og var så stor som en knythånd; S. M. måtte derimod bøde med livet, uden at dog tingbogen meddeler de nærmere omstændigheder ved drabet. — Selve sagen finder ikke sin afgørelse ved herredstinget, idet S. M.s eftermålsmand, hans fader Mads Saksen, trækker sagen i langdrag og søger at få den appelleret til landsting; sønnen har formodentlig været alt for godt kendt ved herredstinget.

Bymænd panter for græsgilde m. m. I samme herreds tingbog findes under 13. Dec. 1630 en sag mellem Valby mænd og Valby møller. Niels Bensen i Tostrup vidner, „at forgangen år gik Valby bymænd gærdegang, da, der de kom udi marken, sluttede de med hverandre, at de vilde gå til Valby mølle og pante for tjurepenge, for hyrepenge, (hyrdepenge) og for græsgæld, dog de panted intet samme tid.“ Peder Olsen i Ågerup vidner, „at i fjor da V. mænd kom ind i Anders Møllers stue ved St. Hansdags tide, da hørte han, at de krævede A. M. græsgæld, og A. M. nægtede samme græsgæld, at han vilde den ikke udgive, og de krævede samme tid hyrepenge.“ Anne-Lavridsdatter i V. vidner, „at i den tid, der V. mænd kom til A. M., da stod hun i A. M.s bagdør i stegersdøren, da hørte hun, at V. mænd krævede A. M. græsgæld, da svarede A. M.: jeg giver ingen græsgæld! Da sagde V. mænd, at de vilde pante hannem, da sagde A.: Panter intet for videre end i haver ret til! Så tog de en vogn af gårde med dem.“

17. Jan. 1631 svarer A. M. med et sagsanlæg mod V. bymænd, fordi de havde skåret rør i hans mølledam.

24. Jan. fremfører V. mænd på tinge to varselsmænd, „der hjemler at have givet lovligt varsel til Knud Jørgensen, ridefoged over Københavns len: de var på slottet for at give velb. Mogens Sehested personlig varsel, men kunde ikke komme ham selver til ords, anlangende otte mænds opkrævelse, som Valby mænd er begærende på V. møllers jord, fordi Anders Møller holder, Tostrups Valbys mænd til fortrydelse og besværelse, en ganske hob kvæg på deres græs og vang, nemlig forgangen sommer 6 nød og heste, 20 får og lam, 30 svin store og små, 30 gæs, uanset at han ikke haver videre jordsmon i den vang, kaldes Nordenvang, hvorfor de kræver 8 uvillige dannemænds syn og kendelse.“ — Anders Møller fremlægger en seddel fra Ridefogeden, hvori meddeles, at slotsherren (Mogens Sehested) ikke for øjeblikket er tilsinds at ville lade en sådan synsforretning foretage.

23. Febr. 1631 går begge parter ind på „at tilstede en venlig forligelse-mål“. Fire uvillige dannemænd forliger dem på følgende vilkår: Anders M. skal have sin vogn igen, men selv hente den i Valby, og den tønde øl, som V. mænd har drukket på samme vogn, skal de selv betale; og herefter skal han årlig give for græsgæld til V. mænd $\frac{1}{2}$ tønde øl så god som 2 daler hver St. Hansdag. „Hvad anden bys vedtægt med hyrepenge og tyrepenge, hestetold og anden vedtægt holde med dennem, som han boede i byen hos dennem.“ Dermed blev de venlig og vel forligte og toges i hånd. Hvo der bryder forliget, skal give sit herskab en staldokse så god som 12 rigsdaler og 4 sletdaler til de fattige og 1 td. øl til byen.

Strid mellem to bylav. Af samme herreds tingbog (17. Sept. 1632) ses, at Glostrup bymænd klager over, at Hvesinge bymænd har pantet dem,

„for de haver rispet deres egen jord i dette år efter St. Hansdag“ (rispe = pløje første gang).

Strid mellem to bylav om diger. I samme herreds tingbog findes under 26. Nov. 1632 en retssag mellem Brøndbyvester og Avedøre bymænd. Gammel Niels Lavesen i B. vidner, at „han mindes i hans unge år, da han var hjemme hos hans forældre, da lukte alle Avedøre mænd, som er 12, til de strande, som kaldes A. stænge, hver med en tylt lægter, så langt de kunde nå ud.“ Rasmus Andersen i B. vidner, „at han mindes i 70 år, da haver A. mænd lukt lige som gammel N. L. haver vundet, om A. løkke og stænge Desligeste haver han vidst, at de haver holdt højere (hyrde) for samme stænge, både nat og dag, altid, uden nu på et års tid. Og ydermere vandt, at gærderne, som løber på samme stænge „haver A. mænd lukt, så hvermand kunde være uden skade i alle måder.“ Avedøre mænd vidner naturligvis modsat. Herredsfogeden spørger derpå Brøndby mænd, „om de vilde være tilfreds, om de fik deres pant igen, som A. mænd dennem frapantet haver“, hvortil disse svarer ja. På et tilsvarende spørgsmål til A. mænd svarer Jørgen Keldsen på disses vegne, „at han vilde råde med sine naboer derom og give svar fra dennem til i dag otte dage.“

Næste tingdag, 3. Dec. 1632, opfordrer A. bymænd B. mænd til „at give deres husbonde lovlig varsel, desligeste ærlig og velbyrdig mand Klavs Daa til Regenstrup, som har en bonde i A., i den sag, som er dem imellem.“ Men denne udvej afvises af B. mænd, idet Niels Mogensens svarer på disses vegne, „at det gjordes ikke behov at give jorddrotten varsel hertil, efterdi det ikke vedkommer jord og ejendom, men aleneste løkke og hegned, som vedkommer bønderne selver.“

Med denne bestemte afvisning af herskabets indblanding i bøndernes selvstyre slutter denne sag, og da den næste tinghog mangler, kan dens udfald ikke ses.

Strid mellem to byer om ævred. Af Ølstykke herreds tingbog under 28. Sept. 1630 ses, at Slagslunde bymænd tiltaler Stenlille bymænd, „for de på nogen års tid lader drive deres kvæg i ævred, før end Sl. mænd får høstet eller fik mejet deres korn, og så holdt det i nogen års tid, menendes dermed at gøre dennem nogen frihed, idet de holder nogen børn, som skulle vogte så kvansvis (o: på skramt) på deres eget, og siden en dag eller to eller tre derefter deres eget ævred er opædt, siden løber det i vang overalt, hvorfor Sl. mænd var befrygtendes, at lige så skulde have ganget til i dette år, efterdi de slog i vang, straks de havde deres korn inde; siden tog de Sl. mænd St. deres bykvæg og drev i deres fold. Og St. mænd sætte pant for intet, så længe anderledes ved lov og ret kan påkendes. Og er i dag hans første ting, og med i samme sag æsker dom, om det er ret eller ej, at St. mænd må sla i vang før end de. Da tilspurgte St. mænd Hans Høg, hvor at Sl. mænd tog deres kvæg, om de tog det paa deres eget eller ej. Hvortil H. H. svared, at han og hans bymænd tog det på St. ævred. Ydermere tilspurgte H. H. St. mænd om de nægtede nogen af de ord, som forskreven står. Hvortil St. mænd svarede, at årlig års sætter de Sl. mænd pant for deres kvæg og haver løst deres pant og fornøjet dem for deres skade hvert år så nær som i år. Endydermere beretter St. mænd, at deres kvæg blev indtagen den torsdag for Bertelmiedag. Hvorfor de sætter pant for deres kvæg, ikke for den skade, det gjorde, men for det, at de ikke kunde lade deres kvæg stå og svelte fordærvet.“

Heller ikke af denne sag findes flere spor i tingbogen, og de følgende tingbøger mangler.

Strid om bytyr. I Sokkelunds herreds tingbog er under 31. Marts 1626 indført en retssag angående bytyren i Vandløse. Bl. a. vidnede Hans Lavridsen, „at de var forsamlede udi Ole Andersens stue ibidem, da var Jakob Olsen derinde, og bymændene samme tid skulde samle penge ind til den tjur, som Ole Andersen havde født for dennem. Da spurgte Jens Pedersen, hvor den tjur er bleven, de havde tilforn. Da svarede Jakob Olsen: Det var skade, du var ikke

her og jorde den, og så havde nogen ord til hobe. I det samme blev var, at han havde stukket hannem i brystet." To andre mænd aflægger samme vidnesbyrd, men heller ikke af denne sag findes flere spor i tingbogen.

Det får være nok med disse uddrag, der sikkert vil have givet en mundsmag på, hvor stort et uopdyrket råstof der endnu henligger i arkiverne. Det vil ses, hvor udmærket tingbøgerne udfylder de egentlige bylove og viser os den praktiske anvendelse af lovens bud. Dog, bearbejdelsen af dette stof ligger endnu i fremtidens skød. Foreløbig må man ønske udgiverne held og lykke til at føre udgaven af byskræerne lykkeligt til ende: derved vil forskningen af landsbyfællesskabet være nået et stort skridt videre.

Jørgen Olrik.

TILFÖJELSE

til "Carl Bernhards 'Lykkens Yndling' og corps diplomatique"
(D. St. 1905, 147).

Maa det være mig tilladt herved at föje en lille Bemærkning til Hr. Jul. Salomons Artikel om Carl Bernhards's „Lykkens Yndling“.

Hvad Artiklen bringer af æsthetisk Vurdering, og navnlig Sammenstillingen med Fortællingens (uden Tvivl) nærmeste litterære Forbillede — Stendhals „Le Rouge et le Noir“ — er jo interessant nok og tillige for den nævnte Sammenstillings Vedkommende nyt. Men hvad Paavisningen af Fortællingens historiske Baggrund angaar, saa maa jeg riglignok gøre opmærksom paa, at i den Samling Studier og Essays af Undertegnede, der hedder „Litteratur og Historie“ (3 Bd., Kbh. 1898—1902) findes i Afhandlingen om Grev Yoldi, S. 112—113 i 2det Bd., allerede alt hvad Hr. Salomon meddeler om de i Fortællingen omtalte Personer, foruden adskiligt, som han ikke har faaet med; hermed kan sammenholdes 3die Bd. S. 248, om Grev Strazzoldo.

Hvad der for øvrigt synes at tyde paa, at Grev Yoldi's Datter maaske er Fortællingens virkelige Heltinde, og at hendes Kærlighedsforbindelse med den uadelige Diplomat Coopmans kan — ialtfald tildels — have givet Saint Aubain en Impuls, er det Brev fra Pepita Coopmans, som er aftrykt i min anførte Bog (III) og viser, at hendes adelsstolte Slægt betragtede hendes Ægteskab længe som en utilgivelig Mesalliance (se S. 133—138).

E. Gigas.

TORDENGUDEN OG HANS DRENG

I LAPPERNES MYTEVERDEN

AF

AXEL OLRIK

EFTER at jeg havde skrevet om „Nordisk og lappisk gudsdyrkelse“ (DSt. 1905, 39), modtog jeg som gave fra rektor Qvigstad i Tromsø et højst interessant kildeskrift, nemlig Jacob Fellman's *Anteckninger under min vistelse i Lappmarken*, andet bind (Helsingfors 1903), hvorved han havde været medvirkende.

Et hovedafsnit er et leksikon over lappisk mytologi, forfattet i 1830erne. Jeg skal her anføre en af dets artikler¹:

„**Jettanas, Jeettanas**, menniskoötande vidunder, som bodde dels i hålor i de mest ohyggliga och branta bergväggar, dels i hafvet. De omtalas såsom ofantlig stora och starka samt ansågos vara menniskoötare. I ett mål förtärde Jeettanas en tre år gammal ox och drack dertill två ankare öl, sedan han likväl först retat aptiten med ett halft ankare brännvin.

Jettanas vågade sig ej allenast i färd med menniskor, utan fängslade en gång sjelfva Termes, äskan, som länge var hans fånge. *Termes läi tshadnum giddu*, eller såsom andra säga: *Pajan läi tshadnum giddu* (Termes var fastbunden, äskan var fastbunden). Intet regn fuktade då jorden. Bäckar, åar och elfvar torkade ut, och jorden förlorade sin fruktbarhet. Sjelfva *mätra* (oceanen eller Ishafvet) led och klagade. Äfven hafvets Jettanas suckade.

Såsom upphof till allt detta onda misstänktes bergs- eller landt-Jettanas, enär han, som bodde i bergshålor, hade intresse af torka. Då Jettanas en gång föll i tung sömn (*nager*), vågade derföre en af Termes raskaste drängar sig in i Jeettanas grotta och lyckades befria sin husbonde genom att afskära hans bojor. Termes steg genast upp til skyarna och gaf derifrån starkaste blix, dunder och regn. Vattnet sqvalade genom bergets remnor in i Jeettanas

¹ S. 102, jf. s. 22 og 61.

grotta. Nu vaknade Jeettanas och hotade att uppäta sina drengar, som ej bättre bevakat fången. Men han gjorde det dock ej, emedan han behöfde dem till betjening.

Under det åskan var fången hade landet lidit af torka i den grad, att många, såväl menniskor som djur, dött deraf. Nu dereinot led man af för mycket regn; ty åskan ville straffa Jeettanas med öfversvämning i sju veckors tid. Alla hålor och grottor fylldes af vatten. Jeettanas måste nu öfvergifva sin hostad och träda ut, churu dagsljuset var olidligt för hans ögon. Af sådan anledning kunde Jeettanas också ej, såsom Stalo, vandra omkring i skogarna, ännu mindre såsom Tontta flyga i luften, *aimost*.

Det har interesse at sammenligne denne fortælling om tordenguden og hans tjener med de myter, som vi tidligere har lært at kende (DSt. 1905, 129 ff.). De optrædende er de samme: tordenguden, trolden og tordengudens tjener; og fortællingen går — både i nærv. myte og i den ældste form af den anden — ud på at tordenen ved list er kommet i troldens vold, er gemt dybt i fjældet eller jorden, og atter ved list hentes ud. De drejer sig begge om det simple problem at tordenen — og med den regnen — til en tid er forsvunden fra jorden.

Men der er en væsentlig ulighed. I den lappiske myte er det selve tordenguden der er overlistet og indespærret (og det bliver da tjænerens sag at hente ham ud). I den estnisk-nordiske er det kun tordenværktøjet, der er fralistet guden; det bliver da gudens sag at hente det igen (og da får gudens ledsager — i kraft af den i sagnverdenen gældende modsætningslov — den rolle at være skyld i ranet). Således fremtræder det som to forskellige udførelser af samme grundæmne.

Mærkeligt er det, at tordengudens tjener også optræder i den nu fremdragne myte. Det er et yderligere vidnesbyrd om hans omfattende og ældgamle rolle som episk tilhører til tordenguden.

Mærkeligst er det dog at stå overfor de to former af grundmotiv: tordengudens og tordenværktøjets bortførelse. De møder som dubletter til hinanden. Men religiøst og mytisk er der en væsenlig forskel: der skal en barnlig naivitet til at tro på at jætten kan stjele selve tordenguden; det røber et højere udviklingstrin, at han kun mister sit værktøj — og selv vinder det tabte igen. Hertil svarer det, at det første kun optræder hos Lapperne, der religiøst, mytisk og i hele deres kultur er ret uudviklede. Den anden form optræder hos Østersøfolkene med deres højere kultur,

højest — ligesom også den mytiske udformning dær er nået videst — hos Nordboerne. Der synes da ikke at være tvivl om, at vi har det samme motiv på et ældre og på et mere udviklet kulturtrin.

Det er muligt, at sammenhængen mellem de to former er endnu nærmere: at det ligefrem er samme fortælling på et ældre og et senere trin, s: at der går en fortæller-tradition fra den ældre til den senere form.

Ser vi på indholdet, bliver det os påfaldende at tordengudens tjæner stadig hører med til myten. Ser vi på almindelige kulturforhold, er der ingen tvivl om at Lapperne har modtaget mange kulturelementer og mange mytiske forestillinger fra Nordboerne, og at forestillinger om tordenguden og hans tjæner netop hører med til lånegodset (DSt. 1905, 49). Hertil kommer, at vi allerede ad anden vej (ved tordensön-myten) har set, i hvilken grad myter kan være fælles for nordeuropæiske folk af helt forskellig æt.

Et afgørende bevis for den mundtlige sammenhæng mellem de to myteformer kan dog ikke gives. De lidet udformede myter hos laftstående folkeslag ligner hinanden så meget, at det stadig står som nærliggende muligheder, at de er hjemmefødte på forskellige steder. Måske indeholder den lappiske myte — i kraft af årtusenders mundtlig overlevering — selve urformen til den myte, der foreligger os i mere udviklet skikkelse på estnisk og nordisk. Måske er den lappiske myte hjemmefødt, og de andre myter stammer mundtlig ned fra en urform af lignende indhold. Og måske — lad os tage også den mulighed med — er den stjalne tordengud og det stjalne tordenværktøj begge primitive myter, men kun én af dem (værktøjet) har haft betingelse for at blive tålt under en højere udvikling. —

Lidt nærmere kan vi måske komme spørgsmålet. Vi har för hört, hvad der stod i Fellmans leksikon under artiklen jætter; nu kan vi søge efter under tordengud (s. 84—85: Aijeg). „Aijeg“, hedder det „föreställdes dessutom någon gång boende i stora grottor i hällebergen.“ Og der anføres flere eksempler på bjærgghuler hvor der ofredes til ham. „Under sin vistelse i en sådan grotta blef Aijeg en gång fångslad af Jeettanas (hvarom längre fram under Jeettanas).“

Vi har altså to varianter af fortællingen. I den ene er jætten bjærgboende og fængsler tordenguden i sin hule; i den anden er

tordenguden bjærgboende og indespærres i sin egen hule. Den første slutter sig nøje til de nordiske jætteforestillinger — og kan af den grund netop være den yngre. Den anden har vor interesse ved ikke at kunne være runden af nordisk rod, er derimod vævet sammen med Lappernes gudsdyrkelse.

Endnu et sted omtaler Fellman tordenguden (s. 61). Han var mægtig, høj, stærk og stræng; blev han vred, slog han stykker af fjældet løs, omstyrtede træer, dræbte mennesker eller dyr. „Han var plump och blef derföre stundom rasande och ursinnig, hvarföre man ock förestälde sig honom såsom bunden. Han måste derföre lösgifvas, då han skulle verka något, vare sig godt eller ondt.“ — Tordengudens bundenhed er altså her en varig tilstand; og det er alskens personer, der har brug for hans hjælp, som sørger for at løse ham.

Og endelig har vi en variant til i selve det sproglige udtryk, hvormed vor første fortælling begynder: „Tordenen var bundet“; ingen regn vædede jorden, den mistede sin frugtbarhed, bække, åer og elver tørrede ud. Det er den forestilling, som hos så mange folk møder under det udtryk „regnen var bunden“, den møder her som „tordenen var bunden“. Det er betegnelsen for den store tørke i naturen.

Man vil lægge mærke til, at vi nu har en hel udviklingsrække liggende for os. Denne sidst omtalte form er grundformen, er det i kraft af sin simpelhed og sin naturbundethed. Når naturen visner, og den ønskede regn udebliver, da er tordenen bundet.

Denne sproglige formel går for umiddelbare mennesker ganske selvfølgelig over i et personbegreb: tordenfremkalderen holdes bunden. Og denne tanke udfoldes videre i to retninger: 1) han holdes stadig bunden for at han ikke ved sin voldsomhed skal gøre skade (og han må da på magisk måde løses, hver gang man vil have ham frem); 2) han holdes undertiden bunden af en trold, der således vil sikre sig mod at rammes af hans tordens våben. Tanken mødes med og styrkes af den forestilling, at tordenen bor inde i et fjælds hule; og dette sted er da hans dyrkelsessted; — han er bunden eller indespærret i fjældhulen. En sådan forestilling skulde man tro lå nærmest for dem der troede på den altid bundne tordengud; men faktisk forekommer den i den anden gruppe: en trold har spærret ham inde i hans egen hule.

Det næste trin i udviklingen er, at dette oftere gentagne for-

hold går over til ren myte, ɔ: opfattes som noget der kun sker én gang. Men da kræves til nærmere udformning af tanken, at der optræder en tredje person, befrieren. Denne har man fået ved at indføre den formodenlig fra nordisk lånte „Thors ledsager“. Men først på dette punkt — mener jeg da — sætter det nordiske element ind. Hele udviklingsrækken af den bundne tordengud ligger udenfor nordisk.

Der vil intet være til hinder for, at den kan være udviklet på rent lappisk grund. Men jeg må dog gøre opmærksom på, at den i bjærget skjulte fængslede tordengud kommer igen hos et andet østevropæisk folk, det slaviske, hvor han i sammenhæng med denne tanke opfattes som navn på den kristne djævel.

DEN GAMLE ISLANDSKE BOLDLEG OG DENS FORHOLD TIL NUTIDENS LEGE

AF

FR. KNUDSEN

N AAR jeg her prøver at tage et Æmne op, som allerede har været gransket af adskillige ansete Videnskabsmænd, -- om de end i ringe Grad er naaet til Enighed eller endelig Løsning -- saa er det, fordi jeg ved mangeaarig Beskæftigelse med Boldlege, ikke blot en enkelt, men mange forskellige, til Dels ogsaa med Literaturen om de herhen hørende Spørgsmaal, har faaet en videre Kendskab til saadanne Spils hele Art og deres Ytringsmaader end de der tidligere har behandlet Sagen. Et Stød til min Undersøgelse har jeg faaet ved Dr. Bjørn Bjarnasons „Nordboernes legemlige Uddannelse i Oldtiden“. Jeg bringer den bedste Tak for ydet Hjælp til Dr. Valtýr Guðmundsson og Dr. A. Olrik. De i det følgende meddelte Sagasteder i Oversættelse stammer fra et Manuskript, som den førstnævnte velvillig har overladt mig.

I. Soplegen i Karlamagnussaga.

Foruden de paa Island sædvanlige Knatlege bringer Litteraturen en enkelt udførlig Beskrivelse af en ganske afvigende Boldleg, nemlig i den efter fremmede Kilder forfattede Karlamagnussaga. Ifølge Dr. Bj. drejer det sig her om „en simpel Gribeøvelse, hvor Bolden af en Mand kastes op over en Klynge Deltagere, som hver især prøver at gribe den, for derpaa at fuldende Sejren ved at løbe med den ud af Klyngen.“ Men undersøger vi Sagen nærmere, er det ligefrem en Beskrivelse af en gammel Fodboldkamp. I Sagæen hedder det: „Jeg vil fortælle dig en Tidende. I Morgen skal der holdes en Leg udenfor din Faders Kastel. Dær skal mange

unge Mænd komme sammen. De har en Sop, som de spiller med, og den der tre Gange i Træk kan gribe (ifølge en anden Redaktion: jage, drive) denne Sop, uden at nogen i Mellemtiden har faaet fat i den, han bliver prist og æret fremfor alle. Og derhen skal du, Landres, tage og prøve, hvorledes det staar til med dit Hjærte (o: Mod) og din Tapperhed ... Landres drager nu hjemmefra ... og standser ikke, før han kommer i Nærheden af sin Faders Kastel, paa den Slette, som fandtes der. Han ser dær foran sig en Mængde Ynglinge, der leger med en omfangsrig Sop. Landres stiger af sin Hest og binder den til et Træ. Derpaa gaar han hen til Legen og trænger sig ind imellem Folk og naar nu derhen, hvor der var størst Trængsel omkring Soppen. Og Landres standser ikke sin Færd, før det lykkes ham at faa fat i denne Sop og føre den ud fra dem. Og da han havde gjort dette, kaster han den for anden Gang ind i Trængselen og løber selv bagefter, og det lykkes ham endnu at faa fat i den for anden Gang. Da sagde Landres: „Hvis jeg havde bragt Soppen bort den første Gang, jeg fik fat paa den, kunde I have sagt, at jeg med urette havde sejret i denne Leg, ti jeg er ukendt for de fleste af eder. Men nu har jeg vundet Spillet to Gange. Derfor vil jeg endnu en Gang kaste Soppen ind imellem jer alle, og hvis det lykkes mig at faa den for tredje Gang her ud fra jer, saa véd I alle, at jeg har vundet Spillet med rette, men ingen Underfundighed.“ Derpaa kaster Landres denne Sop for tredje Gang ind imellem dem, dær hvor Trængselen var størst, og i Løbet af kort Tid lykkes det ham at faa fat i den og bringe den ud fra dem, og han blev meget glad.“

Til Sammenligning hermed vil jeg anføre følgende Beskrivelse af det gamle Fodboldspil fra Skotland: Ligesom i England spiller Hvide Tirsdag en Rolle som Fodboldens egen Dag. Det Spil, som spilles i Scone, Landskab i Perth, er særlig berømt. Det beskrives saaledes: „Hvert Aar paa Hvide Tirsdag mødtes ugifte og gifte Mænd ved Scones Kors idet de spillede mod hverandre. De kastede en Bold i Vejret og spillede fra Kl. 2 til Solnedgang. Spillet bestod i, at den, som fik Bolden i Hænde, løb med den, til han blev fanget af en Modspiller. Hvis han saa kunde rive sig løs, løb han videre, hvis ikke kastede han Bolden fra sig, dersom den ikke var blevet ham fravristet af en af det andet Parti, men ingen maatte sparke til den. De gifte Mænd skulde 'hænge' den, det vil

sige, de skulde tre Gange putte den ned i et Hul i Jorden, som var over Modstandernes Grænselinje, og de ugifte skulde 'drukne' den eller dyppe den tre Gange paa et dybt Sted i Floden, som var Grænsen paa den anden Side. Det Parti, som kunde gøre dette, havde vundet Spillet... Den Mand, som førte Bolden i Maal, blev med Bolden i Haand løftet paa Skulderen af sine Medspillere, der bar ham gennem Landet, hvor han modtog talrige Gaver." At Mod og Tapperhed ogsaa har noget med Fodboldspil¹ at gøre, viser Carews Beskrivelse af Spillet i „Survey of Cornwall“ 1602: „Jeg kan ikke let afgøre, om jeg mest skal rose dette Spil for dets Mandighed og for den Øvelse, det giver Legemet, eller dadle det for dets Voldsomhed og for den Sorg, som er dets Følgesvend, ti paa den ene Side gør det Manden stærk, haardfør og hurtig, og avler et Mod i hans Hjærte, saaledes at han tør møde Fjenden Ansigt til Ansigt, og paa den anden Side er det meget farligt, men dog gaar det i Reglen kun ud over Deltagerne, og som Bevis herfor, kan man ved Spillets Ophør se dem slæbe sig hjem som fra et endt Slag med blodigt Hoved, brækkede Ben, forvredne Lemmer og saadanne Kvæstelser, som forkorter deres Liv; og dog er det et godt Spil, og Statsprokurøren eller Ligsynsmanden skulde for den Sags Skyld aldrig besværes.“

Alt i Sagaens Beskrivelse passer paa det engelske Spil: Bolden kastes i Vejret til Begyndelse; den skal drives ud tre Gange; endvidere Legens Voldsomhed, og den Ære der vises Sejrrherren. Hertil maa vi yderligere lægge, at det paagældende Afsnit af Karlamagnus-saga ikke er oversat fra fransk, men fra engelsk: „Denne Fortælling fandt Bjarne Erlingsson skreven paa Engelsk i Skotland, da han opholdt sig dær Vinteren efter Kong Alexanders Død“ [c: 1286—87] og han „lod den oversætte i norrönt Maal“². Der kan da saa meget mindre være Tvivl om, at det som den norrøne Forfatter her nævner Sopleg, er det engelske Fodboldspil.

II. *Knatlegen paa Island.*

I de senere Aar har flere Forskere, Mogk³, Valt. Guðmundsson, Ebbe Hertzberg⁴ og nu sidst Bjarnason i sin Doktordisputats

¹ Spillet hedder hos Carew Hurling over Markerne. ² F. Jónsson, Oldn. og Oldisl. Litteraturs Historie, II 980. ³ Zeitschrift für deuts. Philologie, Halle 1890.

⁴ Hist. Skrifter tilegnede Professor Daae, Christiania.

dels søgt at rekonstruere det gamle islandske Boldspil Knatleg (*knattleikr*), der ofte omtales i Sagaerne, dels bestræbt sig for at paapege Spillets Slægtskab med andre Boldspil. Forskellen mellem de forskellige Fremstillinger af Spillet er imidlertid meget betydelig; man er saaledes ikke engang enige, om der har været to eller flere (mange) Deltagere paa samme Tid, eller om alle Deltagerne har haft et fælles Boldtræ, som benyttedes efter Tur, eller om hver Deltager har haft sit eget, som han stadig har benyttet og saaledes haft i Hænde under hele Spillet. Dette sidste er imidlertid en Ting af overmaade stor Betydning for Forstaaelsen af Spillets Natur, ti har hver Spiller haft sit Boldtræ, har man med et Spil at gøre, der ligner Hockey, Bandy, Lacrosse, Tennis eller beslægtede Spil, men har man kun haft et fælles Boldtræ, maa Spillet ligne Kriket, Base ball, Clubball, Langbold el. lign. Har man først faaet Rede paa disse Forhold, vil Slægtskabet ikke være vanskeligt at paapege.

I det følgende vil jeg give en Fremstilling af Spillet saaledes som det former sig for mig, og samtidig vil jeg gøre nogle Bemærkninger særlig til Dr. Bjarnasons Fremstilling deraf.

1. *Apparater.* Knatlegen spilledes med én lille haard Bold (*knotttr*, *bolltr*). Alle Steder i Sagaerne, hvor Boldspil omtales, tales der kun om Bolden (i Enkelttal). Man har saaledes kun haft én Bold under Spillet; at den har været lille, fremgaar af hele den Maade, hvorpaa den behandles; og at den har været haard bevises ved, at den, benyttet som Kastevaaben, frembringer Saar, naar den rammer paa blottede Steder.

Man benyttede under Spillet Boldtræ eller Boldtræer. Jeg er tilbøjelig til at tro, at hver Spiller har haft sit eget Boldtræ, som han stadig har benyttet under Spillet. I Gisla Saga Surss. hedder det: „Da blev Björk vred og slog Torstens Boldtræ itu“; med hvad? Formodentlig med sit eget Boldtræ, som det den Dag i Dag kan gøres i Hockey ved Kamp om Bolden. „Men da Gisle saa det, sagde han, at Torsten skulde spille saa godt han kunde med Björk, „og jeg vil bytte Boldtræ med dig,“...“. Det fremgaar tydelig af denne Saga, at de to Makkere Gisle og Torsten har hver sit Boldtræ, og det synes som om Torsten og Björk optræder mod hinanden, begge med Boldtræ i Haand. Da Torsten har beskadiget sit Boldtræ, paatager Gisle sig at reparere det for ham, og for at Spillet ikke skal standse, laaner Spilleren sin Makkers Boldtræ. Hertzberg finder denne Boldtræ-

reparation besynderlig, og bruger den som et Led i sit Bevis for, at Boldtræet i Slagenden har været bredt og maaske haft Form som en Ramme med Streng. Boldtræet skal nemlig i hans Fremstilling af Spillet være til at gribe Bolden med, og Spilleren skal da løbe med den, medens den ligger i Rammen, ligesom i Lacrosse¹. Men enhver, der i længere Tid har spillet Hockey, véd at det kan hælde, at man maa foretage en saadan Forbinding af det revnede Træ.

Et Sted i Egils Saga Sk. tyder ligeledes paa, at hver Spiller paa samme Tid har haft et Boldtræ: „Da blev Egil vred“ (fordi han ikke kunde staa sig i Spillet), „svang Boldtræet i Luften og slog Grim“. Har man i Løgen kun haft ét Boldtræ, har Egil i det foreliggende Tilfælde intet at vredes over, ti han, som har Boldtræet, har da „Leg“, det vil sige, han er i Øjeblikket den overlegne. Hans Vrede her kan kun forklares ved, at han ikke har haft Leg, iøvrigt heller ikke „Uleg“, da disse Langboldbegreber vist ikke findes i Knatlegen, men ved at han i det hele er den underlegne i Kampen om Bolden, hvor hver har haft sit Boldtræ som i Hockey og Tennis.

Bjarnason mener, at man kun har haft ét Boldtræ i Spillet, og anfører som Støtte for sin Paastand følgende: „Saaledes er kun den ene af Parterne ad Gangen forsynet med Boldkæp, medens Modspilleren samtidig ses springende efter Bolden eller i Færd med at kaste den. At man skiftede Træ efter Tur, fremgaar videre af den særlige Omstændighed, at naar den ene Spiller i Vrede slog til den anden med Boldtræet, mældes der aldrig noget om, at den saaledes angrebne afbødede Slaget med et andet Træ, som han sikkert vilde have gjort, hvis han havde haft et saadant; tvertimod ses han at gribe til den Udvej at smutte under Slaget og faa Brydetag paa Modstanderen, eller han kaster ham Bolden i Hovedet“.

¹ Der findes hos Strutt, Sports and Pastimes, London 1833, en Beskrivelse af en Form af Hurling fra 1775, der spilles paa samme Maade som Lacrosse, med Boldtræer der er brede og flade i den nederste Ende. Dette kunde se ud som et vægtigt Bevis for, at Hertzbergs Opfattelse af Boldtræernes Udseende og Anvendelse var den rette. Jeg tillægger dog ikke dette stor Betydning, da bl. a. et af de ejendommeligste Kendemærker for Knatlegen, Brydningen, nødvendigvis maa være udelukket i et Spil, hvor man skal løbe og balancere med Bolden paa Boldtræet. Brydningen kan kun være berettiget i et Spil, hvor man har Lov til at holde fast paa Bolden (jf. Rugby Fodbold). Angaaende Spillet Udbredelse meddeler Forf. kun, at det blev spillet af Irlændere paa Markerne bag British Museum.

At den ene Spiller ses springende efter Bolden eller i Færd med at kaste den, udelukker ikke, at han har haft Boldtræ (jf. Hockey), og at den overfaldne Part ikke slaar igen med sit Boldtræ er ikke saa besynderligt, ti for at undgaa Slaget, springer han ind paa sin Modstander i samme Øjeblik, denne slaar. Han opnaar herved en dobbelt Fordel, idet han for det første delvis undgaar Modstanderens Slag, og for det andet faar godt Brydetag under dennes Arm eller Arme, som under eller umiddelbart efter Slaget ikke hurtig nok kan føres ind til Kroppen for at dække for Livtaget. Og at den ene Spiller undertiden slaar sin Modstander med Bolden, er heller ikke noget Bevis for, at de ikke begge har haft Boldtræ, det tyder kun paa, at Ihændehaven af Bolden har anset denne for et bedre Vaaben end Boldtræet, en Anskuelse, hvis Berettigelse hurtig forstaas, naar man hører om den ramtes blodige Pande og flakte Øjenbryn, Resultater, der aldrig opnaas ved Slag med Boldtræet.

Boldtræet har været benyttet til: 1) at sætte Bolden i Spil med (Grettes S.: „Ødun slog Bolden over Hovedet paa Gretter, og det lykkedes ham ikke at gribe den“).

2) at slaa Bolden bort fra Modstanderen med og føre den i Maal (Vigl. S.: „Det hændte en Gang, at Viglund slog Bolden ud“ (i Maal) „bort fra Jökul“).

2. *Spilleplads*: Marken eller Isen. Af den Vedholdenhed, hvormed Sagaerne stadig nævner Slette og tillagte Søer og Vande som Spilleplads ved Knatlegen, tør man slutte, at en jævn, flad Plads har været nødvendig for Spillets Trivsel. Det synes fremdeles, at man har foretrukket Isen for Sletten, hvilket kunde tyde paa, at den mindste Ujævnhed har vanskeliggjort Spillet.

(Egils S. Sk.: „Der blev foranstaltet et meget talrigt besøgt Boldspil i Begyndelsen af Vinteren paa Hvidaasletten“. Grettes S.: „Disse Mænd aftalte at spille Boldspil sammen paa Midfjordsøen“. Vigl. S.: „Nu blev der foranstaltet Lege paa Esjasø“. Þorð. S. hreðu: „Man foranstaltede Boldspil paa Midfjordsisen mellem Reykir og Os, ti Fjorden blev tidlig tilfrossen“.)

At man har foretrukket Isen for Sletten, kunde synes noget besynderligt, thi den glatte Is yder ikke det sikre Fodfæste som Sletten, og Fald under Brydningen og ellers paa den frosne Sø kunde lettere afstedkomme Ulykker end Fald paa Marken¹. Jeg

¹ Dr. Bjarnason er noget i Vildrede med at forklare, hvorfor man foretrak Isen. Han skriver: „Legepladsen maatte være en jævn Flade med haard Grund;

kan her kun forklare mig Islændernes Forkærlighed for Isen ved, som ovenfor nævnt, at antage, at den mindste Ujævnhed har vanskeliggjort Spillet. Men den ringe Ujævnhed paa Sletten kan ikke vanskeliggøre en Spillers Løb, hvorimod den i høj Grad kan indvirke paa Boldens Løb og Spring henad Jorden. Det har været vanskeligere paa den luede Slette at spille den i zigzag-Hop kommende uberegnelige Bold, end at have med den at gøre, naar den kom rullende og regelmæssigt springende paa Isen. Det er da naturligt, at man til Spilleplads har foretrukket den tilfrosne, blanke, glatte Sø.

Har Undergrunden nu, som formodet, haft den store Betydning for Spillet, maa det antages, at det har været Spilleets Natur, at Bolden skulde slaas eller føres henad Jorden og ikke spilles gennem Luften som i Langbold. Herved forklares ogsaa den stærke, utæmmelige Vrede, der griber en Spiller, naar Modspilleren slaar Bolden i Luften over hans Hoved, saa at han ikke kan naa den. Denne Spillemaade er, om just ikke ulovlig, saa dog usømmelig, den er en Fornærmelse, som skal straffes (Grett. S.: „Ødun slog Bolden over Hovedet paa Grettet, saa at han ikke kunde naa den. Herover blev Grettet vred, og saasnart han kunde naa til Ødun, slog han ham med Bolden lige midt i Panden, saa at der fremkom et Saar“).

3. *Deltagerne.* Der har været mange Deltagere, mest unge Mænd, sjældnere ældre Folk og Dreng, aldrig Kvinder. (Vatnsd.: „Og paa et Høsting samledes der mange Folk, og man fik en Leg i Stand“. Egils S. Sk.: „Der blev foranstaltet et meget talrig besøgt Boldspil . . . Dertil kom Folk fra mange Steder i Hærredet. Mange af Skallagrims Hjemmefolk drog derhen til Spillet . . . Der var ogsaa mødt en Mængde Smaadrenge, og de indrettede ogsaa et Spil for dem selv“. Grett. S.: „Disse Mænd aftalte at spille Boldspil sammen paa Midfjordssøen. Der kom Folk fra Midfjorden og Videdalen; der kom ogsaa Folk fra Vesterhop og fra Vatsnæs og ligeledes fra Hruteffjorden. De, som var komne langvejs fra, blev dær paa Stedet saalænge Spillet

dette Krav kunde man ingen Steder faa bedre tilfredsstillet end paa Isen“. Hvorfor haard Grund, naar Brydning var en Del af Legen, og hvorfor glat, naar man skulde løbe dær? Saadanne Pladser foretrækkes da ikke til Langbold og Kriket, formodenlig heller ikke til Clubball, der efter Bjarnasons Mening skal være Knatlegens nære Slægtninge.

varede ... Paa sin Broder Atles Opfordring drog Gretter ogsaa til Spillet, da han var 14 Aar gammel“).

Som man vil se, nævnes der stadig mange Deltagere, og Grett. S. giver os omhyggelig Oplysning om, hvilke Dale, Fjorde og Næs der har sendt Tilskuere og Spillere til Legen paa Midfjordssøen, og det ses, at Folk her er kommet sammen fra et Landomraade, der er betydelig større end Laaland-Falster.

Det fremgaar ikke tydelig af Sagaerne, hvorledes Deltagernes Gruppering — Opstilling — har været under Legen. I Almindelighed faar man det Indtryk, at der kun optræder to Spillere ad Gangen, og saaledes mener Bjarnason, at Spillet har været. Vist er det, at man spiller én mod én. Naar én af disse to besejredes, og der var flere i Legen, erstattedes han da af en anden af sit Parti. Men det er ingenlunde udelukket, at Hertzberg har Ret, naar han opstiller den Formodning, at der har været flere Deltagere i samme Leg paa samme Tid, men kun én har kæmpet mod én, indtil den, som overvindes, mister Bolden ved at Modstanderen tager den, eller han tvinges til at kaste den til én af sine Medspillere, der venter i Nærheden for at modtage den (Drengeligen i Egils Saga). Ganske vist omtaler Sagaerne aldrig ellers saadan Spillemaade; men derfor er det ikke udelukket, at den har eksisteret ved Siden af Tomandslegen, ti man maa vel crindre, at Sagaen aldrig tager Sigte paa at beskrive Boldspillet som saadant, men kun nævner det i Forbigaaende, hvor det paa en eller anden Maade griber ind i Heltens Liv.

At Spillet har været Partileg, fremgaar af Vigl. S.: „Og der stode Fosboerne ved Legen mod Torgrimssønnerne“.

Hvorledes det har været øvet som Partileg med alle Deltagere paa samme Tid, fremgaar tydeligt af Drengeligen i Egils S. Sk.: „Grim havde da grebet Bolden *ok rak undan* (og løb med den), men de andre Drengene løb efter ham“. Bjarnason mener, at alle de andre Drengene forfulgte ham for at tage Bolden fra ham. Men Stedet kan ikke forstaas saaledes; ti selv om Grim er større og stærkere end Modspillerne, vil det være utænkeligt, at en enkelt Dreng blot i nogen Tid skulde kunne holde en Mængde andre Drengene Stangen, hvor det stadig gælder om at løbe (af alle Kræfter) og brydes. En saadan Situation er ganske utænkelig i Nutidens Boldspil. Og ingen Saga støtter B.s Opfattelse. Det er naturligere at antage, at Drengene løb efter Grim, nogle (hans Modspillere) for

at tage Bolden fra ham, andre (hans Medspillere) for at gribe Bolden og føre den videre, hvis Grim skulde blive overmandet. Jeg lægger megen Vægt paa dette Sted, da det synes som om Sagaskriveren nøje har kendt Boldspillet, idet han forhøjer Grims tragiske Skæbne ved at lade det dræbende Øxehug ramme ham netop i det Øjeblik, han, som sandsynlig Sejrherre for sit Parti (under Tilskuernes og Medspilleres Jubel!), løber mod Maal med den erobrede Bold.

Deltagerne har som Regel været i Ynglinge- og Manddomsalderen. En Undtagelse herfra fortælles der om i Egils S. Sk.: „Den Vinter da han (Egil) gik i sit 12te Aar, deltog han meget i Lege. Tord Granasøn var da omkring de 20 Aar Det hændte ofte i den sidste Del af Vinteren, at Egil og Tord blev stillede op imod Skallagrím“. (S. har den Gang været o. 60 Aar). — Naar man var ude over den kraftigste Ungdomsalder, deltog man ellers ikke mere i Spillet. Þórðar S. hreðu: „Skegge deltog ikke i Spillet, ti han var ud over den kraftigste Manddomsalder Han sad ved Siden af som Tilskuer.“

4. *Tilskuerne*. Der har været talrige Tilskuere, deriblandt ogsaa Kvinder. (Gisla S. S.: „Men Kvinderne sad højere oppe paa Skrænten. Dær sad hans Søster Tordis og mange andre, som morede sig med at se paa Spillet“. Hallfredarsaga: „Vejret var smukt, og Kvinderne sad ude i det frie og saa paa Legen“. Vigl. S.: „De gik op paa Skrænten, derhen hvor Kvinderne sad“. — Grett. S. om Spillet paa Midfjordsøen er tidligere anført).

5. *Aarstid for Spillet*: Efteraar og Vinter. (Vatnsd.: „Og paa et Høstting . . . fik man en Leg i Stand“. Egils S. Sk.: „et meget talrigt besøgt Boldspil i Begyndelsen af Vinteren“. Grett. S.: „Den (Bolden) fløj langt hen ad Isen“. Gisla S. S.: „Man holdt nu op med Legene, og nu gaar Vinteren“. Samme: „Men Torsten fældede ham og slængte ham haardt ned paa Isen“. Vigl. S.: „men Viglund sprang ind paa ham og smed ham saa haardt ned paa Isen“. Þórðar S. hr.: „Man foranstaltede Boldspil paa Midfjordsisen“.)

Naar man foretrak Isen til Legeplads, som tidligere nævnt, maatte Spillet nødvendigvis blive et Vinterspil.

6. Foruden de allerede nævnte Ejendommeligheder ved Knatlegen kan fremdeles anføres: Spillet er en Styrkeprøve, Brydning, hvis Præg er Voldsomhed; der sker Ulykker, og Lidenskaberne bringes saaledes i Røre, at der øves Drab.

(Egils S. Sk.: „Men da de kom til at spille, saa var Egil underlegen i Kræfter. Grim lod ogsaa Forskellen i Styrke fremtræde saa tydelig han kunde. Da blev Egil vred, svang Boldtræet i Luften og slog Grim, men Grim tog fat i ham og kastede ham med et voldsomt Kast til Jorden.... Da sprang Egil ind paa Grim og slog Øksen i hans Hoved, saa at den straks gik ind i Hjernen“. Gisle S. Surss: „Som oftest spillede Svogrene Gisle og Torgrim mod hinanden, og man kunde ikke blive enige om, hvem af dem, der var den stærkeste..... Men jeg ønsker tilige, at du ikke sparer dig overfor Torgrim, thi det er den almindelige Mening, at du bestandig holder dig tilbage; men jeg under dig vel, at det kunde indbringe dig Hæder og Ære, dersom du var den stærkeste.... De spiller nu den Dag og Torgrim kan ikke staa sig i Spillet. Han falder jævnlig“, (formodenlig under Brydning), „og Gisle bringer Bolden ud. Da vil Gisle tage Bolden, men Torgrim springer til og holder ham tilbage, saa at han ikke kan naa den. Da kaster Gisle ham saa haardt ned paa Isen, at Huden blev skrabet af Knoerne og Kødets af Knæerne, og Blod sprang ham ud af Næseborene. Torgrim rejste sig kun langsomt efter Faldet.... Da rejser Torkel sig og siger: „Nu kan man se, hvem der er den stærkeste og dygtigste af jer to og lad os nu holde op med Legene“. Samme Saga: „Hans Søn hed Torsten; han var én af de stærkeste Deltagere i Legene Ti mange var nysgerrige efter at se Legene og erfare, hvem der var den stærkeste og den bedste Spiller.... Men Torsten fældede ham og slængte ham haardt ned paa Isen“. Vigl. Saga: „Men Viglund sprang ind paa ham (Jøkul) og smed ham saa haardt ned paa Isen, at han laa længe uden Bevidsthed... Jøkul kunde ikke bestige sin Hest og blev baaret hjem i et Tæppe“. Þorðar S. hreðu: „Det hændte en Dag, da Tord og Ashjörn deltog i Spillet, at de skulde spille mod hinanden. Og en Gang fældede Tord Ashjörn, saa at han faldt meget haardt.... Og en anden Gang, da de tog Tag med hinanden, greb Ashjörn til Tord, saa at han faldt paa Knæ og du vil næppe være i Stand til at deltage i Leg med rigtig raske Mænd“. Egils S. Sk.: „Og han blev meget forpustet af Spillet.... Da tiltog Skallagrims Styrke i den Grad, at han greb Tord, svang ham i Vejret og slængte ham

saa haardt ned, at han blev helt forslaaet og døde straks paa Stedet").

De karakteristiske Ejendommeligheder ved Knatlegen er da følgende:

1. Man spiller med én lille, haard Bold og Boldtræer.
2. Boldtræet har været benyttet til at 1) sætte Bolden i Spil med, og til at 2) slaa Bolden bort fra Modstanderen med og 3) føre den i Maal.

Man har haft Lov til at tage Bolden med Haanden og løbe med den i Maal (Drengeligen i Egils S. Sk., Gísla S. S.: „Og Gisle bringer da Bolden ud“ [v: i Maal]).

3. Man spillede paa Marken, men med Forkærlighed paa Isen. Bolden drives henad Isen.
4. Der har været mange Deltagere, mest unge Mænd, sjældnere ældre Folk og Dreng. Deltagerne kommer langvejs fra.
5. Der har været talrige Tilskuere, deriblandt ogsaa Kvinder.
6. Spilletiden var Efteraar og Vinter.
7. Man spillede parvis eller partivis, men altid Mand imod Mand, undtagelsesvis anderledes (Egils S. Sk.: 1 mod 2).
8. Spillet er en Styrkeprøve, Brydning, hvis Præg er Voldsomhed, der sker Ulykker, og der øves Drab.

Det vil ses, at der ved denne Undersøgelse om Knatlegens Ejendommeligheder kun er benyttet de paalidelige historiske Sagaer. Jeg tør ikke — som Mogk, Hertzberg og Bjarnason — bygge noget paa de Oplysninger, Fornaldarsagaerne giver om Spillet, ti disse Fortællinger er nedskrevne paa en Tid, da Knatlegen maaske allerede var uddød og saaledes muligvis ukendt for Nedskriveren, og man kan da ikke vente her at finde nye Oplysninger, der er noget værd, ja det er vel endog muligt, at Nedskriveren kan have til-diget noget, som kan vildlede¹.

¹ Der er enkelte Ting, som kunde tyde paa, at Knatleg-Episoderne i Fornaldarsagaerne er laante fra de historiske Sagaer, omskrevne og udsmykkede. Episoden i Halfdanar Saga Eysteinnssonar, hvor Grim slaar Bolden op for Dronningens Stol, ligner saaledes meget det Afsnit i Hallfreðarsaga, hvor Ingolf slaar Bolden hen, hvor Valgerð sidder; Rolfs og Ravens Kamp under Spillet i Göngu-Hrólfs Saga minder noget om Gísls og Torgrims Brydning i Gísla S. Surss. I hvert Fald er det besynderligt, at der begge Steder noteres en saa ringe Ting som en Hudafskrabning under Spillet. Helt tydeligt synes Slægtskabet mellem Grettis Saga og Þorsteins Saga Vikingssonar. De enkelte Ulykker og Drab, der i de historiske Sagaer følger med Boldspillet, har i Fornaldarsagaerne antaget

III. Knattlegan og Norden.

De Forskere, som har skrevet om Oldtidens Boldspil, har hævdet at Knattlegan har været almindelig kendt i Norden, i hvert Fald ogsaa i Norge. Men herimod kan man anføre vægtige Grunde.

1) De paalidelige islandske Sagaer henlægger aldrig Spillet til disse Lande, skønt store Dele af disse Sagaer foregaar her, især i Norge (Egils Saga, Grettis Saga osv.). Naar Dr. Bjarnason siger, at det forekommer én Gang for Norge, nemlig i Magnus den Godes Saga, er denne Angivelse uheldig. Boldspillet mellem Ravn og Kalf i denne Saga foregaar paa Gaarden Stad paa Island.

2) Spillet omtales aldrig i disse Landes Litteratur, end ikke i Kongespejlet, der dog har et Afsnit om Idrætter. I den hosstaaende Artikel „Drengene paa Løgevalden“ har Dr. A. Olrik paavist, at der i den norske Folkeviser findes et Boldspil „Soppleikr“, der har det til fælles med Knattlegan, at det spilles med en haard Bold og er farligt. Men medens Ulykkerne i det gamle islandske Boldspil — naar Reglerne da overholdes, og man ikke i Vrede slaar Modstanderen Bolden i Ansigtet, — er en Følge af voldsom Brydning, lader de norske Viser om „Ivar Elison“ og „Sigur Svein“ Legemet blaane eller Blodet rinde paa Jord, naar Bolden under Spillet rammer Manden. Man bruger ikke Boldtræer som i Knattlegan, og Spillet synes i Princippet at være det samme som de danske Lege at „skyde med Sten“ og at „skyde med Skaft“ : at kaste efter hinanden med en Spydstage uden Od. I den danske middelalderlige Litteratur omtales ogsaa Boldspil, men af en langt blidere og venligere Karakter end den islandske Knattleg og den norske Sopleg. (Se herom i „Drengene paa Løgevalden“).

3) Ordet *knotttr* i Betydningen „Bold“ findes ikke uden-

store Dimensioner: Göngu-Hrolfs Saga: „Om Aftenen havde 3 brækkede Arme, og mange var forslaaede eller beskadigede . . . Man fortæller mig, at de har beskadiget mange Folk, men dræbt nogle“. Og helt uforstaaeligt er det, i samme Saga, at medens Rolf og Ravn brydes (kæmper om Bolden), giver deres Makker, Kraak og Stefne, sig til at brydes et andet Sted. De har jo intet at brydes om, da Ravn formodenlig har Bolden, og almindeligt Slagsmaal er det ikke, Brydningen foregaar under Spillet, ti senere staar der: „Legen blev nu sluttet og man satte sig til Drikkelaget“. Endelig anvendes det rene Digt, naar i samme Saga Kongesønnen Rolf, der selv erklærer, at han ikke forstaar sig paa Boldspil, sammen med Stefne besejrer de to øvede og berømte Boldspillere.

for Island og Færøerne. Det er ikke nødvendigt at opfatte *Knattvöllr* (Navn paa tre Gaarde vest for Kristianiafjorden) som Vidnesbyrd om, at der har været spillet Bold, (altsaa som enstydigt med *Leikvöllr*). Norsk „Knatt“ kan blandt andet betyde rund Fjældknold eller Tue, og Navnet kan være afledt heraf. At Person-Tilnavne *knotttr* og *völlr* næppe sigter til andet end vedkommendes „kugleformede“ Vækst, er allerede fremhævet af Bjarnason.

4) Intet Spil, der er bevaret i Brug ned i Tiden, har nogen væsentlig Lighed med Knatlegen. Af 27 forskellige Lege, der under Navn af Boldspil nu øves eller er beskrevet i Skandinavien og Danmark, er 7 indført fra England, 10 er mer eller mindre simplificerede Former af Fodboldspil, 5 simple Gribes eller Stikkeøvelser, eller ikke egentlige Boldspil, 2 er af amerikansk Oprindelse, og kun 3 fandtes som oprindelige Spil, da den store Boldspilbølge fra de britiske Øer for 25 Aar siden brød ind over det øvrige Evropa. Disse 3 oprindelige Spil er Pärk, So i Hul og Langbold¹.

Pärk, det gotlandske Nationalspil, er et Sommerspil, der spilles paa Marken med en blød Bold. Man benytter ikke Boldtræ, og Spillet har ikke den voldsomme Brydning med de dermed følgende Ulykker og Drab.

So i Hul (Per i gropen, Per i håla, Peta boll) har en meget stor Udbredelse, idet det findes over hele Skandinavien, Mellem-evropa (Sautreiben) og England (Hawkgame). Det er væsentlig et Sommerspil, der spilles paa Marken med en lille blød eller halvhaard Bold. Det fordrer kun ringe Plads. Alle Deltagere er forsynede med Boldkæppe. Man bruger aldrig Hænderne til at tage Bolden med. Spillet har ikke voldsom Brydning, osv.

Langbold har ogsaa en meget stor Udbredelse. Det findes paa den skandinaviske Halvø under Navn af Langball, Långboll og Slagboll, i England hedder det rounders, i Tyskland Schlachtball, i Polen Palestra, i Svejts Pellerine, i Frankrig à la longue, i Spanien à la larga, i de baskiske Lande lusian, osv. Det er udelukkende et Sommerspil, der øves paa Marken, som Regel af Børn. Man benytter en lille blød eller halvhaard Bold, og har kun ett Boldtræ til alle Deltagere. Brydning osv. kendes her ikke.

Ingen af disse tre Spil har saaledes Knatlegens haarde Bold,

¹ Hans Hegna: Friluftslæg, Christiania 1903. J. W. Åkermark: Ut till Lek! Stockholm. Jul. Hammarlund: Friluftsslekar för Barn och Ungdom, Lund.

de er ikke Vinterspil, har ikke den parvise Opstilling, Mand imod Mand, ej heller Brydningen, der forårsager Ulykker.

Dr. Bjarnason formoder dog, at Langboldspillet nedstammer fra det gamle islandske Boldspil. Han skriver: „Man kan ikke undgaa at lægge Mærke til et nært Slægtskab mellem Oldtidens Knattleikr og Nutidens meget yndede Langbold. Følgende Grundtræk er fælles: 1 Bold, 1 Boldkæp. — Stor Legeplads, navnlig i Længden, hvor der kan udfolde sig Kapløb mellem de spillende. — Udmaal og Indmaal (ikke „Hul“). — Lige Partier — Bolden slaas af den, der har Leg, — gribes af den, der har Uleg. Forskellighederne, der forresten er meget vekslende, beror udelukkende paa, at Langbold ikke som hin er Tomandsleg, men bestaar i Samspil mellem mange; de synes at staa som en naturlig Udvikling af det fælles Grundlag, idet de nye Momenter er beregnede paa at beskæftige et forøget Antal Deltagere. Langboldens Afstamning fra Knattleikr bestyrkes videre af, at den i lange Tider har været Nordens særlig yndede Boldspil.“

De her anførte Lighedspunkter er dels uvæsenlige, dels forkerte: At man benytter 1 Bold til Langbold og 1 til Knatleg er ikke noget Kendings-tegn, det kommer da an paa om Boldene er ens, og det er de ikke, ti Knatlegens er haard, medens Langboldens er blød. Fremdeles er Anvendelsen af Boldene ganske forskellig, ti medens man i det ene Spil har den Opgave at føre Bolden i Maal, skal man i det andet ramme sin Modstander med den. Her er to forskellige Principper for Boldspil. Det er heller ikke givet, at man i Knatleg kun har haft 1 Boldkæp. Den store Legeplads, de 2 Maal og lige Partier haves i mange andre Spil: Fodbold, Hockey, Bandy osv. Begrebet Leg og Uleg findes ikke i Knatlegen, og Langbold er ikke noget særlig nordisk Spil.

Fremdeles finder Bjarnason et Lighedspunkt mellem de to Spil ved at hævde, at Langboldspillet tidligere har været en Tomandsleg og anfører, at C. Molbech skildrer det som saadan i Dansk Dialekt Leksikon 1841. Dette er ikke rigtigt; ti Molbech skriver: „Langbold. Et hos os, hos Almuen og Ungdommen nationalt, skønt nu efterhaanden af Brug gaaende Boldspil, der spilles paa aaben Mark, hvor visse Punkter og Grænser bestemmes imellem to Partier af et ubestemt Antal Deltagere.“ Han anfører fremdeles Beskrivelsen i Vidensk. Selsk. Ordbog 1820 som Bevis for sin Opfattelses Rigtighed, og denne Beskrivelse kan opfattes, som om her er Tale om et Tomandsspil. Den lyder saaledes: „Langbold (en). En Leeg med Bold, et Slags Boldspil, som bestaar i, at Bolden bliver slagen med et Boldtræ i Længden og Højden af den, der har Leg, for at gribes, førend den kommer paa Jorden, af den, der har Uleeg. Om Sommeren spille Drengene Langbold paa Fælleden.“ Men der er ingen rimelig Grund til denne Opfattelse, ti Forf. har kun lige beskrevet Spillet Begyndelse, der idelig kommer igen, og som netop bestaar i, at en (af den ene Parti) slaar Bolden med et Boldtræ osv., og at en (af det andet Parti) søger at gribe den, før den naar Jorden. Vilde man tage disse to Beskrivelser efter Bogstaven, skulde Spillet Udvikling fra Tomandsleg til Partileg være foregaaet fra 1820—41!

Jeg skal endnu blot tilføje, at de Beskrivelser af Spillet ude fra Landet, som jeg kender, ogsaa har Partidelingen; saaledes ogsaa en ret mærkelig Form af det, der er nedarvet paa saa afsides et Sted som Øen Anholt, og som jeg haaber snart at kunne meddele i sin Helhed.

At Spillet ogsaa i Udlandet i ældre Tider har været Partispil, derom vidner Guts Muths Spiele, Hof 1893: „Bei diesem bis zu Ende des 18te Jahrhunderts in Holland beliebten Nationalspiele teilen sich die Spieler durch das Los in 2 Parteien“.

Det tamme danske Langboldspil har saaledes overhovedet ingen Lighed med den voldsomme Knatleg, som Dage i Rad kunde samle interesserede Tilskuere fra vide Egne. Knatleg er en Idræt for Mænd, Langbold er en Børneleg, der aldrig har kunnet samle Tilskuere og som Idræt for Mænd aldrig har kunnet vække synderlig Interesse udenfor Teoretikeres Kreds. Betegnende er det saaledes, at der kun kendes en eneste Langboldklub i Skandinavien og Danmark, skønt Spillet i disse Lande er saare gammelt. Spillet er brugbart og meget anvendeligt som Børneleg, og som saadant er det os overleveret fra Fortiden. Vidensk. Selsk. Ordbog 1820: „Om Sommeren spille Drengene Langbold paa Fælleden“.

IV. *Knatlegen og de britiske Øer.*

Der fremstiller sig nu det Spørgsmaal: Hvorfra er Knatlegen kommet til Island?

Har Islænderne, som formodet, ikke medbragt Spillet fra Norge, ligger det nær, at de har faaet det fra de britiske Øer, hvormed Samkvemmet var saa betydeligt, at Tredjedelen af samtlige Landnamsmænd skal være komne herfra og mest fra Irland og Skotland. Naar man nu desuden erindrer, at Boldspil fra de ældste Tider i fortrinlig Grad har været britisk Idræt, ligger denne Antagelse saa snublende nær. Den bestyrkes ved, at man i Skotland, i Hertugdømmet Fife ved Forthbugten, endnu har et Spil, hvor Bolden kaldes *knout*, det samme Ord som Knat, oldn. *knotttr*. I Dict. of the Scottish Language by John Jamieson, Edinburgh 1846, staar der: „Knout: The ball or bit of wood that is struck in the game of shinty, Fife...“, og i samme Ordbog beskrives Shinty saaledes: „A game in which bats, somewhat resembling a golf-club, are used. In Shinty there are two goals called hails. the object of each party being to drive the ball beyond their opponents hail“. I Muret, Encyclop.

Wörterbuch identificeres Shinty med Hockey¹ og i „Hockey og Bandy“ af Schøyen, Kristiania 1905, omtales Spillet saaledes: „Den originale skotske „shinty“ kom nærmest op mod hockey. Det blev spillet paa den haarde, sandige kyst med op til 2 à 3 hundrede spillere paa hver side; deres redskaber eller rettere sagt vaaben var tildannede trærødder og en haard træklods ball. Det gjaldt at slaa ballen over en bestemt grænselinje“.

Paa de britiske Øer er den stærke Udvikling af Boldspillet ældgammel. Allerede Ligheden mellem de forskellige Spil — Fodbold (Association og Rugby), Hockey, Shinty, Bandy (Hockey paa Is), Hurling og Camping ball — viser at de er udgaaede fra en og samme Grundtype i en fjærn Fortid. Men ogsaa Kilderne vidner derom.

Jeg skal ikke dvæle ved stedlige Overleveringer, der fører en eller anden af disse Lege tilbage til fjærne Tider og Begivenheder, men alene holde mig til gamle tidsfaste Kilder.

I Irernes største og ældste Heltedigt „Okseranet i Kualnge“, der sandsynligvis stammer fra det 8de, 7de Hundredeaar, omtales gentagne Gange et Boldspil, der spilles med Stokke og Bolde til et Hul: „Man fortalte ham (Helten Cuchulinn, 7 Aar gammel) Historien om Drengene i Emain. Der er 3 Gange 50, som spiller Bold“. „Cuchulinn drager af Sted og medtager sit Træskjold, sit Legetøjsspyd, sit Boldtræ og sin Bold“. „Da kaster de alle Boldene paa ham, og han tager dem hver én paa sit Bryst. Saa kaster de 3 Gange 50 Hurlingstokke paa ham, men han parerede dem alle, saa at ingen rørte ham, og han tog et Bundt af dem paa Nakken“. „En anden Dag spillede han Bold paa Spillepladsen øst for Emain, han alene imod de 3 Gange 50 Dreng. Han besejrede dem i hvert Spil. Derpaa greb Drengene fat i ham, og han brugte sin knyttede Haand, til 50 af dem var dræbt“. „Da rejste Cuchulinn sig mod ham, slog Hovedet af ham med sit Boldtræ, og gav sig til at føre sin Bold foran sig over Sletten“. „Drengene var paa Spillepladsen, men kom til ved Kvindernes Skrig. Da Drengene saa de mørke, sorte Mænd, flygtede de alle, undtagen Cuchulinn alene. Han kastede Sten og slog med sit Boldtræ. Han dræbte 9 af dem, og de efterlod 50 saarede“. „Han (Conchobar) saa da

¹ Kaldes ogsaa Hurling eller Hurley (W. D. Whitney, The Century Dictionary: Hurley: The game of hockey or hurling).

Cuchulinn føre sin Bold imod de 3 Gange 50 Drengene. Skulde de føre Bolden i Hul, fyldte han Hullet med sine Bolde, og de kunde ikke forhindre ham deri, og naar de alle kastede Bolden ind imod Hullet, passede han alene paa, saa at ikke en eneste Bold gik i. Naar de brødes, kastede han de 3 Gange 50 Drengene, og de kunde ikke kaste ham, ligemeget hvor mange der kom“. „Og om Aftenen møder Cuchulinn en rasende Hund, han kaster Bold og Boldtræ, og griber med sine Hænder foran og bagpaa om Dyrets Hals og knuser det mod Stenstøtten“.

I taagede Omrids skimter vi her for første Gang det britiske Boldspils Grundform, og vi ser, at Princippet i Spillet hundrede eller to Hundrede Aar før Landnamstidens Begyndelse var det samme som det er den Dag i Dag, at drive en Bold (Bolde) i Maal (her Hul), der forsvares af Modstandere. Det er altsaa en gammel bekendt, vi her har for os. Forsvaret af Maal, Boldtræer til hver Deltager, den haarde Bold (Bolde), der under Spillet føres med Boldtræet over Sletten, Brydning, der nævnes i umiddelbar Forbindelse med Boldspillet, og Drabene er Træk, der alle høre hjemme i Knatlegen. Og ligesom de islandske Sagaskrivere lejlighedsvis lader Heltene bruge Boldtræ eller helst den haarde Bold som Vaaben, saaledes ser vi her, at Drengene i Emain vælger samme Kampmaade, da Cuchulinn kommer til dem, og senere ser vi, at Cuchulinn med Held kæmper (med Sten) og Boldtræ, da han træffer de sorte Mænd.

At Spillet allerede paa den Tid har været anset og udbredt, ses af, at Helten, der hjemmefra drager ud i Verden foruden sine Vaaben medtager Bold og Boldtræ.

Ad historisk Vej kan Grundformen for Fodbold og dermed beslægtede Spil føres tilbage til det 12te Hundredeaar. Fitz Stephen, som da skriver, fortæller at Drengene Hvide-Tirsdag gaar ud paa Marken og spiller Bold. Han beskriver ikke Spillet, da han forudsætter, at alle kender det („ludum pilæ celebrem“), hvilken kunde tyde paa, at det alt den Gang var gammelt og udbredt, men naar han henlægger dets Spilletid til Hvide-Tirsdag, viser dette, at det er Fodboldspil, han mener, da dette og intet andet Spil gennem Tiderne er knyttet til denne Dag¹.

¹ Bjarnason formoder, at dette Spil er Clubball, efter hans Mening Knat-

Den omtalte Grundform for de britiske Spil ligner Knatlegen i mange Ting. — Princippet i Spillet var meget simpelt: Man var delt i to Partier, og det gjaldt om at faa en Bold gennem et Maal eller over en Linje til Trods for Modstandernes Anstrængelser. Oprindelig skulde Bolden maaske føres i et Hul i Jorden som i „Okseranet i Cualnge“¹. — Var Bolden, man benyttede, stor og blød, var det lettest at sparke til den (Fodbold), — men var den lille og haard, var det mere formaalistjenligt at tage den op og løbe med den (Fodbold, Hurling). — eller at slaa til den med en Stok (Hurling, Hurley, Shinty, Hockey, Bandy), — eller naar man ikke skarpt adskille disse Spillemaader: Knatleg. For at vise hvorledes de britiske Spils Karakter var, og hvorledes denne stemmer med Knatlegens, anføres her Richard Carew's (født 1555) Beskrivelse af Hurling i „Survey of Cornwall“.

Navnet Hurling — siger han — stammer fra, at man under Spillet kastede Bolden. Man skelner mellem Hurling til Maal i den østlige Del af Cornwall og Hurling over Markerne ude mod Vest.

Hurling til Maal. Ved Hurling til Maal er der udvalgt 15, 20 eller 30 Spillere, flere eller færre, paa hver Side². De klæder sig af, saa at de kun beholder det aller nødvendigste paa, og tager hinanden i Haanden i Række, saa at den ene staar lige over for den anden. Ud af disse Rækker slutter de sig sammen to og to, idet den ene tager fat paa den anden, og gaar saaledes bort. Den ene i det ene Parti har saaledes den Opgave hele Tiden at passe paa en bestemt Spiller af Modpartiet³. Derefter sætter de to Grene i Jorden omtrent 8 eller 10 Fod fra hinanden, og lige over for dem andre to i en Afstand af 10—12 Snese Skridt⁴. Dette er Maalene, og ved Lodtrækning afgøres det, hvem der skal have det ene og hvem det andet Maal. Til Vagt ved Maalet stilles en Del af de Hurlere, som bedst kan standse et Angreb, og Resten

legens Slægtning, men anfører ikke hvorfor. Clubball er (efter Strutt: Sports and Pastimes of the People of England) den oprindelige Form for Kriket.

¹ Jf. ogsaa Beskrivelsen af det gamle skotske Fodboldspil i „Soplegen i Karlamagnussagaen“, hvor det ene Parti 3 Gange skal føre Bolden i et Hul for at vinde. — I det gamle og berømte skotske Spil Golf skal Bolden ogsaa drives i Jordhuller, men Princippet her er ikke det samme som i Hockey o. s. v. Ti medens man i de først nævnte Spil skal forsvare Maalet, Linjen eller Hullet mod hinanden, skal begge Spillere (Partier) i Golf kun søge at drive en Bold i et vist Antal Huller i saa faa Slag som muligt. ² Ogsaa i Knatlegen: to Partier. ³ Ogsaa i Knatlegen: parvis Opstilling. ⁴ Ogsaa i Knatlegen: to Maal.

stiller sig midt imellem de to Maal, hvor en upartisk Mand kaster Bolden i Vejret, og enhver kan nu gribe den, og den, som fører den gennem Modpartiets Maal, har vundet Spillet; men dette er ikke let og kan sammenlignes med et af Herkules Arbejder. Ti den, som faar fat i Bolden, bliver straks angrebet af Modstanderen, der forsøger at holde ham fast, og for at slippe løs maa han slaa Angriberen med knyttet Haand i Brystet. Dette kaldes for Butting, og for at udføres godt kræver det stor Mandighed.

Hvis han undslipper, tager en anden ham i Haanden, senere en tredje, aldrig lades han alene før han træffer (som Fransk-mændene siger) *'Chasseur a son pied'* (Jægeren paa sin Fod), de brydes da, indtil han enten rører Jorden med en eller anden Del af sit Legeme¹ eller raaber Holdt, som Tegn paa, at han overgiver sig. Da maa han kaste Bolden (det kaldes Dealing) til en af sine Medspillere, som tager den i Haanden og løber af alle Kræfter som før², og hvis Heldet er med ham, og hans Behændighed er stor, saa at han kan ryste sin Modstander af sig og løbe fra ham til Maal, finder han dær en eller to friske Mænd rede til at tage imod ham og holde ham borte. Det er derfor en meget ugunstig Kamp, og det er et mærkeligt Tilfælde, at der tabes mange Maal, men det Parti faar størst Berømmelse, som kaster Modstanderne hyppigst, beholder Bolden længst og presser Modpartiet tæt mod sit eget Maal³. Undertiden kæmper en enkelt udvalgt Spiller fra hvert Parti om Bolden⁴.

Spillerne er bundne af mange Love. Man skal saaledes hurle Mand mod Mand og ikke to mod én paa samme Tid⁵. Den Spiller, som angriber Manden med Bolden, maa ikke støde til ham eller gribe fat paa ham under Bæltesledet. Den, som har Bolden, maa kun støde sin Modstander i Brystet, og han maa ikke spille Bolden fremad, det vil sige, han maa ikke kaste Bolden til nogen af sine Medspillere, som er nærmere Fjendens Maal end han selv. Ved Behandlingen af Bolden maa fremdeles

¹ Ogsaa i Kvatlegen: Brydning ved Kamp om Bolden. ² Jfr. Drengeligen i Egils Saga: Grim havde da grebet Bolden og løb afsted med den, men de andre Drenge forfulgte ham. ³ Jfr. Gisl. S. S.: „og Torgrim kan ikke staa sig i Spillet. Han falder jævnlig og Gisle bringer Bolden ud“. ⁴ Denne Spillemaade synes at have været hyppig paa Island. ⁵ Sagaerne nævner stadig, at den Spiller i Legen blev stillet op imod den, og nævner kun ét Sted (Eigla) at 1 spiller imod 2.

en Modstander gribe den, naar den kastes fra Spiller til Spiller, og naar han saaledes faar fat i den, vinder han den for sit Parti, som da bliver Angriber i Stedet for Forsvarer, ligesom Modpartiet bliver Forsvarer i Stedet for Angriber. Det mindste Brud paa disse Love anser Hurlerne for en berettiget Grund til at komme i Slagsmaal, men kun med Næverne, og ikke søger nogen af dem Hævn for saadan Uret eller Skade, undtagen ved at spille paa samme Maade igen. Disse Hurling-Kampe benyttes hovedsagelig ved Bryllupper, hvor Gæsterne sædvanlig paatager sig Spillet. —

Det vil ses, at Knatlegens karakteristiske Ejendommeligheder for største Delen findes i Carews „Hurling til Maal“. Forsynes hver af Deltagerne med en Stok som i Hockey og Bandy, vil Spillet i alle Henseender komme Knatlegen meget nær. Det islandske Boldspil har saaledes samme Type som en Del af de gamle engelske Spil. Hockey, Shinty, Bandy, Hurling og Fodbold danner en sammenhængende Kæde af Boldspil, hvis Karakter og Spillemaade er væsenlig ens. Knatlegen slutter sig til det første Led i Kæden, Soplegen i Karlamagnussagaen til det sidste. Muligvis er Boldspillet i Okseranet i Kualnge, hvor Bolde drives i et Hul, Grundformen for dem alle.

Det har her været Opgaven at paapege Slægtskab mellem Knatlegen og en bestemt Gruppe af britiske Spil. At identificere det islandske Spil med et enkelt britisk vil sikkert være umuligt, dels fordi man ikke helt kender Spillene i Enkelthederne, dels fordi Spillet, ført fra de britiske Øer til Island og dær kultiveret under nye Forhold, baade med Hensyn til Deltagere, Jordbund og Klima har udviklet sig anderledes end i Hjemstavnen og muligvis snart har faaet en noget forskellig Spillemaade paa de langt fra hinanden liggende Kyster og Dale. At Sagaerne har fire forskellige Navne paa Boldtræet (*knatttré*, *knattdrepa*, *knattdreppill* og *knattgildra*), to paa Bolden (*knotttr*, og i Poesi *boltr*) og maaske to paa Spillet (*knattleikr* og *skofuleikr*), kunde muligvis tyde paa, at Legen paa Island har været øvel paa noget forskellig Maade¹.

Naar man saaledes kan bevise, 1) at der fandtes Boldspil paa Irland før Islands Bebyggelse, 2) at samme eller lignende Spil i

¹ *Skofuleikr* findes efter Bjarnason kun omtalt i Harðarsaga fra 14de Hundredaar. Det er meget uvist, om Knatlegen fandtes paa Island paa denne Tid. Naar jeg dog her har nævnt *skofuleikr*, er det fordi Harðarsagaen er en Bearbejdelse af en ældre Tekst.

det 12te Hundredaar var gammelkendt og udbredt paa de britiske Øer, 3) at disse Boldspil er i Slægt med Knatlegen, og erindrer 4) at Forbindelsen mellem Island og de britiske Øer var meget levende, og 5) at Landnamsmændene ikke har medbragt Spillet fra Skandinavien, fordi det ikke fandtes der, — maa Knatlegen være af britisk Herkomst, ført til Island af Landnamsmænd eller andre fra Storbritannien eller Irland.

Resultatet af foranstaaende Undersøgelse bliver følgende:

1. Soplegen i Karlamagnussagaen er Beskrivelse af en skotsk Fodboldkamp (før 1286).
 2. Knatlegen er ikke noget opr. nordisk Spil.
 3. Knatlegen er indført til Island fra de britiske Øer, hvor man kender et beslægtet Spil fra Tiden før Islands Bebyggelse, og hvor mange af dens Slægtninge findes den Dag i Dag.
-

DRENGENE PÅ LEGEVOLDEN

AF

AXEL OLRIK

DR. Bjørn Bjarnasons disputats om „Nordboernes legemlige uddannelse i oldtiden“ er af de bøger man lægger mærke til. Den har grebet et æmne, der spiller en rolle i nutidens liv, og ikke mindre i den fortid, som bogen omhandler. Den fremstiller det med friskhed, overskuelig og grundighed, og meddeler et fyldigt og vel ordnet kildestof. Tillige bæres den af en bestemt opfattelse, idet den stærkt fremhæver den værdi som datiden tillagde idrætten som krigersk fordannelse; og den slutter — meget virkningsfuldt — med at påvise idrætten som en meget væsenlig grund til Nordboernes overlegenhed i vikingetiden over de sydligere folkeslag.

På den anden side lider den naturligvis af mangler, som en første fyldigere bearbejdelse af et æmne drager med sig. Den har åbnet et område af idrættens historie for fagmændenes drøftelser, og denne drøftelse vil sikkert fremtræde med et større eller mindre antal rettelser. Tillige vil også den rent metodiske forskning kræve at spørgsmålene stilles mere begrænset end til at omfatte „nordisk“ og „oldtid“ i sin almindelighed. Forfatterens landsmand, docent Valtýr Guðmundsson, har med sit skrift om den islandske bolig vist, hvor righoldigt et æmne kan blive, når man tager den begrænsede opgave til løsning. Endelig kunde man vel trænge til lidt friere synskres. Det kan være godt nok at anlægge det krigerske synspunkt, og på bogens første blad at citere Odin som idrættens fader, — rigtignok efter en (oldtidsmæssig set) højst tvivlsom kilde. Men når man kommer til selve idrætterne, spiller den egentlige våbenfærd så mærkelig lille en rolle. Det må ikke glemmes, at for et folk, der i stort omfang skal søge sin næring på fjæld og hav, er legemlig udvikling en livsbetingelse. Jagt (og fiskeri) er, langt snarere end krig, det nærmeste mål for den

store mængde af idrætter; foruden at mange blot er bestemte af den umiddelbart menneskelige lyst til at bruge sine kræfter eller til at kappes med andre.

Her er da nok af spørgsmål at undersøge. Det efterfølgende skal lægge en enkelt lille gruppe af kilder til rette for fremtidig granskning.

Jeg begynder udenfor Norden med den irske æventyrsaga om Maelduins Søfærd; den findes i håndskrift fra o. 1100, men selve skriftet synes forfattet i 10de årh. Maelduin er søn af en nonne, der er bleven voldtaget af en fremmed kriger; han vokser op i kongsgården uden at kende sin byrd. „Han voksede op og blev en duelig kriger . . . Han overgik enhver i alskens lege, både i boldkastning, løb, spring, stenkast og ridning; kort sagt han var sejrherre i alle idrætter. En dag sagde en kriger, i misundelse, til ham: Man kender ikke din stamme eller æt, véd ikke hvem din fader eller moder er, du der sejrer i alle idrætter, både til lands og til vands, og i tavleg. Maelduin tav; hidtil havde han troet at kongen og dronningen var hans forældre. Han gik da til hende og sagde: Jeg vil ikke æde eller drikke, før du har sagt mig hvem min mor og min far er.“ — Snart efter fortælles et optrin, der nærmest er en blot variant af det første: „Nogen tid efter var en mængde krigere på kirkegården ved Dubcluain og kastede med sten. Maelduin stod på levningerne af den nedbrændte kirke og kastede sten mod muren. En mand med giftig tunge, en af kirkens tjenestemænd, Bricne ved navn, sagde til Maelduin: Det var bedre, om du hævnede den mand der brændte inde her, end at kaste sten på hans forkullede ben! Hvem er den mand? spurgte Maelduin. Det er Ailill, din far. Hvem har dræbt ham? sagde Maelduin. Det er røverne fra Leix, det er dem der har dræbt ham. Maelduin kastede stenen fra sig og svøbte sig fuldt rustet i sin kappe og var sorgfuld. Dernæst spurgte han om vej til Leix, og kloge folk sagde ham, at did kunde man kun komme over havet“¹.

Den irske saga indeholder begge de anvendelser af motivet, som vi skal træffe i nordisk literatur: dels bebrejdelsen for hverken at kende fader eller moder, dels opfordringen til at hævne sin fader. Dette sidste er henlagt til en bestemt scene, den hvor han kaster med sten. Det første optrin er derimod på en måde ufuldbåret; det nævner ikke, hvilken idræt han tager sig til, da den misunde-

¹ Jubainville, *Littérature Celtique* V 457—59.

lige deltager udslynger sin hån. Men dette hører dog med til at fremkalde scenen tydelig for os.

Vi vender os nu til en islandsk saga, den lille fortælling om Hravn Sighvatssön; den er forfattet vistnok o. 1200, og dens begivenheder foregår i første halvdel af 11te årh.; om dens historiske pålidelighed er der delte meninger¹. „... Hravn voksede op hos sin mor; han var tidlig stor og stærk, blid, vennesæl og livsglad; han gik ofte til Stad for at deltage i leg; Torgrim var venlig imod ham, og Hravn befandt sig vel ved det. Han legte gerne med Torgrims søn Kalf. Hravn var da 15 vintre; Kalf var ældre men svagere, det gik ud over ham i legen, ti Hravn gik hidsigt på. En dag da de havde leget, sagde Kalf: „Du kan ikke styre dig, Hravn, det vil gå dig som din far“. Hravn svarer: „Det er vanligt nok, at folk dør; det hænder mig også en gang“. Kalf sagde: „Du véd ikke, hvad der blev hans bane; han blev dræbt, og det gjorde min far; jeg skal også dræbe dig.“ Hravn gik da derfra og svarede intet; han kom nedslået hjem. Hans mor spurgte, hvad der var i vejen. Han svarede: „Du sagde mig, at min far var død af sot; men Kalf forcastede mig idag, at han var dræbt, og det er underligt du vil skjule det for mig.“ ... Nu gik tiden til han var 18 vintre gammel. Da var det en dag, da Hravn var kommen i sine klæder efter legen, at Hravn sagde: „Hravn holder mere af at knuge bolden end at hævne sin far.“ „Det skal snart ske,“ svarede han, vendte sig mod Kalf og hugg ham banehugg.“

Også i denne fortælling forekommer legesamtalen to gange; den ene gang ligesom i den irske saga: Modstanderen i legen opfordrer ham til heller at bruge sin legemlige dygtighed til faderhævn; den anden gang med et nyt træk: modstanderen finder helten altfor voldsom, og tager oprejsning for den lidte skade ved at spotte ham. Dette sidste træk skal vi genfinde i en lang række nordiske digtninger, og en stor del af disse drejer sig netop om boldleg.

Intet sted trives optrinnet frodigere end i folkeviserne: 4 viser i norsk, 5 i færøsk, 2 eller 3 i dansk, hvert land med sin særlige udførelse af æmnet. Ejendommeligt for de norske viser er det, at det er boldlegen der er så farlig (norsk *sopp*, *leiksopp*, bold). Vi har den i fire viser:

¹ Fms VI 104—106; jf. F. Jönsson, Oldn. lit. hist. II 549; P. E. Müller, Sagabibliotek III 324.

Sigur svein (Landstad nr. 9).

Ivar Elison (Bugge nr. 4).

Hugaball (Bugge nr. 5 = Landstad nr. 18).

Ivar Erlingen (Landstad nr. 13).

Jeg skal her anføre den berömteste, den om „Sigur svein“
(c: Sigurd Fåvnesbane):

1. De var kongins smådrengir,
dei sankast så vie umkring,
genge dei seg på leikarvollo
og leikar der i ein ring.
2. Sigur genge på leikarvollen,
drenginne sopp' en til höve¹,
han slog til ein under øyra'i,
så sårt dei at honom loge.
3. Sigur slog me leikesoppen,
han var af voxtro store,
såra vart kongins drengir,
og blói driv ut på jori.
4. Um så tala dei smådrenginn,
så vreie som dei vore:
De er likar du spyr etter fair din,
hell du ger 'kon så såre.
5. Sigur kastar leikasoppen,
honom lyster 'ki lenger leika,
så genge han til si sæle móir,
han sette sine kinn i bleike.

Denne sidste strofe, at Sigurd kaster bolden fra sig, for at gå ind og spørge sin moder, genfindes i to af de andre norske viser (Hugaball og Ivar Erl.); og det er af interesse for motivets historie, at den så nøje svarer til scenen i Mælduins saga, hvor den unge helt står med stenen i hånden, rede til kast, men slænger den fra sig og går fra legepladsen.

For idrættens historie er det mærkeligt at se, hvor voldsomt dette boldspil er. Sigur svein rammer kongens drenge med bolden, så de bliver sårede, og blodet drev ud på jord. Om Ivar Elison hedder det, at han går på legevolden og kaster bold af hånd: der blev blå pletter, hvor den blot rørte en smule, det var ikke kvind-folk der tumlede dær!

¹ c: Drengene spillede han tilpas (ironisk for: vel stærkt).

Ivar gjenge på leikvodden,
 à kasta sopp av hendi;
 der blâna, som der liti kom på,
 der styrnde slett inkji kvendi.

Der bringes her et nyt og interessant kildestof. Hidtil kendte vi fra Island sådanne voldsomme lege (*knattleikr*), der spilledes med bold og boldtræ (*knotttr* og *knattré*) og hvor den udsendte bold ofte gjorde skade på dem den traf. Nu fortæller folkeviserne, at der også i Norge har været sådanne voldsomme boldlege. Uden at de var ret udbredte, kunde ikke den ene vise efter den anden optage motivet, og sanger efter sanger skabe nye afændringer i fremstillingen af dens voldsomhed.

Denne norske sopleik må dog have været forskellig fra den islandske *knattleikr*. Navnene *sopp* overfor *knotttr* tyder på at bolden har været forskellig. Den gængse forklaring, at *sopp* har været en blød bold, passer dog ikke til de voldsomme virkninger, soppen har her i de norske digtninger. En væsenlig forskel er, at der i knattlegen stadig omtales boldtræ. Når en Islænding pludselig forlader legen, kaster han boldtræet på jorden. Heltene i de norske viser kaster — alle tre — bolden fra sig da de forlader legevolden. Om Ivar Elison hedder det tillige, at han kastede bolden med hånden (*kasta sopp av hendi*), da svendene bad ham ikke at give dem så såre hugg. Her er brugen af boldtræ udelukket.

Det vil være umagen værd, at kaste et lille blik ind i den gamle skrevne litteratur for at se på, hvad den har at mælde om sopleiken.

I en samling Marialegender fortælles, at nogle klærke „slog sopp“ på pladsen foran en kirke; en af dem havde et „fingerguld“, som hans kæreste havde givet ham til elskovstegn; for at det ikke skal briste ved at slå bold, sætter han det på fingeren af Maria-billedet inde i kirken¹.

I en bekendt æventyrsaga fortælles der om den stærke unge bondesøn Bose: „Det var en gang, at hirden havde sopleg, og man legte meget ivrig; de spillede imod Bose, men han tog stærkt igen, og armen gik af led på en af kongens mænd; næste dag knækkede han benet på en anden; tredje dag satte der to mand imod ham, men mange fortrædige ham; han slog øjet ud på en

¹ Mariusaga, udg. Unger, s. 1034 (at hann brjótí þat sama gull, ef hann slær optliga soppinn).

med soppen og kastede en anden om, så han knækkede halsen. Da greb de til våben og vilde dræbe Bøse¹. Scenen svarer stærkt til visernes skildring af den stærke unge kæmpe der mishandler kongens mænd i soppleik; dog har sagaen — der i det hele har hang til at overdrive — udmalt ødelæggelserne endnu lidt stærkere².

Når Bj. Bjarnason siger (s. 122) at „skildringen røber håndgribelig sagaskriverens unøjagtige anvendelse af *soppr* om en hold af hårdt materiale“, er det en fejltagelse. Ti hele rækken af kildesteder — undtagen et (i Karlamagnussaga) — viser netop soppen som et farligt redskab. Oven i købet véd vi, at *soppleikr* på Island — helt ned til begyndelsen af det 18de årh. — har været brugt som navn på en kasteleg, hvor man kastede en sten (eller anden kugleformet genstand) til en anden der skulde gribe den³.

Går vi til Færøerne, træffer vi et lignende optrin som de norske scener på leikevollen i ikke mindre end seks viser:

Sjørðar kvæði (*Regin smiður*, Hammershaimb, Fær. kvæder, I nr. 1; jf. Føroyjakvæði XVI bih. 2, s. 4—5).

Arngrims synir (Hamm., Fær. kvæder, V nr. 3; Føroyjakvæði nr. 16).

Finnur hin fríði (kun i opskrift A; Hamm., II nr. 13; Føroyjakvæði nr. 26).

Sveinur í Vallalíð (Hammershaimb, Fær. antologi, s. 131; Føroyjakvæði nr. 173).

Galians kvæði (Føroyjakvæði nr. 108, XII 164—65. 205—6. 246—47).

Pálmir Búgvason (Føroyjakvæði nr. 156, XIV 148, kun i den stærkt forlængede A; jf. DgF. VI 70).

Legevelds-optrinnet går igen næsten ordret ens i dem alle:

Hann vóx upp í ríkinum
skjótt og ikki leingi,
gjördist hann í höggum tungur,
hann bardi kongins dreingir.

Hann var sær á leikvøllum
burtur við aðrar sveinar,
hvörja tá tíð teir reidír vóru,
stóð eitt stríð af meini.

¹ Bóasaga k. 3 = Fas III 196 (i hskr. D: „kongen holdt den leg, der hed *soppleikr*“). ² Kand. Fr. Knudsen meddeler mig, at han heri snarest vil se indflydelse fra de brydeoptrin, der var almindelige under den islandske knattleik. Navnlige jævnfører han boldscenen i Gønguhrólfssaga. ³ J. Árnason og Ó. Daviðsson, Gátur osv. II 137.

Niður settust sveinarnir,
 reiðir íð teir vóru:
 Líkari var tær faðir at hevna
 enn berja oss so stórum¹.

Kastar hann svörð og herklæði,
 hann lystir ei longur at leika,
 gongur so inn fyri móður sína
 við reyðar kinnar og bleikar.

Skönt stroferne er næsten de samme som i norsk, er dog legebolden helt forsvundet, og våbenidræt trådt i stedet. I stedet for „Sigur kastar leikesoppen“ træffer vi „Sveinurin kastar vápn á völl“ eller „Kastar hann svörð og herklæði“². Et par af viserne udvider denne tanke med varianter:

Hann var sær á leikvöllum
 undir reyðum skildri,
 lærði allar listir tær,
 íð kappin kjósa vildi.

og: Sjúrður kastar reyðum skildri
 niður á dökka fold,
 tá íð hann hoyrði sín faðir nevna,
 hann sortnaði sum ein mold³.

Det er noget påfaldende, at helten kaster sine våben, herklæder eller sit røde skjold på marken; ti sligt plejer man jo at tage hjem med sig. Men det bliver forståeligt, når der bag de færøske strofer ligger en norsk om at han kastede leikesoppen; ti det er selvfølgelig, at den der pludselig træder ud af legen kaster bold eller boldtræ fra sig på jorden. Spørgsmålet er da blot, hvorfor Færingerne indsatte våbenidræt i stedet for den oprindelige boldleg; og svaret bliver forinodenlig, at de ikke har kendt en sådan voldsom og farlig sopleik som den i viserne skildrede. —

Nu går vi til danske overleveringer. begynder med Hellig Nilses Levned, der er skrevet 1252, men giver en meget sagnagtig beretning: „Den hellige Nils var søn af Knud, de danskes konge [død 1157], og broder til Valdemar, Slesvigs biskop, og hans moder

¹ Verset varierer også med rimene báðir ∞ sára. ² Det første i Arngr. og Sv., det sidste i Reg. og Gal. ³ Den første strofe i Reg. (BE) og Finn., den anden i Reg. og Gal. Kun i Reg. AD forekommer en strofe om at Sigurd rykkede en eg op og slog drengene ihjel.

døde som følge af hans fødsel. Efter kongens bud opfostrede hans bedstemoder ham og kaldte ham altid „søn“, idet hun omhyggelig skjulte for ham, at han havde haft en anden moder. Men da han som syv års dreng legede med de andre børn og blev hårdt ramt af bolden, truede han drengen, som havde ramt ham, og sagde: Det skal du få betalt af min moder. Den anden svarede ham: For din mor er jeg ikke bange, for hun er død. Ved at høre dette kom han i stærk gråd, løb hen til sin bedstemoder og spurgte, hvem hans moder var. Da hun ikke vilde sige ham det, svor han, at han aldrig vilde holde op med at græde, hvis han ikke fik sandheden at vide om sin moder¹.

Her møder det ny, at boldlegen ikke er de voksne svendes livsfarlige idræt, men er en børneleg.

Endvidere møder vi lignende optrin i danske folkeviser. I „Svend af Voldersløv“ (DgF. 298) er det den 15 årige ung Villum, der foranlediger det:

De svende går på volden,
de kaster med stok og sten;
frem tren unge hr. Villian,
han kaste dem alle tilmen.

Frem tren goden bondesøn,
tog Villian i sit hår:
Du måtte vel hævne din faders død,
og lade mig være ubård.

Den første sætning varieres: „Villian og den bondesøn de legte med skaft og sten“, eller „De kongens mænd ganger at skyde med stav og så med sten; der kom splid i deres leg, så mangen mand til men“. På samme måde med en anden helt, den femtenårige „Akselvold“ (DgF. 293): „De kongens mænd ganger på volde, de kaster med stange og sten“, eller „de skyde med skaft og sten“; de beder ham hellere at spørge efter sin moder end „kaste (ell. „skyde“) dem alle til men“. — I hele denne række af opskrifter træffes aldrig boldlegen; men opskrifterne af begge viser er enige om, at man kaster eller skyder dels med „sten“, dels med „stang“, „stav“, „stok“ eller „skaft“, hvormed der øjensynlig menes at kaste med en spydstage uden odd (oldn. *at skjóta skapti*, Bj. Bjarnason s. 65). At legen kunde være farlig nok, får sin forklaring ved at

¹ Danske helgeners levned, ved Hans Olrik, s. 296 = SRD V 304.

man skød med skafft efter hinanden og øvede sig i at gribe det udsendte våben¹.

Det at „skyde med stav og sten“ har öjensynligt stået for de danske visesangere som den farlige idræt, ligeså udpræget som sopleiken gjorde det for de norske. At boldlegen helt forsvinder af svendenes idræt, er så meget mærkeligere som vi endnu traf den i Hellig Nilses Levned, foruden at man let måtte komme i berøring med norske viser der kendte den². Grunden til at scenen ikke forekommer, kan ikke godt være nogen anden, end at i det danske ridderliv rummede den egenlige boldleg ikke nogen fare for liv og lemmer.

Hermed stemmer visen om ung Svejdal (DgF 70):

Det var ungen Svejdal,
han skulde bolden lege;
bolden drev i jomfruens bur
(ell. i jomfruens skød),
det gjorde hendes kinder blege.

Det må være en ret blød bold, som falder i jomfruens skød uden anden virkning end en nyvakt elskov. I „Venderkongens jomfrurov“ (DgF 240) forekommer også boldlegen i fredelige omgivelser:

Så herlig ganger der bederdans
på den grønne vold;
jomfruer træder lykkedans,
og riddere (ell. svende) leger bold.

Det almindelige resultat af denne lille undersøgelse er, at de nordiske lande i middelalderen har rummet en væsenlig forskellighed.

¹ I en overarbejdet tekst fra 17de årh. (DgF 298 O) er det blevet til „kæp og sten“. Forøvrigt eksisterer der en variant af strofen:

Valian og den bondebarn
de legte under grønne lide;
der kom splid i deres leg
så mangel mand til kvide.

Ved at fjerne sig fra den gængse legevoldstype, ved at opgive de sædvanlige rim på „mén“, og ved at forekomme i mindre gode opskrifter (DgF 298 H—P), røber den sig som yngre. ² En af de norske viser om boldlegen, „Ivar Elison“, blev i sin tid overført til dansk (DgF 478), men optrinnet på legevolden mangler da. Også visen om „Sigur svein“ indvandrede i Danmark (DgF 2), men uden optrinnet.

På Island har vi den nationale *knattleikr*, spillet med hård bold og boldtræ; i Norge en *soppleikr*, der har lignet knatlegen i boldens hårdhed og legens farlighed, men har været uden boldtræ. På Færøerne må boldspillet have været mindre fremtrædende; vor visegruppe kender i alt fald kun våbenidræt. Endelig har Danmark kendt at *lege bold*, både som de voksne ungersvendes idræt og som børnenes leg. Men den anstrængende og farlige idræt har været at *skyde med skaft og sten*, kastprøver hvor det formodenlig galdt at springe til side eller at fange modstanderens våben i luften.

For visedigtningen bringer undersøgelsen det resultat, at hver enkelt land indenfor Norden har en ævne til at tillæmpe visen efter sine forhold; og den form for en tanke, der vinder indgang på et sted, gennemføres undtagelsesløst i alle viser. Denne ævne til at tilpasse æmnet efter hjemlig kultur, og til at finde en formel, der indenfor det begrænsede område bliver enerådende, er ret mærkelig. En nærmere bekræftelse på denne grundsætning vil kunne fås utallige gange¹.

Sluttelig må jeg gøre opmærksom på, at man af iver efter at udforske den islandske knattleik med dens kunstigere bygning (boldtræ, mål m. m.) næppe har haft tilstrækkelig øje for hvilken rolle de simple gribelege har spillet i oldtidens liv, ikke blot som børneleg men som voksne mænds voldsomme idræt.

Der er først at nævne en række lege i hallen. Tidligst kommer legen i jätten Geirrøds hal, hvor værten kaster en gloende jærnkloks, og Thor griber den med sine jærnhandsker og sender den tilbage til den der har udsendt den. Som en anden, endnu enklere form af boldspil træffes *knúttukast*, o: at man efter måltidet kaster efter hinanden med de afgnavede kødben. Herom handler historien om Bjarke, der i den danske kongsgård værner den unge Hjalte. I den islandske æventyrsaga om Bård Snefjældsas optræder på samme måde den tilkomne Gest ved jættebryllupet som værner for den menneskelige brudgom. Endelig har vi legen som mere udformet spil i et andet jætteeventyr, Torstein bøjarmagns saga:

„Dernæst kalder kongen ad to mænd, Drott og Hösve: Gå hen og hent min guldbold og bær den ind. De gik og kom igen med et sælhoved, der vejede 10 fjærdinger (100 pund!); det var gloende, så det gnistrede af det ligesom fra en smedeesse, og fedmen dryppede af det som gloende beg. Kongen sagde: Tag bolden og kast

¹ Jf. nu E. v. d. Recke, Nogle folkeviseredaktioner, Kbh. 1906.

den fra mand til mand; hver der lader den falde skal gå udlæg (fredløs) og miste sin ejendom; men hvem der ikke tør gribe, skal hedde niding“. Nu kaster Drott den til Fuldstærk, men Torstein griber den for ham, og de slår den til den nærmeste af jætterne, Froste, der får kinden flænget af den; Froste kaster til Alstærk, der var besvignet derved, om ikke Torstein havde støttet ham. Alstærk kaster til Agde, der får sit skæg svedet, og skynder sig at kaste til kong Gudmund, men Gudmund slog den til Geirrød; Geirrød veg til side, så bolden ramte Drott og Hösve, der fik bane, og gik videre gennem gluggen ned i borggraven, hvor den forsvandt blussende.

At disse optrin for en stor del henlægges til jætteverdenen, vil sikkert sige, at de var ved at trænges tilbage i menneskeverdenen, eller at i alt fald en vis almen mening fordømte dem, — hvad inlet under var, da det naturligvis ingen spøg var at lade en flok halvdrukne kæmper kaste med en hård bold, uden at folk havde videre plads til at unddrage sig kastets farlige følger. På den anden side taler dets hyppige forekomst i literaturen for at det ikke så ganske er forsvundet af livet. En af kilderne giver også legen med mange enkeltheder, og gennem de fantastiske træk (et ildfræsende sælhoved m. m.) kan vi skimte bestemte regler: hele flokken deltager i legen, men har kun én bold (en såkaldet „guldbold“) der er stor og hård; den der har bolden kaster den på hvem han vil; hvem der lader bolden falde, er „utlæg“, det vil vel i denne sammenhæng sige, at han er ude af legen, og han mister sin ejendom (sin indsats i spillet?). Et navn som „guldbold“ (*gullknottir*) ser ganske ud som hentet fra virkeligheden; og mærkelig nok genfindes ordet „guldbold“ i Svejdalsvisen i omgivelser der minder om den islandske sagas¹. Endogså de gloende bolde i jætteeventyrene synes at have noget bestemt til forudsætning; også den nuværende danske leg langbold bevæger sig i den forestilling at bolden er gloende: den der rammes af den, bliver „sveden“. I tysk folkeskik forekommer det virkelig at man kaster ophedede kugler ud, så hede at drengene brænder sig på dem².

¹ „Du skal ikke kaste guldbolden efter mig“, siger jomfruen, da svendeus bold er drevet i hendes bur eller i hendes skød (Dgf 70; hun synes her at gå ud fra at man ved at kaste bolden til en, drager vedkommende ind i legen), „der sidder en mø i fremmed land og bier fast efter dig“. Mærk også at legen er inde på gården, ikke som sædvanlig på en legevold. — „Guldbold“ som navn på en særlig art boldspil kan sammenlignes med „guldtavl“ som navn på et bestemt brætspil (hvorom ved en anden lejlighed). ² Mannhardt, Baumkultus, 473.

Boldlegen som de drukne mænds forlystelse svinder, men som ungdomsidræt i fri luft holder den sig i brug i middelalderen. I de norske folkeviser leges den med en rigtig *leikesopp*, der dog gör ondt når den rammer. I nyisl. *soppleikr* er det en ganske simpel gribeleg med en sten eller anden boldformet ting. Når Svend af Voldersløv eller Akselvold skal „kaste“ eller „skyde“ med „sten“ og rammer drengene altfor hårdt, må det være leg af lignende art. Og når de udfører det samme med „skaft“, „stang“, „stav“ eller „stok“, er legen eller idrætten i prinsippet den samme. Fra islandsk sagaliteratur véd vi ligeledes, hvorledes man „skød med kæppe på hinanden“, og hvilken vægt man lagde på at være vel oplært i gribeøvelser (Bjarn. 66). Når disse som det synes lidet kunstige former af soppleik holdt sig i brug, skyldes det vel dels deres nytteværdi som krigersk idræt, dels vel også den spænding hvormed man agtede på den mulige fare eller smærte ved at rammes af bolden.

I tidens løb synes dog denne enkle gribeleg at være svunden bort som ungdomsidræt, og at være fortrængt af noget mere sammensatte spil som langbold eller — på et særligt område — knattleik. Måske man vil nå at kuene påvise nærmere, hvorledes den hårde bold afløses af en blødere, og at gribelegen synker ned til blot barnemorskab.

Endnu skal jeg gøre opmærksom på, at den simple gribeleg er afbildet på et af vore mærkeligste mindesmærker. På det længste af guldhornene (fra o. 500) ses i øverste ring en mand der udslynger en kugle, og to andre (den ene halvt af dyreskikkelse) der rækker hænder efter den. Det er formodenlig den ældste eksisterende fremstilling af en nordisk „soppleik“.

H. C. ANDERSEN OG DE DANSKE FOLKEEVENTYR

AF

GEORG CHRISTENSEN

Som bekendt har H. C. Andersen skrevet fortaler til sine „Eventyr og historier“ (både de to bind 1862, og de tre bind 1874) og har her givet oplysning om tilblivelsen af en del af dem. For nogle nævner han som kilde danske folkeeventyr, han „som barn har hørt og nu frit gengivet“. Det er følgende (ordnede efter det år, hvor de udkom):

1835. Fyrtøjet. Lille Claus og Store Claus. Prinsessen på ærten.

1836. Rejsekammeraten.

1838. De vilde svaner. Paradisets have.

1842. Svinedrengen.

1855. Klods-Hans.

1861. Hvad fatter gör er altid det rigtige.

Som man ser aftager benyttelsen temmelig stærkt med årene. Dog må et par af de ældre regnes fra. „Prinsessen på ærten“ har Andersen vist næppe hørt. I hvert fald findes den ikke i nogen dansk optegnelse. Den ser også mere ud som en episode, en anekdote, end som et eventyr. Hvorfra kommer denne prinsesse, og hvorfor skal hun prøves? — Endvidere kan „Paradisets have“ næppe heller have nogen ren folkelig kilde. De fire vinde og deres mor kan vel nok findes, men hele udformningen og feens rolle senere gör dog i alt fald et alt andet end nordisk indtryk. Han siger selv i fortalen, at det var et af de eventyr, som i særdeleshed tiltalte ham, så at han ønskede det længere. De fire verdens vinde måtte kunne fortælle endnu mere, Paradisets have vises endnu langt tydeligere. Eventyrstoffet er her gået over i fri digtning, sådan at det vist ikke engang er muligt at finde det tilgrundliggende eventyr, som Andersen har gjort „længere“.

Tilbage bliver 7 eventyr, der er kendte fra talrige danske optegnelser. Folkelige motiver har Andersen benyttet flere andre steder.

Således i „Dyndkongens datter“ både svanemømotivet, omskabelse og forløsning, og en time i himlen. I „Snedronningen“ (4de historie) er indflettet et Turandot-motiv, som i „Klods-Hans“ og „Rejsekammeraten“, om en prinsesse der kun vil have den til mand, der kan snakke godt for sig.

Det der her skal undersøges er imidlertid ikke enkelte motiver, men en samlet handlingsrække, det der først danner et rigtigt eventyr. Det finder vi i de 7 nævnte. De afvigelser, Andersen dær har gjort, er af interesse for vurderingen af hans mål og midler og afspejler i ikke uvæsentlige træk forskellen mellem folkepoesi og kunstpoesi.

Selve det at benytte folkeeventyr i mere moderne, bevidst poesi er vel ikke Andersens opfindelse. Så tidligt som i Apulejus „Amor og Psyche“ har vi en kunstmæssig behandling af et ældgammelt eventyr, udstyret med en senromersk pragt og kølige fornemhed og med en filosofi, der ligger langt ud over den primitive fortælling. Eventyret som sådant tages ikke for gode varer; det må undergå en vis oppudsning, der vel tildels også er en uddybning, for det er hoffähigt. Det samme gælder de fleste senere benyttelser. Mindst Perrault, i hvis eventyr hans samtids kritikere — til hans ære — savnede ånd og elegance. I Musäus' brug af folkelige æmner i hans „Volksmärchen“ er behandlingen derimod så rationalistisk og overfladisk åndrig, at forf. tydelig nok ikke forholder sig troende overfor sit stof, men benytter det som en ligegyldig ramme. Apollo og Odin optræder jævnsides, netop fordi de ikke er levende væsener, men blotte begreber, og tankens verden er international. Hans stil er ikke den, der søger genstanden — som Goethes — men den omskrivende, der flager i billeder og lignelser omkring sin genstand.

Romantikken tager ofte eventyræmner op, men lader dem forflygtige sig til ideer og symboler. Det er i reglen ikke selve stoffet, man forholder sig til, men det spekulative indhold man fandt deri. Og dog er der her en virkelig beslægtet åndstilstand (som jo også gav praktiske og videnskabelige resultater). Tilværelsen er begge steder set som broget og vidunderlig, men for romantikeren ligger det vel mest i det fjærne og svundne. Hoffmann ser nok det værendes eventyrlighed, men som dæmonisk gådefuld, sprængende virkeligheden og endende i afsind.

H. C. Andersen kunde både skæmte med kærligheden til det

svundne — som i „Lykkens galocher“ — og på en sundere og frugtbare måde end Hoffmann se det eventyrlige i nutiden, særlig i dens opfindelser (under Ørstedes påvirkning). Snarest kan man vel sige, at det eventyrlige for A. lå på virkelighedens bund. åbenbaret for det barnlige troende gemyt. Det eventyrlige er den måde, hvorpå alting her i verden følger sig til det bedste til sidst. „Livet selv (når det opfylder ens kæreste ønsker) er dog det dejligste eventyr“. Denne tro genfinder han i folkeeventyret, der er en slags ønskets poesi. Det retablerer den retfærdige tingenes orden og ophæver den kløft mellem ydre og indre, som virkeligheden ofte lader blive stående. Det er ikke det sære, fjærne og fantastiske, han har glædet sig over i folkeeventyret. Der er en vis borgerlighed over de fleste af de æmner, han har valgt. Slutningen af „Rejsekommeraten“ med prinsessens forløsning fra troldevæsenet ved mælkebad o. s. v. kommer næsten som noget fremmed hos Andersen. Det er snarest moralen, ikke taget i betydning af sædelighed, men som totalsyn, han har følt sig i slægt med.

Klumpe-Dumpe, der faldt ned ad trapperne og dog fik prinsessen, er summen af mindst halvdelen af folkeeventyrene, og det var Andersens egen livsanskuelse. „Man går først så gruelig meget igennem, og så bliver man berømt“. Allerede som barn vidste han, at berømmelsen var hans prinsesse. Derfor er han forudbestemt til at finde et med hans eget beslægtet åndsindhold i eventyrene. Han har med begærlighed hørt dem af gamle koner i Odense hospital. Han kunde ikke få nok af dem, siger han.

Han tør ikke straks være sin barnlighed bekendt. Han begynder som elev af Musäus med „Dødningen“ 1830.

Dette eventyr — hvis kærne: om det forløjnstfulde i at værne om de dødes fred, træffes i litteraturen så tidligt som i Tobias' historie i det gamle testamente — dette eventyr har handling fælles med Andersens senere „Rejsekommeraten“. Handlingen er fulgt ret nøje, men den er ganske tydelig ikke valgt for sin egen skyld. Det er fortælle-måden, den i høj grad subjektive stil, der skal give æmnet interesse.

Der er i „Dødningen“ den utroligste jagen efter åndrigheder. Skoven er således „hvælvet som en riddersal. I galleriet, der var betrukket med grønt, der ikke gik af i vadske, sang fuglene smukt fra bladet“. De literære reminiscenser og den halvt galante, halvt ironiske betragtning af det erotiske, der er typisk for de fleste af

det 18de årh.s romaner, ja endnu ofte skæmmer Blichers noveller, den breder sig frodig hos Andersen. Da Johannes har set den underskønne prinsesse, er det, som om han nylig havde læst Werther og Siegwarth (historien foregår ellers i Bogenseeegnen og i den katolske tid). „Han kunde kun elske og dø. — Det arme unge menneske, der för var så naturlig, så elskelig, talte nu ganske som en Claurensk bog. Men hvad gör ikke kærlighed?“ Om prinsessens „huldsalige, fyrstelige smil“ hedder det, at det kunde have gjort lykke både i en roman og på teatret.

Hvordan ser sådan et smil ud? H. C. A. har engang prøvet at fortælle et sådant eventyr for børn, og så faldt hele det kunstige apparat væk af sig selv.

I litteraturen er det sikkert de første eventyr, der er blevet fortalte for børn. Her fandt A. et publikum på et lignende trin som folkeeventyrene selv. Han mærkede en glæde ved selve fortællingen, ikke ved „ideen“ eller pynten. Derfor gælder det nu for ham netop ikke at udviske handlingens knaphed og klarhed, men bevare den, om muligt understrege den.

I ingen af Andersens selvstændige eventyr — måske ene „Den grimme ælling“ undtaget — er der en så fasttømret, sluttet handling som i de af folkeeventyrene udsprungne. Man kan ikke huske de andre. En situation, en type, et symbol måske — men ikke en handlingsrække. Der er et overordentlig rask tempo, kraft og friskhed over Andersens folkeeventyr (hvis jeg for nemheds skyld må kalde dem sådan), som meget sjældnen findes i hans egne. Det er, som om den givne ramme har stivet hans fantasi af, der ellers svajer og udtømmer sig i småscener, fordi hver enkelthed opfattes dramatisk af ham.

Men er rammen, den faste struktur i eventyret, givet, så bliver det en fordel for ham, at han i en ganske anden grad end den primitive fortæller formår at udnytte motiverne kunstnerisk. Det er vist i det hele en lov for den moderne, bevidste digter, at enten lader han et motiv udgå eller også udformer han det, så det giver et billede og bringer sammenhæng mellem fortællingens dele¹. Det er for folkeeventyrets digter ganske rimeligt, at en helt tager de opgaver op, der tilbyder sig på hans vandring. En prinsesse, der stiller gåder, går man ikke forbi, skönt der er nok til at skræmme

¹ I Goethes og Schillers brevveksling fra balladeårene er der interessante bemærkninger herom.

fra forsøget og hun slet ikke vækker kærlighed. Andersens Johannes i „Rejsekammeraten“ bliver underlig bevæget ved at se prinsessen. Han kan ikke tro, hun er så ond. Ti hun ligner den lille pige, der viste sig for ham i drømme dengang hans fader døde. Dermed er motivet givet for hans forsøg, og vi er noget nærmere det romantiske end ved det primitive. Helte i folkeeventyr ledes ikke af sværmeri. Prinsessen er oftest kun et appendiks til det halve kongerige.

Andersens ommotivering går oftest ud på at mildne det for os rå og vilde eller usædelige, der kan være i folkeeventyrene. Svinedrengen har han helt lavet om „af sømmelighedshensyn“. Det er ikke blot de 100 kys, der er sat i stedet for sengebesøg; men det at prinsen til sidst går sin vej, er ganske moderne. Oprindeligt gælder det blot om at vinde prinsessen på den ene eller den anden måde. Foragte hende, uden at hun har vist sig ond, blot fordi hun er forkælet og skabagtig, ligger ud over folkeeventyret. I Lille Claus og Store Claus er forskellige træk blevne stående, nok lidt ændrede, men ikke omsmeltede. Dengang Lille Claus forudser, at Store Claus om natten vil søge at slå ham ihjel, bytter han seng med sin bedstemor. Andersen lader hende være død lige i forvejen, og i sin sorg herover er det, at Lille Claus lægger hende i sin seng for at varme hende, om hun måske kunde komme til live igen. Når det gamle fabliau-motiv, der ligger skjult i bondekonsens forhold til degnen, er blevet gjort hyggeligt næsten, og det er en underlig sygdom den stakkels bondemand lider af, at han ikke kan tåle at se degne — så er det i egenligste forstand for børn. Mor-sommere er det, når Andersen formår at udnytte motiverne barokt, så det bliver en forlængelse i barnets egen stil. Således med hundene i „Fyrtöjet“, der vist helt er hans egen opfindelse (i stedet for kæmpen, ånden eller hvad det nu er i folkeeventyret). Eller endnu mere med salven i „Rejsekammeraten“, der ikke blot kan hele sår og gøre døde mennesker levende igen, men også få marionetteatrets dukker til at danse af sig selv.

Mens folkeeventyrene har de store afgørende træk, konturtegningen, som det ikke er en ringere sag at skabe, har den moderne digter de små slående træk. Får H. C. Andersen en handling fra hine, sætter han selv farve på, flytter på plads, arrangerer og tydeliggør, hvor folkeeventyret skrider roligt og lidt enstonigt frem,

sikker på, at tilhørernes fantasi ikke behøver at bearbejdes særlig for at leve sig ind i situationen.

Det ses særlig på karaktertegningen og på sceneriet. Det sidste er jo for folkeeventyret ret ligegyldigt. Beskrivelser sinker blot handlingens gang. Man beskriver kun det, der skjuler en aktivitet. F. eks. vejen til trolden i „Rejsekammeraten“ på grund af de vanskeligheder der skal overvindes for at nå derhen. Hvordan trolden ser ud eller hans bolig, interesserer mindre. At servicet er af rent guld er det højeste vi får at vide. De overnaturlige væsner står i sig selv som mægtigere og rigere end menneskene. De stereotype figurer og deres lokalisering anvender den primitive fortæller som anvisninger, hvortil valuta haves i tilhørernes fantasi. H. C. Andersen udbetaler beløbet. En trold er for ham noget uhyggeligt, og han må have en bolig der svarer hertil. Der er tusinde gloende edderkopper på væggene, blomster af ild med stilke af slanger osv. Ganske vist: det er ikke rigtig alvor. Andersen tror jo ikke, der er trolde til, og børnene skal heller ikke göres bange, så de ikke sover om natten. Beskrivelsen ender derfor i romantisk ironi eller med Hoffmannsk fantasi. Uglen slår sig selv på maven, for den har ingen tromme. De dansende par er for den, der rigtig kan se, ikke andet end kosterkafter med kålhoveder på (det sidste fra Rübezahl?).

Naturen er for folkeeventyret først og fremmest noget levende, fyldt med væsener, af hvem man ikke på forhånd kan vente sig noget godt. Den hvilende natur eller den egenlig skønne har først en senere lid fundet. Andersen kender den og befolker den med alfer, små venlige væsener der usynlig ledsager og hjælper det gode menneske, med blomster og fugle der ikke som i folkeeventyret er deltagere i handlingen, men står der som tilskuere eller blot staffage. Undertiden bliver hans naturbilleder derved lidt i legetøjsformat (hvad der endnu mere er tilfældet hos hans efterlignere), undertiden får vi også en så fortræffelig realistisk, næsten saglig skildring som den af bondegården i begyndelsen af „Hvad fatter gör er altid det rigtige“.

Verden er jo på en vis måde langt større for Andersen end for folkeeventyret. Men det fjærne har for ham ikke den hemmelighedsfuldhed og den ævne til at rumme alt eventyrligt som for en tidligere tids mennesker. Folkeeventyret har enten de umådelige størrelser eller de runde stereotype bestemmelser. Men om man rejser 100 mil eller til verdens ende, siger omtrent lige meget.

Når Andersen flyver med vindene (i „Paradisets have“) til de 4 verdenshjørner, er hans fantasi helt bygget op af realiteter. Han hører ikke til de romantikere, der efter Jean Pauls udtryk maler æter i æteren med æter. Han anskueliggør det superlativiske ved kendte størrelser. Således hundenes øjne i „Fyrtøjet“, eller hvad man kan få for guldet nede i træet: Man kan købe hele København — det er endnu abstrakt — og kagekonernes sukkergrise, alle tinsoldater, piske og gyngheste, der er i verden. En sådan henføren til det nære og fortrolige er ikke ualmindelig i folkeeventyr, men virker her som en ubevidst, hos Andersen som en tilsigtet komik eller snarest romantisk ironi. Det gør ikke fordring på at lages for ramme alvor, men gør det hele til en fri fantasiers leg. De konkrete bestemmelser gælder altid barnets verden, som i „Fyrtøjet“ og i „Snedronningen“, hvor denne lover Kaj „hele verden og et par nye skøjter“. Eller den måde hvorpå prinsetilværelsen karakteriseres i „De vilde svaner“: de skriver på guldtafle med diamantgriffel og læser lige så godt udenad som indeni. Dette er endnu kun morsomt, både for børn og voksne; men undertiden synes der at være en overironisering, der tager grunden bort både under læser og forfatter. Det sælsomme udslag sorgen giver sig i Rejsekammeraten, at de gamle koner farver deres brændevin sort, passer til redaktionen af 1830, hvor det først findes, ikke rigtig til den senere. Ironien passer også bedre til „Klods Hans“, der, så nøje handlingen ellers følger folkeeventyret, er helt forskellig fra det i tone. De to brødres indbildte klogskab og dygtighed er givet med det mest strålende vid. Men viddet beror på tingenes brydning i en subjektivitet og er for så vidt noget moderne. Folkeeventyrene er morsomme, ikke vittige. Det morsomme ligger i tingene selv eller i deres forløb. „Lille Claus og store Claus“ er morsom, Dumheden og Klodsetheden får os til at le. „Klods Hans“ er vittig¹, o: forfatteren får os til at le.

Den virkelighedssans, der er hos Andersen, er mindre malerens og billedhuggerens, der ser farve og form, end dramatikerens. Hans fantasi søger ikke at omskabe det virkelige, den levendegør det. Derfor formår han også at indblæse sine personer et ganske andet individuelt liv end folkeeventyrene kan. Disse har den korte summariske karakteristik. Er den nogenlunde stereotype ramme givet,

¹ Slutningens ironiske troværdighedsforsikring har paralleller i folkeev. påsatte slutninger: Jeg var selv med ved brylluppet o. s. v.

er det personernes skæbne, ikke deres psykologi, der interesserer. Personligheden som sådan, individualiteten, hører hjemme i sagnet, i den heroiske digtning, ikke i eventyret. Om egentlig karakterudvikling er der hverken tale her eller hos Andersen. Mens Øhlenschlägers Aladdin vokser med de mål, han sætter sig og med hvad han opnår — er den dovne dreng eller den gamle soldat i folkeev. uden videre i stand til at overtage kongemagten. Personerne står færdige med deres præg fra først af. Men hos H. C. Andersen er de i deres færdighed udstyret med en vrimmel af levende småtræk. Det er tydeligst ved bipersonerne, der i reglen er folkeeventyret ganske ligegyldige. Se f. eks. brødrene i „Klods Hans“. Folkeeventyret kender dem kun som den baggrund, hvorpå den yngste brors held lyser. Om ham handler eventyret. For den moderne digter er brødrene lige så taknemmelige som kunstnerisk objekt som Lykkeper-typen. Den gamle konge i „Rejsekammeraten“ skal slet ikke göres latterlig, når han slår kolbøtter af glæde. Han bliver snarere ved dette træk tegnet endnu tydeligere som den rare, ja hjærtvindende gamle konge. Det er komikken som sympatisk, eller vel det, vi kalder humor, noget folkeeventyrene slet ikke kender. Disse interesserer sig i karakteren kun for det, der fører til handling. Andersen interesserer sig fuldt så meget for det i handlingen, der åbenbarer en karakter. Eventyret om den store lögn er i Andersens behandling (fra 1831) et eksempel herpå. Folkeeventyrets herremand, hvem det bare gælder hög over hög, er blevet til en rar, gammel konge, der ikke tror på lögnens mulighed. Ligeledes „Hvad fattar gör“. Ud af den blotte skæmt, den næsten groteske overdrivelse, er der kommet skildringen af et ægtepar, hvis samhörighed er gjort så tydelig, at den gör selv den urimelige handling trolig.

Andersen får sine personer til at leve og røre sig, og han får os til at leve deres glæder og sorger med. Det er måske det sværeste for en moderne læser af folkeeventyrene rigtig at gennemleve de forskellige situationer. En god fortæller må kunne göre en del. Selve eventyrene er fåmælte i deres udtryk for følelser. Vi får at vide, at han eller hun er glad eller bedrøvet. Årsagen til følelsen må i reglen være nok for den primitive, naive tilhører, til selv at deltage i den. Vi forlanger egenlig at se dens udslag eller i hvert fald få den understreget, for rigtig at leve med i den. H. C. Andersen har her ifølge sin natur uddannet en barnestil, der i

egenligste forstand er sentimental, for så vidt den er en følelsens selvbesindelse. En sætning som: „Jo, han var rigtignok bedrøvet, den stakkels gamle konge“ appellerer direkte til det rørende. Hele skildringen af Johannes særlig i begyndelsen af „Rejsekammeraten“ og af Elisa i „De vilde svaner“ søger gang på gang direkte at vække medynk med deres skæbne. Folkeeventyret kender ikke til medlidenhed med sine helte, så lidt som det kender til forelskelse i dem. De stilles ikke op som idealer, som ofte sagnets helte bliver. Mindst af alt er de dydshelte. De har en moral, der ligger indenfor det almentmenneskelig værdifuldes område: de er hjælpsomme, modige, frejdige, snarrådige og trofaste; men vi får aldrig deres moralske skudsmål. De viser deres tro af deres gerninger. Andersens første figurer har lidt af det. Hvad er egentlig soldaten i „Fyrtøjet“ værd? Hvormed har han fortjent sin lykke? Eller Lille Claus? De har begge — hver på sin vis, den ene frejdig, den anden snildt, — den ævne til at gribe lykken, når den tilbyder sig, som oftest i folkeeventyrene er „heltens“ væsenligste adkomst til den. De er ikke forudbestemte til den i kraft af dybere indre værd. Den er ikke en belønning, der er fortjent. Men således blev det meget hurtigt for H. C. Andersen. Allerede i „Rejsekammeraten“ og „De vilde svaner“ har hovedpersonerne opgivet deres nøgne menneskelighed og har taget parti. De er mere end noget andet gode og fromme. De er halvvejs passive dydshelte. De vinder lykken tilsidst ved deres tro, ved guds hjælp. Den direkte religiøsitet kan virke uheldig naivt, som den salme de 12 søskende i „De vilde svaner“ synger, da de i sidste øjeblik er dalet ned på klippen midt i havet. Det berører os som uægte, nærmest fordi det er 2 verdener, der her er blandet sammen. Ligeså udvortes kan folkeeventyrene klistre kristelige elementer ovenpå den oprindelige animisme. Men hos Andersen kan der ske en mere inderlig omsmeltning. Når f. eks. de tre skruptudser, stemoren sætter i badet for Elisa, og som skal gøre hende dorsk, styg og ond, forvandles til valmuer — så vilde folkeeventyret forklare det ved et ydre tryllemiddel, en amulet skænket af en gammel kone som Elisa havde hjulpet, el. lign. H. C. Andersen siger kun, at det onde ikke kunde få tag i hende, fordi hun var for from til trolddom. Det der engang var magi, er her blevet psykologi. Rent legendeagtig er slutningen, hvor en af de ved Elisas kærlighedsgærning forløste brødre ved sin forklaring giver hende oprejsning for den skændige mistanke, folket har nærret. Fra

bålet, hvorpå hun skulde være brændt, breder sig da en duft af roser. Brændet skyder rod og en rosenhæk vokser op, mens kirkeklokkerne ringer af sig selv.

Det H. C. Andersen får fra folkeeventyret er handlingen og udkastet til en type. Det der gör eventyret til hans, er den kraftige kolorit og den følelsesbetoning, han giver hver enkelt forestilling. Det eventyrlige som dådstrang har han ikke. Han spiller væsentligst på tre strenge, der ligger i hinandens forlængelse: fra det morsomme, over det rørende, til det følsomme.

(Fortsættelse — H. C. Andersens kilder for de enkelte eventyr — følger i næste hæfte).

STRØTANKER,

NAVNLIIG OM VORE RELATIVFORMER

AF

H. H. LEFOLII

I

1. „Den skikkelse vi begge med vore egne øjne forleden aften så ganske tydelig ovre mellem ellebuskene, den har igen viist sig i går aftes.“ Dette er jo en ret vel forinet dansk sætningsforbindelse. For mit eget vedkom kunde jeg nu godt ha udeladt det indsnevrende „ret“. Efter min overbevisning vilde jeg uden betænkelighed si, at, som ordene her ovenfor lyder, således falder de naturlig i jevn daglig tale mellem almindelig dannede mennesker; og det er for mig i disses kreds vort sprog egentlig fører sit liv, i det det dær lyder under den form det af sig selv antar, uden at der kommer overvejelser til hjælp ved at få den dannet; så vidt jeg veed, er det Karl Verner jeg her har til fører og foregangsmand. Men flertallet af vore pennesførere vil vel nok si der er noget dæri der ikke passer i den sprogform de godkender som den „rigtige“; de vil ikke anerkende nogen ret for det „den“ der, efter almindelig grammatisk betegnelse, står som subjekt i hovedsætningen; de vil si dette, subjektet, er „den skikkelse“, men det er skilt fra sit prædikat: „har igen viist sig o. s. v.“ ved en indskudt bisætning, en relativ sætning, hvor dog „relativen er udeladt“.

2. Men jeg spør: er dette virkelig en sund og heldig måde at ta dette forhold på? For mig er det sikkert og vist, at det syn på sprogets forhold der gir sig udtryk i denne „analyse“, det er et foster af noget den videnskabelige behandling af sproglæren i lange tider har lidt under, og for en stor del endnu lider under, sammenbland af logik og grammatik. Jeg er ikke således klar over videnskabens historie, det åndelige livs udviklingsgang mellem os mennesker, at jeg skulde vide sikker besked om, hvilken af disse to videnskaber, logikken og grammatikken, der er den ældste; snarest formoder jeg de har fra første færd af været blandede mellem hinanden; så snart man gav sig til at tænke over selve tænkevirksomhedens bevægelse, lå det jo nær at finde sporene af denne bevægelse i det der i menneskelivet er tankens naturlige og klareste udtryk,

sproget; de enkelte ord i dette blev da betegnelser hvert for sin enkelthed fra tankelivets kredse; og ved at få øjet op for hvordan et tal ord, flere eller færre, kom til at slutte sig sammen som udtryk for en enkelt tanke, kom man til begrebet sætning.

3. Endnu veed jeg ikke nogen bedre begrebsafgrænsning eller, om man hellere vil, definition for en sætning, end at den er „en række af ord der er knyttet således sammen, at de er blevet udtryk for en tanke“; og det er vel nok muligt at der ikke lar sig finde nogen bedre, måske endog rimeligt, ikke nogen der fuldt ud passer til begrebet. Jeg har en gang hørt Ludvig Schrøder si i et foredrag: „I livet rejstes ingen stengærder“. Fuldt træffende begrebsafgræns vilde i sproglæren være stengærder på et livets område; sproget er jo et liv, en af de vigtigste former livet selv, åndslivet åbenbarer sig under. Det anførte begrebsafgræns er ikke det jeg lærte i min barndom; da hed det: „En sætning er en fuldstændig dom udtrykt i ord“ (N. Lang Nissen, Grundrids af Dansk Grammatik for de Første Begyndere. Femte uforandrede Oplag. Kbh. 1833 sd 11). Hvordan jeg i min daværende alder kom til at knytte nogen tilnærmelsesvis klar forestilling til dette „dom“, veed jeg ikke nu; i det betyd det skulde ha for mig, dets videnskabelige betyd, blev jeg først kendt med det, da jeg til „anden eksamen“ hos Frdr. Chr. Sibbern kom til at læse hans Logik som Tænkclære, hvor „domme og deres natur og beskaffenhed i almindelighed“ er emne for behandling i tredje kapitel (2. udg. Kbh. 1835 sd. 239 ff.). Ved samme lejlighed (sd. 243) traf jeg da også igen på to andre navne jeg havde mødt under min skolegang som anvendte i den danske sproglære: subjekt og prædikat. Og da man blev klar over det urimelige i at gi småbørn det gamle afgræns at remse op, blev disse to benævnelser de to hovedforestillinger man byggede det ny om, som man vilde gi dem isteden. Da hed det: „En sætning er en samling af ord hvorved der ses noget om noget“ (I. N. Madvig, Latinsk Sproglære til Skolebrug, Kbh. 1841 sd. 211 f.; Ernst Bojesen, Kortfattet Dansk Sproglære, Kbh. 1845 sd. 5).

4. Det ny afgræns hjalp dog ikke ud over al forlegenhed. Der er former det ikke passer på; der gis jo subjektsløse sætninger, de såkaldte upersonlige. Og man har da virkelig også sætninger der mangler ud-sagnsord, som når man sir: „Han, dette livskraftige menneske, død!“ „Bedre sent end aldrig.“ „Jo galere jo bedre.“ „Mands villie mands himmerig.“ Der gis jo en mængde sådanne udsagn, hvor jeg ikke kan tænke mig hvordan man vil hjælpe sig med en „udeladelse“ eller „underforståelse“ for at få dem til at passe til lærebogens formular.

5. Der var også en anden måde der viste sig vanskeligheder på. Omtrent på samme tid som det ny afgræns optoges i sproglæren, dukkede der et stræb frem imellem os for at benytte danske benævnelser i den. „Omsagn“ for prædikat var der da ikke noget videre at si imod. Men „subjekt“ faldt det ikke så let at finde et gangbart dansk navn for. Vel er det en urimelig fordring at et navn skal være en fuldt rammende betegnelse for den benævnte genstand efter dens væsen i hele dets omfang; et navn kan ikke og må ikke være en definition. Ofte er navne

rent meningsløse, som „landauer, kareet, gig, holstenskvogn, omnibus, fregat, brig“ o. s. v.; særlig gælder dette om fremmednavne for den der ikke kender det fremmede sprog de er hentede fra, selv i det tilfælde at der i dette er bedre mening i dem. Men man vil dog helst der i navnet skal ligge et antyd af betydningen. Efter gammelt grammatisk syn lå „hovedord“ nær. Men dette brugtes også for navneordet, substantivet. Og skulde der være nogen mening i det, lå det jo nærmest dæri at se det vigtigste ord i sætningen. Men dette er meget ofte ikke det grammatikalske subjekt. Som nu i den sætningskæde jeg åbnede mit opsæt med, i den første af de to sætninger den, efter den måde jeg vil ta den på, er sammensat af, dær er hovedbegrebet, hovedordet, det vigtigste ord, det der egentlig er genstand for omtale, det vor tanke og tale egentlig drejer sig om, åbenbart den omtalte „skikkelse“, og ikke, som vi efter vor nu gældende grammatiske analyse vilde si, „vi“, os der tilfældigvis blev vidner til at den stod dær. Det er kun ved at trælbinde os til den rent udvortes grammatiske form vi kommer til at gøre „vi“ til hovedord, subjekt. Det er grumme let at finde sætninger i hobetal hvor det forholder sig på denne måde. Endnu uheldigere er „grundord“. Ti er der noget ord der kan agtes for et udsagns egentlige grund, virkelige grundvold, må det da være udsagnsordet, i det det jo er dette alle de andre sætningsled samler sig om og knyttes sammen ved, så den hele sætning blir udtryk for en levende tanke. Mærkelig nok har Kineserne her set klarere end vi Evropæere med al vor kultur og videnskabelighed. Efter Åge Matthison-Hansen i Tilskueren 1904 sd. 898 (Tegnkonstruktionen i det kinesiske Sprog) kalder de navneordene „døde ord“ men udsagnordene „levende ord“. Så de mødes her med Kristian Flor, når han i sin lille danske sproglære (Dansk Sprog- og Retskrivningslære 2. Oplag Kbh. 1860 sd. 2 og 23) vil kalde sigeordet i sætningen „livsordet“; ti det er ham dette navn skyldes, og ikke mig, hvem H.G. Wiwel i sine Synspunkter for Dansk Sproglære Kbh. 1901 tillægger æren dærfør. Men hvordan man end vil bære sig ad med disse to led, som man kom til at ta som de to dele der udgør en sætning, så må man altså, for at få en fuldt klar forestilling om denne, også gi en udlægning af disse. Hellere end at indlade os på sådanne vidtløftigheder, synes vi da at måtte standse ved begrebet en tanke; hvad en sådan er har dog de fleste mennesker en viss forestilling om. Da vil det nok vise sig at, for at den kan komme frem, udkræves der, ligesom til klaringen af begrebet sætning, et sammenknyt af to forestillinger, een vi med Kineserne kan betegne som død, og en anden som levende. Altså bestandig et sammenbånd af grammatik og logik, et overfør af logiske begreber og betænelser på grammatiske forhold.

6. For at komme bort fra dette vilderede, og hævde grammatikken som selvstændig videnskab uden at la den bygge på logikken, er jeg til forskellige tider kommet i tanke om en udvej, som jeg ikke vil undlade at pege på; der kan dog måske dæri ligge gemt et frøcorn der kan bli ophav til nærmere overvejelser og frugtbare tanker. Jeg kan ikke se andet end tænkningen, når den først een gang har sat sig i bevægelse,

og så skrider frem på den simpleste og naturligste måde, altid lar enhver ny tanke den kommer til at gi sig af med, knytte sig til, gå ud fra en forestilling den umiddelbart forud har arbejdet sig frem til eller, uden at ha gjort dette, dog i det mindste tör betragte som vel kendt. Til denne, som jo må høre til dem vi har betegnet som døde, knytter den så en anden forestilling som den henter fra den levende verden, handlingens og virksomhedens. Og igennem denne, ved hjælp af den går den så frem til en ny død forestilling. På samme måde blir det da naturligt at ta tankens udtryk, sætningen. Den åbnes med et indgangsled, „et indled“, i almindelighed enten et navn der er kendt enten for almindelig viden eller fra det forud gående, eller også en pronominalsk betegnelse af en eller anden art, hvortil jo hører biord som „her, där, därpå, därfor“ o. a. l. Därpå følger livsordet som „midtled“, „kærneled“. Og omsider kan da bevægelsen komme til en ny død forestilling, et nævneled, „slutled“ eller „udled“. Imellem disse tre led kan der findes andre led ordnede efter de almindelige love for ordfølgen i uafhængige og afhængige sætninger, og ellers stillede hvert efter sin vægt, i det det ingeniørlunde er ligegyldigt hvor et billed har plads, enten foran i sætningen eller efter livsordet, sidst i den, dette i reglen altid hvor billedet er hovedsagen. For eksempel: „Holger Danske kom en gang til en lille by, hvor han vilde ha sig syet nogle ny klæder. Därfor sendte han da bud efter nogle skrædere. Disse kom så og skulde da til at ta mål af ham. Men såsom de ikke kunde stå på jorden og nå op til hans skuldre og bryst, satte de stiger op til ham og krøb op på dem o. s. v.“ Det kan selvfølgelig ikke falde mig ind at det jeg her har givet skulde være en stump mønsterdansk. Nej, i livets brogede mangfoldighed tumler ledene i kæden sig ganske anderledes i sammenfiltret væv. Og hvordan jeg vilde forme fortællingen om Holger Danske og Skræderne så den kunde passe til småbørns øren og mund, har jeg viist andensteds; det er den første af de opgaver til genfortællingsstile jeg i sin tid samlede og udgav under titelen Fortællinger og Sagaer. Men jeg har tænkt det kunde hjælpe til at klarlægge min tanke for læserne, om jeg viste dem hvordan et levende væsen af den art den drejer sig om, vilde ta sig ud som afpillet benrad. Därmed har jeg da, som sagt, givet et fingerpeg om en udvej til at rede grammatikken ud af den sammenfiltring den endnu befinder sig i med logikken, alt til mulig overvejelse for mennesker der i fuldere mål end jeg står som sagkyndige videnskabsmænd af faget.

II

1. Därmed vender jeg tilbage til den sætning jeg begyndte med, og en klar analyse af den, i det jeg minder om den forklaring jeg så godt som i samme åndedræt gav (I, 1) om mit personlige syn på forholdene, at jeg må se det virkelige, levende sprog i det vi til daglig brug taler med hverandre, uden nogen bevidst tanke om den form vi lar vor tale komme frem under; her og kun her vokser vort levende sprog sin egen naturlige vækst uden indblanding fra uvedkommende magters side. Og

for yderligere at klarlægge den stilling jeg indtar, vil jeg pege på et forhold jeg derved kommer til at holde fast på af al min kraft: så meget som på nogen måde undgår jeg at tale om udeladelser og underforståelser, hvorved vi skulde bringes til at tænke på en form for vor tale, som denne ikke i virkeligheden træder frem under. På ethvert sted hvor man plejer at tale om sådanne, gælder det, at hvad vi dær ikke sir med bestemte lydelige ord, det behøves heller ikke dær for at få den mening frem, den tanke klædt i ord, som vi vil udtale; somme tider er det efter nedarvet vedtægt at et sådant ord ikke lyder, så denne vedtægt og vane gir forståelsen — jeg nævnte ovenfor (I 4) prøver derpå; jeg kunde nævne andre som bruges så hyppig at der næppe er nogen der tænker på at udtrykket i virkeligheden ikke er fuldstændigt, som ordene „så meget som muligt“ o. fl. l. — til andre tider indeholder omgivelserne, navnlig det nærmest forangående, men også undertiden det efterfølgende, ord der gör al den tjeneste der kræves, uden at der ellers findes noget der kan lede dem vild der hører os tale; f. eks. „Hunde æder kød, kør græs“. — „Han er de danske foreningers mest betydende og har i en lang årrække været deres virksomste og mest energiske medlem“. — (Dannebrog 1905 for 21. Juli sd. 1 pl. 7). — „Da taleren sluttede, var der i den store forsamling mange der ved håndklap og mange der ved kraftige bravoråb gav deres bifald til kende, men ved afstemningen ingen der dristede sig til at være sin mening bekendt og stemme for forslaget“; tænk hvilke vanskabninger af sætningskæder der vilde komme frem, hvis man her vilde tilføje alt hvad nogen kunde falde på at si var udeladt og måtte underforstås, for at der om hvert livsord som kærne skulde dannes en fuldstændig sætning.

2. Altså, som sætningen lød: „Den skikkelse vi begge med vore egne øjne forleden aften så ganske tydelig ovre mellem ellebuskene, den har igen viist sig i går aftes“, — hvordan analyserer vi denne sætningsforbindelse? Ja, skal vi gøre det efter gammel maner, sir vi det „den“ er overflødigt, som går umiddelbart forud for prædikatet „har igen viist sig“; den rigtige sproglige form er den dette stedord ikke findes i; så har vi „en hovedsætning med en indskudt relativ bisætning som relativen er udeladt i“. Hadde det da været bedre, rigtigere dansk, hvis relativen havde stået dær som objekt for „så“? Mig står det for som afgjort, at den form sætningen står opskrevet under her ovenfor, den er den ene naturlige, den danske folk umiddelbart kommer til at udtale tanken under. Og jeg er ikke i stand til at se, andet end den fuldt vel lar sig analysere grammatisk. Den første sætning kommer så til at lyde: „Den skikkelse vi . . . så . . . mellem ellebuskene“; den blir en afhængssætning mærket som sådan på to måder, nemlig for det første derved at objektet „den skikkelse“ går forud for prædikatet uden at drive subjektet „vi“ bort fra sin plads foran dette, og for det andet derved at der mellem disse to led, subjektet og prædikatet, har stillet sig to biled (et havde for øvrig været nok). Og den anden sætning: „Den har igen viist sig i går aftes“ blir en ligefrem naturlig og fuldstændig hovedsætning.

3. Det jeg hidtil har søgt at godtgøre, og også mener at ha godt-

gjort, det blir altså at den form jeg betragter som den naturlige for udtalelsen af den tanke jeg har syslet med, den lar sig fuldt vel forsvare som stemmende med de love grammatikken opstiller for vort sprog. Det samme udslag kommer vi til, når vi på den ene side følger os efter dem af vore penneførere der i lydighed mod grammatikkens love udelader det slemme „den“ i den sætning jeg har taget som hovedsætning, og på den anden side ikke gør den formelle grammatik til vor vigtigste eller eneste rettesnor ved al sproglig analyse, men kræver at de udtryk vi gir vor tanke under, skal være fuldstændige betegnelser for forestillinger fra den virkelige verden. Så kommer vi nemlig til at se at dette krav ikke fyldestgøres ved ordene „den skikkelse“ i og for sig alene; så længe det ikke er sagt hvad det er for en skikkelse der menes, betegner ordene et begreb uden noget som helst virkelighedsindhold; det får først et virkeligt indhold ved at tas sammen med den efterfølgende ordrække: først når sætningen lyder: „den skikkelse vi så mellem ellebuskene“, udtrykker den et fuldt begreb fra den virkelige verden, og det således fuldstændig udtalte begreb, den hele samlede ordrække, blir så egentlig subjektet til det sidste prædikat: „har igen viist sig“. Ved at gruppere ordene i udtalelsen på denne måde, kommer vi da også til at se det forsvarlige i ikke at sætte komma efter „skikkelse“ men først efter „ellebuskene“.

III

1. Lad os nu gi den samme tanke et andet, enstydigt udtryk. Lad det lyde: „Den skikkelse der viste sig forleden aftenovre under ellebuskene, den har igen været at se i går aften“. Tar vi nu denne sætningsforbindelse på samme måde som vi har taget den på, som vi hidtil har talt om, så får vi også her en efterfølgende hovedsætning der indeholder det vi egentlig vil si, og en forud gående sætning der angir, hvad det er for et begreb der er at ta som hovedordet til denne, altså en afhængig, „relativ sætning“. „Ja“, vil de gamle grammatikere si, „ja, her har vi jo også en virkelig relativ sætning med et virkeligt relativt stedord „der“, til subjekt, og den er indskudt imellem hovedsætningens subjekt „den skikkelse“ og dets prædikat: „har været at se“, så at „den“ her blir overflødig. Men i vor tale sætter vi virkelig ikke skel mellem disse to sætninger på den måde; det falder intet dansk menneske ind at gøre et stands efter „den skikkelse“. Nej, følger vi naturen, går det her ganske som ved den form vi tidligere lod tanken være udtalt under, så vi får en forud gående afhængssætning med en efterfølgende hovedsætning; og den første af disse er også mærket på samme måde som den forrige; der er indskudt et biled mellem hovedordet og prædikatet, nemlig biordet „der“; fandtes dette ord ikke dær hvor det står, vilde sætningen jo ligefrem være en uafhængig sætning; til at mærke den som afhængig har sproget benyttet sig af biordet „dær“, det almindelige stedsbiord, med en ganske svag betoning. Smnlgn. Falk og Torp. Dansk-Norskens Syntax (Krstnia 1900) sd. 142 ndrst. I sin *Det Danske Sprogs Historie* (Kbh. 1896) gir Verner Dahlerup sd. 123 bidrag til dette ords historie;

men det er ikke denne det her kommer an på for os; den er os fuldstændig ligegyldig; det det gælder om her, er ene og alene ordets brug i nuværende dansk. Og som vi her benytter det, med stærkt svækket betoning eller, rettere sagt, helt tonløst, kommer det ikke til at lyde som en selvstændig betegnelse for et virkeligt sted men blir aldeles forsvindende og gør blot tjeneste til at stemple sætningen som afhængig ved at indta pladsen som et biled mellem subjektet og prædikatet, ganske som når det endnu er en stedsbetegnelse: „Den mand dær står, er en skræder“, fuldstændig i overensstemmelse med: „Den skildvagter har post, har i grunden slet intet at holde vagt ved“.

2. Der blir da ikke den ringeste grund til at gøre det omhandlede biord „der“ anvendt på den hidtil skildrede måde til et eget relativt stedord. Men den gængse forskrift for dets brug som sådant blir ganske naturlig: siden det må ha sin plads mellem subjektet og prædikatet, blir det en selvfølge at, når dette subjekt tas ud af sin forbindelse med det udsagnsord det hører til, og knyttes til hovedsætningen, — enten denne så går forud så at det virkelig også kan regnes dertil: „Sådan behandler mig den mand der har modtaget så stor en velgerning af mig“, selv om det ikke er subjektet dæri: „Jeg har igen i dag truffet den mand der i går tiltalte mig på gaden“, eller den følger efter og virkelig kan sis at ha det til subjekt: „Den skikkelse der forleden aften stod ovre mellem ellebuskene, har igen været at se i går aftes“, — så kommer „der“ betragtet som relativt stedord til selv at stå som subjekt, og de gamle grammatikere får ret. når de lærer at det kun bruges som sådant. Og det jeg vil føje til om brugen af det, det blir fremdeles en ganske naturlig ting, at det altid må ha det ord det som relativ skulde vise hen til umiddelbart foran sig; dets fuldstændige mangel på tryk bringer det til at slutte sig tættest mulig til det foregående ord, og dets begreb må være således beskaffet at det bestemt kræver det efter „der“ følgende prædikat for at få fylde og indhold; det må enten være et navneord med det simple pegeord „den, det, de“ foran sig, uden at der ellers er noget dette skulde kunne pege hen på — sådan som tilfældet er i alle de tre her ovenfor anførte eksempler, — eller et ubestemt ord: et i sig selv ubestemt begreb: „Luft der skal være tjenlig til indånding, må indeholde en vis mængde ilt“, et flertalsord: „Folk der lever over evne, bereder sig selv undergang“, eller et ord med den såkaldte ubestemte artikel: „Et menneske der bær sig således ad, kan ikke gøre krav på taknemlighed“ eller et andet ubestemt ord foran sig: „Mangt et menneske der lider nød, er selv skyld dæri“, så at sætningen med „der“, hvis vi kaldte den en relativ sætning, blev en såkaldt „uundværlig relativ sætning“, en sætning der ikke kunde undværes, hvis det foregående begrebs virkelige indhold skulde komme frem.

3. Efter den måde jeg i henhold til mit sproglige skøn har fastsat forhold og vilkår på, for sprogets brug af det rent indholdsløse „der“, som de grammatiske lærebøger stiller mellem de relative stedord, vil det være klart at jeg ikke kan betragte det som heldigt at bruge det, når det begreb „relativen“ skulde vise hen til, allerede er fuldstændig be-

stemt, enten ved stedordet „denne“, en ejeform eller et andet fuldt bestemmende og begrænsende udtryk. Med velberåd hu vilde jeg ikke skrive: „Denne mand der een gang havde været millionær døde som fattiglem“; jeg vilde her bruge relativen „som“. Og siden jeg således her tillader mig at beråbe mig på mit eget skön, må jeg nok ha lov til at benytte lejligheden til een gang for alle at afgi følgende bekendelse: Jeg er ikke stilist, ikke ord- eller sprogkunstner; ikke på nogen måde; jeg veed ikke engang om jeg har sans for det man mener med „sprogets velklang“, tvivler næsten på det; men jeg har den mening om mig at jeg har øre for et jævnt og simpelt, naturligt ordlag i mit sprog, som klart udtaler den mening der skal udtales, hvad jeg tror at ha erhvervet og fået opøvet ved i seksti år af mit liv at ha været lærer i dansk og skrevet dansk stil med forskellige klasser i vor offentlige lærde skole; særlig mener jeg at ha tilegnet mig et sikkert skön om hvordan sproget må være formel i en fortælling for at den kan være vel skikket til at opfattes og gengis af mindre børn, dærvæd at jeg i mere end halvparten af det nævnte tidsrum har benyttet genfortællingsstile jeg selv havde affattet, i de fire nederste klasser i den nævnte skole (se II 6 slutng.).

4. Endnu vil jeg ikke undlade at berøre, at den samme tjeneste stedsbiordet „dær“ i svækket skikkelse gör, hvor vi har været vant til at kalde det et relativt stedord, den samme gör det i forbindelse med andre relativer „hvem eller hvad, hvem som helst eller hvad som helst“ som subjekt: „Hvem der tror sligt, (han) må være hestedum“. „Hvad der skal finde afsætning nu om stunder, (det) må ikke blot være stærkt men også smukt“. „Hvem som helst der kommer med en sådan beskyldning mod en mand jeg kalder min ven, han skal få med mig at bestille“. Ligeledes i afhængige spørgesætninger: „Jeg vil vide hvem der har bagvasket mig så skammelig“. „Det var øjeblikkelig klart hvad der var at gøre“. Manglede dette „der“ i dem af disse sætninger der begynder med „hvem“ eller „hvad“, var de uafhængige spørgesætninger. Den almindelige uklarhed over dette forhold, og skoleremsen med „der“ blandt de relative stedord, er ligefrem skyld i den vanvittige tegnsætning man så tit træffer på: „Hvad, der blev sagt ved den lejlighed, var ikke andet end dumme vittigheder“, også hvor „relativen er udeladt“: „Hvad, han sa til sin undskyldning, havde jeg hørt så mange gange før“.

IV

1. Dette „der“, det man som relativ måtte si altid vilde være subjekt, det er naturligvis det selv samme ord som også gör tjeneste ved en anden lejlighed, hvor det røber en lignende tilbøjelighed. I den ene gruppe af vore subjektssløse, såkaldte upersonlige sætninger indtar det subjektets plads, dem der nu lyder som så: „Der er dem der ikke har nogen ret tro til ham“, hvor jeg i min barndom måtte skrive: „Der ere de, der o. s. v.“, mens den anden gruppe fulgte formelen: „Det er dem der også har været på spil hos mig i nat“. Nuværende dansk sprog lar jo aldrig subjektets plads være ubesat; det skulde da være hvor den

optas af det svært lydende „dær“: „Hvor der handles, dær spildes“. „Dær spilles højt“, eller det andet, dærmed beslægtede stedsbiord: „Hær rulles“.

2. Der er da tilfælde hvor det ikke lar sig afgøre hvilken af de to betydninger det er at sproget bruger dette „der“ i, om det er som såkaldt relativt eller som såkaldt ubestemt stedord. Således når det hedder: „Du kan tro, den unge svend du så der kom springende ud over vores havegærde og forsvandt i gyden udenfor, han havde taget ordentlig for sig af retterne dærinde“, er det så „relativ“, som det vilde være hvis det hed: „Den unge svend der kom . . . og forsvandt . . .“, han o. s. v.“ eller „ubestemt“ som i sætningen: „Der kom en ung svend springende o. s. v.“? I og for sig er det jo nu virkelig fuldstændig ligegyldigt hvordan vi tar dette „der“. Dog er der endnu så meget i mig af en gammel grammatiker, at jeg ikke kan dy mig for at ha en mening om det og komme frem med den; jeg er nærmest tilbøjelig til at ta det som „ubestemt“; om flere mere eller mindre ensartede udtryk vilde kunne lægge noget lod i vægtskålen til den ene eller den anden side, kan jeg ikke vide; jeg har ikke samlinger jeg kunde hente sådanne frem fra. Men jeg tror snarest der lar sig ikke gi noget afgørende svar på spørgsmålet. Og formen kommer vel så til at stå som et vidnesbyrd om at sproget ikke bøjer sig for de strenge krav vi måske nok er blevet vant til at stille til det fra det gennemførte, skarpt sondrende system vi traf ved vor undervisning i latin i skolen.

3. Lad mig så i forbigående gøre opmærksom på at end ikke det sidst nævnte sprog, latinen, er så strengt i systematisering som det kom til at stå for os i skolen. Vi traf jo tit på steder hvor man lærte os at oversætte „relativ“ *qui* ved „og han“. (J. N. Madvig, Latinsk Sproglære, 3. Udg. Kbh. 1852 § 448). Man mente der la i relativen en tættere tilslutning end der på dansk vilde ligge i det blotte demonstrativ, og så vilde man erstatte det manglende ved at tilføje „og“. Men det rette havde vel nok været ikke at opta dette „og“, som ofte kunde komme i strid med dansk sprogbrug, og med rene ord si *qui* kunde godt være demonstrativ. De to stedord, det simple påpegende og det simple relative, er jo i mange sprog af vor sprogæt etymologisk nær beslægtede. Og der er jo andre „relativer“ der bruges som demonstrativer, også i vorl eget sprog, hvor vi ofte sætter punktum foran en sætning med „hvorpå, hvorfor“ el. l., som sis uden at ha en egen „hovedsætning“ med en „demonstrativ“ at slutte sig til som afhængssætning, mens den dog i sin indre bygning, leddenes rækkefølge, former sig som sådan.

4. Men den sætningsforbindelse jeg her har talt om, åbner i en lidt forskellig skikkelse lejlighed til en anden iagttagelse med dærved foranlediget overvejelse. Hedder det: „Den ungersvend du så kom springende over vores havegærde og forsvandt i gyden“ o. s. v., vil mange si her er „udeladt“ en relativ: „Den svend som du så kom . . . og forsvandt o. s. v., som skulde været subjekt til „kom og forsvandt“. Men det strider ellers mod al dansk sprogbrug at udelade en relativ som subjekt. Skal dette tilfælde da ikke stå som en undtagelse, må vi si

at sproget her har taget relativen som led af sætningen „du så“, altså som objekt. Men nu videre. Jeg har optegnet som noget jeg een gang, for nogle år siden, har hørt en 16, 17 års pige si, som tjensynlig var af dannet familie: „Hende jeg havde med, hun tjente o. s. v.“ Jeg har hørt min hustru si: „Jeg må ha mig et par ny støvler; dem jeg går med kan ikke bruges længere“. Jeg har grebet mig selv i at si: „Sig mig: dem De holder skole for i Kalkutha, er det Budhister?“ Og i Fabers vise om landsoldaten hedder det: „Naar dem vi stole paa, i krigen monne gaa . . .“. Er dette virkelig almindelig sprogbrug? Vilde vi kunne si: „Mig du för så over hodei, jeg er dog nu kommet højere på strå end du“, eller: „Os han hadde set hånlig ned på i sin velmagts dage, vi blev dog dem der frelste ham i nøden“. Vilde vi her endog kunne undvære „jeg“ eller „vi“? Det sidste spørgsmål tror jeg må besvares benegtende. Det er kun ved tredje person demonstrativen her kan undværes. Men for behandlingen af denne form er det egentlig uden betydning at subjektet gentas pronominalsk; et sådant gentag er jo en temmelig udbredt talebrug: „Min far, han plejede at si . . .“. „Vi andre dødelige, vi har altid ment o. s. v.“ Og det første spørgsmål vilde jeg være i tvivl om hvad jeg skulde svare på. Så jeg måtte vistnok si at vort sprog er stærkt på vej til at ta et sådant fremflyttet begreb som led af den første sætning, den det er flyttet hen i og således er kommet til at slutte sig til, men det har ikke (eller: neppe) gennemført denne opfattelse og er blevet stående ved tilløbet, i det mindste indtil videre. Jeg tænker vore gamle latinlærte grammatikere vilde bli kisteglade ved også i dansk at finde et tilfælde af „attraktion“ (Madvig 439 anm. 1).

V

1. Det vil vel nok virke yderligere til at dette mit opsæt kommer til at træde frem som en bunke løse bemærkninger, uden andet sammenhæng indbyrdes end at der i dem alle er tale om relativer; men jeg kan dog ikke få mig til at la være at benytte lejligheden til at gi endnu nogle vink af denne art. Det forekommer mig virkelig at navnlig den brug vore penneførere ofte gör af vort sprogs relativer, gir anledning til at minde dem om at de dog endelig må „skrive med øret“; de må høre hvad de skriver, selv være de første dertil, så de virkelig hører det udtryk de vil gi deres tanke, för de skriftfæster det på papiret. Men for at dette kan få nogen sand betydning, er det da et uundværligt forudsæt at de i forvejen har fået deres øre udviklet således, at det har fået et sundt og pålideligt skön om vort sprogs form, og er blevet frigjort fra enhver påvirkning af mere eller mindre „praktiske“ men i virkeligheden uholdbare „regler“ de i skolen har fået indprentet af mere eller mindre uvidenskabelige lærere eller lærerinder i dansk læsning, stil og grammatik. Som f. eks. det idelig lydende, fortvivlede: „Du må endelig holde op ved komma, lille Peter“. Mens sagen er, at komma vel er en skillevæg mellem to sætninger, men der er en dör på den væg, så den tjener i det mindste lige så meget til at holde de to stuer i forbindelse med hinanden, som til at skille dem ad; i de fleste tilfælde er

komma, sådan som det i almindelighed bruges, netop tegnet på at de to sætninger står i forbindelse med hinanden, i modsæt til semikolon eller punktum, som er skillevægge uden dør.

2. Det er ikke blot lærere og lærerinder der kan virke vildledende; det samme kan times vore grammatiske lærebøger. Som når de glat væk lærer at de danske relative stedord er: „som, der, hvilken, hvem eller hvad og hvor med sammensætninger“, uden at gi noget nærmere om disse ords forskellige brug, ud over de almindelige bemærkninger om at „der“ kun bruges som subjekt o. s. v. Så er det jo slet ikke til at undres over, om eleven kommer til at tro han kan ellers bruge dem i flæng, og benytter sig deraf for at rede sig ud af formentlige vanskeligheder, så han dærvæd kommer ind i en vane han måske aldrig siden kommer til at frigøre sig for. Således benyttes „hvilken“ ofte som en nødhjælp en pennelfører tyr til i ubehjælpssomhed, når han er bange for at bli utydelig ved at bruge „som“, i det han i hovedsætningen har flere navneord dette efter hans mening kunde vise hen på, og dærfør tror at ha et tjenligt middel til at sikre sig imod at bli misforstået, i de forskellige køns- og talformer „hvilken“ optræder under. Jeg beklager at jeg ikke tidligere har haft min opmærksomhed bestemt rettet på dette forhold; så havde jeg kunnet ha en mængde eksempler at beråbe mig på; nu har jeg kun eet, og det er ikke rigtig slående. Det findes i Danske Studier 1905 sd. 66: Carl S. Petersens stykke *Fra Folkevisestriden*, og det lyder: „Ved således at gøre hele folket til medarbejder betonedes Grundtvig straks fra første færd af det nationale i sin virksomhed, af hvilken arbejdet med folkeviserne kun var en enkelt side“. Jeg indrømmer, som sagt, at jeg ikke har fuld sikkerhed for mit syn på forholdet her. Men jeg må dog mene, forfatteren har været bange for at relativen „som“ skulde bli misforstået som visende hen på „det nationale“, og har dærfør skrevet „af hvilken“, hvor fælleskønsformen vilde sikre forståelsen.

3. Dertil kommer andre mere eller mindre letsindige, videnskabelig ugrundede forskrifter der gis for sproget ved skolernes stileskrivning. Som at relativen altid må følge så nær som mulig efter demonstrativen. Når således William Hoff i *Vort Samfund* 1903 sd. 4 skriver: „Dærvæd blir I medarbejdere til at det rige hvis herlighed I længes efter at se, kan komme“, så er det mig umuligt at se noget andet hensyn der skulde kunde ha gjort ham bange for at skrive: „Dærvæd til at det rige kan komme, hvis herlighed o. s. v.“; jeg kan ikke tænke mig andet end, hadde han brugt sit øre, vilde det ha sagt ham at det var højst uheldigt at dette „kan komme“ kom så langt bag efter, og der var aldeles ingen fare for misforståelse ved at la det træde ind umiddelbart efter det subjekt det er prædikat til, om det end dærvæd fjerner en relativ fra sin demonstrativ. Så har dog dette hans øre bedre gjort ham tjeneste i *Fra Kirken og Lönkammeret I* (Kbh. 1889) sd. 259, hvor han har været lige ved at skrive: „Herved trædes ingenlunde den særegne gerning som de beskikkede guds ords tjenere har fået som ordets offentlige forkyndere og for ordenens 'skyld som forvaltere af sakramenterne

ved menighedens gudstjeneste, for nær“. Men så har hans øre ladt ham føle det uheldige heri, og han har søgt at undgaa det ved at gentage: „herved trædes den ingenlunde for nær“. Han havde dog ikke behøvet at nære nogensomhelst betænkelighed ved at skrive: „Herved trædes ingenlunde den særegne gerning for nær, som o. s. v.“ Ligeså lidt havde Skat Rørdam i Nådens Ar (Kbh. 1900) sd. 219 behøvet at være bange for at skrive: „Så skulle I få alle de timelige ting i tilgift, som I have behov“. Og Birgitte Berg Nielsen måtte i Højskolebladet 1902 pl. 528 hellere ha skrevet: „Mange gode kræfter blir ubrugte af bare ængstelighed; og det har de mennesker deres store del af skylden i, der kritiserer ethvert arbejde der er noget at udsætte på, uden at ville anerkende det gode og betydningsfulde ved samme arbejde, skönt det måske mange gange opvejer fejltagelsen“, isteden for at gemme de udhævede ord til sidst.

4. Værre endnu eller i alt fald ligeså slemt er det med de indbildninger mange gør sig om hvad der høres til et godt og smukt sprog, og hvad der er „simpel og jasket tale“. Som nu når det betragtes som utilladeligt at la en relativsætning med „som“ slutte med et biord der „egentlig skulde styre relativen som forholdsord“. Som om der ikke var langt mere naturligt fynd i mine ord, når jeg sa: „Ham kommer du ingen vegne med“, eller: „Den måde udretter du intet på“, end når det hedder: „Med ham kommer du o. s. v.“ eller: „På den måde udretter du intet“. Og ligeledes ikke blot mere fynd men også større naturlighed i en sætning som denne: „Det er dog endelig et menneske der er mands mod og kraft i“ eller: „Dær fik han sig en hest han har vundet mange store summer ved“, eller endelig: „Det er dog et par briller jeg kan se på afstand med“, end i: . . . : i hvem der er “, „ . . . ved hvilken han har . . . “ eller: „ . . . hvormed“ eller „med hvilke jeg kan . . . “. Jo, det skal nok slå til at allerede relativer med „hvem“ eller „hvad“ helst må undgås hvor det er muligt, endnu mere de med „hvor“ dannede, og aller mest „hvilken“. I Dansk Tidsskrift 1904 sd. 537 hedder det hos Martin Kristensen i hans stykke om „Dannevirke“: „for at jordmassen ikke skulde synke ned i den bløde engbund hvorover volden her er ført“. Øret måtte dog ha kunnet si forfatteren, at det havde lydt langt lettere om han havde skrevet: „den bløde engbund volden her er ført hen over“. Hadde H. F. Feilberg, som ellers fører så let og naturligt et sprog, brugt sit øre rigtig, havde han nok i Jul I (Kbh. 1904) sd. 267 skrevet: „Hver plukker blomster i sin egen have og fletter dem ind i den krans de ønsker at smykke herrens vugge med“, og på den følgende side: „Nogle mænd var på arbejde inde i bjergene med at udbedre tømmerrenderne som man lod de fældede træstammer glide ned i dalen ad“ istedenfor for: „ . . . den krans hvormed . . . “ og „ . . . tømmerrenderne ad hvilke man . . . “. Og man skulde ikke tro valget kunde være tvivlsomt mellem former som følgende: „Den dolk han havde øvet sin udåd med røbede ham“; „den dolk hvormed . . . “ og: „den dolk med hvilken . . . “.

5. Men der er en relativform jeg endnu må tale om og det fyldigere

end jeg alt har gjort. Strejft den har jeg nemlig allerede i II 2; men jeg er ikke dær kommet til at stille forholdet så fuldt i lys som det lar sig gøre. I det jeg nu vil gi mig dærtill, vil jeg ta mit udgangspunkt i nogle ord af Karl Povlsen, som er at finde i Højskolebladet 1905 pl. 350. De lyder: „Verden og havet er uroligt, i alt levende er der uro — mest i menneskehjertet der bølger som havet under de skiftende stemninger — dem, mennesket ikke er herre over“. Eller jeg burde hellere ha sagt at de ser således ud som jeg her har ladet dem aftrykke. For det der gir mig anledning til at gå ud fra dem, er den måde skilletegnene er brugt på i dem, det sætningstegn der i det sidste afsnit af dem er sat efter stedordet „dem“; derved røber forfatteren hvordan han har forstået det grammatiske forhold: han tar „dem“ som et demonstrativt stedord, der er knyttet en relativ sætning til „med udeladt relativ“, mens stedordet for ham er apposition til det forudgående „stemninger“. Men mig står det for som det ene rigtige at ta hele sætningen: „dem mennesket ikke er herre over“ som en afhængssætning, stemplet som sådan på den ene af de to måder jeg på det tidligere sted, som jeg har henvist til, har sagt at den sætning var stemplet som afhængig på, som jeg har åbnet hele dette opsæt med og, efter nogle svinkeærinder, i II igen optog til nærmere belysning, nemlig ved at et efterled er kommet i spidsen af den uden at fortrænge subjektet fra sin plads foran sigeordet. Hvorved vi da kommer til at si, at det stedord Karl Poulsen her har brugt således at vi, efter den almindelige grammatiske udtryksmåde, må si „det står substantivisk“, det er det samme som i sætningen om skikkelsen mellem ellebuskene „stod adjektivisk“. Og vi kommer fremdeles til, enten at opgi det skarpe etymologiske skel mellem demonstrativ og relativ, eller at si demonstrativen blir i sådanne tilfælde „brugt som relativ“. I det sidste er der nu i og for sig ikke noget at indvende inod; vort sprog bruger jo oftere stedord der etymologisk regnes for demonstrativer som afhængsord, således ikke blot „fordi“ og „efterdi“, hvor endelsen *di* jo som bekendt er den gamle hensynsform af demonstrativen, men også „såfremt“, „så snart“ o. fl., også det blotte „så“, når det f. eks. hedder: „så det er klart du har uret“. Alligevel foretrækker jeg den første udvej, og ser en grund dærtill i forholdet som det er i beslægtede sprog f. eks. i tysk, hvor det er en helt uvæsentlig forskel der er mellem det demonstrative og det relative „der, die, das“. Så jeg betænker mig ikke på at si, „dem mennesket ikke er herre over“ er en afhængssætning, en relativ sætning stemplet som sådan på den ovenfor påpegede måde. Og jeg finder denne form oftere anvendt i vor tale, som når vi sir: „Det jeg veed af, har han een gang gjort fallit“; — „Der er ikke noget i avisen i dag, det jeg synes“ eller: „Ja, her har du nu min ufravigelige mening, den jeg tit og mange gange før har sagt dig dærom“; eller når det i anden troesartikel hedder: „Nedfor til dødsriget, dæfra han kommer igen o. s. v.“. Den dristigste brug jeg har truffet gjort af denne form, ligger i Karl Madsens ord i Tilskueren for 1901 sd. 928: „..... hvorfra han atter ved verdensudstillingen opstod til ærens herlighed, didoppe hen, takket være få men

højest fortrinlige arbejder, i al fremtid vil trone ved siden af den franske malerkunsts klassikere fra det 19. århundredes midte“.

6. Endelig må jeg endnu omtale et tilfælde hvor den ulykkelige vane til at finde „udeladelser“ og den dærmed følgende lyst til at fylde det formentlige hul ud, ligefrem gör fortræd og blir skyld i at en forfatter i virkeligheden kommer til at si noget helt andet end han vil si. Jeg er først bleven opmærksom derpå hos Åge Friis. I sit skrift om Bernstorfferne og Danmark I (Kbh. 1904) sd. 341 skriver denne: „I 1752 og 1753 var det foruden Rabener og Gellert kun mindre ånder, hvem Bernstorfferne kom til at leve sammen med“. Uagtet denne forfatter ellers fører et let og naturligt sprog, har jeg dog en formodning om at han her har haft en, måske halvvejs ubevidst fornemmelse af at skriftsproget ikke her uden videre måtte følge talesproget. Dette vilde ganske sikkert lyde: „I 1752 og 1753 var det kun mindre ånder B. kom til at leve sammen med“, uden forbindelsesord mellem de to sætninger. Men da Friis, vistnok ligeledes uden at være sig det bevidst, vilde tilføje det „udeladte“ ord, gav bisætningens omtale af et begreb der også var nævnt i hovedsætningen, ham anledning til at tilføje relativen „hvem“. Hvorved da, som antydet ovenfor, denne sætnings tanke er bleven forvansket; det er jo ikke meningen med den at gøre de „mindre ånder“ til geustand for yderligere omtale og si noget mere om dem, men at fuldføre fremstillingen af det virkelighedsforhold begge sætninger tilsammen har skullet gi udtryk. Og en dertil passende form får også dette udtryk, når vi lar forholdsordet „med“ virkelig gøre tjeneste som sådant ved at stille det foran det ord det da kommer til at høre til, så vi sir: „I årene var det kun med mindre ånder (at) B. kom til at leve sammen“; ti vilde vi her tilføje bindeordet, blir det „at“. Nu mener jeg naturligvis ikke at Friis skulde ha brugt dette ord isteden for „hvem“; det der vilde kommet ud derved vilde ikke været dansk. Men jeg mener han skulde uden videre ha givet sin tanke samme form skriftlig som den har i talen: „I årene var det mindre ånder B. kom til at leve sammen med“. Underligt nok traf jeg omtrent på samme tid hos Axel Olrik et sted han havde behandlet ganske på samme måde som Åge Friis. Det var i et stykke af ham i det Letterstedtske Tidsskrift for 1902, hvor han sd. 341 havde skrevet: „Da det hidtil er den keltiske mytologi hvor vi har fundet flest overensstemmelser med Ragnarok“, isteden for: „ mytologi vi har fundet med Ragnarok i“. Ligeledes hos C. Nyrop i Tidsskrift for Industri 1905 sd 25 pl 2: „Det var nemlig de talrige skomagere som de ny „læderarbejdere“ törnede sammen med“, hvor relativen har listet sig ind og forstyrret tankens udtryk. Under min syssel med dette forhold gjorde jeg til yderligere overrask for mig selv det opdag, at det var en let sag for mig at lave flere tilsvarende udtryk, såsom: „Det var den bare hånd de har det gloende jærn med“. „Det var dette klæde Kristian IV dækkede sit sårede øje med“ o. s. fr. Og på temmelig kort tid har jeg nu virkelig kunnet optegne et temmelig stort tal steder hos flere forskellige forfattere, hvor jeg har fundet samme forveksling af et i

mundtlig tale „udeladt“ at, som dog for det meste slet ikke kan föjes til, og et som de har ment at måtte anse for „udeladt“ og dærför indfört, mere eller mindre öjensynlig til förvansk af tanken.

VI

1. Dærmød har jeg fået sagt det jeg har haft at si om de forskellige enkelte sproglige forhold, som jeg har følt mig skyndet til at henvende fagmænds opmærksomhed på i videre kreds. Har jeg nu adkomst til at søge det opsæt jeg dærvæd er kommet til at udarbejde optaget mellem videnskabelige studier over sproglige emner? Dette agter jeg jo at gøre; det er med dette mål for öje jeg har udfört mit arbejde. Dog er jeg ikke fri for betænkkeligheder dærvæd. Disse hidrörer vel for en del fra den brogede og usammenhængende form mit lille opsæt træder frem under. Dette håber jeg imidlertid at kunne bøde lidt på ved til slut at gøre et forsøg på at bringe i alt fald de vigtigste af enkelthederne i et vist system. Den væsentlige grund til mine betænkkeligheder ligger andensteds. Den ligger i den måde jeg har taget spørgsmålene på. Kan mit arbejde dærför virkelig kaldes et stykke sprogvidenskab? Efter det syn på sproget jeg kom til at leve mig ind i, fra den tid af da jeg efter min livsudviklings gang först kom til at ha med denne videnskab at gøre, passer dette navn egentlig ikke dærpå. Da kom jeg, under ledelse af Johan Nikolai Madvig, til i sproget at se et middel for tænkende mennesker til indbyrdes meddelelse af deres tanker, og det af en sådan art at der lå en spire til det i den medfødte menneskelige natur, og det udviklede sig dærfra ved en naturlig vækst; den form det til enhver tid især af sig selv hadde arbejdet sig frem til, uafhængig af enhver bevidst virken fra menneskets side, den færdige sprogbrug var den form for det som på den tid måtte agtes for den rigtige. Og den opgave sprogvidenskaben, særlig den del af den der går under navnet sproglæren, hadde at løse, var at iagttage de former sprogbrugen afgav hjemmel for, fastslå de talende menneskers mening med dem, og dærför ordne dem til et let overskueligt system. Sproglæren blev sprogets naturhistorie.

2. Vel vågnede der tidlig en tanke hos mig om at sproget i sin udvikling dog ikke var helt uafhængigt af menneskets bevidste villie. Jeg har jo gennemlevet en tid da der mellem os drevs et omfattende arbejde på at rense vort sprog for fremmede ord og former, og jeg har selv med megen iver taget del dæri. Hvordan Madvig egentlig tog dette arbejde og fik det til at passe ind i sin hele videnskabelige anskuelse, veed jeg ikke; han kom jo aldrig til på prent at gi en fuldstændig og sammenhængende fremstilling af sit syn på sprogets ophav og liv. Men det veed jeg at den oven omtalte tanke ikke rokkede ved den almindelige grundanskuelse jeg hadde tilegnet mig i hans skole; jeg blev igennem lange tider ved at betragte det som en umulighed, at et folk med bevidsthed selv skulde kunne danne sig sit sprog. Dærför var det norske målstræv i mine öjne et arbejde der nødvendigvis måtte bli frugtesløst; vi var vel omtrent midt i syvtierne af forrige århundrede da

jeg kom til at udtale dette i et foredrag jeg holdt på Testrup højskole, og derved satte bitterhed i sindet hos en tilstedeværende målstrævende Nordmand. Endnu en snes år derefter, da jeg blev kendt med Per Sprogvidls bog: Dansk Sprogavl, Kbh. 1901, fremkaldte den kun latter hos mig. Og det vakte forundring hos mig da jeg i Adolf Noreens afhandling om Språkriktighed, som er optagen i hans Spridda Studier (Stokholm 1895 og 1903), ligefrem fandt anvisning på hensyn der skulde være at ta af den der vilde hjælpe sit sprog til at få en form der kunde kaldes „rigtig“. Alligevel må der omtrent ved samme tid ha fundet et omslag sted i min anskuelse. Ti sandheden tro kan jeg ikke si andet end jeg blev også forundret da jeg for et par måneder siden så hvor alvorlig en af de største sprogmand vi har for tiden, fandt sig foranlediget til at ta til orde imod alt sproglaveri. Det var prof. Holger Petersen, som i et anmeld han skrev i Dannebrog for 7. April indeværende år af 1. årgang af Danske Studier, ligefrem kalder det „storhedsvanvid“ hos en sprogmand, når han optræder som „sprogets skaber“; taler om hvordan „en trofast skare aser og maser for at forbedre sproget“; og dæriser noget der på det nærmeste står ved siden af „at ville hjælpe til ved at dreje jorden“.

2. Alligevel, hvor stærke ord den nys nævnte sprogmand end bruger om det „meningsløse i at påta sig et arbejde naturen selv udfører upåklagelig uden vor hjælp“, så bruger han også ord der tyder på at han dog ikke helt afholder sig fra enhver indgriben i naturens virke. Han beråber sig på Rasks lære om at sproget er os givet og „til en vis grad må være ukrænkeligt“. Altså er der dog også punkter hvor det ikke er ukrænkeligt, men det „til en vis grad“ er tilladeligt at ændre på det. Hvad er det da for en magt der skulde kunne tillade sig dette og „krænke“ det i dets selvstændige udvikling? Det kan dog vel ikke være nogen anden end menneskenes bevidste og beregnede indgriben dæri. Og i hvor vel Noreen betegner det han sætter som målet for en sådan indgriben som sprogets „rigtighed“, så vil han dog naturligvis selv lære at rigtig i den forstand at der aldrig skulde komme en tid da den ikke mere ansås for rigtig men tvært imod afgjort betragtedes som urigtig, blir aldrig nogen sprogform, liså lidt som nogen anden form det menneskelige liv arbejder sig frem under eller frem til i så godt som alle retninger. Der finder bestandig af sig selv overgang sted, og ved siden deraf kan mennesket virke til forandring, fremmende eller hejmende for den naturlige bevægelse og overgang, i samme retning som livet og naturen selv skønnes at ta eller i modsat. Således også i sproget. Der er umiskendelige tegn på at en sådan mulighed er tilstede; det er øjensynligt at et sådant virke går for sig, ikke blot i sprogrenstiderne, den hos os i midten af forrige århundrede, og endnu mere i den langt mere omfattende i midten af det attende. Målstrævet har hele tiden været i fremgang i Norge, endskönt det vel næppe endnu er kommet videre end til at være et bogsprog — det går jo en vej der er modsat den sproget ellers går — og kun for så vidt et talesprog som der er dem der anvender det i prædken og i foredrag, hvorimod det neppe nogensteds er

kommet i brug i daglig tale; bestemt og sikker besked dærom veed jeg dog ikke. Og der er virkelig dem iblandt vore penneførere der tar Per Sprogvilds opfordringer til følge; at jeg ikke selv har holdt mig fri dærför, men gerne vil afløse ord på —else og —ning med rodord (Sprogavl sd 71) kan der findes tegn til i dette mit opsæt; lisom egen erfaring har lært mig at det kan falde meget let at anvende sådanne kortere og fyndigere rodord i samtale, og det uden at det synes at vække opmærksomhed som noget påfaldende. Således kan der virkelig til hver tid især være noget den fornuftige betragtning af sproget, sprogvidenskaben, må pege på som rigtigt, rigtigere end det der til den pågældende tid mere eller mindre er herskende sprogbrug, og som det sprogets bærere, de mennesker, der bruger det i skrift og i tale, må se som en lov de må søge at hjælpe til almen gyldighed. Og min herværende udvikling blir da et lille bidrag i sådan retning, i det den søger at hjælpe til at få dannet fastere love for de forskellige former af de afhængssætninger vi plejer at kalde relative.

VII

1. Efter dette indledende redegör for mit eget syn på min stilling til videnskaben, tænker jeg nu på at slutte mit opsæt med det forsøg jeg ovenfor har stillet i udsigt, på et systematisk overblik over de vigtigste af vore relative sætningsformer. Men da vil det vel nok være heldigt, om jeg först kunde sikre mig at mine læsere og jeg er enige om forståelsen af den relative sætnings væsen. Som bidrag dertil fra min side følgende: Kr. Mikkelsen sir i sin Dansk Sproglære (Kbh. 1894) sd 193: „Når der i to sætninger findes et ord der betegner det samme begreb, kunne disse sætninger knyttes sammen ved hjælp af et henvisningsord, som i den ene sætning sættes isteden for vedkommende ord, og på denne måde henfører denne sætning til det ord i den anden sætning der udtrykker det fælles begreb“. At der ikke dærmød er sagt hvad der skulde sis, er godtgjort af Wiwel i hans Synspunkter for Dansk Sproglære (Kbh. 1901) sd 267. Men når Wiwel så angir at det han savner er en bemærkning om at den relative sætning skal være en bisætning, så må dertil sis, at selv om dette var taget med, vilde der dog ikke være sagt nok. Det er ingenlunde ligegyldigt, hvilken af de to sætninger det er der former sig som bisætning, og hvilken af dem der kommer til at stå som hovedsætning.

2. Som vidnesbyrd om betydning af det hensyn jeg har krævet taget ved afgöret om formen for de to forbundne sætninger, kan jeg beråbe mig på de måder vore bibeloversættelser gengir Johanneses Evangelium 3, 11 på. Her lyder den „autoriserede“ oversættelse (Wajsenhusudgaven fra 1845): „Vi tale det, vi vide, og vidne det, vi have seet“. Her vil jeg nu ikke tale om at efter dansk sprogbrug er det kun fyrster og bladmænd der betegner sig selv ved „vi“; herren måtte på dansk si „jeg“. Vigtigere er det at den måde udsagnsordet „tale“ bruges på, heller ikke stemmer med dansk sprogbrug; efter denne måtte herrens ord, formede

efter den gængse gengivelse, lyde: „Jeg siger det jeg veed“. Men det der egentlig foranlediger mig til at beråbe mig derpå her, det er, at hvis ordene med denne ændring lægges ham i munden som de lyder i den nævnte oversættelse, så blir det han derved kommer til at si om sig selv, at han er åbenhjertig og oprigtig og sir hvad han veed. Samme måde forholder det sig på med de oversættelser der findes hos Lindberg, Levinsen („Kalkars Bibel“), Rørdam, og Paulsen og Ussing. Det urigtige heri har Axel Sørensen (Kbh. 1900) også haft en følelse af, og dærfor har han ladt herren ha sagt: „Vi taler kun om hvad vi veed, og vidner kun om hvad vi selv har seet“. Men denne hans oversættelse fejler på anden måde, nemlig i det der i den findes udtrykket „taler om“; ti fordi een „taler om“ noget der stemmer med virkeligheden, dærfor er det ikke sagt at det han sir dærom gør det. Skal oversættelsen ramme det der må ha været herrens mening, må den lyde: „Det jeg sir, det veed jeg; det er noget jeg veed; og det jeg vidner, det er noget jeg selv har seet“, så det der på græsk er hovedsætningen, det må på dansk göres til en relativ bisætning, og omvendt. Dette er uimodsigelig et krav dansk sprogbrug stiller. Hvordan det da hænger sammen med den græske sprogbrugs forhold til virkeligheden, når den tillader at stille de to sætninger omvendt i forhold til hinanden, det ser jeg mig ikke i stand til at klare. Men skal den danske oversættelse gi danske læsere den rette forståelse af herrens tanke, må den følge dansk sprogbrug. Og når hidtil ingen oversætter har dristet sig til at la sin oversættelse ta denne regel til følge, er det et vidnesbyrd blandt mange om hvilken magt — ja, er det nu den gamle tro på ordinspirationen i den hellige skrift der endnu har sådan magt hos os? eller er det måske vanen fra skolen til at gi en oversættelse der holder sig så nær som mulig til grundtekstens ord? Snarest vel begge dele tilsammen.

3. Hovedsummen af det jeg har søgt at godtgøre ved den udflugt jeg har tilladt mig, blev da, at hovedsætningen må udsi det der ligefrem er hovedtanken hos den talende, det han egentlig vil si, og den relative bisætning noget der tjener til at bestemme indholdet af et begreb i denne eller beskrive det nærmere; dærom håber jeg nu der hersker gensidig forståelse mellem mine læsere og mig. Og dærmæd går jeg over til det jeg alt har sagt gentagne gange, at jeg endnu ønsker at få gjort ved dette mit opsæt, at gi et ordnet overblik over de væsentligste af vore relativformer. Men — ja jeg har måske alt sagt det i det foregående, alligevel vil jeg for sikkerheds skyld gentæ: Det blir ikke egentlig vort skriftsprogs former jeg her kommer til at holde mig til; snarere blir det vor daglige talebrug, nærmest mellem skoledannede danske mennesker, jeg ser som udtryk for den lov sproget vil vedkende sig som gældende og ta til følge; forfattere finder jeg denne lov des fuldere gennemført hos, jo mere de virkelig selv hører hvad de skriver, „skriver med øret“; dærfor også des bedre, jo dygtigere de er som oplæsere.

VIII

1. Det hovedhensyn jeg vil ordne vore relativformer efter, blir da den mere eller mindre tætte forbindelse de to udtalte tanker kommer til at stå i med hinanden, sådan som udtrykket for dem har formet sig i talen, eller med andre ord: det afhængige udsagns uundværlighed til at fastsætte og fuldstændig betegne det omtalte, for begge udsagn fælles begreb (det er med velberåd hu jeg her ikke taler om begge „sætninger“, fordi det for det meste er tilfældet at ingen af dem egentlig blir en fuldstændig sætning, en fuldstændig udtalt tanke, uden i forbindelse med den anden, så det hele på en måde kun udgør een sætning).

Så stiller jeg først, som nr. 1, de forbindelser hvor begge udsagn kunde sis at være fælgede ind i hinanden, sammenfælgede, i det det fælles begreb kun nævnes eller betegnes een gang, og da på en sådan måde at det dærved klart og umiskendelig gis til kende at der må et afhængigt udsagn til for at dets indhold kan være angivet fuldt og klart, nemlig enten uden nogen som helst bestemmelse eller med det simple pegeord „den, det, de“ pegende hen på det andet udsagn — undertiden findes isteden herfor et navneord i bestemmelsesform; — og dette fælles begreb, det navneord eller stedord der tjener som betegnelse dærfør, det kan da, hvor det afhængige udsagn kommer bag efter hovedudsagnet, lisa godt tas som henhørende til dette sidst nævnte som til det afhængige, „relativsætningen“; men hvis det i denne vilde komme til at stå som subjekt, da indskyder sprogbrugen, for at stemple den som afhængig, et „der“ mellem det og sigeordet, så at i begge tilfælde de to udsagn sluttet så tæt som mulig til hinanden og blir, for at bruge et udtryk jeg tror hører hjemme i snedkernes og tømrernes fagsprog, fælgede ind i hinanden. F. eks.: „I ham har jeg fundet en håndværker der altid har holdt det ord han havde givet mig“. — „Der gis mennesker der aldrig føler sig bundne ved et ord de har givet“. — „Dette er guld der har stået sin prøve“. — „Her ser du den tyv der har villet gøre indbrud hos dig i nat“. — „Her er den politiet hidtil har fået fat på af de tyve der har bortført dit pengeskab i nat“. — „Det er nu meget bedre med mine knæer; i den sidste uge har jeg for det meste kunnet rejse mig fra stolen jeg har siddet på, ikke blot uden andres hjælp, men også uden at støtte mig med albuen til bordet jeg har siddet ved“. — Dog, hvor det afhængige udsagn, „relativsætningen“, går forud for hovedudsagnet, dær kan fællesbegrebet gentas i dette ved et stedord, og blir det vel som oftest: „Det jeg har haft at bekende, det har jeg nu bekendt ærlig og redelig alt sammen“. — „Det mål jeg havde sat mig, det har jeg nu nået langt tidligere end jeg nogen sinde havde tænkt mig det muligt“. — „En mand der har agtelse for sig selv, han lover ikke noget han veed han ikke kan holde“ (I 1, II 2—4, III 1—2).

2. Nærmest ved det relativforhold jeg nu har behandlet, stiller jeg det hvor afhængsordet, relativen, er „hvem“ eller „hvad“, i det de to forbundne sætninger dær vel er indbyrdes uundværlige for hinanden, for at det der menes kan være fuldt betegnet, men ikke således ind-

filtrerede i hinanden som ved nr. 1. Men de to nævnte stedord bruges ikke blot som simpelt henvisende men også som „almindelig henvisende“; det vil si: de henviser ikke altid simpelt hen til et enkelt begreb, men ofte til hvert især af et større tal, som da relativsætningen netop angir grænserne for; hvor de har dette betyd, dær kan dette udtrykkelig betegnes ved tilføj af „som helst“, „så end“ el. lgn.; såvel i denne fyldigere skikkelse som i den først nævnte korte har de da, hvor relativen er subjekt, et „der“ efter sig, som i almindelighed kommer efter „som helst“ men altid går foran for „så end“, og i begge tilfælde, både ved det korte og ved det fyldigere udtryk, gør da dette „der“ sætningen kendelig som afhængig; uden det blir en sætning med det simple „hvem“ eller „hvad“ til subjekt, en uafhængig spøresætning. I hovedsætningen betegnes så fællesbegrebet ved „den, det“ eller „han“, men ofte undværes det, så at i så fald hele relativsætningen indtar dets plads som led i den. Skulde jeg gi denne sætningsforbindelse et eget navn, vilde jeg si de to sætninger var sammenkoblede. — Eks.: „Hvem der lar sig noget sådant binde på ærmet, (han) må være hestedum“. — „Hvad han fortalte, (det) vidste jeg alt sammen i forvejen“. „Hvad som helst han end greb til, (det) mislykkedes alt sammen for ham“. — „Hvem som helst der gir sig til at tale til ham, (han) får grovheder til tak for sin venlige tilnærmelse“. (III 4). En sådan relativsætning med „hvad“ bruges undertiden uden at ha noget påpegende ord at henvise til. Eks.: „Regnskabsopgøret viste han var fallit. Hvad da også mange længe havde ment han var“.

3. Dærefter vilde jeg stille de relativsætninger der hægtes til hovedsætningen ved „som“. En sådan må altid foran sig ha enten hele hovedsætningen eller i det mindste det led af den som den viser hen til, så at den i så fald kommer til at stå som „indskudt“ i den. Selve relativen „som“ kan indtræde i den sætning den er led af, relativsætningen, i ethvert som helst forhold, men den står altid forrest i den, så at, hvor den skulde stå med et forholdsord, dær gemmes dette til en plads efter udsagnsordet i sætningen, hvor det da gør tjeneste som biord. Disse relativsætninger står for så vidt i et løsere forhold til hovedsætningen, som der i denne ikke nødvendigvis må være noget ord der fremkalder en forventning om at der følger en relativ sætning efter, i det fællesbegrebets indhold i den er angivet med tilstrækkelig bestemthed, begrænsning og fuldstændighed. Og selv hvor der i hovedsætningen foran fællesbegrebet findes et pegeord der varsler om at der følger en relativ sætning efter, men denne er fjærnet dærfra ved et eller flere andre ord, selv dær falder det i reglen naturligst at bruge „som“ og ikke „der“. Eks.: „Hans ulykke er hans selvklogskab, som volder at han aldrig vil ta imod et godt råd“. — „Disse heste, som han i hele sit liv havde sat alt andet til side for, de løb omsider løbsk med ham og blev hans død“. — „Vi tar det vink til følge som din søster gav mig, om at vi skulde komme til frokost hos jer på Fredag!“ (men: „Vi følger det vink din søster gav mig om o. s. v.“).

Imidlertid lar det sig ikke nægte at „der“ er så stærkt i brug som

selvstændig relativ, navnlig i skriftsproget, at det ofte findes på et sted hvor jeg nærmest vilde finde at „som“ var på sin plads. På sådanne steder må det vel nok være et rent skön der bestemmer afgöret om hvilken af disse to relativter der blir at bruge. Dog tror jeg nok det vil slå til, at „der“ altid sætter relativsætningen i et nærmere, efter begge de sammenhægtede sætningers indhold væsentligt forhold til hovedsætningen. Således i den „danske handelsstands fællesrepræsentations“ skrivelse til „Sveriges almänna handelsförening“ (Dannebrog for 7. Juli 1905 sd 1 pl 7): „Lidet hyggeligt har det været os danske, der nærer lige varme følelser for de tvende broderfolk, at være vidne til denne sommers begivenhed på den skandinaviske halvø“. Her udsiges jo nemlig i relativsætningen grunden til hovedsætningen, til at det har været lidet hyggeligt for os danske at være vidne til den omtalte begivenhed. Dærimod stilles ved „som“ tanken fjernere, løsere, mere som en sidebemærkning, noget der blot tas med siden tanken nu een gang er kommen hen derpå: „Nu er der i bladene hver dag tale om fredsunderhandlinger, som imidlertid endnu synes at ligge temmelig langt ude i fremtiden“.

Jeg har truffet på et sted jeg synes gir god lejlighed til at mærke forskellen mellem de to relativter. Det findes i et stykke af overlærer I. Olsen i „Den engelske skole og „Childs-Study“ bevægelsen“; det står at læse i Dansk Skoleforenings Attende Årsberetning (for året 1904): Hjem og Skole, Kbh. 1905 sd 33, og det lyder: „To bekendte universiteter i Amerika danner ligesom midtpunkter i bevægelsen, nemlig Clare-universitetet ved Boston og Stanforduniversitetet i Kalifornien. På det første sted er det navnlig professor Stanley-Hall, der både er fysiolog og psykolog, og på det sidste sted professor Earl Barnés, der har ledet bevægelsen“. Det slutter altså med at drage de to professorer frem som genstand for omtale; men sådan som dette er gjort, må læseren upåtvivlelig få den tanke at det der særlig skal lægges mærke til ved den af dem der nævnes først, er at han „er både fysiolog og psykolog“, og så bag efter bli forundret ved at opdage at det er at han, ligesom den anden, har ledet bevægelsen. Denne misforståelse kan jeg ikke andet end tro vilde, om ikke ha været forebygget, så dog ha ligget langt fjernere, hvis det havde hedt: „som både er o. s. v. For yderligere tydeligheds skyld vilde der dog vel nok være flere der vilde sætte en tankestreg eller et andet parentestegn foran og efter denne relativsætning; men i så fald tror jeg nok det vilde også falde af sig selv at det blev relativen „som“ der brugtes, og dæri vilde der da netop ligge et vidnesbyrd om at derved blev sætningen knyttet løsere til hovedsætningen.

Der findes også et sted der er mærkeligt i denne henseende i Vilhelm Andersens Bacchustoget i Norden (Kbh. 1904) sd 111. Dær hedder det: „I de orfiske sekter som, på en tid da den trakiske Dionysos var ved at bli indsmeltet i den græske ånd, udviklede en ny og ejendommelig Dionysosdyrkelse, blev Dionysoskultusen først til teologi“. Den måde forfatteren her har formet den relative sætning på, passer fuldt ud til min opfattelse af forholdet mellem „som“ og „der“; den der skal læse dette sted op og, hvad en oplæser altid bör, lar sine öjne være forud for sine

læber, han vil, når han kommer til ordene „de orfiske sekter“, bli opmærksom på at der dærefter følger relativen „som“ og deraf vide at han ikke skal lægge tryk på „de“, fordi relativsætningen taler om de orfiske sekter i almindelighed; havde den begyndt med „der“, havde forholdet været et andet; da havde det været meningen, at talen kun var om nogle af de orfiske sekter, nemlig dem „der udviklede en ny Dionysosdyrkelse“. Jeg veed ikke om forfatteren i tvivlsomme tilfælde bruger at understrege de ord der skal lægges tryk på; i så tilfælde er det altså fuldkommen rigtig gjort af ham, at han ikke har understreget „de“.

Endnu et par ord om dette mærkelige „som“, hvis brug i sproget strækker sig langt videre end til den tjeneste det gör som relativ, som vi her har talt om. Ligesom den såkaldte relativ „der“ må sættes i forbindelse med biordet „dær“, har der været dem der har ment at „som“ stod i forbindelse med et andet biord „så“, som i vore gamle folkeviser findes på steder vi nu vilde bruge relativen „som“ på. Smlgn. Falk og Torps Syntaks § 87 anm 2 sd 146. For et halvt hundreår siden udtalte Ludvig Oppermann det i en samtale jeg havde med ham som sin anskuelse; måske lå den så meget nærmere for ham som hans hovedfag var det tyske sprog, hvor „so“ jo een gang har været brugt som relativ.

4. Som en gruppe for sig stiller jeg relativsætninger hvor henvisningen sker ved biordene „hvor“ eller „da“, men som for øvrig slutter sig til dem med „som“, blot at de også kan gå forud for hovedsætningen. Eks.: „På et sted hvor der er sådanne skjulesteder, må du være forberedt på at træffe røvere“. — „Hun vilde dø i den by, hvor hun havde fejret sin største triumfer“. — „Så er jeg da i Paris, hvor min fantasi så mange gange har ladt mig opleve de forunderligste ting“. — „Hvor han havde levet sine bedste år, dær døde han“. — „På en tid da jeg mindst ventede det, kom han og tilbød mig forlig“. — „I det år da han fyldte de 90, gik han endnu hver dag en tur på en time eller to“. — „I mine barneår, da mit øje så hele tilværelsen i solglans, var der ingen tanke om synd og skyld i min sjæl; liså lidt i mine ungdomsår, da min ånd fløj højt imod herlighedsborgen“. — „Da han følte sig fuldstændig lykkelig, da døde han“. Ved sammensæt med forholdsord danner „hvor“ andre relativter, som altid må komme efter deres hovedsætning eller i det mindste efter det ord i den som de viser hen på: „Det sværd hvorved han havde øvet sådanne heltebedrifter, skille han sig aldrig ved“. I enkelte tilfælde tilknytter disse relativter afhængssætningen så løst, at tanken liså godt kunde udsis under uafhængig form: „Nu så lederen for mødet at der ikke var nogen mulighed for at få en rolig forhandling bragt i gang. Hvorfor han greb sin hat, satte den på hodet og forlod sit ophøjede stade“ (IV 3). — I forbindelse med „som“ helst“, „så end“ el. lgn. danner „hvor“ ubestemt relative ord, som både kan gå foran hovedsætningen: „Hvor som helst jeg træffer ham, lar jeg ham vide hvad han er for en karl“; og følge efter den: „Jeg skal nok få ham i tale, hvor jeg så end træffer ham“.

5. Ved det simple pegeord „den, det“ knyttes en sætning i afhængig form til et led i hovedsætningen uden at stå i et nærmere

væsenlig forhold til tanken i denne eller til det pågældende enkelte led af den, blot som en sidebemærkning den talende af en eller anden grund tar med i forbigående, for også at gøre den han taler med opmærksom på dens indhold. Denne relativform har jeg talt om i V 5 i anledning af en tegnsætning Karl Povlsen havde brugt i et stykke i Højskolebladet, og dær har jeg sagt hvad jeg har at si om den. —

6. Endelig kommer jeg til de relativitysætninger der knyttes til en hovedsætning, som altid går forud, ved „hvilken, hvilket, hvilke“. Når jeg sætter dem sidst i rækken, er det navnlig fordi jeg, uden at være bange for at det udtryk jeg bruger er for stærkt, nok tør vove at si at de aldrig anvendes i naturlig tale. Netop dærfor falder det vanskeligt at bestemme noget nærmere om deres særlige forhold til tanken i hovedsætningen; dog synes de altid at stå i et løst forhold til denne, og i det højeste at være knyttet til et enkelt led i den, hvor et simpelt pegeord da ofte varslar om at der følger en henvisende sætning efter. Anvendelsen som nødhjælp for en ubehjælpsom pennecfører i forlegenhed har jeg omtalt V 2. — En anden sag er det at dette stedord i skrift og tale ofte bruges som „ubestemt henvisende“, enten enestående eller med „som helst“ eller „så end“ efter sig, og da som subjekt med et „der“ hos sig; smnlgn. III 4. Eks.: „Du må føre mig til hvilken (som helst) skræder du vil, blot han kan skaffe mig et par ny sorte bukser til kl. 6“. — „Hvilken læge der så end har behandlet ham, så har han behandlet ham galt“. Og som spørgende stedord bruges det hyppig, også i tale, så vel i afhængig som i uafhængig sætning; men der forekommer ofte tilfælde hvor det er mere eller mindre vanskeligt at afgøre om det er brugt som afhængig spørgende eller som relativ, idet disse to anvendelser flyder over i hinanden. S. Wiwels Synspunkter sd 269 f., smnlgn sd 265.

Dærmed slutter jeg dette mit opsæt, det jeg, med det videnskabelige syn på sproget som jeg er kommet til at tilegne mig, uden at min livs-udvikling tillader mig at kalde mig videnskabsmand, dog har dristet mig til at komme frem med på min gamle dage. Jeg gentar at det jeg har haft til formål dærved, kun for en del har været at skildre herskende dansk sprogbrug, og det da særlig i tale, ikke egentlig i skrift; og jeg tilføjer at jeg ingenlunde har villet gi en fuldstændig og udtømmende fremstilling af vort sprogs behandling af det relative forhold; men jeg har egentlig blot ønsket at pege på love eller tilløb til love der mere eller mindre bestemt synes mig at gøre sig gældende i dansk tale. Så har der også inden for begge kredse, men navnlig i talesproget, været former jeg har følt mig foranlediget til at behandle, fordi man hidtil, i almindelighed vel udenfor fagmændenes kredse, men dog virkelig også indenfor denne, har opfattet og udlagt dem på måder jeg ikke betænker mig på at si savner videnskabelig gyldighed, ad kunstige og unaturlige veje, ved hjælp af „udeladelser“, „underforståelser“ el. lgn. (I 1 slmg, 4 slmg, II 1, 2, IV 4, V 6), mens jeg mener at ha vist at de lar sig forklare på fuldstændig videnskabelig vis. Kunde det dærved lykkes mig

at få vore stilister til at se med klarere forståelse og venligere øjne på sådanne former, og derved betragte brugen af dem som fuldstændig til-ladelig, så de vilde være roligere ved at benytte dem, vilde der forment-lig dæri ligge en hjælp for vort sprog til at vinde større fasthed i former der hidtil af forskellige grunde har fundet større eller mindre usikkerhed og vaklen sted i. Dærmed være mine tanker henstillede til fagnænds overvejelse.

I juli måned 1905

EFTERSKRIFT

Endnu må jeg tillade mig at komme med en efterskrift: „en per-sonlig bemærkning“ kan jeg med fuld føje kalde den, al den stund det jeg har fået anledning til at oplyse ved den, er min personlige stilling til den videnskab jeg har hentet emnet fra til mit foran stående opsæt; og denne anledning har jeg fået ved nogle optegnelser den ærede ledelse for „Danske Studier“ har vist mig den velvillie at meddele mig til dette, således som jeg havde tilstillet den det.

Jeg har ved denne lejlighed fået et mer end seksti år gammelt minde opfrisket hos mig, som jeg har igem fra den første tid efter mit tiltræd af en lærergerning ved Rønne lærde Skole på Bornholm. Da kom jeg overfor en anden lærer ved skolen til at udtale det som min bestemte overbevisning, at en lærer ved en lærd skole i sin gerning ved denne var bedst tjent med at han ikke var videnskabsmand. Vedkommende lærer blev meget glad ved at høre mig udtale denne anskuelse; han havde vel nok sine gode grunde dertil. Og jeg er ved mit livs tilskikkelser på forskellige måder blevet bragt til at stå ved det ord jeg sådan i min grønne ungdom rask væk havde slynget ud.

Sådan så det alligevel ikke ud straks fra første færd af; da lod det til at jeg skulde fylde den tid med videnskabeligt arbejde, som jeg i rige-ligt mål havde til overs fra min gerning ved skolen. Der var tidlig vågnet en lyst hos mig til at bli kendt med oldnordisk sprog og litteratur; det var en formelig længsel hos mig der blev stillet, da „Det nordiske Littera-tursamfund“, tre år efter mit embedsansæt, med Sagan af Hrafnkeli Freys-goda, begyndte at udgi en række sagaer i grundsproget med sidestillet dansk oversæt, og således gjorde det lettere end det hidtil havde været, at få fat på oldnordisk læsning, mens datidens forhold gjorde det til en nødvendighed for mig, når jeg vilde ha en ordbog til brug under mit arbejde med sproget, at jeg da selv efterhaanden måtte samle mig en seddelordbog.

En halv snes år senere udgav jeg min Kortfattet Dansk Sproglære til Skolebrug og gik derved ind til et dybere og mere omfattende arbejde i sprogvidenskabens tjeneste; ti fra den tid af gjorde jeg formelig sam-linger til dansk sproglære, navnlig ordføjningslære.

Men det blev ikke nogen lang årrække mine livsforhold levned mig tid til at gi mig af med dette arbejde. 1866 blev jeg beskikket til rektor ved Viborg katedralskole; og dærefter gik der kun få år før det blev mig klart, at jeg måtte opgi tanken om videnskabeligt arbejde i sådant

omfang at det virkelig kunde få noget betyd. Da bestemte jeg mig til at la det udbytte jeg havde haft for min sproglige indsigt af mit videnskabelige arbejde hidtil, og de samlinger jeg havde gjort, tjene som grundlag for de Bidrag til Dansk Sproglære, som jeg 1871 fik udgivet under titel af Sproglærens Grundbegreber som de komme til Udtryk i Modersmålets Sprogform.

Siden lod det sig kun i meget snevert omfang gøre for mig, at følge forsvarlig med sprogvidenskabens udvikling. Og muligheden dærfor svandt endnu stærkere for mig, da forhold jeg troede at måtte bøje mig for, fik mig til at overta ledelsen af selskabet til oversættelse af fremmede historiske kildeskrifter. Således kom der til at gå en snes år hen hvori jeg kun på en meget lidt fyldestgørende måde kunde holde øje med litteraturen i den videnskab jeg kunde kalde min. Grundene hertil faldt nu rigtignok bort i begyndelsen af nitierne, i det jeg både opga ledelsen af kildeskriftselskabets virke og 1892 søgte og fik min afsked fra rektor-embedet. Men dels falder det ikke let at ta et videnskabeligt arbejde op igen, efter at man i en hel snes år så godt som slet ikke har syslet dærm, så at man ikke blot er kommet ud af vanen til at tumle med didhørende emner, men også har fået et hul i sin viden, som man må ha fyldt ud, før man rolig kan arbejde videre; dels la forholdene sig således til rette for mig, at der kom til at gå et længere tidsrum hvori jeg fik anledning til at udføre forskellige andre arbejder, som mine kræfter endnu tillod mig at påta mig.

Dærfor var det egentlig ikke nogen overraskelse for mig, da „Studiernes“ ærede ledelse gjorde mig opmærksom på at jeg ved mit arbejde ikke havde fulgt „den nu almindelig gængse opfattelse af stedordenes systematik“. Det kunde ikke undre mig at der var punkter i sproglæren hvor der var foregaaet ændringer i den almindelige opfattelse som havde undgaaet min opmærksomhed. Alligevel var det dog i og for sig påfaldende nok, at et grammatisk værk hvori stedordene var behandlede på en måde der afveg væsentlig fra den gængse, var kommet ind ad døren til mig uden at jeg nu vidste noget af at så vigtig en ordklasse dæri var behandlet på en helt ny måde. Dette var nemlig tilfældet med Marius Kristensens Dansk Sproglære for Voksne, som forfatteren ved dens udgivelse 1903 havde vist mig den opmærksomhed at sende mig. Dette værk var det jo således ikke blot underligt men egentlig utilbørligt at jeg ikke havde gjort mig nærmere kendt med. Men jeg mindedes at allerede de første øjekast snart havde lad mig opdage at stoffet her i flere retninger var behandlet på så ejendommelig en måde, at en flygtig gennemlæsning vilde være aldeles uden betydning; der var ting der kunde vække og måtte kræve en dybere eftertanke; og jeg var just på den tid optagen af et andet arbejde, så jeg måtte gemme en grundigere gennemlæsning til en anden tid; det har aldrig ligget for mig at ha flere jærn i ilden på een gang. Men dærm, med skam at si, sagen ad glemme for mig; og bogen kom til at stå hen på det sted i min reol, som jeg har bøger stående på som jeg ved lejlighed vil gøre mig nærmere kendt med, uden at der meldte sig en sådan lejlighed.

Nu var jeg i forlegenhed. Det var jo utilbørligt, tænkte jeg, at træde frem for offentligheden med et arbejde der måtte antas at ville melde sig som sprogvidenskabeligt, og så dog på et væsentlig punkt røbede at forfatteren ikke havde fulgt med tiden og videnskabens udvikling; vilde jeg ikke det, havde jeg ikke andet at gøre end at putte mit opsæt i papirkurven. Dette havde jeg alligevel ondt ved at bekvemme mig til; det var dog virkelig ikke nogen tom indbildning at der var ting i det, som det vilde være godt blev sagte. Men at omarbejde det hele vilde det være alt for voveligt for mig at indlade mig på. I følelsen af at Madvig havde gjort rigtig i den måde han i sin Latinske Sproglære havde taget „de personlige stedord“ på, og dertil kun regnet *ego* og *tu* med tilsvarende flertalsord, havde jeg rigtignok selv i Sproglærens Grundbegreber § 62, 1 gjort stærke tilløb til en fremstilling der, fuldere gennemført, havde måttet føre til den ny systematik. Alligevel var denne så afvigende fra den tilvante, at et blot overfladisk kendskab ikke vilde sætte mig i stand til at tumle med den med sikkerhed og frihed. Hellere end at famle mig frem, og udsætte mig for større eller mindre fejlgreb, måtte jeg finde mig i at bli ved det gamle og tilvante. Og dette fandtes dog virkelig også endnu hos sprogmand man ikke kunde andet end gi det vidnesbyrd at de havde behandlet deres emne videnskabelig, ikke blot hos H. G. Wiwel i hans Synspunkter for Dansk Sproglære Kbh. 1901, men også i hans yngre Hjælpebog ved Undervisningen i Modersmålets Sproglære fra 1904, og hos Fr. Ingerslev i hans Dansk Sproglære til Skolebrug fra 1902. Således kom mit lille arbejde til at beholde den form det nu træder frem under.

Dernæst er der et par andre punkter hvor jeg på samme måde er bleven gjort opmærksom på at sætninger jeg har udtalt således, at det må forstås som min mening at det er første gang de udtales, findes fremsatte andensteds tidligere. Således er forholdet med hv-ordene indgående behandlet af Esaias H. Tegnér i Arkiv for Nordisk Filologi V sd. 329 fl. Og en bemærkning beslægtet med V 3 hos mig, dog ikke relativet angående, findes hos Gustaf Cederschiöld i Språk och Stil I sd 181 f. Endelig har forhenværende adjunkt C. F. Bruun i indbydelsesskriftet fra Horsens lærde skole af 1877 leveret „En sproglig Undersøgelse“, hvorved han har godtgjort, „at der i dansk ikke gives noget relativt eller ubestemt pronomen „der“; det ubetonedede „der“ er altid et ubestemt adverbium“. I disse tre tilfælde bær altså min fremstilling også vidnesbyrd om at jeg ikke har fulgt med den sprogvidenskabelige litteratur. Men når jeg ikke har villet undlade at vedgå dette, håber jeg derved at ha sikret mig imod at bli mistænkt for at ha villet smykke mig med lænte fjer.

Endelig har „Studiernes“ ledelse bemærket at brugen af „den“ og „dærfra“ som relativer vist skyldes indflydelse fra fremmedsprog og dærom henvist til Tegnér. I den anledning må jeg tillade mig at hævde, at selv om sprogborgen virkelig er af fremmed ophav, så fremtræder den dog i nutids dansk aldeles bestemt med sin ejendommelige betydning.

Charlottenlund 16 maj 1906

FRA SPROG OG LITERATUR

ST. ST. BLICHER

*Steen Steensen Blichers Livs-Tragedie i Breve og Aktstykker ved Jeppe Aakjær
I—III. Gyldendalske boghandel, Nordisk forlag. København 1903—04.*

Blicher-litteraturen er med den tilvækst, de senere år har bragt, nået op til en anseelig størrelse og kan nu, efter udgivelsen af Jeppe Aakjærs store værk på over 1100 sider, vel tænke på at måle sig med vor Holberg- og Oehlenschläger-litteratur. Vil man spørge om grunden til dette fænomen, da er svaret ikke så lige til. Vi har jo andre betydelige digtere, som hverken har fremkaldt eller nogensinde kan ventes at ville fremkalde en så omfangsrig virksomhed fra vore litterærhistorikeres side. Grunden må sikkert ikke blot søges i, at Blicher er den fremragende digter, han nu engang er, og da navnlig at han er, som P. L. Møller udtaler, „den mest nationale digter, som Danmark, ja måske noget land i den nyere tid har at opvise“. Mon ikke det, der gør Blicher til et så taknemmeligt objekt for litteraturforskerne, er den omstændighed, at hans genius er så nøje knyttet til stedel og dets personer, til et reelt grundlag, som da bliver forskningens genstand? Og så en anden ting: der er måske næppe nogen anden Dansk digter, der i den grad som Blicher lukker op for sig selv, sit indre og ydre liv, og derfor står så personligt for læseren som han. Enhver, der har læst Steen Blichers noveller, ved fra denne læsning noget om digterens liv og person; tager vi derimod en digter, der holder sig på afstand af læseren, f. eks. Paludan-Müller, så kan man pløje alle hans poetiske skrifter igennem, uden derfor at være kommen digterens person, mennesket Paludan-Müller, synderlig nærmere. Dette medfører uden tvivl trang hos alle elskere af Blichers digtning til at lære ham endnu nærmere at kende, en trang, som vore litteraturforskere da må søge at tilfredsstille. Tilmed har Blichers tanker og interesser så mange steder ærinde, også udenfor poesiens enemærker — „den Danske digterverden“, siger Aakjær med rette, „har aldrig kendt en mere almen interesseret ånd end Steen Blicher“ —, at de vel hos enhver læser på ét eller andet sted må finde sangbund. Og ud over alt dette har Blicher jo for os lyder den særlige interesse, som bunder i, at vi mere end andre kan føle hans digtning som kød af vort kød og blod af vort blod og derfor forstå den (i dybeste forstand) bedre end andre.

At værket ikke har nået at få mere end c. 400 abonnenter, er jo beklageligt; men deri at se mangel på interesse for æmnet, hvad forf. er

tilbøjelig til, er uberettiget. Et så omfangsrigt og, om end i forhold til størrelsen billigt, så dog ret kostbart værk — tilmed af ren litterær art — kan ikke gøre regning på købere i tusindvis. Værkets store omfang har også bevæget forf. til at opgive tanken om at lade en almindelig karakteristik af Blicher og hans værk følge; nu må vor læseverden have den til gode.

Hvilket mål forf. har haft for øje med sit værk, angiver titlen jo så nogenlunde. Hans hensigt er „så vidt muligt at lade Blicher selv eller hans samtidige føre ordet“, medens han selv vil „stå i baggrunden og dreje linsen, så lyset falder på de rigtige steder“. Han medbringer til løsningen af sin opgave to udmærkede egenskaber, en dyb kærlighed til Blicher og en overordentlig ihærdighed i opsporingen af alt, hvad der her kan have interesse. Blot et enkelt eksempel kan vise, hvor lidet han skyer umage, når det gælder at finde det, han søger. Blandt de mange portrætter, værket giver, skulde der jo nødigt mangle et af digterens hustru. Forf. kunde ingen steder få fat på hendes billede. Den opfindsomme mand fik da den fortræffelige idé at gennemsege den afdøde Randers-fotograf Ussings efterladte plader, fandt også „efter de største anstrængelser“ et kvindeportræt fra 1863 signeret „Blicher“, men — det var af en anden præsteenke Blicher, som havde boet i Randers. Der er tilsyneladende ikke bevaret noget billede af Ernestine Blicher. Men at der aldrig har eksisteret noget, får forf. os vanskeligt til at tro: den unge, smukke, rige, tilmed forfængelige kone har nok sørget for at blive portrætteret; det kunde vel også tænkes, at Blicher selv i fortvivelse over hende har tilintetgjort hendes billede.

Værkets titel, „S. S. B.s“ livs-tragedie“, kunde der i øvrigt gøres den indvending imod, at det jo indeholder noget, som aldeles ikke har med det tragiske i hans livsførelse at gøre; det har jo også de to vigtige opgaver at supplere udgaverne af Blichers værker med ukendte (til dels utrykte) stykker fra digterens hånd og at kommentere noveller og digte. Nu passer titlen kun til en del af værket; men værre er det, at tanken på denne titel vistnok har indvirket på ordningen af stoffet, så at man nu idelig skal springe år fremad eller tilbage og derfor har ondt ved på ethvert punkt at orientere sig kronologisk. Og hertil kommer, hvad der muligvis — det er vanskeligt her at udrede årsag og virkning — også skyldes denne titel, at vi evig og altid må høre om forfølgelse og miskendelse af Blichers virken, selv hvor der slet ingen grund er til det. Det virker forstemmende og ubehageligt at se, hvor vrangt og hildede domme denne tendens ofte kan forlede forf. til. Dog derom nærmere nedenfor.

Værket er stort lagt an; pladshensyn eksisterer næsten ikke for forf. Der bliver f. eks. råd til at aftrykke en nationaløkonomisk afhandling af Blicher fra 1822 om de Jydske hedemosers opdyrkning hel og holden, hvilket forskaffer læseren den fornøjelse med egne øjne at se Blichers tanker om denne sag; morsomt at se, at han allerede vil have, hvad hedeselskabet i de senere år har realiseret, — mosestationer, én eller flere „eksperimentgårde“, der skal „hæve sig som Ceres's templer i ørken“.

I en anden afhandling hedder det: „Det er sørgeligt at se bønderne her [i Viborg amt] . . . opkradse de omliggende sandbanker for at asperse jorden nogle få års sulteføde, og at lade disse herlige moser henligge til tumlepladser for urhøns og ræve“. Men i samme skrift (en beskrivelse af Viborg amt, forfattet på det kgl. landhusholdningsselskabs foranstaltning) udtaler han rigtignok et sted — „hvor poeten var løben af med landøkonomen“ — ønsket om, at Jylland længe må beholde sine heder, moser og kær.

Andre steder kunde der ganske vist nævnes, hvor vi gerne havde set forf. vrage stoffet lidt mere. Således fortjener Blichers vidtløftige polemik med den latterlige danselærer Bagge næppe at komme med og fylde et helt kapitel på 25 sider. Tilmed står Blicher just ikke med palmer i hænderne i denne pennesfejde, som overhovedet sjælden i sine polemikker. Kun glimtvis falder der noget så godt af i striden som dette vers, der dog er ganske kvikt:

„Hin store mester i sang og dans,
som binder skræpper i Floras krans,
vil nu for alvor fiolen slænge
og ej med bagben mer tjene penge;
skal hovedet ene ernære maven,
da har han ikke ret langt til graven.“

Også den lidet vittige barberkrig, som udfægtedes i Jydske blade, fylder alt for meget (i kapitlet „Blichers litterære indsats“!), og polemikken Simonsen—Drejer (II. 253 ff.) havde sikkert ingen savnet, om den var udeladt. Hellere havde vi hørt lidt mere om Blichers oversættelse af Ossian, der jo lagde grunden til hans digterry; den får vi næsten ingenting at vide om. I sammenhæng hermed kan den anke måske finde sin plads, at forf. på ikke få steder lader læseren i stikken, hvor der var brug for en kyndig litterær håndsrækning, således ved adskillige hentydninger i satiren „Kalkunerne“ (I. 157 f.); noget måtte dog kunne gives i den retning, Blicher giver selv Lunge anvisning til en nøgle. Ligeså 166 f. om Gussuf: II. 416 om „bøffelåret“ — hvorfor kalder Blicher året 1845 således? Ganske vist, forf. er ikke litteraturhistoriker af faget og giver sig heller ikke ud for det. Men havde han haft interesse for sligt og anvendt noget af sin udmærkede sporsans på sådanne småting, kunde han vist let have skaffet læserne den fornødne hjælp til forståelse.

M. h. t. stoffets ordning kunde der nok hist og her være indvendinger at gøre. Der er således et stort kapitel, der hedder „Blicher som humanist“, hvilket sidste ord forf. tager i betydningen: forkæmper for det humane. Det kan være i sin orden, at han her refererer de artikler, hvor Blicher gør sig til talsmand for Jøderne, for „Magdalenerne“, for Grækerne i frihedskampen¹. Men lidt frapperet bliver man unægtelig ved

¹ Forf. er åbenbart „fredsven“ på en hals, og når Blicher tilråber Grækerne („Til det nyfødte Grækenland“), at de skal vande jorden med „Tyrkers sorte blod“ og fylde „Thermopylæns hal“ med Tyrkelig, får han sig en overbaling for sine „lyriske sjakalehy!“.

at finde hans bestræbelser for at hævde Jydernes ligeberettigelse med Ødaskerne også under det „humane“ synspunkt, og endnu underligere er det her at finde en prædiken, som Blicher holdt 1817, medens han endnu var forpagter af Randlev præstegård, og som ikke har det mindste med det „humane“ at gøre. En bonde i Falling havde myrdet sine tre børn og hængt sig selv bagefter, og den søndag, de tre børnelig kom i jorden, måtte så både Randlev og Bjergager menighed døje denne prædiken. Den har sin interesse, ikke blot derved, at den er én af de meget få bevarede prædikener af Blicher, men også ved at den viser, hvor yderst tarvelig en prædikant han var. Det var sikkert ikke ugrundet, hvad hans biskop, Jens Paludan-Müller, skrev i sin visitatsbog, da han 1835 visiterede i Spentrup: „en dårlig prædiken uden sammenhæng, saft og kraft“. Forf., som altid skal undskyldte Blicher, siger om den: „den hører vel ikke til de særlig betydelige(!); ved sit hele anlæg røber den en kendelig påvirkning af lignende deklamationsnumre hos Cicero.“ Nej, Ciceros ånd har sandelig ikke meget at gøre med slig „underjordisk rædsomhed“, — om jeg må bruge ét af prædikencens udtryk.

Det er heller ikke let at finde meningen i, at Blichers planer om et Jydsk leksikon eller hans arbejde for hørindustrien omtales under rubrikken: „Blicher og embedet“.

I dette kapitel har forf. sat sig den opgave at ville fremstille Blicher som en embedsmand, der udfyldte sin stilling godt. Opgaven er håbløs, enhver kan se, at Blicher i høj grad har manglet følelsen af, at embedet forpligter. Det viser sig allerede, da han som adjunkt i Randers gang efter gang udebliver fra sine timer¹, og han blev sikkert ikke bedre med årene (se f. eks. III 88 ff. og 94 f.). Bispens dom om hans prædiken så vi ovenfor; „næppe studeret til den“, fortsætter han. Endvidere kalder han Blicher „en dårlig kateket, uden interesse for sagen“, ungdommen er „mådelig oplyst“, kirkebøgernes førelse unøjagtig. „Embedet synes ikke at interessere præsten det mindste, men jagt og nouveller“. Når nu Blichers overordnede må træde op imod ham på grund af embedsfor-sømmelser — det hændte jo —, har forf. straks sit standpunkt klart: Blicher har ret, hans foresatte uret. Det er lidet tiltalende stadig at se Blicher stå som den forfulgte og „forfølgerne“ som smålige pedanter eller åndelige undermålere, hvis de da ikke er sorte skurke. Det minder ubehageligt om dårlig journalistik. Men dette standpunkt falder i øvrigt ganske sammen med præstens eget; Blichers ømskindethed er sommetider helt hysterisk².

¹ Det er karakteristisk at se, at da han ikke kan nå hjem at spise frokost i det daglige „frihedskvartér“ (som var på 1½ time), bliver konsekvensen for ham, — ikke at han spiser frokosten på skolen, men at han udvider frokost-pausen med en del af den følgende time.

² Det er pudsigt, da Blicher, rasende over en noget skarp kritik af N. David over en afhandling om „Danmarks nærværende tilstand“ spørger kancelliet, „om højstamme finder det nødvendigt, at jeg ved domstolene fralægger mig de imputerede beskyldninger“, så at se kancelliet tørt og med uforstyrret ro svare, at søgsmål i den anledning ikke fandtes nødvendigt. — Flere eksempler på hans ømskindethed afgiver pennefejderne med Molbech og konsistorialråd Bierregaard.

I striden med provst Lund (III. 32 ff.) har Blicher åbenbart uret, og der er intel at bebrejde provsten. Ikke des mindre er Blicher ude af sig selv af raseri; i en bladartikel fremsætter han grimme insinuationer mod provsterne (III. 61: „hvilken farlig fristelse er det ikke: selv at vælge synsmænd, der på et par dage tjener 16—20 rbd. og kosten, uden at tage billig andel af en sådan gylden fortjeneste? Hvilken langt farligere fristelse er det ikke, når der kan hydes dem hele og halve seidler for degneembeder . . .“ osv.), og på en stillfærdig protest af en anonym ældre præst svarer Blicher i en meningsløst rasende tone. Forf. har det omtrent ligesådan, al øvrighed er ham en pestilense, og rører en foresat ved Blicher, er Jeppe Aakjær der straks med næverne eller — uhyggeligere end det — med giftige insinuationer (se f. eks. III. 8.). Da Blicher 1841 var „kommen for skade at vie en skræder med en lidt syndefuld fortid“ uden at skaffe sig de befalede oplysninger om brudeparret og uden at give deres rette sognepræst underretning, og derfor — som også for uartig skrivemåde til provsten i denne sag — fik en snyder af kancelliet, er forf.s konklusion denne: „Hovedpunktet i den hele affære synes dog at være dette, at offeret er kommet på urette hånd“. Lidt senere konfirmerer Blicher uden indhentet dispensation 4 børn, „som manglede ikke ubetydeligt i den lovbestemte alder“; der tages (af provst Dahlerup og biskop Paludan-Müller) ganske overordentlig lempeligt på sagen, så det er rent forkært, hvad forf. siger, at hans overordnede langtfra skånede ham (se også II. 164), og der er ikke den fjærneste grund til at lamentere over „bureaukratiets småligheder“.

Ikke mindre hildet dømmes forf. om de kritikker der fremkom fra samtiden over Blichers produktion, og der kommer ikke så sjælden utiltalende stænk af forloren overlegenhed frem. Således når han i gengivelsen af Jens Møllers(?) recension, der i det hele er anerkendende, og træffende tillige — han påtaler f. eks. med god føje Blichers passion for uvedkommende ekskursioner —, indskyder bemærkninger som „det var den første dumhed“ o. lign. At Madvigs udførlige anmeldelse af de 4 første bind noveller i „Månedsskrift for litteratur“ heller ikke går ram forbi, er en selvfølge, og angrebet på ham er efter min mening aldeles uberettiget. Madvig har netop et forbavsende sundt blik for, hvad der er det gode og levedygtige i novellerne; man læse blot til en prøve hans recension af „Røverstuen“. Og hvem må ikke give recensenten ret i de indvendinger, han gør på enkelte punkter, såsom at i „Jøderne på Hald“ den indmuredes dagbog „føres således samtidig med begivenhederne, at han, siddende foran sit hul og iagttagende den på skøjter løbende Joseph, stykkevis nedskriver momenterne i hans bevægelser: „Jeg vil råbe til ham gennem mit glughul — han har hørt det — han standser og ser sig om — nej; nu fortsætter han sit løb — himmel! han synker“ —“? Eller bemærkningen om det forlorne sømandssprog, kaptajnen fører i „Juleferierne“, eller den om Morten i „En landsbydegns dagbog“, der „finder sin bly, beskedne kærlighed „akkurat beskrevet“ i Ovids lascive digt“? Det er for øvrigt morsomt at se, hvor Madvig — „denne 30årige Aristarkh med den høje kolde pande og de skarpslebne kritiske brille-

glas“, som forf. benævner ham — kan glæde sig over en enkelt vending: i Sorte Mads's bemærkning, at han let kunde „pirre Niels Skytte over ende“, siger Madvig, „smelter det eufemistiske i udtrykket herligt sammen med den triumferende antydning af handlingens lethed“. Blicher blev som bekendt vred over denne anmeldelse — som over alle recensioner, der ikke indeholdt lutter ros — og skrev satiren „Aristarchos autodidactos“, der er lidet vittig og navnlig passer uendelig dårligt på Madvig. Men lige så lidt træffende er det, når forf. siger, at Madvig „behandler Blicher, som han vilde have behandlet en pebling, der var greben i fusk ved fjerde klasses afgangseksamen (!).“

Endnu blot ét eksempel til på forf.s hildede domme. Blicher havde påtaget sig til den samling amtsbeskrivelser, som det kgl. landhusholdningsselskab i trediverne lod udarbejde, at skrive om Viborg og Skanderborg amter. Da det første var færdigt, fandt konfrd. Collin, der var præsident i selskabet, i øvrigt en mand, der mange gange havde været Blicher en god støtte, at det var hastværksarbejde; tre mænd blev anmodede om at gennemlæse det og gøre deres bemærkninger, deriblandt professor J. F. Schouw om de steder, som berører botaniske og meteorologiske genstande. Schouws kritik er ganske kort; den beklager udarbejderens mangel på naturvidenskabelige kundskaber, og man må give ham ret i, at det var ønskeligt, om forfatteren „vilde blot holde sig til at berette de enkelte lokale kendsgerninger“ og ikke komme med almindelige videnskabelige betragtninger af en art som følgende: „Naturens virksomhed har en bestemt tendens til kondensation, v: den fortykker luften til vand, vand til plantelegemer, disse til jord, og jord til stene“. Ligeledes nævnes nogle andre mere eller mindre graverende fejl. Her anker nu Jeppe Aakjær over, at Schouws kritik ikke giver den svageste antydning af, at han „aner Blichers værd eller betydning“. Det er ganske uretfærdigt, da han jo ikke skal bedømme Blichers produktion i sin helhed eller hans værd som digter, og fortsættelsen, „for så vidt et fortræffeligt sidestykke til den Madvigske anmeldelse af novellerne“, træffer dårligt. Men især bør det påtales, når forf., idet han selv fremdrager en anden af Blichers naiviteter — at rødkløveren fremvokser, hvor mergel bruges, selv om denne plante ellers ikke kendes i miles omkreds, hvoraf Blicher slutter, at dens frø har været opbevaret i mergelen gennem årtusinder —, tilføjer denne insinuation: „På dette punkt sætter Schouw dog ikke sit lærde blyant; dér har han øjensynlig selv været en smule i vilderede“. Her synes igen at spores påvirkning af lavere avispolemik. Man får det bestemte indtryk af affæren Blicher *contra* landhusholdningsselskabet, skønt referatet er noget advokatorisk opstillet i Blichers favor, at selskabet dog ikke har haft så hélt uret; men forf. kan ikke tåle selv den retfærdigste kritik mod Blicher. Mon han er lige så ømtålig overfor kritik af sine egne værker? I så fald må han jo tro, at de anker, jeg her har fremsat, er dikterede af ondskab og nederdrægtighed. Lad mig derfor skyndsomst gå over til at omtale en del af værket, hvorom jeg kun har godt at sige.

Det er de historiske randgloser til novellerne og et par af

digtene. Det store efterforskningsarbejde, som her skulde til, har ret været noget for Jeppe Aakjær, og det udbytte, han har fået ud af det, er stort. Der er, synes mig, noget overmåde tiltalende i at se novellernes og digtenes personer konfronterede med de virkelige, historiske personer eller, som ved Søren Kanne, at få den poetiske fortælling underbygget med noget så ædrueligt som en kancelliskrivelses tørre ord: „Den 15de februar sidstleden sejlede Ole Jensen Jyde af Hornbæk fra Helsingør med sin ejende jagtbåd Bente Marie, 6 kommercelæster drægtig, indehavende en ladning salt, bestemt til Grenå og bemandet med 2 matroser, nemlig Jens Larsen og Rasmus Svendsen“ ... osv. De enkelte friheder, digteren har taget sig overfor fakta, har mindre at sige; digtet beholder alligevel et præg af vederhæftighed, der lader det få stærkere hold i læseren — bortset fra det digteriske værd — end digte med frit opfundne fabel (Baggers Engelske kaptajn, Holsts Bonden fra Lemvig), og man forstår, hvilket indtryk det har gjort på de tilstedeværende ved Himmelbjærgfesten 1841, da digteren efter at have deklameret Hammer-visen („En ganske ny vise om en krormand og hans søn“) stillede tilhørerne ansigt til ansigt med helten, Frederik Hammer.

Det er dog navnlig om personerne i novellerne, de historiske randgloser giver en vrimmel af oplysninger, lige fra Bettelanden og Ole Hestegilder til Marie Grubbe og Limmaerne på Hald, og grundigt er forf. gået til værks, gamle tidsskrifter og aviser, protokoller og kirkebøger osv. osv. har han gennemstøvet, og han har vistnok — anm. er ikke fagmand — hentet meget nyt frem (således om Limmaerne), men i hvert fald samlet hvad der hidtil var spredt på mere eller mindre utilgængelige steder. Vi får således flere korrektiver til N. V. Dorphs beretning om hans „professor“ i det Rotvelske sprog, tugthusfangen Hartvig Lunding; bl. a. stiller det sig meget tvivlsomt, om det har noget på sig, at „professoren“ blev myrdet af en bande natmandsfolk til straf, fordi han havde røbet deres sprog. Vi får at høre om originalen til Quintus i „Juleferierne“, en Århus-hører ved navn Arendahl. Vi erfarer det virkelige, der ligger til grund for „Skytten på Avnsbjerg“; skytten har det gode danske navn Vilhelm Johansen, og med opdagelsen af Maren Torbendsdatters morder havde han ikke noget at gøre. Blicher har i det hele taget her behandlet sit stof usædvanlig frit, og han kan ikke „legitimere sig“, som han forsikrer. Der fortælles, med indgående dokumentering, om den brøse landsdommer Fried. Schinkel til Hald, broder til etatsrådinde de Steensen, hvem Fjends herreds bønder endnu tillægger det mundheld: „Gud er gud, og kongen er kongen; men jeg er den onde gale mig den tredje mand i landet“. Hans adkomst til at komme med i „randgloserne“ er ikke den, at han, som nogle har ment, skulde være forbilledet for baron Sonnen-thal i „Fjorten dage i Jylland“, men den, at han er fader til Charlotte Amalie Schinkel, hovedfiguren i „Æneste barn“, hvis historie Blicher fortæller næsten uden retouche. Man undres over, at han vilde gøre det, medens hun endnu var i live; men ligeså har søsteren til „en både her og i udlandet navnkundig og hædret forfatter“ (c: Rahbek) oplevet at se sig skildret på en alt andet en smigrende måde, — præstekonen i „Bette-

fanden“. Om denne novelles titelfigur, hovedpersonen i en kommissions-sag, der har affædt over 50 tykke protokoller og endte med 79 personers afstraffelse, urmager Johannes Jensen af Stenild, gives der udførlige og højst interessante oplysninger. Blandt personerne i „E bindstouw“ hører vi f. eks. om „e skwolvæjster“, Mogens Andersen ved navn, der nok kunde trænge til at supplere sine embedsindtægter ved at være murmester om sommeren, idet de nemlig (1795) kun udgjorde 15 rd. 2 mk.

Og således kunde jeg blive ved. Disse randgloser med deres vrimmel af oplysninger er vel nok det bedste i Jeppe Aakjærs store værk og det, der vækker størst interesse hos alle Blicher-venner. Det er — set med mine lægmandsøjne i alt fald — rent ud ypperligt og fortjente måske nok at udkomme som en særlig bog; den vilde sikkert få mange købere.

Et stort og interessant — måske dog hist og her lidt langtrukket — kapitel handler om „Blicher som Himmelbjærg-præst“. Blicher fattede tidligt interesse for politik, og vejen fra tanken til blækhuset er ham aldrig ret lang. Han begynder som antiliberal, som modstander af det, der omkring ved 1830 var den sande liberale lære; juryerne er ham en vederstyggelighed, og han har ingen længsel efter en konstitutionel forfatning med „kamre, der evindeligt klamres“, men er opfyldt af glæde over kong Frederiks landsfaderlige styre. Imidlertid begynder han henimod slutningen af Frederik VI's tid at se, at der dog var noget, som kunde forbedres. Han får f. eks. øjet op for den almindelige værnepligts betydning, hvori han — ikke tilsyneladende, som forf. siger, men ganske utvivlsomt — ser „den eneste sande borgen for Danmarks beståen“. Overfor bekostningsspørgsmålet, som jo også dengang var én af de tapper, hvorom diskussionen drejede sig, har Blicher sit standpunkt klart: „Det koster — det koster! ja vist koster det — alting koster — stændernes råd koster også. Men af alt, hvad der koster, er intet så kostbart som det at blive erobret af en fjende“¹. Over hovedet er det nationalismen, patriotismen, der er teksten for Blichers Himmelbjærg-prædikener, meget mere end liberalismen. Med al sin varme begejstring, al sin modtagelighed for de nye ideer, al sin trang til at slå til lyd for de tanker, der opfylder ham selv, ejede Blicher imidlertid ikke den form for åndelig storhed, som skaber den politiske fører. Der hviler over hele Himmelbjærg-festernes historie et pudsigt-rørende skær af naivitet og upraktisk idealisme, — det var vel også derpå, de strandede til sidst. Man læse blot programmet for den anden af disse fester (1840); det er utrolig naivt, kanonskud spiller en hovedrolle. Det er betegnende, at Grundtvig aldrig vilde med til disse folkemøder; han var og blev, som forf. siger, „bymennesket, der til trods for sine smukke teorier måtte se ned på al den provinsielle postyr“. Et udslag af samme naivitet er også den storm, som Blicher og andre rejser mod bjærgets ejer, Peder Nielsen. Manden er jo dog i sin gode ret, at han ikke vil lade sine marker ned-trampe uden at få erstatning for det; han har da vel lov til at se

¹ Blandt midlerne til at forebygge, at udgifterne til et landeværn skulde blive alt for store, nævner han indførelsen af en nationaldragt, der tillige skulde være krigerdragt.

ganske nøgternt på sagen¹. Men her som i andre polemikker holder forf. med Blicher, håner dem, der giver ejeren ret, og betragter dem som Blichers fjender.

I kapitlet „fru Ernestine“ giver forf. os mange træk til oplysning om Blichers hustru, kilden til hans livs værste sorger. Billedet er ikke tiltalende. Der er ikke spor af en moderne ægteskabsromans heltindeglorie om hendes pyntelige kappe; for så vidt synes mig, at „madam Blicher“ havde været en heldigere benævnelse end „fru Ernestine“ på den småborgerlige, tomhjærnedede kone, om hvem der står en alt andet end poetisk „duft af hakkede løg og nystrøgne gardiner“. Hendes utroskab blev ham bekendt i 1827; men det forekommer mig at fremgå af udtalelser i flere år ældre breve, at ægteskabet allerede dengang har været højst ulykkeligt, således når han skriver (1823; citeret I. 149) til Rahbek: „Næringssorger i stadig forbindelse med andre nok så bitre er min daglige kost“ —, eller året før (I. 152) til Liunge: „... dels har visse huslige forhold sat mig i en sådan stemning, at enhver, som kender den, vist vil undskyldte min forsømmelighed“.

Også børnene, særlig da stedsønnen, voldte Blicher mange kvaler; deres skæbne gøres der rede for i et andet afsnit. Og slægtens dekadence standser ikke ved dem: både fattighuse, fængsler og sindssygeanstalter har — som forf. oplyser — i de senere år huset medlemmer af den gamle præsteslægt.

Man kunde blive ved med at remse op; der findes så meget interessant i Jeppe Aakjærs bog. Det er således nok værd at vide, at Blicher egentlig kun er fyldigt oversat på Tysk. Et par af novellerne findes på Hollandsk og lige så mange på Czekisk; Franskmandene har blot fået „De tre helligaftener“ på deres sprog, Englænderne — ikke en stavelse. Når ikke andet end den ubetydelige skizze „Den døve mand og den blinde kone“ er oversat på Svensk, betyder det forhåbentlig, at Svenskerne læser Blicher i grundsproget. Endelig er et udvalg af novellerne i færd med at udkomme i Norsk bygdemål. At Blicher ikke er mere i vælten som oversættelsesobjekt må, tror jeg, forklares af det, som netop er hans hovedstyrke, hans digtnings stærkt nationale præg. De forfattere, der mangler dette præg, finder altid lettest oversættelse og læsere i udlandet.

En ikke helt uvæsentlig anke må man rette mod forf. vedrørende hans gengivelse af aktstykkerne. Han mangler den sans for petitesse, som her må kræves: stavemåden er hverken fugl eller fisk, hverken den originale eller nutidens (ikke at tale om, at der fremkommer misfostre som „chatekisering“, „carakteer“, „characteristisk“). Det ser heller ikke godt ud, at navnene staves urigtigt („Amnitzbøll“ og „Amnitsbøll“; Laurids „Skou“; „Kornmark“ o: Karmark; Romeo og „Hjulia“). Ofte er der ved fejllæsning kommet sære ting frem. I et brev til Ingemann

¹ Det nøgterne syn på livet har åbenbart været det herskende i Peder Nielsens hjem, hvis ellers forf. har ret i sin gisning, at det var hans kone, Mette, der ved Kristian VIII's besøg på bjerget 1840 besvarede dronningens bemærkning, „I bor i en dejlig egn, mor“, med det klassiske udbrud: „Ja; men hun ka missæl trow, den æ bår!“

taler Blicher om „Stærke Mester Jacob“ i „Prins Otto“; det tydes her som „Rænke-Mester Jacob“. Jeg tilføjer et par andre læsefejl: I. 4 „D. L. S. S. Selskab“ skal være „D. L. H. H. Selskab“ (o: Danske Landhusholdningsselskab), ligesom III. 18 „Amtsfond f. f. Selskabet“ o: Amts Land(us)h(oldnings) Selskabet; II. 75 „Fejdestrid“, læs „Feidestid“, 335 „Navsesret“ læs „Namsret“, III. 12 „raisonment“ læs „raisonneret“, I. 145 skal der stå *citissime*. Over hovedet er det gået fælt ud over fremmedord; jeg kunde nævne en hel række især Franske og Latinske ord, som er bleven mishandlede; *pas de doux*, „Dilerium“, *corpus dilecti* er kun prøver; *grandeur* III. 25 skal være *grondeur*. Det eneste sted, der citeres noget Græsk (I. 140), er dette blevet næsten ukendeligt. Forf. kunde dog let have skaffet sig den fornødne sproghjælp¹.

Heller ikke forf.s Dansk er frit for pletter: „at blive tilskødet“, „han overlodes de breve“, „blandt de af hans tjenere“, „strandhugst“, flertalsformen „gammeldagse“ (Norsk?) o. desl. vil vel ingen forsvare. Vi slipper heller ikke for den i øvrigt vidt udbredte fejl, at der siges „efter alle solemærker at dømme“ i st. f. julemærker; solemærker hører jo vort gamle retssprog til: „inden tvende solemærker“ o: døgn. Det skurrer også i øret at høre „sløj“ brugt flere gange med betydningen „dårlig“². I et monumentalt litterært værk tager sådanne forsyndelser sig ilde ud, og forf. véd jo ellers godt at behandle sit sprog med omhu og smag.

Han har for resten samme lyst som Blicher til at bruge Jyske dialektord både i tide og utide. Adskillige af dem er tilmed ord, som selv de fleste Jyder ikke kender, såsom „ruttes“ (= ødsel), „slå dank“, at „fonstre ret“, at „slave“, blodet „stiede op“ i hans ansigt, en „ganning“, „undbukken“. Derimod er ubevidste Cimbricismser kun sjælden løbet ham i pennen.

Nå, det er jo småting til høbe; anker kommer let til at fylde uforholdsmæssigt meget i en anmeldelse, når de ikke skal stå udokumenterede, som løse påstande, — kommer til at fylde mere, end de skulde efter den vægt, man selv lægger på dem. Værket er med alt dette et stort og stolt mindesmærke om Steen Blicher og vil være en uvurderlig fundgrube for fremtidige Blicher-forskere. Det vilde være urimeligt at mene, at Jeppe Aakjær her har sagt det sidste ord, tømt alle de miner, hvorfra der kan hentes oplysninger op om ham og hans livsværk. Det er end ikke udelukket, om end lidet sandsynligt, at ret betydelige dele

¹ Lidt filologisk bistand havde heller ikke været af vejen II. 303: Blicher siger i en Himmelbjærgtale: „Landsmænd! hist nede løber Danmarks Alpheus...“ Forf.s note dertil meddeler, at Alfeios er den største flod på Peloponnes, i st. f. at oplyse læserne om, at den løber forbi de Olympiske leges festplads (ligesom Gudenå forbi Himmelbjærgtet). En kuriøs navneforveksling gør Blicher sig for resten skyldig i ved i næste øjeblik at kalde Himmelbjærgtet for Danmarks Olympos; han har åbenbart troet, at de Olympiske lege fejredes på Olympos. Nå, det var jo også mange år siden, han docerede de klassiske sprog for peblingene i Randers.

² „Skeløjet“ brugt i samme betydning („hans vers er virkelig ikke altid hélt skeløjede“) hører til den forsorne stil, som forf. enkelte gange slår ind på.

af hans utrykte forfatterskab kan komme for dagen, som nu må betragtes som tabte, ikke at tale om breve *til* Blicher, af hvilke kun ganske få er bevarede¹. Forfatteren opregner (III. 312) efter kladdebogen en hel række noveller og digte, som er sporløst forsvundne; dertil kommer flere skuespil, afhandlingen om de Jydske natmændsfolk og hans samlinger til en Jysk ordbog, — horte alt sammen, „endda han efterlod sig hustru og 10 børn til at væge om hans digtning og eftermæle“.

Hvad Blichers eftermæle angår, så klager forf. idelig over samtidens, tildels også eftertidens manglende påskønnelse. Ja, noget er der naturligvis i det; men på den anden side kunde man af selve Aakjærs værk samle en hel buket af påskønnende udtalelser, der viser at klagerne er overdrevne, og særlig i Blichers talrige ansøgninger og i de anbefalinger, der medgaves dem, appelleres der stadig til hans anerkendte digttery. Også reelle udslag gav anerkendelsen sig jo flere gange; 1840 indsamlede Elmenhoff således omtr. 1000 rdl. til den betrængte digter, og brødrene Qvistgaards store gave, en sølvskål² fyldt med penge, til deres faders drapasanger, må heller ikke glemmes. Til bevis på manglende påskønnelse af Blichers digtning i overklasserne, anfører forf. en meddelelse af Georg Brandes, hvorefter han, da han som ung student spurgte i studenterforeningen efter Blichers noveller, fik det svar, „at det var en lektüre, som dannede mennesker ikke kunde være bekendt at læse“. Naturligvis kan en sådan flot, affejende ytring godt være falden; men at den skulde være typisk for vurderingen af Blicher i studenterkredse (som for resten ikke kan eller kunde siges at være identisk med „overklasserne“), er ikke rigtigt: blandt dem, der tidligt forstod Blichers betydning og skattede ham højt, er jo netop så fuldgyltige studenterrepræsentanter som Ploug, Barfod, P. L. Møller og — lidt senere — P. Hansen. Det var også en kreds af studenter, der fejrede Blicher ved en fest på „Enighedsværn“. I øvrigt må vi ikke glemme, at Blicher selv næppe var sig sine folkelivsskildrings ejendommelighed hélt bevidst. „Der er i hans produktion,“ siger forf. træffende, „tit noget højst tilfældigt, noget mål- og hensigtsløst, der minder om hint berømte replikskifte . . . (i „Røverstuen“): „Hej Mads, hvor vil du hen?“ — „Det må hjorten og Satan vide!“

Det kan heller ikke betragtes som gyldigt bevis for manglende påskønnelse, at digterens død i største delen af datidens presse ikke blev synderlig påagtet: bladenes spalter og læsernes tanker måtte ret naturligt være ganske anderledes optagne af noget andet, det Slesvig-Holstenske oprør, som lige i de samme dage brød ud. Og monumenterne? Ja, vi skylder ganske vist endnu „Jydernes førstemand“ den statue, han har

¹ Hvad det er for værdifulde Blicher-papirer, boghandler Kousgaard sidder inde med og ikke har villet lade forf. se, er jo ikke godt at vide.

² Denne blomsterskål har det naturligvis været forf. en særlig fornøjelse at efterspore, og vi følger den gennem Petersens jomfrukloster (hvorfra den blev bortsolgt af bestyrelsen, som her står i et mindre heldigt lys) til det sted, hvor den nu er havnet, Vestre boulevard 39 stuen. Det vedføjede billede af den viser, at det er et meget smukt arbejde.

krav på; men ellers kan der da ikke nævnes nogen Dansk mand, bortset fra Frederik VII, som der er rejst så mange mindesmærker, om de end gennemgående er ret beskedne. Og hvad de litterære mindesmærker angår, så er de allerede ikke så få; højest blandt dem knejser nu Jeppe Aakjærs monumentale værk.

Bogen er forsynet med et rigt billedstof, som både gør forf., der har tilvejebragt det, og forlaget, der har ladet det reproducere, megen ære.

Randers, i juni 1905.

Valdemar Thoresen.

FRA DE SIDSTE ÅRS SPROGGRANSKNING

I

Spørgsmålet om folkemålenes betydning for historiske (eller forhistoriske) undersøgelser er i de sidste år rykket et stort skridt frem mod klarhed. At dialektformer kan være meget gamle, har vel ingen for alvor nægtet, men når det gjaldt det enkelte særlige måls former, har man næsten altid været utilbøjelig til at tro på deres ælde, især da de næsten altid måtte antages at udgå fra sprogformer som historisk er kendte fra en ikke særdeles fjærn tid. Med fuld ret har man vendt sig mod STEPHENS' ubeføjede brug af forklaringen dialekt over for sproghistorisk uforklarlige former. Men muligvis har man nu og da — også jeg selv for den sags skyld — kastet barnet ud med badevandet.

Det værk, som så vidt jeg kan skønne har rammet en pæl gennem troen paa dialekternes nyhed, angår et mål, som ligger langt fra Danske Studiers sædvanlige område, men da spørgsmålet er så ualmindelig betydningsfuldt, må det være tilladt at drage det frem her alligevel. For at forstå det følgende må mine læsere finde sig i at sætte sig lidt ind i de vestlige Pyrenæers sproglige forhold.

Vestligst i Pyrenæerne træffer vi det baskiske sprog, som fuldstændig afviger fra den jafetiske sprogæt og står den lige så fjærnt som f. eks. finsk. Østen for dette begynder béarnesisk i Barétous-dalen og fortsættes så øst- og nordpå. Det synes som om de béarnesiske almuesmål ganske jævnt går over i de nær beslægtede nordspanske mål imod syd og de egentlige provençalske mod nord og nordøst, medens de naturligvis er skarpt afskårne imod vest overfor baskisk. Det béarnesiske skriftsprog er kendt fra den tidligere middelalder, og en dertil svarende sprogform er de dannede klassers sprog i alt fald indenfor en stor del af området, om end i den nyeste tid det franske sprog begynder at trænge ind ved siden af det.

Arkivaren i Pau JEAN PASSY (1866—1898) har i sit efterladte værk *L'origine des Ossalois* (Paris 1904) undersøgt forholdet mellem nogle af de béarnesiske almuesmål og deres stilling til det béarnesiske rigssprog. Det område, hans undersøgelser omfatter, er dels fjælddalene Barétous, Ossau og Labedan, dels sletten sønden om den gamle hovedstad Pau, umiddelbart norden for dalene. Hele området er omtrent af omfang som Lålland-Falster og ganske vel befolket. Indbyggerne er væsentlig hyrder,

som for en del vandrer med deres hjorder på visse årstider ud på slettelandet, endogså helt hen imod Bordeaux. Der er altså ikke på nogen måde tale om en afstængning fra omverdenen, så meget mindre som Sarrance i Aspe i middelalderen var næsten lige så berømt et valfartssted, som Lourdes i Labedan nu er, og i Ossau ligger de meget besøgte badesteder Eaux-bonnes og Eaux-chaudes. Vi kan med andre ord slet ikke sige, at vi i disse egne har grund til at vente meget gamle dialektskel. Kun én særlig årsag til sådanne kan man tænke sig, nemlig at dalene har mindre forbindelse indbyrdes end ud mod nord eller syd. Selv dette har vist endda ikke så meget at sige, i alt fald må der som modsætning nævnes, at der fra oldtiden af og op igennem tiderne har bestået et fælleskab mellem de tre vestligste dale, og i Ossaudalen, hvor landevejen fra Barétous-Aspe munder ud i den, ligger endnu et mærkeligt oldtidsminde, tre grupper af stenkrede som vore gamle bystævner, 24 krede i den ene, 13 i den anden og 6 i den tredje. Udgiveren af bogen, forfatterens broder Paul Passy, gør med føje opmærksom på, at disse tal svarer til det gamle tal af landsbyer henholdsvis i Ossau, Aspe og Barétous. Her har da rimeligvis fra oldtiden af de tre dale haft deres fælles tingsted.

Jeg har så stærkt fremhævet disse ting, fordi de alle er af den art der kan ventes at have betydning for udjævningen af dialektformer. Og ganske naturligt finder vi da også i Ossau former som stemmer med dem i forbundsdalene i vest, i modsætning til Labedan og største delen af sletten, således overgangen $t, p > d, b$ efter n, m og romansk l . Da rom. lt allerede skrives ut i béarnesisk i det 13de årh., og sagtens overgangen er ældre endnu, viser denne udvikling fælleskab fra tidligt i middelalderen. At også Ossau i enkelte tilfælde går sammen med Labedan, nabodalene mod øst, kan heller ikke undre én.

Men i enkelte henseender står Barétous-Aspe, byerne i munden af Ossau-dalen og Labedan sammen mod Høj-Ossau og sletten. Dette gælder særlig den bestemte artiklens former, men også andre enkeltheder (sml. Elna Simonsens referat i *Maitre phonétique* 1905 s. 29 flg.), og nogle af disse ting, som artiklens former, har man aldrig truffet i noget béarnesisk dokument, idet skriftsproget udelukkende har sletteformerne. Det er Jean Passys store fortjeneste at have givet en antagelig forklaring af denne lighed mellem Høj-Ossau og Pausletten. Vi kan her ikke gå ind på enkelthederne i hans bevisførelse, men må nøjes med at gengive hans opfattelse i korte træk.

Hvor nu landsbyen Lescar ligger lidt nordvest for Pau, lå den gamle hovedstad Bencharnum, bispesædet, som har samme navn som landet. Omkring 845 blev denne by så grundigt ødelagt af Normannerne, at hertug Vilhelm Sancho af Gascogne et hundrede år senere kun fandt en tyk skov på stadens plads; hele befolkningen var borte. Det er denne befolkning, som har frelst sit liv og noget af sine ejendele ved at trække sig tilbage til Høj-Ossau, som sandsynligvis på den tid har været svagt beløket eller så godt som folketomt. Foran dalen lå store skove, som først i senere tid er vejet for bebyggelse, nærmest inden for

dem har den gamle befolkning endnu holdt sig i tre landsbyer, men selve Høj-Ossau fik en ny befolkning, og denne befolkning har til den dag idag bevaret væsentlige ligheder med sletteboerne i sit sprog. Foruden sproget bevarede Ossalerne endnu et andet minde om deres hjem. En engstrækning ved Lescar, Pont-Long, har fra ældgammel tid været regnet for Ossalernes ejendom, og da det første slot i Pau blev bygget på denne ejendom (omkring 950), fik Ossalerne til gengæld en særlig hædersplads på tinget. Ossalerne har aldrig haft skøde på denne strækning, som ligger mile borte fra deres boliger, men en række domme (fra 1220 til 1844) har anerkendt denne ejendomsret, som må bero på, at Pont-Long en gang var Ossalernes bymark.

Her ser vi altså i Ossau-dalens munding tre landsbyer som siden det 9de årh. har bevaret dialektejendommeligheder, skönt de havde kommunalfælleskab med Høj-Ossau, og det høj-ossaliske mål havde en stærk støtte i skriftsproget, og skönt der senere umiddelbart nord for dem ved skovenes rydning er kommet andre sletteboer, hvis sprog på disse punkter væsentlig stemte med Høj-Ossalernes. Og lad os endnu en gang minde om, at bevarelsen har fundet sted under alt andet end gunstige vilkår.

Det er en selvfølge, at en sådan dokumenteret fræmstilling i ikke uvæsentlig grad må ændre ens opfattelse af forskellige ting. Således vilde jeg ikke længere vove at fastholde mit fuldstændig afvisende standpunkt overfor Thorsens 'svenske hypotese' angående sydslesvigsk, selv om det ikke af ANDERS PEDERSEN var blevet påvist, at en række sydslesvigske ejendommeligheder forekom så tidligt som i et jyske-lov-håndskrift fra det 14de årh. Des værre foreligger Anders Pedersens undersøgelser endnu ikke i tryk, så jeg ikke tør udtale mig om enkelthederne.

BENGT HESSELMAN vakte ved sin disputats (se D St. 1904 s. 25) meget store forventninger, og han har til dato ikke skuffet dem. Hans lille bog *Sveamålen och de svenska dialekternas indelning* i forb. med afhandlingen *Preteritum af gråta, låta osv.* ('Språk och stil' V, 1905 s. 101 fig.) har på ny vist, hvor vid hans kendskab til nordiske og især svenske folkemål er, og hvor uræd han er for at vove sig i kast med vanskelige opgaver. Men netop disse to afhandlinger (et par andre er mindre betydende for os i denne sammenhæng) har også deres hovedstyrke i den forbindelse der bringes til veje mellem det historiske og det sprogligt-geografiske.

LUNDELL havde i sin grundlæggende *De svenska folkmålens frændskaber* (Anthropologiska sektionens tidskr. I, 1880) samlet Svea- og Göta-målene væsentlig som én helhed i modsætning dels til de nordlandske, dels til de sydslesvigske (danske) mål. Han havde forgæves søgt det målskel, som svarede til den gamle historiske deling i Svearige og Götarige. I senere kortfattede fræmstillinger har nye kendsgerninger, som han er kommen til kendskab om, til en vis grad ændret hans opfattelse, men det er først Hesselman som med fuld sikkerhed har kunnet fastslå, at der er et meget vigtigt målskel som nærmest falder sammen med det gamle historisk-politiske skel. De sidste års undersøgelser, især af uplandsk,

har givet en mængde værdifulde oplysninger, og Hesselman har desuden med omhu benyttet den store samling afskrifter af gamle bryllupsdigte i almuesmål, som Lundell har skaffet til veje.

Ved en udførlig sammenligning mellem sveamålenes typiske form, uplandsk, og de nordlandske-østsvenske mål, som Hultman (og Hesselman i sin første bog) så fortræffeligt har behandlet, lykkes det at påvise, at uplandsk i hele sin bygning tydeligt viser mod nord og øst, og at der er god grund til at tale om svenske mål (gästrikisk, vestmanlandsk, uplandsk, södertörnsk, mälarmålene) i modsætning til götiske, om end närkisk (med det 1579 i Vestmanland indlemmede Noraskog-område), det sydl. Södermanland, det nordlige Vestergötland og nybygger-landene Värmland og Dal har overgangsformer, som gör, at der intet skarpt skel findes. Skulde man endelig regne sveamålene sammen med en af de andre grupper, så må det snarest være sammen med den nordlandske og dalnålet.

Atter her er det tydeligt, at vi står overfor meget gamle skel, som det den gang langt mangelfuldere stof hindrede Lundell i at se. Hvor gamle skellene er, viser ikke blot Noraskogs-målets stilling, men næsten endnu mere Värmlands-målenes, som vel i mange henseender er i overensstemmelse med sveamålene, men dog viser enkelte overensstemmelser med götamålene.

Herfra går vi nærmere til vort eget ved at betragte AXEL KOCKS lille, men indholdsrige: *De senaste årens undersökningar af skånska bygdemål*. Af denne fræmgår det med fuld sikkerhed, at bornholmsk er en udpræget sydøstskånsk dialekt, dog med en enkelt dansk ejendommelighed (*ð* for *d*) og enkelte særlige lævninger (hankönsendelsen -r 'levende' i til-lægsord, *ʃ*- og *ɲ*-lydene på mere oprindelig måde end i fastlandsskånsk). Allerede dette er det af stor betydning at få fastslået, især da Noreen endnu i *Vårtspråk* (I s. 100 flg.) anser bornholmsk for en særlig afdeling.

De vigtigste skellinjer indenfor det egentlig skånske område har jeg gjort rede for i *Nydotsk* § 21 og må henvise til Kock angående enkelt-hederne, men en enkelt, særdeles vigtig, målgrænse må nævnes her. Den går fra Øresund lidt sønden for Helsingborg over Ringsjøen og over ad Linderödsåsen til Stenshoved. Den skiller mellem de nordskånske tvelyd og sydskånsk langt *e*, som i dette tilfælde er det forholdsvis oprindelige, og mellem nordskånsk bevaret *k*, *g* efter fortungeselvlyd og sydskånsk *ʃ*, *d* (*j*) i denne stilling (eksempler se *Nydotsk* § 21 og 35).

Denne linje falder næmlig på det nærmeste sammen med runestens-grænsen. Nord for den findes intet gammelt runemindesmærke før i Halmstads herred i Halland og på Lister (nu regnet til Bleking, men sprogligt og historisk en skånsk landsdel). Sønden for den, og til dels umiddelbart sønden for den, har vi Örja (Skånes ældste runesten), Strö (2 stene), Gårdstånga (3 st.), Holmby, Hällestad (3 st.), Baldringe, Herrestad (1 og vist en tabt), Simris (2 st.) og en mængde sydvest for disse og på Bornholm.

Er dette nu tilfældigt, eller er der ikke snarere rimelighed for, at kun en enkelt af de folkestammer som beboede Skåne har rejst rune-

stene? Ligger der ikke gammelt kulturfællesskab bag bægge disse fænomener, så fjærnt i tid de end synes at stå hinanden? Jeg tør ikke afgøre det, men finder under alle omstændigheder et sådant sammentræf meget mærkeligt.

Det er tredje del af L. WIMMERS fortrinlige runeværk, som har gjort os det muligt at se dette. Men da tredje del tillige er afslutningen af den egentlige behandling af de enkelte stene (det havde for øvrigt været ønskeligt, om de få runestene fra Halmstads herred var komne med), så ligger det nær at spørge, om vi på de danske runestene finder noget spor af senere kendte dialektformer. Det er vanskeligt at afgøre dette i ret mange tilfælde, da runetegnenes lydige værdi kan være ret tvivlsom.

Imidlertid har Hesselman (Språk och stil V, 113) ment på uplandske runestene at finde spor af den uppsvenske overgang $\bar{a} > \bar{e}$, og NOREN har i sin *Altschwedische grammatik* med føje opfattet den mærkelige vaklen i brugen af *a*- og *h*-runer som tegn på, at *h* i Roslags-målet allerede på runestenstiden var stumt, og at altså anden æts første rune hed *agall* og brugtes med lydværdien *a* ($\bar{a}$). Det er da muligt, at der kan findes dialektspor, og i et enkelt særlig almindeligt ord tror jeg også vi finder et sådant spor.

I Øster-Lars-stenens *auti* (Wimmer III, Bornholin 18) finder Wimmer en form som svarer til nydanske måls *øtter* for *efter*. Det er muligt, skönt stenens ganske enestående sprogform synes mærkelig; men det synes mig sikkert, at denne form i en ældre skikkelse forekommer på en række stene.

Ser vi på *nydansk* (Kort over de danske folkemål No. 31), finder vi tre hovedformer for ordet 'efter', en vestjysk med *a*, en nordøstjysk, sønderjysk og fynsk med *æ*, og en sællandsk-lålland-falstersk med *ö*. Dersom vi kunde stole på, at *är*-runen betegnede *a*; *ai*, *ia*, *i* og *e* betegnede *æ* eller *e*, så vilde vi kunne kortlægge runestenenes former, og se hvorledes de stemte med de nydanske. Men da *är*-runen sikkert ofte betegner *æ* og måske endogså kan betegne *ø*, er det usikkert stof at arbejde med. Dog vil jeg nævne, at bægge Jælling-stenene (Jylland 4 og 18), Egtved (8), St. Ryghjærg (12), Bække II (11) og Læborg (6), alle tæt ved hinanden indenfor *at'ær*-området, har *aft*, uden at jeg for øvrigt tør tillægge det nogen betydning. Udenfor dette område vil jeg i alt fald tro at *aft(in)* altid må læses som *æft(in)*.

Mest sikkert er det, at skrivemåderne *auf(în)*, *uft(în)*, *huftin*, *eyfti* må tyde på *ø*-lyd. Det forbavser da ikke at finde disse former på sællandske stene (Sandby II, Tryggevælde), eller på Tryggevælde-stenens broder, Glavendrup-stenen (2 gange ved siden af *aft* 3 gange). Men når man træffer denne form i Jylland eller Skåne, forbavser den mere. Dancvirke-stenen kan vel forklares som ristet af en *øbo*, Oddum-stenen (Jyll. 62) står jeg fuldstændig uforstående overfor, men resten samler sig bestemt i to grupper, en østjysk (Bjærregrav I-II, S. Vinge, Rimsø, Vejlbj, Århus III, Sjølle, S. Vissing), og en sydvestskånsk (Strö I-II, Gårdstånga II, Valkärre, Lundagård, Fuglie II, Tulstorp, Sjörup, Köpinge). Bægge grupperne vender ud mod Sælland, og i bægge er den ældste (Rimsø-stenen hører næppe

til den egentlige østjyske gruppe), S. Vissing- og Sjørup-stenene, et historisk mindesmærke. Jeg er derfor tilbøjelig til i formen *øft(iæ)* på disse mindesmærker at se en sællandsk dialektform, som på Harald blå-tands tid har været 'moderne' i hirdkredsene.

Jeg skal være villig til at indrømme, at der er meget usikkert i disse slutninger, men på den ene side har de undersøgelser, der er omtalte i begyndelsen, vist både hvor gamle dialektformer kan være, og hvor gammelt et fæstnet skriftsprog kan være, og på den anden side er det mig ikke muligt at finde nogen anden forklaring af de omtalte runeformers geografisk-historiske fordeling.

II

OTTO JESPERSEN er vel ikke banebryderen for den engelske retning indenfor fonetikken, men han står dog nu i visse måder som denne retnings mest udprægede mand udenfor England, da de store førstemænd. Johan Storm og J. A. Lundell ikke særlig tager del i den almindelig evropæiske lydgranskning. 'Den engelske retnings' skarpest affattede katekismus *The Articulations of Speech Sounds* og dens mest læselige brede fræmstilling skyldes jo også Jespersen. Det kan da heller ikke undre os, at om hans navn samler sig en del af det værdifuldeste de foregående år har bragt af fonetisk litteratur.

Men inden vi går over til denne må det være tilladt at henlede opmærksomheden på Jespersens i mange henseender righoldige arbejde: *Growth and Structure of the English language* (Leipzig, Teubner 1905), som viser, hvor meget Jespersen ævner foruden lydundersøgelser. Både de rent sproghistoriske dele af denne bog, og næsten endnu mere de kapitler, hvor forfatteren fræmsætter sine almindelig synsmåder om sprogrenhed og sprogrigtighed, er i sandhed frugtbar på ny og gode tanker. Man kommer mere og mere til at undres over væksten hos denne forfatter, det er klart, at han endnu har en udvikling tilbage, og ingen ved, hvad han kan bringe det til.

Men her skal vi nu se at samle os om lydlæren og lydhistorien. OTTO JESPERSEN har 1904 hos Teubner i Leipzig udgivet *Phonetische Grundfragen*, som væsentlig indeholder en del af de teoretiske kapitler i den store *Fonetik* i tysk bearbejdelse (kap. 1-5), som vi her ikke skal komme ind på. De to sidste kapitler må vi dærimod nærmere betragte, da de indeholder noget nyt.

Kap. VI. hedder *Untersuchungsmethoden*. Her giver forf. os en kærvkommen oversigt over de forskellige mekaniske undersøgelsesmetoder, i hvært fald de vigtigste. Som i *Fonetik* § 55 stiller Jespersen sig ret tvivlende overfor en stor del af disse metoder, men så vidt jeg kan skønne på en sådan måde, at der sker de forskellige undersøgere af lydenes fræmbringelse ret og skel. Dette er dærimod ikke tilfældet, hvor talen er om undersøgelse af lydenes egentlige art, af de luftbølger, som bevæger sig fra den talende til den tiltalte. Jespersen er så udpræget 'engländer', at han har vanskeligt ved at forlade den genetiske grund-

vold, og dette er i og for sig naturligt nok; men for mig er der ingen tvivl om, at uagtet den engelske genetiske bestemmelse for nutidens fonetik er og må være det grundlæggende, vil fræmtidens i enganske anden grad bliver bygget på udmåling af luftbølgerne, tonehøjder o. lign. At Jespersen i sin danske Fonetik stod tvivlsfyldt overfor de ny undersøgelser, var naturligt, men at han i den tyske omarbejdelse ikke har taget hensyn til de senere fræmkomne ting, som HUGO PIPPINGS mærkelige *Zur Phonetik der finnischen Sprache* og SCHMIEGELOWS *Beiträge zu den Funktionsuntersuchungen an Taubstummen in Dänemark* (sml. G. FORCHHAMMER: *Sikre Meddelelsesmidler* s. 255 fig.), er underligt. Forhåbentlig kan det tolkes som en overgangsuvished, og vi tør nok tro, at Jespersen også i den henseende vil følge med tiden.

Er man nødt til at gøre indsigelse mod den nys omtalte undladelses-synd, så kan til gengæld alle glæde sig ved Kap. VII, som ikke blot er et næsten fuldstændigt aftryk af den bekendte kampartikel *Zur Lautgesetzfrage* fra 1886, men også rummer et nyt tillæg. Den gamle afhandling er dærvædet igen bleven umiddelbart tilgængelig for de mange, som ikke ligger inde med gamle sætryk, og hvor falmet den end i visse henseender er, har den dog betydning et godt stykke ud over det, at det var den, som først gjorde Otto Jespersens navn kendt i videre kredse. Den ungdomsfriskhed, det mod til med forholdsvis uøvede kræfter at give sig i kast med store opgaver, som den viser, kan mange unge endnu have godt af at spejle sig i. Og er den forældet og i mange henseender umoden, så viser den tilføjede del, i hvilken grad forfatteren er vokset siden den tid. Jeg kan godt lide, at han tør være sin ungdom bekendt, selv længe efter at han er vokset fra dens synsmåder. De tillægsbemærkninger, som her er hentydet til, er næmlig noget af det modneste og mest tankevækkende Jespersen nogensinde har skrevet, og ingen sproghistoriker vil fortryde at læse de få sider grundigt igennem og lægge sig deres ord på sinde. Måske vil en og anden indvende, at hele kap. VII ligger udenfor bogens ramme, men den slags forsyndelser tilgiver man gerne, ja kan ønske sig flere af dem.

Hvor stor Jespersens betydning er; vil vi let kunne overbevise os om, ved at se, at den som på det egentlige fonetiske område her i Norden er hans hovedmodstander (efter Karl Verners død), Finnen HUGO PIPPING, netop har taget udgangspunktet til sin sidste ypperlige sproghistoriske undersøgelse fra Jespersens gamle *Zur Lautgesetzfrage*. I *Zur Theorie der Analogiebildung* (Mém. de la soc. néophilol., Hfors. IV, 1906) har Pipping søgt at forklare omlids- og brydningsmangel i oldnordiske sammensætninger ved med Jespersen at skelne mellem nydannende og bevarende analogidannelse. De gængse forklaringer af dette fænomen er ikke meget overbevisende, hvad der da også viser sig deri, at de forskellige lærde hvær har dannet sin teori. For Pipping ordner det hele sig let, når man tager hensyn til Jespersens teori, som for øvrigt her omtrent for første gang får praktisk anvendelse. Former som vanskeligt vil lade sig forstå efter lydlove, bliver begribelige, når vi antager, at sideindflydelse

fra et beslægtet ord, især rodordet, lettere virker til at bevare en lyd på trods af en ellers gennemført lydlov, end den forandrer en lyd til en anden.

Dette syn på sagen gør, at vi må se anderledes på en og anden mærkelig ting, som før har kunnet volde knuder. Når jyske mål ved siden af savne, sogn, drukne, slukne, klokne-hus, tegne med tvetyd for ældre selvlyd + *k[n]* (delvis endog *kkn*) har vågne, ligne, vegne med åben g-lyd, så beror dette på bevarende analogiindflydelse fra vågen, lig, veg, og disse ord har rimeligvis aldrig undergået den behandling som de andre, der ikke var støttede af et betydnings- så vel som form-ligt ord. Fordi en lydloven trodsende lighed skyldes analogiindflydelse, behøver vi med andre ord ikke at anlægge et fræm- og -tilbage. Analogien kan også virke til ingen forandring. Måske kan en gennemført skelnen mellem de to arter af analogiindflydelse med tiden knække nogle af den danske sproghistorie hårdeste nødder — hvem vilde ikke gerne se en løsning af gåden: behandlingen af slutnings-*r* i dansk böjning?

Også Bayrereren H. BUEGEL GOODWIN bygger på den grund, Jespersen har lagt. I sin doktordisputats: *Konungsannáll* (einleitung) har han vist grundige kundskaber i islandsk, og i en lille afhandling: *Det moderna isländska ljudsystemet* (Sv. Ldsm. 1905 s. 99 flg.) har han, så vidt jeg kan skønne, ført opfattelsen af de islandske lyd et godt stykke fremad. Han er, som Jespersen, ren 'engländer'¹, men desuden påvirket stærkt af LUNDELL, og han har med hæftig kærlighed tilegnet sig Landsmålsalfabetet, som han kender til fuldkommenhed. Blandt nyheder må mærkes hans opfattelse af isl. *u* som en rundet høj midttungelyd, en opfattelse jeg også har hørt fræmsat af prof. M. Hægstad, og en del oplysninger om behandlingen af de aksentuerede vokaler. Særlig omtalen og forklaringen af *á, ó, ú* foran l-forbindelser og *ng* (s. 107 flg.) er værd at lægge mærke til, idet den giver en fyldestgørende forklaring af, hvorfor kun bagtunseselvlyd 'forlænges' foran l-forbindelse, og samtidig åbner udsigt til nye synsmåder vedrørende 'supradental'-spørgsmålet.

I et foredrag, som er holdt i Språkvetensk. sällskapet i Upsala 23. marts 1905 (Ups. Univ. Arsskr. 1905) *Über umgangssprache in Südbayern* har Buegel Goodwin givet en anvendelse af Landsmålsalfabetet på et ikke-nordisk sprog og forsynet hvært tegn med Jespersens analfabetiske formel. Her findes for øvrigt også nogle forstandige udtalelser om vanskelighederne ved at lære et fremmed sprog.

I det fornøjelige svenske tidsskrift *Språk och stil* (som vist desværre læses grumme lidt her i landet) skrev Lundell allerede i første hæfte et radikalt stykke: *Hvad vi verkligen säga*, som nok faldt en og anden for brystet, men som ikke des mindre har ramt sandheden ganske godt. Og i de fem årgange har udgiverne aldrig glemt at deres mål er at meddele, *hvad vi virkelig siger og skriver*. Af udgiverne har RUBEN G:SON BERG særlig kastet sig over forskellen i ordforråd hos Svenskere i Finland, Amerika og på forskellige steder i Sverrig selv, og sammen med den

¹ Han bruger endogså *fonetisk* i betydningen 'med hensyn til frembringelsen' (s. 106). Videre kan engelskheden vel ikke drives.

anden af udgiverne, OLOF ÖSTERGREN, dyrker han desuden det 19de århundredes skriftsprog. Den tredje udgiver, BENGT HESSELMAN, har særlig givet sig af med dialektgeografi og lydhistorie, og også i sit tidsskrift givet smukke prøver på sine ævner og kundskaber.

Men tidsskriftet er mindre ensidigt end udgiverne efter det foregående synes at være (Berg er forøvrigt også metriker). Blandt de artikler der findes i det savner man ikke behandling af syntaks (spørgesætningerne, sig—sin o. lign.), verslære og andet. Nu i 5. årgangs sidste hæfte afsluttedes den lange og trange strid mellem klassikeren lektor Rosengren på den ene side, og en hel lang række nordiske og tyske filologer på den anden, om hvorvidt lydstyrke og lydlængde var to forskellige ting. I *Phonet. Grundfr.* kommer Jespersen også ind på dette spørgsmål, og hans resultater føres da også i ilden mod Rosengren, der utvivlsomt har tabt sit slag, men man må sige at han har værget livet som en helt.

Også i behandlingen af verslæren træffer vi Jespersens navn, om end mere til en side end i de egentlige fonetiske spørgsmål. Det er hans foredrag i Videnskabernes Selskab d. 16de novbr. 1900 om den psykologiske grund til nogle metriske fænomener, som prof. Sylwan gör de svenske metrikere opmærksomme på. Imidlertid synes denne henvisning ikke at have virket stærkt på nogen af de stridende parter, klassikerne Johannes Paulson og Rosengren og modernisterne Ruben Berg og Nat. Beckman. Men på den udenfor stående læser virker henvisningen, og han opfordres uvilkårligt til ud fra de tre givne synspunkter at bestemme den cirkel, som kan rumme dem alle i sin omkreds.

Som et tillæg til vore betragtninger om lydlæren kan vi måske foruden verslæren også omtale retskrivningen. Nu er der igen røre i Sverrig. Alle de, hvem sagen nærmest vedrører, synes at være enige om et ganske godt skridt frem på vejen — *v* for *f**v*, *f*, og *tt* for *dt*. Som det altid går, er der dem som modsætter sig enhver ændring, i dette tilfælde særlig Svenska Akademiens nuværende kansler prof. Harald Hjärne, og allerede d. 28. jan. havde denne i sin egenskab af rigsdagsmand rettet en forespørgsel om sagen til statsråd Berg. Andre synes ikke at ændringerne går vidt nok; det vilde f. eks. være alt andet end urimeligt, om man samtidig fritog skolerne fra at skulle indøve brugen af verbernes uddøde flertalsformer. Mere end en har allerede i sin private retskrivning opgivet disse, og når prof. Hjärne særlig taler på de amerikanske svenskers vegne, kunde der være grund til at minde om, at en af disse skarpt har angrebet denne oldtidslævnings i det svenske skriftsprog. Det glæder os at Kgl. Majestæt har stået fast og ikke bøjet af for reaktionen — vi selv har jo engang oplevet, at det modsatte skete, og må stadig håbe på, at den tid kan komme, da en dansk kultusminister får mod til at afskaffe de store bogstaver i navneordene og indrømme friheder med hensyn til kommasætningen. Sverrigs retskrivning vedrører os ikke umiddelbart, men kursen der kan måske også få indflydelse på vor retskrivnings udvikling, og derfor må vi være opmærksomme på, om tidens tegn er stilstandens eller fræmskridtets.

M. K7.

KULTUR OG FOLKEMINDER

DET GAMLE KØBENHAVN

Knud Bokkenheuser: *Saa By som Borger*. Københavnerliv i Slutningen af af det 18. Aarhundrede. (Det Schønbergske Forlag).

Knud Bokkenheuser, der ifjor udsendte en Monografi over den bekendte „Drejers Klub“, besidder ubestridelig en ikke ringe Evne til livlig og underholdende Fremstilling, og hans nye Arbejde, der efter hans egen Meddelelse skal betragtes som en almindelig holdt Indledning til en Række mere specielle Skildringer af Hovedstadslivet ved Overgangen til det 19. Aarhundrede, afgiver ogsaa en meget fornøjelig Læsning; men det kan paa den anden Side ikke nægtes, at Letheden og Letlæseligheden undertiden synes én vundet noget paa Grundighedens Bekostning. Ikke saaledes at forstaa, at Forfatteren ikke har anstillet Undersøgelser i den datidige Literatur, det har han ganske sikkert gjort, men han har ikke altid haft Held til at finde de bedste og paalideligste Kilder. Saaledes burde han sikkert i langt videre Omfang end Tilfældet er have undersøgt den periodiske Literatur, som vilde have ydet ham meget værdifuldt Stof, der vel endda paa flere Punkter kunde have forandret hans Syn paa forskellige Samfundsforhold endel. Forunderligt er det ogsaa at se, i hvor ringe Grad han har benyttet Rahbeks Erindringer, dette righoldige Skatkammer paa Oplysninger til hans Samtids Historie. Han vilde sikkert have gavnet sit Arbejde, om han havde taget afdøde Raadstuearkivar O. Nielsens fortræffelige Skrift om „Kjøbenhavn paa Holbergs Tid“ til Mønster; i denne fortjenstfulde Bog har Forfatteren med enestaaende Flid og Omhyggelighed samlet en Fylde af Oplysninger og overalt underbygget sin Fremstilling med talrige Citater og Kildehenvisninger, der tillader Læseren overalt at kontrollere Meddelelsernes Rigtighed. Netop en saadan Kontrol savner man stærkt ved Bokkenheusers Skildringer; hans Henvisninger er meget faa og tildels saa ubestemte, at det næsten er ugerligt at undersøge dem. Desuden opererer han med en Mængde utrykt Stof, Dagbøger og Breve i privat Eje, der fuldstændig unddrager sig Kritikens Prøvelse. Saadant Stof maa selvfølgelig behandles med den største Forsigtighed og Varsomhed; og det er i hvert Tilfælde noget farligt hovedsagelig at bygge sin Fremstilling paa det. Saa kan det forøvrigt gjerne indrømmes, at meget af det, han har fremdraget, ikke er uden Interesse og Værdi og taler til.

Gunst for hans literære Sporsans. Men en Følelse af Utryghed vil en kritisk Læser ikke kunne undgaa, naar han saaledes blindt maa tro paa Forfatterens Ord.

Efter en kort Indledning behandler Bokkenheuser Livet inden Døre, Livet udadtil samt Død og Begravelse, med andre Ord hans følger Dattidens Menneske lige fra dets Fødsel indtil det overgives til Jordens Skød. Noget springende er Fremstillingen og tidt og ofte dvæler han vel meget ved ret ubetydelige Detailler, medens han slet ikke behandler eller kun i yderste Korthed berører vigtige Sider af Samfundslivet. Muligvis er dette sidste dog begrundet i den Omstændighed, at han i et senere Skrift vil gøre dem til Genstand for speciel Behandling. At gaa nærmere ind paa de enkelte Afsnit i hans Bog er næppe nødvendigt, skønt der navnlig mod et enkelt, Forholdet mellem Mand og Hustru, kunde fremsættes endel Indvendinger. Vi skal kun endnu atter til Slutning betone, at, skønt „Saa By som Borger“ ikke er heltud tilfredsstillende som videnskabelig Undersøgelse, er den alligevel saa underholdende og fornøjelig, at den har Betingelser for at slaa an i videre Kredse som en let, populær Skildring af Samfundsforhold i en længst forsvunden Periode af Hovedstadens Liv.

H. Ehrencron-Müller.

„LYKKENS YNDLING“ OG CORPS DIPLOMATIQUE

(Svar til Dr. E. Gigas, D St. 1906, 64.)

Jeg skal villig indrømme, at jeg aldeles ikke kendte Dr. Gigas' Afhandling om Grev Yoldi — som jeg nu med stor Fornøjelse har læst — og derfor ikke vidste, at han i en Anmærkning (2det Bind pag. 112—13) havde behandlet samme Emne som første Del af min lille Artikel; ellers havde jeg selvfølgelig anført det. Jeg tror dog ikke, at mine Bemærkninger vilde have faaet nogen væsentlig anden Form, hvis jeg havde kendt hans Afhandling, thi det var mig paa dette Punkt navnlig om at gøre at fremdrage, at Dr. Schwanenflügel i Carl Bernhards egne Erindringer (Musæum 1890) havde Nøglen til mange af Personerne i „Lykkens Yndling“ og derved kunde have undgaaet de Fejl, som hans Fremstilling lider af.

Mine Bemærkninger indeholder paa nogle Punkter lidt mere, paa andre lidt mindre end Dr. Gigas' Anmærkning, men vor Opfattelse af de omtalte Forhold falder jo forøvrigt sammen.

Julius Salomon.

H. C. ANDERSEN OG DE DANSKE FOLKEEVENTYR

AF

GEORG CHRISTENSEN

II. Kilderne for de enkelte eventyr.

MENS det ikke er vanskeligt at vise, i hvilke hovedtræk Andersen som moderne digter skiller sig fra den folkelige fortæller, er det ikke så let i enkeltheder at fastslå forholdet mellem ham og hans kilder. Vi mangler alt umiddelbart kendskab til hvad der blev fortalt i Odense i Andersens barndom. Kun ad en omvej kan vi nærme os dertil, idet vi kan gå ud fra, at det har frembudt væsenlig lighed med hvad der ellers har levet på folkemunde i Danmark.

Som kilde bruger jeg da den trykte danske eventyrlitteratur og desuden Svend Grundtvigs utrykte samlinger, deriblandt også hans eventyrregistrant (Dansk Folkemindesamling 72), der tillige indeholder talrige henvisninger til udenlandske sidestykker. Endvidere har Jens Kamps samlinger (D F S 1904, 40) givet bl. a. ret mærkelige fynske bidrag, mens jeg desværre ikke har kunnet udnytte Evald Tang Kristensens store håndskriftrække tilstrækkelig, da den endnu ikke foreligger helt færdig og registreret. Endelig har jeg fået en del henvisninger fra dr. Axel Olrik og dr. H. F. Feilberg. For mange enkelte træk har Feilbergs ordbog været et enestående hjælpemiddel.

Det viser sig, at H. C. Andersens forhold til kilderne er noget forskelligt efter disses art. Der er dem, der nærmest har befrugtet hans fantasi, fordi deres idé tiltalte ham (f. ex. Paradisets have). Andre (som Fyrtøjet, Rejsekammeraten, De vilde svaner) har allerede på folkemunde en ret sammensat handling, som Andersen har følt sig bunden af. Alle de handlingstræk, han har, genfindes i de folkelige optegnelser, men ingen af dem dækker helt hans

genfortælling. På folkemunde holder eventyrene sig sjældent fri for tilsætning af fremmede træk. Disse genfindes ikke hos H. C. Andersen. Han har husket handlingen for karakterens skyld og strøget hvad der ikke vedkom den.

Endelig er der eventyr, hvis struktur er så fast, at den kun tillader ganske uvæsentlige ændringer. Det er de rene skæmte-eventyr, som Store Claus og lille Claus, Klods Hans og Hvad fatter gør er altid det rigtige. Ved dem er det selve handlingens forløb, der har interesse og er morsom, derfor følger Andersen også her sine forbilleder meget nøje.

For de enkelte eventyr gælder følgende:

Fyrtøjet svarer til „Ånden i lyset“, (ev. 6 i Grundtvigs registrant). Eventyrets grundtræk er disse: En soldat vinder mange penge ved at hente et lys hos en sovende trold for en gammel mand eller kone. Han beholder lyset — af trods blot, eller i anelse om dets skjulte værdi. I den nærmeste by slår han nu stort op med sine mange penge. Da han engang tilfældig (eller i nød) tænder sit lys, kommer en jærnmand (eller stålkæmpe) frem, der hjælper ham til at få den skønne prinsesse at se. Kongens list for at få at vide, hvor datteren er om natten, er næsten lig Andersens. Soldaten fanges tilsidst og skal brændes. På bålet får han lov at tænde sig en pibe ved sit lys, og hans hjælpeånd kommer så og kaster både konge og råd højt op i luften.

De fleste redaktioner har flere eller færre træk, der hører hjemme andetsteds. En del har således en slutning om, hvorledes lyset narres soldaten fra, af eller ved prinsessen, og hvordan det møjsommeligt må genvindes — altså overgangsformer til det nærbeslægtede Aladdinseventyr. Andersens „Fyrtøj“ er mere sluttet end noget folkeeventyr.

Hvad der udover det stilistiske findes af Andersens eget i „Fyrtøjet“, har næppe karakteren af fri digtning, men er sikkert folkelige motiver andetsteds fra. Det er selve fyrtøjet og hundene.

I en eneste optegnelse, hvor „ev. 6“ er blandet med fortællingen om den sorte prinsesse, har vi et fyrtøj (Kristensen, Jyske folkeminder V 335; også i Pröhle, Kinderm. 11). Ellers er lys det alleryppigste. Men når det er en stålkæmpe, der er den hjælpende ånd, der viser sig, når der slås ild, synes et fyrtøj i sig selv rimeligere end et lys og kan måske nok have været det oprindelige.

Stålmanden har Andersen erstattet med hundene, der ikke

findes i nogen folkelig form af dette eventyr. Helt har han næppe fundet på dem. Det er meget almindeligt i skattegraversagn, at hunde er skattevogtere; derhen hører også det primitive træk, at de intet gør, når man ganske roligt flytter dem, som soldaten der sætter dem paa hexens blåtærnede forklæde (Feilberg I. 675). Deres mærkværdige øjne må nok tilskrives Andersens fantasi. Et jysk sagn om en gengangerhund har ikke drevet det videre end til at deres øjne var som tallerkener.

De 3 rigdomskamre med kobber, sølv og guld er også ægte folkelige, men findes ellers ikke i dette eventyr, hvor soldaten enten får en kedel fuld af penge eller en Fortunatuspung.

Store Claus og lille Claus svarer til „Store bror og lille bror“, ev. 112 hos Grundtvig (jfr. Köhler. Kl. skriften I. 230 ff). Navnet er vist Andersens. Vi har Kresten, Per, Hans og Lars, men aldrig Claus. Ellers følger han folkeeventyrets handling ret nøje. En enkelt af optegnelserne, Grundtvigs (a) fra Vendsyssel, har de sædvanlige træk, men underlig nok i næsten omvendt orden. Det kan være en dårlig fortællers skyld, men hænger måske også noget sammen med, at i denne række Uglspilstreger, hvor den listige beregning og aldrig svigtende rådsnarhed forherliges på den plumpe dumheds bekostning, — der er addendernes orden ret ligegyldig. Det er karakteristisk for arten af den folkelige humor, at snildheden i skæmteeventyr og i dyrefabler ofte viser sig i, at den ene får den anden til at efterligne hvad han gør. Men en eller anden hovedomstændighed glemmes, så det der var til lykke for den ene, bliver til ulykke for den anden (se f. ex. ev. 108 „Skælmer og narre“). Der er noget storslået urimeligt i en sådan snedighed, der ikke blot forudser bestemte situationer, men også en bestemt dumhed. Hos Asbjørnsen beder Lille Pelle, da han endelig skal dø, om at måtte blive kastet i elven, så den måde, hvorpå han senere redder sig ud af denne knibe tydelig nok også er forudset og beregnet.

Andersen søger helt igennem at motivere hvad der sker. Mens folkeeventyrets helt selv fremkalder situationerne, viser Andersens Claus sin kløgt ved at benytte dem. Alene det træk, at den døde bedstemor køres til byen, sat op som om hun var levende, har Andersen ikke kunnet motivere. Her er det oprindelige brudt igennem. I en af optegnelserne hedder det ganske råt, at Bette Kresten vil have nytte af sin døde mor. Det er også med koldt blod, han har ladet Store Kresten slå hende ihjel i stedet for ham

selv. Andersen lader Lille Claus lægge den døde bedstemor i sin seng for mulig at varme hende til live igen. Derved undgår han Store Claus hævn.

Rejsekammeraten svarer til ev. 67 („Den dødes hjælp“). Optegnelserne er indbyrdes ret afvigende, så det er vanskeligt at angive en grundform. Andersen har sikkert behandlet stoffet ret frit og udstyret det med en del af sit eget. Kernen af historien har han dog direkte fået fra folkeeventyret. Det er følgende træk. En ung mand drager ud i verden. Befrier et lig fra at blive pisket. Får en følgesvend, der skaffer sig en dværgehat og fjederham og sværd (Andersen: 3 ris og svanevinger). Prinsesse i trolds vold; kan kun fås til ægte, hvis man kan besvare hendes spørgsmål: 1) hvor hendes guldbroderede tøffel er, 2) hvem hun sidst har kysset. Følgesvenden har fulgt hende om natten, og hans ven kan vise prinsessen tøflen og troldens afhuggede hovede. Hun befris fuldstændig fra troldens magt ved mælkebad, hvor hun påtager sig den ene skikkelse efter den anden.

En optegnelse fra Vendsyssel (*d*) har en gammel konge, der fraråder den unge mand at forsøge at gætte prinsessens gåder. Hendes slot er omgivet af en hel skov af afhugne bejlerhoveder. En sådan rar gammel konge kunde Andersen bruge, og af bejlerhovederne har han lavet en lysthave i stil med kong Ludvigs abildgård, hvor friernes kroppe hænger og dingler i træerne.

Om „*De vilde svaner*“ (svarende til „Ravneprinserne“, ev. 40 hos Grundtvig) gælder noget lignende som om Rejsekammeraten. Optegnelserne fra folkemunde er ret forskellige angående begyndelsen, og Andersen synes ikke helt at have fulgt nogen af dem. I reglen skal kongens 12 sønner dræbes, hvis han får en datter. Eller dronningen er ligeglad med sine sønner, hvis hun blot kan få en datter, hvid som sne og rød som blod. I begge tilfælde flygter sønnerne selv ud og lever i et lille hus i skoven. Søsteren der en gang ser 12 små skjorter eller 12 små sølvskeer, får besked om sine brødre og drager ud for at opsøge dem. Andersen lader alle 12 søskende blive stemoderligt behandlet. En enkelt optegnelse lader den hex, der skænker moderen datteren hvid som sne og rød som blod, forvandle sønnerne til vildgæs. Ellers er det søsteren, der ved at plukke en blomst af udenfor huset i skoven, omskaber dem til fugle. Hvorledes hun skal forløse dem, ved at sno hør til skjorter og være tavs i 12 år, og hvorledes det vanskeliggøres ved

hendes tvungne giftermål, lige til det manglende ærme, er ens hos Andersen og i folkeeventyret. Kun har dette i stedet for Andersens ærkebisp til anklager den sædvanlige svigermoder, der kaster dronningens børn i ormegården og smører hende selv om munden med blod¹. Den Fata Morgana, der hjælper Elisa med råd, er i folkeeventyret oftest en venlig gammel hex, et enkelt sted (optegnelse e) selve jomfru Maria, der naturligvis også har holdt børnene i live i ormegården.

Andersen siger ikke noget om skurkens afstraffelse. Måske fordi ærkebispens mistanke tilsyneladende var berettiget. Folkeeventyrets dronning, der bevidst vil vække en falsk mistanke, har fortjent at blive spændt mellem vilde heste. Men selve denne ærkebisp, og det at anklagen mod dronningen ikke lyder på drab af børn, men på omgang med Lamier og på „det lede kogleri“ med brændenælderne, rykker Andersens fortælling lidt væk fra eventyrets oprindelige sfære. Handlinger kan være onde i folkeeventyret. Men det er først under kristelig påvirkning, ja vel nærmest protestantisk, at det at bedrive hemmelige kunster, som mængden ikke forstår, bliver tegn på et forbund med djævelen og noget i sig selv strafværdigt.

Denne lille svingning i Andersens behandling sammen med den legendeagtige slutning (roserne, der skyder op fra bålet) og den følelsesfulde uddybning af heltindens karakter giver Andersens eventyr en helt anden farve end folkeeventyret; skønt alle væsentlige handlingstræk som sagt er lånt derfra.

Svinedrengen svarer nærmest til „Den stolte jomfru“, ev. 121, men er stærkere omarbejdet af Andersen end nogen af de tidligere omtalte. Det har fået en ganske ny og forholdsvis moderne idé. Folkeeventyret handler om den stolte jomfru, der vrager sin prinselige frier, men tilsidst må tage til takke med ham i skikkelse af en pjaltet tigger, idet hun af iver efter at få de sjældne sager (guldhaspe, -ten el. lign., ikke så kunstigt som hos Andersen), som den tilsyneladende stodder har, må bekvemme sig til at have ham liggende om natten først i hendes kammer, senere i hendes seng.

Det sidste har Andersen, „af sømmelighedshensyn“ siger han selv, ombyttet med de 10 og 100 kys. Men den forvandling der foregår med prinsessen i folkeeventyret under hendes fornedrelse, hvor kærligheden vækkes, har Andersen ikke medtaget. De prøver

¹ Hører hjemme i „Den stumme dronning“, ev. 45.

hun sættes på er i slægt med tilsvarende motiver i historierne om Griseldis eller den lydige kone. De skal ikke være morsomme, men afspejler sikkert en svunden tids opfattelse af forholdet mellem mand og kone. Andersen lader det — ligeså udspekuleret — være en ydmygende hævn fra prinsens side over den lille knibske prinsesse, der foragter den dejlige rose og nattergal, han sender hende, men vil ofre alt for et kunstigt stykke legetøj (jfr. satiren i „Nattergalen“). Da han får hende, jaget ud af faderen ligesom i folkeeventyret, forlader han hende med en ganske tydelig besked om, hvad meningen er med det hele. Det er lidt mere ubarmhertigt, end Andersen plejer at være. Ligger der ikke en personlig, lidt bitter erfaring bagved?

Mens hoffivet har fået et slags rokokoskær over sig med fransktalende hofdamer, er kongeriget, der kan lukkes i lås, og den lidt vrøvlede gamle konge med tøflerne ægte andersenske. Denne kongetype har fået navnet „en rigtig eventyrkonge“. For så vidt der tænkes på folkeeventyr, er det ganske med urette. H. C. Andersen er hans far. Han optræder første gang i Rejsekammeraten eller rettere i den ironiserende behandling af emnet i „Dødningen“ fra 1830. I „Fyrtøjet“ har kongen for så vidt mere værdighed som han i hvert fald ikke er komisk. Men egentlig er han blot folkeeventyrets upersonlige landsoverhoved, der sjældent har andet at bestille end at give sin datter bort og lade forbrydere henrette.

Det kan bemærkes, at mens Andersen ellers giver de navnløse eventyrhelte navn (Johannes — Elisa), har han her blot „Svinedrengen“, (svensk har Svinapojken også). Folkeeventyret har på en anden måde fæstet sig ved prinsens forklædning og kalder ham Grådonner, Filthat, Per Rødhad el. lign.

Klods-Hans svarer til ev. 22, „Munden stoppet på prinsessen“. Freregn timeriet på slottet og de to kloge brødres karakteristik følger Andersen meget nøje folkeeventyret. Dette har ofte de sædvanlige brødrenavne: Per, Povl og Esben. Optegnelse *d* fra Torsted (i nærheden af Thisted) har navnet „Kludderhoved“. I Kamps håndskrevne samling findes en optegnelse fra Køng sogn på Fyn (en 3 mil sydvest for Odense), med navnet Klotte Hans. Begge disse tekster har også det træk fælles med Andersen, at drengen rider afsted på en ged (vædder), mens han ellers drager ud på en gammel krikke. I forening med navnet og findestedet tyder det

på, at vi hos Kamp har en tradition, der på det allernærmeste er den Andersen har hørt. Jeg hidsætter den her til sammenligning. Den er skrevet af et barn efter hendes mors fortælling.

Der var en gang en mand, som havde 3 sønner, den ene hed Klotte Hans. Men sønnerne vilde hen at fri til kronprinsesse. Men den samme mand havde kun 2 heste, men Klotte Hans skulde ride på vædderen; så fulgte de ad til slottet. Hvem af disse tre der kunde besvare hendes tale, den vilde hun have. Så red de hen ad vejen, så råbte Hans: Vent lidt, så skal I blot se, hvad jeg har fundet. Så råbte de andre: Ja hvad har du vel fundet? — En krage! — Hvad vil du have den til? — Den putter jeg i lommen. Så red de nok et stykke fremad, så råbte Hans: Vent lidt, så skal I blot se, hvad jeg har fundet! Så råbte de andre: Ja hvad har du vel fundet? — En tulle [ø: prop]. — Hvad vil du have den til? — Den putter jeg i min lomme. Så red de nok et stykke fremad, så råbte Hans: Vent lidt, så skal I blot se, hvad jeg har fundet! — Hvad har du vel fundet? — Jeg har fundet en kostbar ring. — Hvad vil du have den til? — Den putter jeg i lommen. — Så red de atter et stykke hen ad vejen, så råbte Hans: Vent lidt, så skal I blot se, hvad jeg har fundet! — Hvad har du vel fundet? — Jeg har fundet en l...! Så lo de andre af ham: Hvad vil du have den til, dit tosse fæ! — Den putter jeg i lommen! Så red de atter frem ad vejen, så råbte Hans: Vent lidt, så skal I blot se, hvad jeg har fundet. — Hvad har du vel fundet? — Jeg har såmænd fundet end en l... — Hvad vil du have den til, dit tossede fæ! — Den putter jeg i lommen. — Så red de atter fremad vejen. Endelig nåede de slottet, hvor kronprinsessen lå i vinduet og lo ad Hans, som red på vædderen.

Nu trådte den ældste ind og hilste: God morgen, her er varme! — Ja, her er varme ved min r., siden i aftes min fader slagtede syv fede galter. — Så gik han ud igen. Så kom den anden søn ind og hilste: God morgen, her er varme! — Ja, her er varme, siden i aftes min fader slagtede syv fede galter. Det kunde han ikke svare hende noget på. Så kommer Klotte Hans ind og hilste: God morgen, her er varme! — Ja, her er varme ved min r., siden i aftes min fader slagtede syv fede galter. — Må jeg da ikke få min krage stegt? Nej, så flyder fedtet ud ad hendes r. — Jeg har en tulle, jeg sætter i! — Så revner hun. — Jeg har såmænd en ring, jeg sætter om. — Den kan have en l... — Værsgo, her er en l... — Så har jeg heller aldrig set mage. — Værsgo, der er mage til ham! — Så kunde Hans besvare hende på alt, hvorfor han forbliver på slottet al sin tid. —

Det kan ikke nægtes, at „Klods Hans“ er bedre fortalt. Der er større variation, kraftigere lys og skygge end her. Men ellers er ligheden i alle væsentlige træk umiskendelig. De hanekyllinger, der bliver stegt hos Andersen, istedet for de 7 fede galter, er sikkert hans egen vittige hentydning til de uheldige friere. Nu kunde det

jo tænkes, at Kamps hjemmelsmand havde læst H. C. Andersen, og at ligheden stammede derfra. Men de litterært påvirkede tekster røber sig altid ved deres fortællemåde eller ved at bevare træk, som kun findes i den ikke-folkelige form. Men Kamps tekst har intet af dette, så jeg betragter den som et godt eksempel til at vise, hvad Andersen har fået, og hvad han har skabt ud af sit stof uden at forvandle dets karakter.

Hvad fatter gør er altid det rigtige svarer til ev. 104¹. I opskrifterne hedder eventyret oftest „Den fromme kone“. Det er unægtelig også en overordentlig „fromhed“, der hele tiden formår at vende en god side ud af resultaterne af mandens handler. Men hvorfor han bytter, forklarer folkeeventyret ikke. Hos Andersen er det hele tiden med en tanke på konen. Det er virkelig også en „from“ mand. Mulig har man nok i tidligere tider vurderet fromheden højere hos det andet køn. Historien er sikkert — forøvrigt også hos Andersen — halv morsom, halv moralsk. Lidt i familie med Griseldis er konen nok.

Selve bytتهistorien er lig folkeeventyrets. De rige Englændere hører derimod hjemme i Andersens egen tid eller i dens litteratur. Oprindelig er det præstekonen eller den sidste køber, der vædder på, at konen bliver vred.

Der er to eventyr til, Paradisets have og Prinsessen på ærtlen, som Andersen opgir at have hørt som barn. Til ingen af dem kendes der dog danske forbilleder. Rimeligvis er indtryk af hvad han har hørt og læst flydt noget sammen i hans erindring.

Paradisets have følger i hele første halvdel af fortællingen folkebogen om lyksalighedens ø. Der findes også her en prins, der forvilder sig og kommer til vindene og deres moder og af en af disse bringes videre til den underskønne fe på lyksalighedens ø. Her henlever han tre århundreder uden at tænke på sit jordeliv. Men da han en gang vil vende tilbage til jorden på besøg, indfanges han af tiden, der længe har ventet ham. Andersens slutning er noget anderledes. Ved overtrædelse af et tabu (at røre ved feen) styrter hele herligheden sammen, og prinsen finder sig selv udenfor vindenes hule. Dette er et ikke ualmindeligt træk i østerlandske eventyr. Hvorfra Andersen har det, kan jeg dog ikke sige nøjere.

Det er karakteristisk for den svage psykologi i folkelige

¹ Findes også i „12 moralske lystigheder“ fra 1756.

overleveringer, at det nærmest er ved et tilfælde, helten der kommer til lyksalighedens ø. Mens Andersens prins møder med sin sjæls dybeste længsel efter at se Paradisets have, har folkebogens prins ikke anden sindets beredelse end den parathed til at gå med til ethvert eventyr, der frembyder sig, som alle „prinser“ har. Det er romantisk at lade den højere livsskæbne, der bliver heltene til del, svare til en højere stræben i deres indre. Og det er et ægte romantisk, symbolsk eventyr, Andersen har formet. Stoffet har tiltalt ham på grund af den dybere liggende idé han fandt deri. Men den død (= tiden), der i folkefortællingen egentlig først knuser lyksaligheden, lader Andersen anvise den sande salighed i et andet liv.

Prinsessen på ærten kender vi som sagt ikke noget dansk forbillede til. Det forhindrer naturligvis ikke, at der kan have eksisteret et sådant. Men vi må dog vist have lov til at regne med, at Andersens ret belæste far kan have siddet inde med en del eventyr, som han enten har læst for drengen eller fortalt ham, eller som denne selv har læst. Vi ved jo fra „Mit livs eventyr“, at det i hvert fald var tilfældet med „Tusind og een nat“. Et nøjere kendskab til Andersens boglige kilder har vi vist ellers ikke. Men „Prinsessen på ærten“ viser netop en krydsning af en nordisk og en østerlandsk form af dette eventyrmotiv, som gør Andersens bemærkning om, at han har hørt det, tvivlsom. I hvert fald har han ikke hørt det på folkemunde. Men man kunde ganske vist heller ikke forlange, at barnet skulde have nogen klar forståelse af den folkløristiske forskel på de eventyr, faderen fortalte ham og dem han hørte hos de gamle koner i Hospitalet.

Der findes hos Grimm (udg. 1843, nr. 182) et eventyr „Die erbsenprobe“, der næsten ganske dækker Andersens „Prinsessen“. Det har de samme træk, og ikke flere. Men desværre er det uden interesse, da ligheden er så stor, at det i de senere udgaver er udeladt, „weil sie wahrscheinlich aus Andersen herstammt“.

En svensk optegnelse fra Vestergølland¹ begynder ganske som Andersen med en prins, der kun vil have en rigtig prinsesse. En regnvejrsaften kommer en kvinde til slottet og banker på. Dette regnvejr tror jeg nok er ret enestående i et folkeeventyr, så hvis det ikke var bemærket, at historien var hørt 1830, vilde jeg antage Andersen som kilde. Men senere udvikler eventyret sig lidt ander-

¹ Sundblad, Gammeldags seder och bruk, 2. udg. s. 191: Prinsessan som låg på sju ärter.

ledes. Dronningen prøver den fremmede kvindes byrd på forskellige måder, bl. a. ved at rede en seng for hende med 7 dyner og en ært mellem hver. Hun ligger dejligt, men hendes ledsager, den kloge hund, giver hende det råd at klage over lejet. Så tror dronningen, det må være en rigtig prinsesse.

Endnu nærmere forbindelse med eventyret om „Herreper“ (Grundtvigs ev. 43 „Katteprinsen“) har sengeprøven i flere andre svenske tekster. Hos Segerstedt¹ giver hunden pigen, der lægges på et halmleje, det råd at sige, at hun har ligget som på ærter.

Hos Cavallius² findes en række optegnelser af Herreper-eventyret, hvoraf over halvdelen har en sengeprøve. Hovedtrækkene er overalt de samme: En husmandsdatter drager hjemmefra og tager kat eller hund med på dens bøn. Den råder hende at søge til kongsgården og give sig ud for fremmed prinsesse. Her bliver kongesønnen forelsket i hende. Men dronningen vil prøve, om det virkelig er en kongedatter. Hun reder en seng med flere silkedyner, men lægger en bønne under lagenet. Katten advarer pigen. Hun siger næste morgen, at det var, som der lå et stort hjerg under hende. Næste nat prøves med ærter under den første dyne. Det var, som hun lå på store stene. Tredje nat med halmstrå under den anden dyne; det var, som der lå et stort træ under hende, siger hun næste morgen på dronningens spørgsmål, alt sammen efter kattens råd. — Som man ser er der her tre prøver med en virkelig stigning.

I anmærkning 2 har Cavallius en optegnelse fra Upland. Første nat prøves med et æble, anden nat med nød, 3dje nat med ært under silkebolstrene.³

Anmærkning 3 fra Vestergötland har småsten under lagenet, ærter og gryn sidst.

Nr. 6 fra Upland har ærter, gryn og knappenålshovede.

Nr. 7 fra Sydvest-Finland har ærter, strikkepinde, blårtot.

Hos Bondeson⁴ er det en dreng, der kommer til kongsgården og prøves ved 3 ærter i sengen. Advaret af katten klager han: det var som at ligge på en stenrøse. — Efter flere prøver får han da datteren.

¹ Svenska folksagor o. äfventyr, 1884, s. 95: Den kloka hunden. ² Svenska folksagor och äfventyr, 1844, I 180: Slottet, som stod på guldstolpar. ³ Æblet og nødden skulde man synes, hun måtte kunne mærke uden kattens hjælp. Det ser snarere ud til at kunne høre hjemme i en rationaliseret historie om en virkelig fintfølende prinsesse. ⁴ Historiegubbar på Dal, s. 349.

I en italiensk tekst¹ er der ingen ærter, men kun grove tæpper. Katten forbyder ham at lægge sig derpå, og råder ham til at klage næste dag.

I alle disse redaktioner er det egentlig det hjælpende dyr, der er hovedpersonen, hvad titlen oftest også antyder. Den overordentlige finfølelse overfor sengelejet har ingen af mændene eller kvinderne. Men at der bør være en sådan hos folk af stand står dog fast i dem alle.

Dette hovedmotiv, sengeprøven som fornemhedsprøve, findes i en lidt anden forbindelse (dog stadigt et slags Herreper-eventyr) og noget forflygtigt i et sachsisk eventyr², et magyarisk³ og et nygræsk⁴. En mand finder en ært. Han fantaserer om hvad han kan få ud af den — ligesom konen med æggene. Han går til kongen for at låne 100 skibe til at fragte sin (fremtidige) høst. Kongen vil prøve, om hans byrd står i forhold til hans rigdom, og lægger ham på ru lagener og pjaltede tæpper. Piger stilles på vagt udenfor døren for at høre efter, om han sover rolig. Enten taber han nu ærten i sengen og ligger og roder hele natten efter den, eller han tør ikke lægge sig til ro af frygt for at tabe den. I begge tilfælde mener kongen sig sikker på, at han må være en prins. (Da han får kongens datter og senere skal vise sin svigerfader sine ejendomme, går det over til Herreper-eventyret med en trold i stedet for det hjælpende dyr).

Der er det besynderlige ved hele denne række af eventyr, at den har et hovedmotiv, som den ikke selv tager alvorligt. Ti denne sengeprøve giver jo hver gang falsk vidnesbyrd. Enten er det et tilfælde, en misforståelse eller en overnaturlig hjælper. helten eller heltinden skylder sit held. Der er heller ingen rigtig organisk forbindelse mellem dette motiv og det øvrige Herreper-eventyr, som også mangler det i de allerfleste tilfælde. Derfor må det utvivlsomt være indført andetsteds fra. Hvis vi kan finde fortællinger, hvor der virkelig er så sarte, følsomme væsener, som de tidligere nævnte antages for at være, er vi sikkert nærmere ved kilden.

Talrige, mest østerlandske, eventyr handler om overordentligt udviklede skarpe sanser, der danner grundlaget for en ligeså beun-

¹ Monnier, Contes populaires en Italie, 1880: Le roie Happe-Fumée. ² Halt-
rich, Deutsche volksmärchen aus dem Sachsenlande, 1877, nr. 33. ³ The folk-
tales of the magyars, Folklore Society, 1886, s. 76 (jfr. 354). ⁴ Geldart, Folklore
of modern Greece, 1884, s. 141.

dringsværdig skarpsindighed (jfr. Amløst-eventyret). Mulig er denne kombination indisk¹. Løst fra skarpsindet findes den stærke sanselige modtagelighed, overdrevet, beundret eller spottet, i en række anekdotagtige fortællinger.

Timæus beretter om en Sybarit, der fik brok af at se nogle arbejdere hakke i en mark. En anden, han fortæller det til, bliver syg af at høre det.

En anden Sybarit (hos Ælian, *Variæ historiæ* IX, 24) bliver sribet på hele ryggen af at ligge på et leje af rosenblade. Anekdoten fortælles hos Ælian om Smindyrides, der allerede hos Herodot stod som type på en Sybarit. Senere fæstes motivet til en historisk person i Persien, nemlig kong Shapurs dronning Nadirah. Hun såres tilblods af et myrteblad, der ligger i hendes seng².

Baital Pacchisi nr. 23 (Oesterleys udg.) fortæller om en mand, der ingen søvn fik, fordi et hår, der lå under den 7de madras, stak ham i ryggen.

Hvorfra nu end denne til det latterlige overdrevne følsomhed har sit udspring, så er det vist Inderne, der først har udnyttet den kunstnerisk. Von der Leyen har i den anførte afhandling vist, hvorledes det er karakteristisk for Inderne, at de aldrig lader et motiv stå isoleret, men fordyber dets virkning ved at sætte høg over høg. De udtænker en større og større følsomhed for så tilsidst at lade det hele gennemleves i tanken ved at stille spørgsmålet: hvem var den følsomste?

I Somadevas *Katha-sarit-sagara*³ spørges der, hvem af en konges tre hustruer der var mest finfølelse: Den ene blev såret af en lotosblomsts blad, der faldt fra hendes øre ned i hendes skød. Den anden blev brændt på kroppen af månens stråler. Den tredje fik buler på hånden ved at høre lyden af en morter langt borte. — Svaret er: Den sidste fortjener prisen. Her var en virkning uden berøring. Og den højeste påvirkelighed fortjener den højeste beundring.

Denne form for eventyret: en konkurrence mellem forskellige

¹ Se Von der Leyen, *Zur entstehung des märchens* (Archiv für d. studium d. neueren sprachen u. litteraturen, Bd. 113—116). ² Når Arthur Christensen i *Danske Studier* 1905, s. 216 mener, at den persisk-arabiske version giver os sagnet i den oprindelige form, er det næppe rigtigt. Dels er Ælian ældre, dels er den tragiske slutning i persisk ganske vilkårlig — eventyrmæssig set. ³ Tawneys oversætt., Calcutta 1884, II cap. LXXXV.

grader af følsomhed, findes nu også i Evropa, igen forbundet med historien om sengelejet.

I *L'Élite des contes du sieur d'Ouille* (1680) er der fire kvinder, der vædder om hvem der er „la plus délicate“. Den første har været halt i fire måneder af et rosenblad, der faldt ned på hendes fod. Den anden har brækket tre ribben, fordi der var en fold i lagenet. Den tredje blev skævhovedet i seks uger, fordi pigen ved kæmningen havde redt tre-fire hår formeget til den ene side, o. s. v.

I *Wälschtyrol*¹ fortælles næsten det samme, blot med den for os interessante begyndelse at det er en prins, der skal giftes efter sine forældres ønske, men han vil kun have „die empfindlichste“. På sin vej ud i verden møder han en med indbundet hovede — pigen har ved kæmning revet et hår ud. En anden helt forbunden — lagenet havde haft en fold. Den tredje sidder med forbunden fod — et blad af en jasminblomst var faldet på hendes fod. Hun vælges til prinsesse — og der spørges tilsidst: Har han gjort vel deri?

Så vidt jeg kan se, må udviklingsgangen have været følgende:

Man har fra ældgammel tid haft små anekdoter om nydelsesyge, forfinede menneskers, „Sybariters“, overvættets modtagelighed for sanseindtryk. Inderne har beriget dette motiv ved at gøre følsomhedsgraden til en slags værdimåler. Da den er skabt ved livsvaner, vil den være et ubedrageligt kendetegn på den fornemme, prinsen eller prinsessen. Den hvis legeme er hærdet af fattigdom eller arbejde, vil ikke have en sådan sensibilitet. Modstykket til denne historie bliver da den om den underskudte bruds ringe vaner. Undertiden optræder begge motiver som ret og vrang i samme eventyr (f. eks. det anførte hos Segerstedt og Cavallius).

Men er følsomheden et standsmærke, er det ganske rimeligt, at prinsen, der drager ud at fri, kun vil have den følsomste. Sådan vil også Andersens prins kun have en virkelig prinsesse. Kan hun ikke legitimere sig på anden måde, prøves hendes følsomhed af dronningen ved et dårligt leje.

Unægtelig er der et spring her, idel, som omtalt, den overfor hvem der bevidst anstilles prøve, slet ikke er følsom eller af høj byrd — undtagen hos Andersen. Men dog tror jeg, dette træk i de svenske tekster må føres tilbage til orientalske forbilleder. For det første findes intet beslægtet eventyrtræk i Vestevropa (det franske hos d'Ouille findes i en samling almindelige fabliaux-

¹ Schneller, Märchen u. sagen aus Wälschtyrol, 1867, nr. 45.

motiver og prætenderer ikke at være indfødt), og vejen gennem Grækenland, Tirol, Ungarn, Sachsen til Norden er jo en af eventyrenes gamle kongeveje. Men det er også usandsynligt, at nordisk eller germansk folkedigtning skulde have opfundet dette træk med sengeprøven, når de ikke har nogen personer, der virkelig har denne følsomhed, eller der vel overhovedet i nordisk virkelighed kunde tænkes, at man satte de særlig sarte og fintfølende højere end dem, der kunde tåle alt. Vi har andre brudeprøver både her og i Tyskland, men de gælder moralske egenskaber som flid, tænk-somhed og sparsommelighed¹. I en note til den engelske udgave af Grimm sammenligner Andrew Lang et eventyr af denne art med et persisk i „Giaffers sønners rejse“. Da jeg ikke har kunnet skaffe mig det pågældende eventyr, ved jeg ikke, om der her bevidst anstilles en prøve af en frier. Men der er i hvert fald fire piger, der viser en større og større følsomhed og sarthed. Utvivlsomt må orienten være hjemsted for et sådant motiv.

H. C. Andersens „Prinsesse på ærten“ må da siges at stå midt imellem. Han har Østerlændernes sensible prinsesse, og han har Svenskernes bevidst anstillede prøve. Han har som hine motivet isoleret uden den forbindelse med Herreper-eventyret, hvori det alene forekommer i Norden, og med næsten overorientalsk fantasi og lune lægger han 20 edderdunsdyner ovenpå 20 madrasser og ærten allernederst.

¹ Grundtvig ev. 125 og „Frieren“ i Danske folkeeventyr 1883.

RIBOLDSVISEN¹

AF

AXEL OLRIK

II

LAD os en gang se, hvorledes Reckes grundsætninger virker i praksis; lad os se på den første vise i hans bog, den om Ribold og Guldborg. Den foreligger i en sådan mængde opskrifter fra alle nordiske lande, og har så tydelige herøringer med andre viser, at metoden kan blive genstand for videnskabelig prøvelse.

Straks ved begyndelsen, hvor ridderen opfordrer jomfruen til flugt, møder vi vanskeligheden i den mest iøjnefaldende form. Alle de gamle opskrifter har en lokkesang om det udødelig-herlige liv, han vil føre hende ind til; men den samme indledning findes igen i opskrifter af „Kvindemorderen“ (DgF. 183). Skönt vi ikke er i tvivl om at den er bedst bevidnet i „Ribold“, hævder Recke den dog for „Kvindemorderen“; ti kun til den lokkende ridders karakter af forfører passer denne uvirkelige skildring af hendes fremtidige hjem. Men hvad skal da sættes i stedet? Her viser sig Reckes mesterskab i at tumle overleveringen. Han hitter frem en mislykket tekst af „Kvindemorderen“ (Magd. Barnewitz's hskr.), der i virkeligheden er sammensat af huskestumper både her- og dærfra; den har en anden lokkesang. Og fra Sønderjylland (fra Østerløgum ved Åbenrå) er der en stump af selve Riboldvisen, der indeholder den samme; fra andre afkroge af landet hittes en enkelt strofe af samme række. Så retter Recke en forvrøvlet linje, og stryger en fyldekalks-strofe; og rækken står der i sin karakteristiske skønhed:

¹ Fortsat fra s. 42. Afhandlingens fremkomst er sinket ved, at jeg senere end ventet modtog en lang række utrykte opskrifter fra de andre nordiske lande.

„Guldborg, Guldborg, følge du mig!
otte jomfruer giver jeg dig.

De to skal være din mollingmår,
de to skal børste dit favre hår.

De to skal dine nøgle bære,
de to dig altid til tjenest være.

Der ganger i min fædrene skov
sølverharve og gylden plov.“

Jomfruen svarer — som hun så ofte gör i lignende tilfælde — med et spørgsmål om, hvorledes hun skal slippe fra al den slægt, der vogter hende. Recke viser, at det er bedre bevidnet og mere berettiget i denne vise end i nogen anden. Men nu stiger vanskelighederne, da de elskende skal unddrage sig vogterne: en del opskrifter lader ham klæde hende som sin smådreng. Det forkastes som dårligt passende i handlingen; hvor hører det da hjemme? I en lille ubetydelig vise „Ridder stjæler fæstemø af gård“ (DgF. 401) findes en strofe, der forudsætter den nysnævnte stroferække; og omklædningen må altså flyttes herhen som til sit rette hjem. „Vi have her et slående eksempel på den bytten gårde i folkevisen, som finder sted i en enorm udstrækning, og for hvilken ingen til nu har haft blik.“

Nu er de elskende på flugt over heden og møder greven, der kender dem. Atter en vanskelighed! Nogle opskrifter lader dem forsøge at købe ham til tavshed; andetsleds råder Guldborg til at slå ham ihjel, men den ridderlige Ribold vil ikke dræbe „så gammel en mand“. Recke får denne logisk uangribelige rækkefølge ud af det: først søger de at købe ham til tavshed, og da det ikke lykkes, giver Guldborg rådet om at dræbe ham, der dog vrages af Ribold.

Budskabet om deres flugt når kongen, der straks lader sine mænd ruste sig og sætte efter dem. En vanskelighed af ganske egen art viser sig. Ellers havde man for meget ordstof; nu er der for lidt. Viserne, der uhyre ofte lader en krigerflok ruste sig i et øjeblik, har en påfaldende mangel på virkelighedsagtig afmaling af situationen. Med vanlig virtuositet får Recke dog hittet

en strofe og restaureret dens lidt uklare tanke: „Somme til hesten rendte, og somme deres spore spændte“¹.

Selve kampscenen gör færre vanskeligheder: Guldborg „ser over aksel“, at hendes fader er ved at indhente dem. Ribold beder hende holde hesten, mens han kæmper, og — ihvad der så sker — ikke at nævne hans navn. Flokken falder for hans sværd; da råber hun, at han skal spare hendes yngste broder (strofens ordform vanskelig at fastsætte), og i det samme er hans trolddomsstyrke brudt, han får dødssår. Hjemridtet over heden — med samtalen med Guldborg — og hans komme til borgen (hvor han vil skænke broderen sin brud), — byder atter en mængde småvanskeligheder, der synes mig at være løst på heldig måde af Recke. Jeg nævner kun som eksempel den sidste i rækken. Næsten alle overleveringer af Riboldsvisen ender med et par, også andensteds uhyre velkendte, strofer, om at der var tre lig i gården, nemlig ridderen selv, hans mø, og endelig hans moder der døde af sorg. Men i visen har denne moder slet ingen rolle spillet; de fleste opskrifter har ikke engang nævnt hende: den digter, der undfangede tanken at besynge Ribolds og Guldborgs skæbne, kunde ikke i det mest gribende øjeblik føre os denne uvedkommende person på scenen. Det er Reckes første tanke. Hans næste: hvor hører strofeparret hjemme? I „Elverskud“, en af de ældste og ypperste viser; den foregår helt imellem de tre personer: ridder, fæstemø og moder. Hans tredje spørgsmål er: hvad er det oprindelige i Riboldsvisen, da Guldborg foran sin døende fæstemand giver afslag på at trolove hans broder. Og fra en og anden dansk og svensk afkrog finder han strofer frem (hvortil også en skotsk opskrift byder et sidestykke): „Ribold var død för hanen gol, Guldborg svalt för op randt sol.“

Man kan naturligvis fremdrage en mængde andre træffende udtryk for Reckes metode. Der er således fornyelsen af „Liden-Kirstin“-visen (DgF. 126), der som æstetisk resultat, i forhold til det enestående slette og vanskelige materiale (hovedteksten er blevet stærkt tildannet med pennen i 1590'erne og senere) er en

¹ Recke opfatter strofen, som om „somme løber til hesten i deres hastværk, andre har dog besindelse nok til først at tage spore på.“ Jeg må tilstå, at en sådan gennemtænkteth hos visedigterne er mig fremmed; jeg kan ikke se andet deri end øjebliksbilledet: man så nogle stige til hest, andre var ikke nået længere end til at spænde deres sporer på.

af hans smukkeste sejre. Eller der er visen om Jon Regmodsön (en af det 13de årh.s adelsmænd), der er blevet indfildret i en opbyggelig vise om „Hr. Peders skriftemål“, og hvor Recke klarer dem fra hinanden ved at tildele hans skriftemål det ganske modsatte indhold af, hvad det har i overleveringen. Jeg tvivler ikke om, at han i retning af grundtanke også her har truffet det oprindelige.

Men det er endda ikke de enkelte sejre, man må sætte højest, Det er den større forståelse af og indtrængen i visedigtingen i det hele.

Hvad Recke altså søger, er først og fremmest et middel til visernes æstetiske redaktion (deres genskabelse i overensstemmelse med den digtende tidsalders ånd), og dernæst almindelige kendetegn for, hvad der er visernes, og den enkelte visers, rette indhold fra gammel tid af.

Hvad han bekæmper er „overleveringsprincippet“. Med dette ord udtrykker han først og fremmest sammenstyknngen af alt, hvad der er overleveret som tilhørende samme vise, men i videre forstand — om jeg kan opfatte ham ret — ethvert standpunkt, der regner sig for bundet af, at noget er overleveret, og især det der er overleveret i mange opskrifter. Jeg skal i det følgende kun bruge ordet i den første betydning.

Det er især Anders Vedels æstetiske fremfærd, han vil til livs. Den gamle viseudgiver stræbte jo at få hver strofe i de ham foreliggende opskrifter anbragt i helheden (når en tekst ikke var så fortvivlende slet, at han helt lod den ligge).

Så er det også Svend Grundtvigs fremgangsmåde. Ikke hans videnskabelige princip; ti dær er det netop hans opdagelse, at hver overlevering er en individualitet, og at summen af dem er noget ganske andet end alle enkeltstørrelserne i deres selvstændighed: når noget forsvinder, dukker andet op. Men det er — til en vis grad — hans æstetiske princip. Han hilser velkommen hver lille blomst og skud på visedigtingens store træ. Hvert nyt lille mærkeligt indfald er en skat, som han viser frem for sine landsmænd. Således skaber han læsehistorier, der i grundtrækkene er skabte ved samme fremfærd som Anders Vedels, men skabt ud af et endnu rigere materiale og med en fyldigere æstetisk sans. Tingen er i sig selv kendt nok; men jeg skal dog nævne et lille optrin, som fandt sted en uges tid før hans død. Jeg var lige

bleven klar over den geografiske metodes betydning for visestudiet, og jeg spurgte ham, hvorfor han i sin Svejaldsvisen havde medtaget de slutningsstrofer om smådrengen der blev slået til ridder, som kun fandtes i „Karen Brahes kvart“, men ikke engang i den nærmest beslægtede vestsøllandske overlevering. Han svarede da: „Om så skriveren af Karen Brahes kvart selv har digtet dem, så tager jeg dem med, hvis de er noget værd.“

Foruden at være æstetisk princip, har det for en tid — i alt fald delvis — været Grundtvigs videnskabelige synsmåde, således som det var den hele tidsalders. Hans redaktioner af „Marsk Stig“ og „Niels Ebbesøn“ går ud fra dette. Men efterhånden kom han på afstand. Selve hans grundiaftagelse, at den enkelte opskrift var „levende“, var en organisme, — det standpunkt, som han stred varmt og bittert for i 1847 og i 1848 overfor en endnu uforstående almenhed -- den måtte i tidens løb gøre ham varsom med at bruge den blotte additionstabel. Langsomt formede han sig ud, at det ikke blot drejede sig om en grundform i forskellige afspejlinger, men at det drejede sig om en udviklingshistorie. Først i sit mesterværk, indledningen til „Liden Kirstin“ (DgF. 126), i 1858 har han klaret den jævne udviklingsrække af sagnformer og påvist deres sammenhæng med visens stedlige udbredelse¹. På hans tekstredaktioner fik denne opdagelse ikke nogen indflydelse; dertil var den for ny, — og for vidtrækkende i sine følger; men selve hans første iagttagelse, at de enkelte opskrifter danner en i sig selv sluttet handling, bragte ham ikke sjældnen til at vælge en enkelt opskrift ud som typisk form af visen.

Også Axel Olriks fremgangsmåde nævnes i Reckes skrift, dels med tilslutning, dels for at bestrides; men redegørelsen for standpunktet er ikke så tydelig, at den der ikke kender det godt i forvejen, vil få klarhed over stillingen. Lad mig da allerførst fremhæve at A. O.s metode i og for sig ikke går ud på, hvorledes man skal skabe tekster til almenlæsning, men på videnskabelig at udforske visens udviklingshistorie og om muligt at fastslå dens grundform.

I sine groveste træk (o: uden kontrolmidler og uden den

¹ Omkr. 1870 tilegnes væsenlige træk i Svend Grundtvigs senere metode af en yngre slægt, først og fremmest A. D. Jørgensen, dog med den forskel, at det er springet i det — nydigtningen — han mest har øje for. For Grundtvig var det den jævne forskydning, der var det store videnskabelige problem.

særlige behandling af særlige forhold) ser den således ud. Når to opskrifter stemmer ordret eller handlingsret overens, er grunden den, at begge overleveringer af visen stammer ned fra en og samme sanger i tidligere tid; og det som de er enige om, vil under normale forhold være noget som hører hjemme i deres fælles kilde. Fælleskilden er = deres fællesstof + x , d. v. s. fællesstoffet er det kendte, det andet det ukendte, som vi søger at bestemme ved hjælp af det vi kender.

Mens det ældre slægtled havde tilbøjelighed til at tillægge x en stor værdi, er A. O. betænkt på at prøve om det ikke kan have en lille værdi; han begynder med 0 og prøver sig frem om de passer i ligningen. Således med „Ebbe Skammelsön“ (DgF. 354), hvor — med usædvanlig stor tilnærmelse — de for alle opskrifter fælles vers dannede en karakterfuld vise, en af vor middelalders allerypperste, og hvert forsøg på at tilføre yderligere vers fra enkelte overleveringer viste sig at fremkalde brud på den fremstillingskunst der rådde i de sikre vers.

Slet så simpel var metoden ikke, hverken ved „Ebbe Skammelsön“ eller andensteds; at springe på den måde til det endelige resultat kan være farligt nok. Men metodens styrke ligger i at den begynder med de ganske simple iagttagelser: to søskendes sang af en vise, som de begge har lært i deres barndom, ligner hinanden i højeste grad; visens sang i samme sogn viser i reglen stor lighed; med et større område bliver forskellen noget større, ofte har et helt lands overlevering meget bestemte kendemærker for slægtskab.

Hvorledes står nu Recke overfor disse arter af metode? Han står i det hele fremmed for dem. Samfølelse står han egentlig kun, når det drejer sig om at udpege det æstetisk værdifulde og den samlede visekomposition indenfor det forskellige der er overleveret. Karakteristisk er det, at R. henter et yndlingsbillede for overleveringens væsen fra flyttedagen („at bytte gårde“), fordi hans opgave er at sætte på plads og flytte fra gale pladser; Grundtvigs yndlingsbillede hentes fra planteverdenen, det er det groende, de stadig nye skud ud af et i sig selv organisk stof, der har hans interesse. Men over denne grundforskul i metode og opfattelse er R. ikke klar; hans forbigående indvendinger viser f. eks., at det fuldstændigt er gået hans opmærksomhed forbi, at hos Grundtvig er det ikke lighed i enkelte strofer, men den hele sagnform, der

danner grundlaget for visernes ordning og udgivelse. Overhovedet er det ikke R.s sag at oprede sine forgængeres tankegang; den faste logik, hvormed han udformer egne tanker, svigter ham, når det gælder at gribe andres. Han er en bjærgmand, der hugger sine gange; han betages af glansen i den malm, som afslører sig for ham, men bagved sig sanser han kun mulm og mørke. Derfor de mange paradokser, der kan få somme af hans læsere til at nyse ret kraftigt!

Det eneste værk i litteraturen, der med ret kan nævnes som forgænger for R.s bog, er Johs. Steenstrups „Vore folkeviser“ fra 1891. Den side af Grundtvigs værk, som her er fortsat, er adskillelsen mellem ægte og uægte i visedigtningen. Men mens det „ægte“ for Grundtvig er det, der udgår fra folkemunde, „uægte“ det boglig omdannede, overføres disse begreber til nok så meget at gælde glanstidens og forfaldstidens måde at digte på. R. ligner St. i, at det for ham først og sidst drejer sig om et æstetisk begreb, den gode eller ægte folkevisestil, og at denne stil hverken kender en spiringstid eller en eftersommer, hvor det afblomstrende og knoppende står side om side; han ligner ham i mangelen på indgående historisk betragtning af fænomenerne; står som han fremmed for den udviklingslære, der er sjælen i Svend Grundtvigs viseforskning, og de metoder, hvorved han når sine mål. Reckes forskel fra Steenstrups ligger væsentlig i den langvarige og ihærdigere syssel med problemerne, de tusende overvejelser af enkelte spørgsmål, der sætter frugt også i det samlede resultat, og det digterske mod, hvormed han skærer gennem vanskelighederne frem til et bestemt resultat, mest af alt vel den forening af hukommelse og fantasi, der sætter ham istand til at overskue de tusende af enkelte strofer i deres digterske sammenhæng.

Og dog er der en stor forskel fra Steenstrups, der bringer ham nærmere over mod det grundtvigske stade: en interesse for enkelt-historien, for strofers og strofegruppers vandringer og omdannelser, der fremtræder som den naturlige fortsættelse af Grundtvigs undersøgelse over den enkelte vises udvikling. I og for sig står en sådan granskning den nordiske folkemindeforskning nær; den var det næste skridt der skulde tages. Ja det er allerede taget indenfor nordisk mindegranskning, om end på et andet område, idet Kaarle Krohns nye Kalevalaforskninger i lige så stort mål skriver de enkelte verslinjers historie, som de enkelte sagnmotivers. For-

skellen mellem Recke og de egenlige folkemindeforskere består deri, at han alene agter det æstetisk hensigtsmæssige som højeste lov; at kildernes vidnesbyrd, deres styrke, stedlige fordeling, indbyrdes slægtskab vejer lidet eller intet for ham. Det er en forskning, der vrager kildekritik og alene holder sig til realkritikken, nøjagtigere til en enkelt bestemt art af den, den æstetiske.

Derfor må der for os mindeforskere vågne det spørgsmål: hvor bindende er disse resultater, og hvor vidt vil de stemme med vor kildekritisk—historisk-geografiske metode?

Et bidrag til at svare herpå er indholdet af de efterfølgende bemærkninger.

Jeg må forinden nævne, at R. selv fralægger sig, at hans viseredaktioner skulde kunne nå de gamle visers virkelige ordlyd, men i sine undersøgelser taler han så ofte om denne eller hin form som oprindelig eller som eksisterende i digtningens tilblivelses-tid, — at hans tanker fremtræder i alt fald med et vist krav på at blive drøftede under synspunkt af ikke blot æstetisk, men også historisk sandhed.

III

Lad os da til modsætning prøve den metode, som mest udmærker sig ved ikke straks at gå til det endelige mål, men først til det nærmeste og overkommeligste. Lad os vælge ud den lille gruppe af Riboldsvisens islandske opskrifter (Ísl. fornkvæði, nr. 16) og se om vi kan finde grundformen for dem.

Spørmålet er af interesse, fordi den islandske visesang ned i tiden ikke har bevæget sig i takt med den almindelige nordiske viseudvikling, og fordi det islandske viseforråd gennemgående er optaget i en meget tidlig tid; der er langt flere viser, der hører sammen med „Ridder Stig“, „Tove“ og „Liden Kirstin“ end med „Torkel Trundesön“ eller „Germand smed“¹.

Vi kan gøre det simplest ved at skrive alle overleverede strofer op sammen. Vi opdager da let, hvad der er fælles for overleveringerne, og hvor hver opskrift har udtrykt tanken på sin måde. Vi har så udprægede kendemærker, dels i hvad der ligefrem er fælles med de andre nordiske former af Riboldsvisen, dels

¹ En gennemgående undersøgelse af spørgsmålet mangler endnu. Det vigtigste foreliggende er S. Grundtvig i indl. til DgF. III og til nr. 126, og A. D. Jørgensen om Tovevisen.

i hvad der er almindelig nordisk folkevisestil, at vi næppe nogen-
sinde er i alvorlig tvivl om, hvorledes opskrifternes grundform har
set ud, og vi i mange tilfælde kan nå tilbage til den nordiske (det
vil sikkert sige danske) form der i middelalderen indvandrede på
Island.

Det er let at skille alt hvad der har alm. nordisk visestil ud
fra det særlig islandske. Folkevisestilen er jævn og enkelt, den
overlægger sig aldrig med kryssende tanker. Islands egen digter-
stil, i kraft af århundredes udvikling, elsker det sammentrængte,
det omskrivende, det antitetiske og det abstrakte. Ingen vil tvivle
om, hvor udtryk som „jomfruen omspændte sorgens bånd“,
„odden står i hjærtets tun“, „(min) hede elskov dæmper stor-
men (o: vreden)“, hører hjemme. Når dertil kommer, at rimene
hjælper os til at skelne de særlig islandske lydformer fra de
almindelig nordiske, og at ordforrådet i stort omfang kan under-
kastes samme prøve, vil det ses at her ikke mangler kende-
mærker. Derfor kan vi allerede, idet vi skriver stoffet op, med
det samme høste en væsentlig del af resultatet. (Idet jeg i det
følgende aftrykker teksten, rykker jeg alle de oprindelige strofer
frem til venstre, samt sætter udhævet skrift ved dem der genfindes
i de andre nordiske lande. I klamme sættes en kort antydning
af tilsvarende strofer i de andre nordiske overleveringer¹.)

1. Heyrðu það, Gullbrún fríða,
villtu nokkuð ríða? A 1.
2. Hann setti hana á hvítan hest,
allra kvenna reið hún best. A 2.
3. Rubbald reið á heiðar,
hitti fyrir sér greifa. B 1 (d. A 9 osv.)
Þegar þau komu skammt á leið,
sáu þau hvar einn vallarinn reið. A 3.
4. Velkominn, ríki Ribbald, nú,
með þína stolna jómfú. A 4 (d. A 10 osv.)
Hvaðan reiðstu, Rubbald, að,
með það stolna víf í dag? B 2.

¹ Læseren kan efter behag følge med i selve teksterne, eller i Grundtvigs
oversigtstavle (DgF. II. 387). Haves udgaven ikke ved hånden, vil man nogen-
lunde kunne hjælpe sig med Reckes bog.

5. Það er ekki unnusta þín [o: mín],
heldur er það Margrét systir mín. A 5 (d. A 12 osv., eng. 13).
Þér er hún stolin, en mér er hún frjáls,
sverð hefi eg ætlað þér á háls. B 3.
6. Ekki þarftu að dylja mig,
gjörla kenni eg, Gullbrún, þig. A 6 (d. F 20 osv.).
7. Eg skal gefa þér kápu blá,
ef þú segir ei mínum föður (kóngi) frá.
A 7 B 4 (n. A 18 jf. d. A 15 osv.)
Eg vil ei þína kápu blá,
eg segi þínum föður frá. A 8 (jf. d. C 22).
9. Hér situr þú, kóngur, og drekkur vín,
burt er hún ríka dóttir þín. A 9 B 5 C 1.
(en annar ríður með dóttur þín) (d. A 17 osv.)
10. Hver er svo djarfur í mínum bý,
er ríður með mína Gullbrá á landi frí? B 6.
11. Rubbald sterki heitir hann,
hann er einn víst yðar mann. B 7.
12. Kóngurinn hrindir borðum fram,
mjöður og vín um gólfid rann. B 8 C 2 (d. E 24 osv.)
13. Kóngurinn talar við sveina sín:
þér skuluð fá mér hörpu mín. A 10 B 9.
14. Kóngurinn kastar hörpu á gólf,
stukku úr henni streingir tólf. A 11.
15. Kastar hann henni í annað sinn,
stukku úr henni streingir fimmm. A 12.
16. Kóngurinn skipar sveinum sín:
þér skuluð söðla hesta mín. A 13.
17. Kóngur hrindir skipum á sjá,
kom þar á land sem Rífbald lá. C 3 (B 10—12).
18. Hún leit undir hliða,
sinn kæra föðurinn ríða. A 14.
19. Hún leit þá í annann flokk
ellefu bræður með gulan lökk. A 15.
20. Hún leit þá í þriðja skara,
hún sá hvar sínir sjö mágar fara. A 16.
21. Eg bind minn hest við tauma,
taktu upp þína sauma. A 19 (d. B 33 C 29 E 28)
Heyrðu það, Gullbrún, nauma,
þú skalt halda í tauma. C 4.

22. Gullbrá upp' í turni stóð,
þá hennar faðir að garði óð. B 13.
23. Heyrðu það, Gullbrún, hvers eg bið,
nefndu ekki í vígum mig. A 20.
24. Þó þú sjáir mér blæða,
nefndu mig ei til dauða. A 21 B 15 C 5 (d. A 22 osv.).
25. Þó að þú sjáir mig falla,
nefndu mig þó varla. B 14 (d. B 31 osv.).
Þó þú sjáir mig hníga,
nefndu mig ei til víga. A 22.
26. Gyltum sporum hann hestinn slær,
svo ríður hann fylking að. B 16.
27. Hann sló hennar föður í hel,
það gjörði hann illa, en ekki vel. A 23 B 18 (jf. d. A 24 osv.).
Rísbald hjó af kóngi lið,
og svo kónginn sjálfan [með]. C 6.
28. Hann sló þá í annann flokk
ellefu bræður með gulan lökk.
A 24 B 17 (d. A 25 osv.) (fyrsta flokk — fjörutíu bræður).
29. Hann sló hennar mága,
það tók hana svo sáran. A 25 B 19 C 7 (d. A 24 osv.).
30. Heyrðu það Ribbald, hvers eg bið,
gefðu mínum yngsta bróður líf.
A 17 B 20 C 8 (d. D 42 A 26) (láttu minn ý. br. fá grið, — kyr).
31. Gef mínum yngsta bróður líf,
svo hann megi sinni móður tíðendin bera.
A 18 (d. A 27 osv.).
32. Ribbald, Ribbald, stilltu þinn brand!
geymi þig guð og hinn heilagi and! A 26 (d. B 38 osv. jf. DgF. 25).
33. Á því sama máli
fekk hann sextigi (fjörutíu, fimtán) sárin.
A 27 B 22 C 9 (d. D 43 A 28 osv.).
34. Á þeirri sömu stundu
fjörutíu fékk hann undir. A 28 B 21.
35. Ribbald þurkar blóðugt sverð:
slíks værir þú, Gullbrún, verð. A 29 (d. L 22 osv.).
36. Ástín gefur þér hlífðarserk,
kemur ei við þína hvítu kverk. A 30.
Ástín litla felur brand seggs,
að eg spara þér sverðsins egg.
B 26 C 12 (Ástín heit að deyfir hregg —).

37. Hann setti hana á hvítan hest,
allra kvenna reið hún mest. A 31.
Gyltum sporum hann hestinn slær,
svo ríður hann fylking frá. B 23.
38. Ríðu þau upp á heiðarsporð,
aldrei talaði hann við hana orð. B 24 (d. A 30 osv. sv. n.).
39. Heyrðu það, Rubbald, hvers eg spyr,
því ertu nú hljóðari en fyr? B 25 C 11 (d. A 31 osv.).
40. Það er oddurinn búni,
hann stendur í hjartatúni. B 27.
41. Svo ríður hann til landa,
bróður sinn leit þar standa. B 28 (jf. d. A 36).
Rubbald keyrir hest með spora,
svo reið hann til bróður dyra. A 32.
Hann kom þar að kveldi,
sem bróðir hans stýrði veldi. C 13.
42. Heill kominn, Rubbald, bróðir minn,
hér er þér blandinn mjöður og vín. B 29 (d. E 44 C 43).
43. Heyrðu það, Rígarð, bróðir minn,
kvonar efnið gef eg þér. A 33 (d. A 38 osv.).
Eg hirði ei um þinn mjöð og vín,
heldur gef eg þér sætu mín. B 30.
Jómfrú Gullbrún gef eg þér,
hér með allan auð og fæ. C 14.
44. Gjarnan eg hana þægi,
ef eg vissi hún jómfrú væri. B 31 C 15 (d. B 52 osv.).
45. Þann vil eg eiðinn sverja þér nú,
eg flutti hana mey yfir heiðarbrú.
C 15 B 32 (yfir Rínarbrú) (jf. d. B 53 osv.).
46. Einu sinni kyssti,
sem mitt hjartað lysti. B 33 (d. B 54 osv.).
47. Það skal aldrei, á meðan eg lifi,
að eg sé tveimur bræðrum gefin. A 34 (d. B 55 F 56).
48. Þegar liðin var lítil stund,
Rubbald gaf upp sína önd. A 35.
Rubbald upp gaf sína önd,
frúna spenntu sorgarbönd. B 34 C 17.
49. Þar var meiri grátur en gaman,
þrjú fóru lík í steinþró saman. A 36 (jf. d. B 56 osv.).

50. Fyrst var hann Ribbald, og annað hans frú,
þriðja hans móðir, af sorgum dó. A 37 (d. C 54 osv.).

51. Vendi eg mínu kvæði í kross,
sjálfur guð hann veri með oss. A 38.

1—2. Visen begynder på den mest enkelte måde med ridderens opfordring til jomfruen til at drage med ham, og straks derefter deres borttridt. Således overalt i nordisk, men rigtignok ellers ledsaget af hendes betænkeligheder ved bortførelsen. Str. 1 har det rent islandske rimord *fríða*, og den får ikke udtalt det væsenlige i tanken, at hun skal ride med ham; strofens oprindelige ordlyd må derfor være forvansket. En nærliggende form haves (alm. norsk, svensk og sællandsk): „Hør du, Guldborg, hvad jeg siger dig, vil du følge af landet med mig?“ Det er også snarest den, der ligger til grund for den islandske.

3. Strofen om den rige „greve“, der møder dem på „hede“, er ligeledes vidt udbredt, og dens rimpar er ved sin lille uregelmæssighed karakteristisk for folkeviserne. (Mærk derimod hvor varianten i A er islandsk: den har rigtige rim, den har sagastil [„Så snart de var ...“], og den har en ny glose *vallarinn* (o: den omstrejfende tigger, i stedet for „greve“).

4. Den kommende spørger Ribold om den stjalne jomfru. Meningen er ret ens over hele Norden, men rimene forskellige, idet man bruger snart en, snart en anden fyldekalk. Isl. A har *nú* (: *jómfrú*), isl. B har *að* og *i dag* osv. Sagen er vel den, at der egentlig slet ikke skal være fyldekalk; vi skal (med d. A) blot læse: „Vel mødt, vel mødt, Ribold“, og da rimende derpå: „hvor har du stjålet den jomfru bold?“ („bold“ er ikke fyldekalk, men tilhører tanken: hvor har du fået den smukke jomfru?) Så vidt jeg kan skønne, er det en vilkårlighed at nægte selvrिमende udgang (Ribold: bold) i folkeviserne¹.

5. Ridderen forsikrer, at det ikke er hans kæreste, men hans søster. Rimordene *þín* (skal være *mín*) og *mín* er intetsigende; men de rette rimord foreligger vidt udbredt (endogså i visens nordengelske tekst): „Det er min syge søster, jeg førte hende igår af kloster.“ Grunden til forvanskning er øjensynlig, at ordene *systær* og *klostær* rimer godt på æ.-dansk, men *systir* og *klaustri* dårlig på islandsk².

6. „Du tørst ikke dølge for mig, Guldborg, Guldborg vel kender jeg dig.“ Ordret som i dansk F.

7. „Jeg skal give dig kåben blå, du siger ej min fader frå.“ Ordret ligeså i norsk A; i mange norske er det en „gangare grå“ eller „gangare spak“, i en stor del danske og norske en guldring, i d. C. også et sværd³.

¹ Anderledes Recke s. 27 (jt. dog 192).

² Ved den rav-islandske variant i B skal jeg ikke dvæle, da A's sammenhæng med visens nordiske overlevering er klar.

³ På Island genfindes strofen i Isl. fkv. 15 A 23, hvor den dog næppe er oprindelig. Jeg har ikke undersøgt strofens samtlige forekomststeder.

8. Et svar, hvor han nægter at modtage gaven, dukker op hist og her, men i så skiftende former at der er stærk tvivl om dets oprindelighed. (Bedst er gl. jysk „Det gör jeg ikke for min død, at jeg sviger så mit rette brød“ BF; de andre er individuelle nydannelser med genklang fra forrige strofe).

9. „Her sidder du, konge, og drikker vin, borte er Ribold med datter din.“ Almindelig.

12. En vidtudbredt strofe om at kongen vælter mjøden findes her i BC (men ikke i A). Strofer af samme indhold, men med andre rimord, dukker op hist og her (d. E 24 P 15 n. A 23), men hører jo til den udpyntning, som enhver visesanger af sig selv kunde frembringe.

13—15. Kongens overraskelse udtrykkes også på en anden måde (A og delvis B): han kaster sin harpe i gulvet, så tolv strænge springer sønder. Denne formel har dog sin rette sammenhæng i visen om „Blak og raven“ (DgF. 62, isl. fkv. 7), men har bredt sig til andre islandske overleveringer: til Riboldsvisen (hvor den ikke stemmer med, at kongen sidder og drikker), til „Torkels døtre“ (hvor man allerede er gået til sengs) og til „Harpens kraft“ (hvor kun ordet harpe har draget den ind ganske i strid med meningen). Vi lader den altså gå tilbage til dens rette plads. Derimod beholder vi dens variant med den spildte mjød, — der er mindre vel bevidnet, men svarer til den foregående strofe. Et udslag af kongens overraskelse er, om ikke nødvendigt, så dog overordentlig virkningsfuldt, — og findes jo overalt i overleveringen (i B endogså to gange).

16. Kongen byder til sadle heste (mærk *hesta* som flertal). [BC har den meget islandske afvigelse, at han sejler ud med sine hærskibe.]

18. „Hun så under lide, hun så sin fader ride.“ En meget trivial formel, der her er brugt galt, idet den ellers altid kun udtrykker mødende, ikke den forfølgende. Det rigtige findes i de øvrige nordiske og i engelsk, at Guldborg „så sig over aksel“.

19—20. A's udmaling af den kommende skare er lånt fra den følgende kampskildring (i en lidt oprindeligere skikkelse end den nu har i islandsk), og har altså ingen selvstændig interesse.

21. „Guldborg, lad dig sömme: du hold min hest i tömme“. Således ordret (eller meningsret) i gl. dansk. I isl. A er det forvrøvlet til at Guldborg ved kampens begyndelse sætter sig ned at sy, idet sangeren har misforstået det danske „sömme“ (oldn. *sæma*, passe sig) som om det var isl. *sauma*, at sy söm. B har derimod reddet meningen og indsat et nyt fyldekalksord i rim: *nauma*, jomfru (: *sauma*).

23. „Når du ser mig bløde, du nævn mig ikke til døde“. Rimet bliver rigtigt ved at oversættes til dansk; og stroferne genfindes ordret i alle de gamle danske opskrifter.

24. „Om du ser mig falde, du nævn mig ikke med alle.“ Rimordene skal være „falle“: „alle“; de findes ikke blot i gl. dansk, men også i engelsk (Recke 36). *varla* (: *falla*) er derimod islandsk i sin lydform, og islandsk som gløse, — og det udtrykker i sin betydning („næppe“) en svækkelse ikke en styrkelse af sætningens indhold. Det

er sikkert indsat, fordi det oprindelige rim blev ødelagt ved at overføres på islandsk.

22. Foran disse to faste gamle strofer har A en, der inere i almindelighed udtaler deres indhold: *Heyrðu það, Gullbrún, hvers eg bið, nefndu ekki í vígum míg*. På samme måde har et par gamle danske opskrifter gjort; men indre sammenhæng inellem dem synes der ikke at være: strofen synes stadig at skabes fra ny, måske hver gang man har svært ved at opfatte den gamle trolddom med at navnet ikke må nævnes¹. Udtrykket *i vígum* røber sin islandske forfatter. Indledningslinjen er lidet ejendommelig for denne replik: vi har samme formel tre gange i den islandske tekst:

22. *heyrdú það, Gullbrún, hvers eg bið.*

30. *heyrdú það, Ribbald, hvers eg bið.*

39. *heyrdú það, Rubbald, hvers eg spy.*

Den er sikkert oprindelig på sidste plads; på de to andre taler omstændighederne for at den er nydannet.

26. B pynter situationen lidt i islandsk kæmpestil: han slår hesten med „gylden spore“ og rider ind i fjendernes „fylking“.

27—29. Han hug i den første (anden) flok hendes syv brødre med gule lok. Ganske som i den øvrige nordiske overlevering. Den anden strofe lyder dær: Han hug i den anden skare hendes syv måge og hendes fader. Dette spores ligeledes i islandsk (A 16 „Hun så da i tredje skare, hun så sine syv måge fare“). Men i selve kampskildringen er den blevet kløvet i to strofer: en hvor han slår hendes fader ihjel (fyldekalk: „han gjorde ilde og ikke vel“) og en hvor han fælder de syv måge („det tog hende så såre“, — som om svogrenes død var det mest pinlige!). Her skal naturligvis fyldekalken skæres bort og den sædvanlige nordiske strofe indsættes. Det er vel det på Island dårlige rim „fader“ og „skare“, der har fremkaldt nydannelsen.

31. Jomfruens udbrud (30—31) har i nordisk en mængde småafvigelser, der dog alle kreser om den samme tanke: at han skal spare hendes yngste broder². Lettest er det at genfinde den sidste af stroferne: „Du lad min yngste broder leve, at han kan min moder lidende bære“. Den møder i næsten hele den gamle danske overlevering, med lidt afveksling i rim; på de danske øer med rimene være: bære eller leve: give, i Jylland leve (udt. læww): føre³. Strofens faste ord- eller tankeform tyder på at den er gammel; de famlende rim derimod på, at eller andet æ.-dansk rim i tidens løb er blevet ubruge-

¹ A 21 (jf. B 25. 28); D 35; derimod uden indledning i C E F [G H] I.

² En del nynordisk overlevering lader udbruddet gælde faderen.

³ være: bære C 35 (Magd. Barnewitz, ødansk); leve: give E 34 (Større Stokholmske, ødansk). — leve: føre stadig i jysk: B 39 (Sof. Sandberg), F 38 (Kr. Juel, Limfjordsegen; o. fl.), jf. M 28 Mors (*gør': for'*); ligeså i den beslægtede DgF. 83 i de gl. jyske opskrifter B 24 (Anne Urop), C 23 (Kr. Juel, Limfjordsegen). Et andet rim i DgF. 83 D 28 (Vib. Bild, Limfjordsegen): *leve: sige*; Karen Brahe folio har kløvet strofen i to, i den ene vise med rimene *førre: føde* (DgF. 82 A), i den anden med *leve: blive* (DgF. 83 A).

ligt. *livæ* crj selskrevet til at være det ene, *givæ* eller *sighæ* må da være det andet. Snarest *sighæ*; det hedder jo på oldn. at segja *tíðendi*, — og det er netop overleveret, vel ikke i Riboldsvisen, men i dens sideskud Hildebrandsvisen: „Du lad min yngste broder leve, min sorrigfuld moder de tidend at sige“ (17de årh., og Limfjordssegnen), oven i købet indenfor en dialekt hvor det ikke giver rim [løww : sæjj] og derfor sikkert er bevaret fra ældre tid. Det er derfor i høj grad sandsynligt, at *sighæ* tilhører Riboldsvisens grundform; „bære“ eller „føre“ er trængt ind, fordi disse ord ofte forekommer i forbindelse med „tidende“. Om den islandske overlevering har modtaget sit „bera“ fra dansk, eller om det er indsat på Island som et lidt bedre rim end „lifa : segja“, kan vi ikke afgøre.

30. Forud for denne strofe går altid en anden med mere pludseligt udbrud. Dens første linje lyder i alle islandske opskrifter: „Hør du, Ribold, hvad jeg beder.“ Dermed er også grundformen af den anden givet: „du lad min yngste broder leve“, i alt fald hvis den skal gå tilbage til et dansk grundlag (nu varieret: *gefðu mínum yngsta bróður líf; láttu minn yngsta bróður fá grið*, — *j. br. keyr*. Men strofens oprindelighed er noget usikker; dens 2. linje er fordobling af str. 31.s begyndelse; og dens 1. linje er ukendt på denne plads i al anden nordisk overlevering, men derimod en nøje parallel til andre steder i Riboldsvisen (se ovfr. ved str. 24).

32. Isl. A har den ejendommelighed, at den laver dobbeltoptrin, 3: at den er sammenarbejdet af to varianter. Således ved rimgruppen om kampen, (løbenr. 19—12, 27—29), og således her: den lægger de nysnævnte to strofer med Guldborgs bøn hen til før kampen, og midt under striden har den et andet udbrud: „Ribold, Ribold, stil din brand! stille dig gud og den hellig ånd!“ Strofen spores i en mængde andre nordiske opskrifter, hvor det hedder: „Ribold, Ribold stil dit sværd“; men den findes ingensteds rimret igen i Riboldsvisen. Derimod er der ingen tvivl om, at omsat i danske viseformler vil sidste linje lyde: „du stil dig i vor herres navn“ (DgF. 25 og 83 B 23 jf. A 24). Vi finder som sagt slet ikke denne formel i Riboldsvisen, men vi finder en tilsvarende i flere gamle danske opskrifter: „Ribold, Ribold, stil dit sværd, du stil det i vor herres færd“¹. Denne strofe er øjensynlig den yngre variant af samme: „sværd“ har i visesproget fortrængt det ældre „brand“; „færd“ er meningsløst og indsat af rimnød i stedet for „i vor herres navn“. Jeg skal siden vende tilbage til strofen — den tap hvorom hele visens handling drejer sig — men fremhæver blot at vi i den isl. tekst har stamformen til den strofe, der foreligger forvansket i gammel dansk. Endnu skal her blot bemærkes, at det noget påfaldende udtryk „gud og den hellig ånd“ er folkeviseformel (Recke 69), at ordet *and* er den æ.-danske form (for isl. *andi*), og at det giver bedre rim på „brand“ end det sædvanlige „navn“. Alt dette svarer til at den islandske over-

¹ C 34 (ødansk) F 37 (Limfj.); desuden i DgF. 83 G 22 D 27, (begge fra Limfj.).

levering her har en gammel dansk strofe, — mere oprindelig end nogen nu foreliggende dansk variant.

33. *A þvi sama máli, fékk hann sextígi (fjörutíu, fimtán) sárin.* „Då Rikeball hørde de kvendemål, då fekk han på staen sit banesår“ (n. A; var. „dei femten sår“, „femten dødelige sår“, „atten ulivssår“); „Ret i det samme kvindeord lær fik Ribold sit banesår“ (d. D 43 jf. A 28); „Den tid da Ribold nævnet vor, da fik han sit banesår“ (B C F). Den sidste af de danske former har den svaghed at sætte et tonløst ord i rim; den første (og den norske) har i „kvinde“ en tilsætning, der ikke tjener til andet end at fylde linjen: det var ikke kvinderøsten, men ordets udtalelse, der var afgørende. Begge har de desuden den fejl, at rimet bliver dårligt, når det føres tilbage til rent æ.-dansk *varth : sār* og *orth : sār*). Derimod er islandsk det simple udtryk for tanken; det har ypperlige tankerim „mål“ (ǝ : tale) og „sår“, og lader sig med størst lethed overføre til æ.-dansk: *ǣ thy samæ mǣlæ, fæc han fīrtíugh sāræ* (mærk ejeformen bevaret efter de større talord, således som det kendes i æ.-dansk, ikke senere!). Og på endnu et punkt er den islandske tekst bedre. Når dansk overlevering lader ham få „banesår“, er det at foregribe visens handling; det bestemte tal af sår er i sig selv mere træffende, — og genfindes desuden i den nærbeslægtede Hildebrandsvisen¹. Norsk A står på overgang mellem begge; den har både „femten sår“ og som variant „banesår“; også første linje ligger i den norske form nærmere ved islandsk end nogen dansk opskrift.

35—36. Atter her har A dobbelt overlevering, der forefindes på to adskilte steder. Dels: „Ribold tørrer sit blodige sværd: sligt var du og, Guldborg, værd!“ Dels en islandsk form af samme tanke, at „elskoven giver hende skjold“ og sparer hendes hvide hals; BC varierer dermed at „elskov gemmer kæmpens klinge og sparer hende for sværdets ægg.“ Denne mængde varianter viser, at tanken — så overraskende eller voldsom den måske kan synes os — har i alt fald levet længe i visen; kun den første form af den har dog interesse for visens almindelige historie. Samme strofe findes ikke i så sjælden i nydansk og nysvensk overlevering (DgF. II 346), endvidere i et par nynorske opskrifter (de utrykte n. CD) af den gruppe der undertiden har særlig lighed med den islandske. De ydre vidnesbyrd giver dog ikke nogen hjemmel for at betragte strofen som oprindelig i visen. Den tilhører to adskilte grupper af overlevering, den islandske og den nynordiske; og den er af den art at den let kan fødes uafhængig på to forskellige steder: sangerne har følt en trang til at bebrejde Guldborg hendes ubetænksomhed.

37. De sætter sig til hest. (A har den gængse formel i samme stereotype form som ved v. 2; B gentager formlen fra sit v. 16 med „gylden spore“ og „fylking“).

38. „De red dem ad hedespor, aldrig talte han til hende ord.“ De danske har en tilsvarende strole om at ride „i rosenslund,

¹ „Hildebrand fik i samme kald, femten sår og end et fald.“ DgF. 83 A (B) C D, også trængt ind i DgF. 82 E 35.

der kom ikke ord af Ribolds mund.“ Nærmere kommer svensk og norsk: „Så redo de sig öfver den mörka långa skog, och inte talte Hillebrand ett enaste ord.“ — *heidarsporð* skal i den islandske sangers mund formodentlig betegne „det sidste af heden“ (egl „halen af heden“), men udtrykket er så vredent, at det ikke kan være det oprindelige.

39. „Hør du Ribold, hvad jeg spør, hvi er du mere tavs end för?“ Genfindes stadig i dansk („— ikke så glad som för“), ordret i B, i de andre gamle opskrifter og de nyjyske med svagere rim i første linje.

40. Ribold svarer, at sværdet (*oddurinn búni*) står i hans *hjarta-tún*, o: i brystet. I dansk findes en strofe, hvis ene linje sikkert har lydt: „din broders sværd var mit hjerte næst“ (Recke 41—42); vanskeligere er det at bestemme den tilsvarende linje, der famler mellem forskellige rimord og forestillinger. Den på Island foreliggende strofe er udpræget islandsk: „hjærtetun“ som navn for brystet, *búinn* (udsmykket) som tillægsord til sværdet (måske dog *búni* kunde være forvanskning for *brúni*, der i oldspog og i viser findes som tillægsord til sværdet). Udtrykket *stendr* (står) om sværdet er påfaldende; odden kan dog næppe endnu sidde i såret. Den islandske strofe er kejtet og ufyldestgørende; men spørger vi om, hvorfor den da blev til, ligger svaret nær nok: overalt i dansk og islandsk møder vi en sætning om, at sværdet har været ved Ribolds hjerte, — og overalt famler man for at finde den rette rimlinje.

41. Strofen om hans hjemkomst er forskellig i alle tre opskrifter. Slettest er C: „Han kom dær ad kvælde, hvor hans broder styred vælde“, *stjórði veldi* er islandsk heltestil. Bedre er B: „Ribold (tager) sin hest med spore, så red han til sin broders døre“ (mærk at rimet på *spora* vistnok kræver *dura* i stedet for det overleverede nyisl. *dyra*); men både „spore“ og „døre“ er fyldekalk, og strofens drabelighed passer ikke til den døds-matte Ribold. Bedst er A: „Sa red han til lande, han så sin broder stande“; den har netop den enfold, som udmærker den rette folkevisestil. Og udtrykket „til lande“ er en mærkelig sproglig oldsag. Den skal jo her udtrykke begrebet „hjem“ (ti i landet har Ribold jo længe været); i denne betydning forekommer det ikke i oldnordisk og ikke i folkeviser, men i den ældste romantiske digtning fra middelalderen (o. 1300 og senere). Det er et nedertysk lån af den art som man kan finde frasprængte lævninger af i viserne (f. eks. personnavnsendelsen -lin); ti som regel er jo disse udtryk atter trængte ud af det hjemlige sprogstof. Man kan således — ifølge Recke — gå hele den danske viseoverlevering igennem uden at træffe rimene lande: stande; „land“ rimer alene med „strand“ og „sand“; ti „hjem til lande“ kommer man kun sejlende.

De andre nordiske overleveringer bruger her en af de sædvanlige strofer om at komme „til borgeled“ eller „til sin moders gård“, — som formodentlig har fortrængt den ældre „til lande“-strofe.

42. En strofe, hvor den stående byder den kommende velkommen, hører med til visernes samfundsskik, og bør derfor næppe forkastes, selv

om den kun findes i B og her er overflødig. Vor isl. tekst har den i sin mest trivielle form med at hyde „mjød og vin“; bedre former findes i dansk.

43. Ribold giver broderen sin fæstemø. Overleveringerne famler i rim og linjeføjning; men en linje: „jomfru Guldberg giver jeg dig“ (ell. „min fæstemø —“) synes sikker (A C). Den genfindes i d. A 38, og hele strofen kan tryggest udfyldes efter denne: „Min kære broder, stat hid til mig, min væne mø så giver jeg dig“. (Opfordringen til at „stande nær“ også i de andre gamle jyske opskrifter)¹.

44. „Gærne jeg hende toge, vidste jeg hun jomfru vorē.“ Mærk rimordene *pægi: væri*, i æ.-dansk *giærnæ æk hanæ thāghæ, um hun jungfru wāræ*. Kommer vi længer ned i tiden, vil piggia forsvinde af sproget, og *wāræ* blive omlydt til *worē*. Vi har en variant i gl. dansk overlevering: „Gærne jeg det gjorde, vidste jeg hun jomfru vorē“ (B 52 E 47 F 53; — om jeg for synden torde, C 48). Den er mattere i sin formning (ti „gjorde“ udtrykker tanken dårligere end *thāghæ*, ɔ: modtog); og rimene ødelægges ved at føres tilbage til æ.-dansk (*giorthæ: wāræ*). Den islandske tekst indeholder den æ.-danske form, hvoraf vor foreliggende danske har udviklet sig.

45. Han sværger på at hun er jomfru. Rimordene *nú* og *brá* er fyldekalk og rimer kun sammen på islandsk. De ægte rimord ligger lige bagved: „Det svær jeg dig ede, jeg førte hende mø over hede“. (Mærk, at den gamle flertalsform *ethæ* er bevaret!) De gamle danske strofer af samme indhold er langt mindre særprægede.

46. En gang jeg hende kyste, som mit hjærte lyste“. Næsten ordret i gl. dansk: „En gang lod jeg mig lyste, hendes rosenmund jeg kyste.“

47. Det skal ej ske, men jeg må leve, jeg skal to brødre min tro give“. Svarer til de gl. danske opskrifter (Recke 47). Mærk at rimene er rigtige på æ.-dansk: *givæ: livæ*.

48—49. Slutningsversene af Riboldsvisen er i den grad blevne filtrede ind i slutningen af „Elverskud“ — i løbet af de århundreder, hvor de begge har hørt til de mest yndede viser, — at vi stadig må agte på samme egns overlevering af begge viser, når vi skal forstå deres udvikling.

Vi må give Recke ret i, at den oprindelige slutningsstrofe er „Ribhold døde för hönsen gol, Guldberg förend op randt sol“, der nu kun forekommer ganske spredt (bl. a. i en skotsk form af visen). På dens plads finder man sædvanlig „Elverskuds“ slutning om de tre lig; i islandsk er den dog ikke nået længere end til opskrift A².

En lignende række lån grupperer sig om den linje „ridderen gav op sin ånd“. *pëgar liðin var litil stund, Ribbald gaf upp sína önd* (A)

¹ At det skulde være den yngste broder (således som i A og i en norsk opskrift samt den med norsk beslægtede fynske V 24) ser jeg ingen grund til. Visen kender jo ingen broderflok.

² Overhovedet sættes disse strofepar til så ofte som muligt i islandsk: isl. fkv. 1 A H K [DgF. 47]; 3 D [DgF. 40]; 16 A [DgF. 82]; 21; 24 [DgF. 445]; 31 C D E, firlinjet, [DgF. 195].

er åbenbart lånt fra en vidt forgrenet form af „Elverskud“ i islandsk overlevering¹. I norske opskrifter finder vi „Hass moder hó tók vaks-ljóse í hánd, á dá gav Ríkeball upp sí ánd“, eller „Dá den presten kom seg for land, dá gjev Ríkeball upp sí ánd“, hver for sig lånt fra norske former af „Elverskud“ (DgF. IV 861). Noget mere selvstændig er den norske „Ríkeball la seg í Gullborgs fang, der gav Ríkeball upp sin ánd“ og den islandske (B C) *Ribald gaf upp sína önd, frána spennu sorgar bönd*. Ingen af disse strofer findes ordret igen i „Elverskud“, og den sidste er utvivlsomt den bedst hjemlede for den islandske Riboldvise². Dens udfyldningslinje, at „sorgens bånd ompændte jomfruen“, er utvivlsomt digtet på Island. Men selve strofens oprindelse turde være at forklare som genklang af „Elverskud“, — og dette er måske grunden til at den aldrig får nogen rigtig god udfyldning, i den bedste visestil og med gode rim. Grunden til at den ældre strofe (— „för hönsen gol“ —) forsvandt, har måske været at man på Island ikke kender til höns. Og således kom den svagere, mere genklangsagtige strofe i stedet.

Omkvædene, forskellige ved A og B C, er islandske i deres form og forekommer også ved andre viser (Ísl. fkv. 2; 7. 32); deres sammenhæng med nærv. vise er ikke videre stærk. Nogen oplysning om den til grund liggende danske digtning giver de ikke.

Resultatet af denne gennemgang kan kort sammenfattes således. 1) Vi kan ikke blot se, hvad der er den islandske stamform til de foreliggende tre opskrifter, men vi kan tillige i stort omfang bestemme en gl. dansk form der ligger til grund. 2) Denne danske form ligger handlingssmæssig og tillige for en mængde enkelte strofers vedkommende nær ved vor gammel-danske overlevering. 3) Hvor de sproglig og stilistisk afviger fra hinanden, har den islandsk-danske det oprindelige.

Dette udbytte er så væsentligt for vor forskning, at der er grund til at begrunde det udførligere og opklare det nærmere.

Først den iagttagelse, at den islandske overlevering i sin hele art står på samme standpunkt som almindelig nordisk overlevering. Visen er uden pludselig omdannelse sunget videre, dens sproglige udtryk er langsomt ældedes og langsomt fornyede. Derfor finder vi ikke blot rim der bliver rigtige ved at omsættes til dansk, men også sætninger der nu er forvrøvlede, men hvis danske grundform

¹ Ísl. fkv. 1 I M, jf. B F L, jf. D H K L.

² Udenfor Riboldvisen findes en tilsvarende strofe kun i en anden vise (Ísl. fkv. 25 [= DgF. 461 „Inges død og sidste vilje“]), hvor den sikkert er mindre på sin plads; visen handler om den døendes smærte ved at være glemt.

skinner igennem. Højest betegnende er det også at de særlige islandskheder (som er overordentlig lette at kende) kun sparsomt findes i overleveringen som helhed; i reglen tilhører de den enkelte opskrift. Når man ofte taler om de islandske tekster som „oversættelser“ af danske viser, så har denne mening ingen sted ved nærværende vise; og man bør i det hele være yderst varsom med en sådan hypotese.

Det ses endvidere, at visen i al den tid den har levet på Island (o: fra en ubestemt fortid til 17de årh.) næsten ingen nydannelse har undergået. Handlingsgangen svarer nøje til vor gamle danske overlevering. Den eneste virkelige nydannelse er, at de mindre gode opskrifter lader forfølgelsen til en begyndelse foregå til søs, — på en ret meningsløs måde. Ellers vil man ikke engang kunne påvise så meget som en eneste karakteristisk strofe til udmaling, skabt af en islandsk sanger.

Derimod har alle overgangsled tabt deres individuelle præg og fået stereotype former der bruges i alle viser: samme strofer om kvinders ridt, om harpen der kastes i gulv ved et overraskende budskab, om en mødende skare o. s. v. En del af disse ændringer er så grove, at de let udpeges; og den hele klasse er nogenlunde uskadelig, fordi de bærende scener står uforstyrrede.

Den omdannelse, visen har undergået ved at gå fra mund til mund på Island, er altså først og fremmest slid. Den mere frodige nydannelse, som de andre nordiske egne kender, møder ikke her, og møder overhovedet ikke i islandsk overlevering af folkeviser. Derfor ligner de forskellige islandske opskrifter af samme vise i reglen hinanden så stærkt (for Riboldsvisen er dog forskellen ved slid og andre ubevidste ændringer noget større end den plejer at være i islandsk). Denne træge passivitet i islandsk overlevering er en faktor man i høj grad må regne med.

Men hvor meget kan visen have tabt? Kan vi kun nå til en slidt og udtyndet tekst, måske endogså brudstykkeagtig? Eller har vi den nogenlunde så fuldstændig som da den indvandrede til landet?

Lad os spørge den selv! Vi sammenstiller alle de fundne vers af grundformen, idet vi dog sætter klamme om de strofer, hvor ordlyden er mindre sikker, eller hvor der har måttet tekstrettes stærkt ved den danske overleverings hjælp. [Et par strofer, hvis opr. forekomst er mindre sikker, er sat i kantet klamme.]

1. „Hør du, Guldborg, (hvad jeg siger dig),
vil du ride (af landet med mig)?“
2. (Så væn da havde han fole og spag,
han satte den jomfru ved sin bag.)
3. Der de kom på hede,
da mødte dem rigen greve.
4. „Vel mødt, vel mødt, Ribold,
hvor har du stjålet den jomfru (bold)?“
5. („Det er min syge søster,
jeg førte hende igår af kloster.“)
6. „Du tørst ikke dølge for mig,
Guldborg, Guldborg, vel kender jeg dig.“ —
7. „Jeg skal give dig kåben blå,
du siger ej min fader frå.“ —
9. „Her sidder du, konge, og drikker vin,
borte er Ribold med datter din!“
12. (Kongen sprang over bredden bord,
den brune mjød på gulvet stod.)
16. Kongen taler til svende sin:
„I skal sadle mig heste min!“
18. (Guldborg sig over aksel så:
„Hisset kommer min fader; hvad bliver til råd?“)
21. „Guldborg, lad dig sømme,
du hold min hest i tømme.
23. Om du ser mig bløde,
du nævn mig ikke til døde.
24. Om du ser mig falde,
du nævn mig ikke med alle.“
26. Han hug i den første flok
hendes syv brødre med gule lok.
29. Han hug i den anden skare
hendes syv måge og hendes fader.
32. „Ribold, Ribold, stil din brand,
stille den gud og den hellig ånd!
31. Du lad min yngste broder leve,
han kan min moder de tidende (sige)!“
33. I det samme måle (*mālæ*, o: tale)
fik han fyrretyve såre (*sāræ*).

35. [Ribold tørrer sit blodige sværd:
„Sligt var du og, Guldborg, værd.“]
37. (Ribold stikker sit sværd i skede:
„Kom hid, Guldborg, nu vil vi ride.“)
38. De red dem ad hedespor,
aldrig mælte Ribold ord.
39. „Hør du, Ribold, hvad jeg spør:
hvi er du mere tavs end før?“
40. („Nåde dig gud, så lidet du vedst!
din broders sværd var mit hjerte næst.“)
41. Så red han til lande,
han så sin broder stande.
42. „Velkommen, Ribold broder min,
(hvor har du fanget den væne viv?“)
43. „Min kære broder (stat hid til mig),
min væne mø så giver jeg dig.“
44. „Gærne jeg hende toge,
vidste jeg hun jomfru vore.“
45. „Det svær jeg dig ede,
jeg førte hende mø over hede.
46. En gang kun mig lyste,
hendes røde mund jeg kyste.“
47. „Det skal aldrig, men jeg må leve,
jeg skal to brødre min tro give.“
48. (Ribold var død før hanen gol,
Guldborg förend op randt sol.)

Det er ikke til at tage fejl af. Ved at udrense de islandske elementer får vi ikke noget af en vise, men en hel og karakterfuld digtning, med knappe replikker og dog hver situation kommende fuldt til sin ret. Der er en sluttethed over den, som ikke findes i nogen anden overlevering, men som er i pagt med visens store tragiske æmne. Yderligere har den sit særpræg i den måde, hvorpå hedelandskabet gör sig gældende igennem hele visen, ikke blot som dens faktiske og naturlige skueplads, men også som samstemt med det enkle og alvorlige i dens handling. En situation, som den hvor Ribold og Guldborg rider tavse over heden, er stor tragedie. Prøver man — med de andre nordiske overleveringer — at flytte det hele hen til en skov, er det ikke blot et unød-

vendigt kulisseskitte, men personerne bliver i lille målestok i sammenligning med omgivelserne, netop her hvor de skulde være store.

Det er da en karakteristisk form af visen; intet tyder på at dens knaphed er blot subtraktionsdannelse; den har sit kendelige særpræg, og snarere en større indre harmoni end en mindre i sammenligning med de andre opskrifter.

Om visens grundform — ved bortførelsen eller ved kongens forfølgelse — har indeholdt flere af de gængse overgangsstrofer eller „tankestreger“, kan vi naturligvis ikke sige; indenfor hovedoptrinene vil det i hvert fald være af det onde at tilføje sådanne.

Lad os i denne forbindelse dvæle ved et af visens dramatiske brændpunkter, det hvor de rider tavse over heden, og hendes uforstående spørgsmål fremkalder svaret, at han er såret til døde. Af dette svar giver den islandske tekst os kun den overarbejdede form, hvori vi skimter en sætning, at sværdet eller odden har rørt hans hjerte. En mængde danske opskrifter (de gamle og et par af de nyere) indeholder den tilsvarende tanke, men den skifter uophørlig i udtryk; kun ordene „broders sværd“, „hjerte“ og „næst“ kommer stadig igen (Recke s. 42). Den ene linje må — som Recke udtaler — have lydt: Din broders sværd var mit hjerte næst. Med den anden linje er vi i værre vande; hver eneste opskrift byder nye rimord: værst, gæst, fæst, frist, kryst, vedst, færd, för, kær. Her gemmer sig, eller her mangler helt, et eller andet gammelt rimord.

Svaret ligger i den gamle ødanske opskrift C: „Gud nåde dig, Guldborg, så lidet du vedst! din yngste bror var mit hjerte næst“ (vi bör naturligvis læse: „din broders sværd var mit hjerte næst“). Det genkendes i norsk: „Guð beðre deg, Guðbjörg, så lítið du veit, din yngste brór mit lív burtssveik“. Strofen er ikke blot i sig selv ypperlig, men den har oven i købet rimord, der i æ.-dansk passede sammen (*wæst*: *næst*, begge med lang selvyld); og når strofen ikke er rigtig bevaret i flere opskrifter, er grunden til dels den, at sprogets udvikling — lydlig og grammatisk — fjærnede rimordene fra hinanden. De norske rim med *veit* og *sveik* er et forsøg på at skabe nyere rim, efter at den gamle endelse for 2. person er tabt.

De gamle danske overleveringer og en del andre lader Ribold udtrykke sig i to, tre, ja endogså fire strofer, om hvorfor han nu er mindre glad end för. I sammenligning med disse er den korte

enestrofe af ganske anden virkning; alt er her givet tilstrækkelig: hans udbrud af overraskelse og meddelelsen om hans tilstand; det knappe svar af den dødsmerkede mand gör hjemridtet over heden endnu uhyggeligere.

Går vi ud i de enkelte overleveringer, opdager vi at dette er den faste kerne; de bredere replikker er af et løsere stof. Der er først ødansk C og de — i omkvæd og indhold nær beslægtede — norske opskrifter. De får to strofer ved at fordoble den gamle med nye rim („så lidet du kan“: „en døende mand“ eller „mit hjærte stor vânde“). Og der er den gamle danske (især jyske) adelsgruppe, der ofte har tre strofer:

Gud nåde dig, Guldborg, så lidet du kant,
dig er kun ett, mig er så mangt (ell. lign.).

Et er det, jeg er træt og mod,
et andet det mig rinder blod,

Enddog gör det mig allerværst (el. lign.),
din broders sværd var mit hjærte næst.

Den første strofe har den mærkelighed, at l. 2 er slap og uklar (og de forskellige opskrifter famler om dens indhold). Recke kasserer derfor strofen. Den sidste strofes l. 1 famler — som vi för så — mellem en utrolig mængde uensartede udtryk. Recke har ikke vidst bedre udvej end at kassere alle de overleverede former og indsætte en selvlavet („End træger det mig allermest“) eller gøre endnu stærkere ændring¹.

Således har vi i disse strofer to gode linjer („Gud nåde dig —“ og „— hjærtet næst“) og to tarvelige, fyldekalksagtige. Grunden er nu let at se: de to ægte linjer udgör tilsammen én strofe; og fyldekalken opstod, da man søgte at spinde den ud i flere.

Endnu står blot tilbage at opklare, hvorledes visesangen fik den retoriske stigning i udtrykket: först klager han over at være „træt og mod“, så over at der rinder blod, först i tredje omgang over at sværdet har nået hans hjærte. Går vi til nysvensk og delvis nydansk overlevering, findes strofen ganske simpelt som

¹ Reckes ændring bör ubetinget ses under synspunkt af fri konjektur. Dens eneste grundlag er B(E)'s „Alt går det mig aller næst“; men det „næst“ hvorover sætningen er bygget hører jo til i strofens anden linje (— „mit hjærte næst“).

hele Ribolds svar på hendes spørgsmål: „Det er ikke under, min hu göres mod, mig rinder ud mit hjærteblod“ (ell. lign.).

Når Recke har ment at måtte lægge den gamle danske (væsenlig jyske) adelstradition til grund for sin redaktion af disse strofer, og i det hele synes lidet tilbøjelig til at tro man kan komme bag om den til en ældre form, så er det værd at agte på, at vi her har ikke mindre end to forskellige korte replikker (den ødansk-norsk-islandske og den svensk-danske), der hver for sig er god nok til at løse opgaven, og som er kilde for motivets bredere udarbejdelse i adelstraditionen.

Ligesom Recke holder fast ved replikkens bredde, hvor overleveringen giver ham nogensomhelst anledning til det, maler han også overgangsoptrin med en vis fylde. Således har han en længere forhandling mellem de flygtende og den mødende greve, den første del gående ud på at købe ham til at tie, den sidste del drøftelse af hvorvidt de skal slå ham ihjel. En sådan scene eksisterer ikke på folkemunde. Den findes alene hos Landstad; men Landstads tekst er ikke nogen opskrift, den er en sammenarbejdning af forskellige opskrifter. I alle ægte tekster er han enten en greve eller en gammel mand, og han enten købes med bestemte tilbud af gaver, eller det drøftes om man skal slå ham ihjel. Men at spare greven, fordi han er „så gammel en mand“, er ikke blot at forlade kilderne, men også at blande typer — den mægtige frænde og den hjælpeløse gamle vandrer — som overleveringerne holder ude fra hinanden. Og endelig, hvad er der vundet ved denne blanding? Ganske vist er alle logiske muligheder udlømt, når man har prøvet både at købe den mødende til tavshed og at slå ham ihjel; men dvælen i alle muligheder er en digterisk svækkelse. Den fart og flugt, der er i det korte møde på heden, forstyrres ganske ved scenens forlængelse; et sådant optrin må ikke blot have den længde, som det virkelige liv måske vilde give det; det må fremfor alt have den længde eller rettere korthed, der passer til det som overgangsscene i visen. Jeg kan ikke se andet, end at Recke i dette tilfælde er blevet offer netop for det princip han ellers ihærdig bekæmper, sammenstykningsen af ikke sammenhørende bestanddele til en tilsyneladende fyldigere handling.

I hvert fald vil man ikke ud af dette optrin kunne hente noget bevis for, at den islandske tekst ikke har bevaret visen så fuldstændig som den fra først af var. (Som jeg siden skal påpege

hører „greven“ og gavetilbuddet sammen med navnet Ribold, gammelmanden og forslaget om at slå ham ihjel sammen med en afvigende gammel form af visen.)

Lad os se på endnu et sted, hvor adelsoverleveringen giver samtaleversene en vis lyrisk fylde. Det er ridderens lokkesang i visens begyndelse. Det hyppigste er den rige lyriske formel med skildringen af det salighedsland han vil føre hende til. Den er bedre på sin plads i DgF. 183 „Kvindemorderen“, og Recke har vistnok ret i at den har sin oprindelige plads her. Så er der lokkesangen med de otte møer der skal tjæne hende, og undertiden otte borge, og sølverharve og gylden plov. Det må indrømmes Recke, at den til tider har været til stede i Riboldvisen, selv om vi nu kun har den i det lille sønderjyske brudstykke („Guldborg, Guldborg, trolov du mig, de otte guldbure giver jeg dig“); ti overalt hvor de „otte guldborge“ optræder må vi anse dem for genklang (o: forvanskning) af „Guldborg“ og hendes otte jomfruer. Men vi har ikke nogen virkelig grund til at søge adelpladsen for denne lokkesang i Riboldvisen (hvis vi da ikke går ud fra „møblere“-princippet som usvigelig grundsætning). Dens adelplads er ganske tydelig i „Kvindemorderen“ (DgF. 183), hvor den ikke blot findes i den meget grumsede D, og i C, men også — hvad der er undgået Recke — i den svenske overlevering fra Småland (Arw. 44 A):

Och hör ni, sköna jungfru, hvad jag er säga vill,
åtta kungadöttrar skola tjena eder då.

Och två skola kamina och krusa edert hår,
och två skola sätta er perlekronan på.

Och två skola bädda upp eder säng,
och två skola följa eder till den.

Og både i Småland og i C (Grundtvigs kvart) finder vi ikke det mindste af de „otte guldborge“, der ellers er det karakteristiske vidne om at stroferne har passeret jomfru Guldborg på deres vej. Hele sagen er meget simpel, hvis vi blot ikke vil holde „møblere“-princippet fast som højeste lov, men alene holder os til almindelige poetiske hensyn og til det i kilderne foreliggende. Lokkesangen er poetisk nødvendig i „Kvindemorderen“, netop fordi det drejer sig om den svingefulde elskers ævne til at lokke jomfruen med sig; og

ud af denne episke nødvendighed fødes den i denne vise: på ett sted som lovprisningen af salighedslandet, på et andet sted som et løfte om de otte tjenende jomfruer. Men når først en sådan lokkesang er født, smitter den af på andre bortførelsesviser, i en tidsalder hvor man elsker den rige og malende detalje.

I stedet for lokkesangen har de fleste overleveringer det simple spørgsmål: „Hør du, Guldborg, hvad jeg siger dig: vil du følge af landet med mig?“ Hendes henvisning til den vogtende slægt viser, at det ikke er fra hendes side hindringen skal komme: vi føres straks ind i at det fjendtlige sammenstød bliver imellem ham og dem. Og de simple ord, hvori ordskiftet sker, er ypperlig i stil med hvad der ellers er visens sikre strofer, — men ikke med den lyrik hvori adelsoverleveringen indspinder den.

(Den islandske vise har den simple spørgestrofe uden lyrik. Det er muligt at den har tabt henvisningen til den vogtende slægt, som ellers findes i alle de nordiske lande, og som er, om ikke nødvendig så dog tjenlig til straks at vække handlingens tragiske muligheder.)

Således lærer vi en i det hele simplere og oprindeligere, også sproglig ret gammel form af Riboldsvisen at kende.

Når jeg derimod har omtalt adelsoverleveringen som forholdsvis sen, forstår jeg derved ikke blot at den som udviklingstype er yngre, at den ikke er grundform for de nordiske landes almueoverlevering; men jeg mener tillige at den rent på årstal er ung.

Der er en strofe, som altid åbner adelsoverleveringen (og en sjældnen gang de nyere tekster, der står i et vist afhængighedsforhold til den), men som aldrig ellers forekommer:

Ribold var en kongesön,
han gilte stolt Guldborg, det var i lön.

Flytter vi denne strofe tilbage til normal æ.-dansk sprogform, ødelægges rimene helt (*sun*, og *lönd* med langt *ø*). En lidt yngre form *syn* begynder at dukke op henved 1300.¹ Det næste trin i udviklingen *søn* viser sig i Lægebogen AM. 187 („fra midten eller sidste halvdel af 14de årh.“). Hvornår *d* i *lönd* er bortfaldet, og når *ø* er forkortet, véd vi næppe så nøje; men at vi er stærkt på afstand fra æ.-dansk sprog, derom er ingen tvivl. Docent Verner

¹ Wimmer, Navneordenes böjning 76; Vald. jordebog 25³; Eriks sæll. 3.26.

Dahlerup udtaler, på forespørgsel herom, at han „nærmest vilde være tilbøjelig til at sige, at et rim lön: sön næppe tyder på ældre tid end 15de årh.“; „mod slutningen af 15de årh. træffer vi masser af gange ‚sön‘ rimende på ord med opr. langt ø foran n.“ Den adelige indledningsstrofe er da tidligst forfattet i 14de årh.s senere del, muligvis eller sandsynligvis endnu senere; og dens ikke-forekomst i de andre overleveringer har sin naturlige grund i at strofen ikke eksisterede, og ikke kunde eksistere, i den tid da Riboldvisen blev spredt ud over Norden.

Jeg sammenfatter da resultatet af min undersøgelse således: Der har af Riboldvisen eksisteret to former, der vel var ens i handlingens gang og personernes navne, men noget forskellige i sprogform og udtrykkets fylde. Den ældre (o: den danske stamform til den nuværende islandske overlevering) er ordknap i sit udtryk, stærkt naturbunden til hedelandskabet, og er i sin sprogform rent æ.-dansk (fra o. 1300?), dens rimord er tildels sådanne som vrages af den senere poetiske tradition. Den yngre (o: stamformen til opskrifterne i de adelige visebøger) hører efter sin sprogform til 14de—15de årh.; den er noget rigere i sin lyriske og episke udmaling, og dens rimforråd lidt mere dagligdags.

Ejendommeligt for begge former er det høvisk-fremmede præg som personnavnene tilfører det i sig selv ret hjemlige æmne. Ribold, Rikeball, indeholder de to navneled Rik- og -bald, der er udpræget tyskagtige¹. Den mødende „greve“ er en person ved hoffet, der var bedst kendt som fremmed, og som man først nylig havde fået mage til ved det danske hof. Guldborg er atter et unordisk navn, men en berømt sagnskikkelse fra engelsk middelaldersdigtning. Disse gamle danske former af visen har også en interesse for personernes moralske fuldkommenhed; de gør ret udførlig rede for at Guldborg er mø trods bortførelsen, og undgår de andre overleveringers motiv at hun vil slå den gamle mand ihjel blot for ikke at røbes af ham, — træk som er højst uvæsenlige i forhold til visens egenlige tragiske æmne.

IV.

Det spørgsmål der så rejser sig for os, er det om dette er visens ældste form, eller i alt fald den ældste, vi kan nå tilbage

¹ Jf. f. eks. DgF. VI, 377.

til, — eller om vi kan nå til former der ikke har dette høvisk-fremmede præg.

Svaret ligger egentlig allerede deri, at vi har andre navne: for ridderen Hildebrand, for jomfruen Hilde, for angiveren „den gamle mand“ (ell. lign.). Jeg skal gennemgå de enkelte former, der helt eller delvis falder udenfor Riboldvisen i snævrere betydning.

1. Visen om „Hildebrand og Hilde“ (DgF. 83), dansk, svensk og norsk. Riboldsvisens hovedhandling genfindes indtil det punkt hvor hendes råb bringer ham dødssår, og dernæst fortættes med den straf Hildelille lider; det hele er lagt ind i en selvfortællende ramme som Hildelils beretning til dronningen.

Jeg meddeler her det pågældende afsnit, 3: det af overleveringerne som med grund kan henføres til en oprindelig stamform (men forbigår mere individuelle variationer, såvelsom de spredte yngre lån fra Riboldvisen).

1. Min fader havde en kongevold.
min moder hun var en dronning bold.
A 13; C 10; D 12; B 10; H 4; K 4.
2. Min fader lod mig så herlig sømme,
tolv riddere de skulde mig vogte og gemme
A 14 B 11 C 12 D 14; F 9; G 9. 10; K 5 sv. A 11 B 8. 9.
3. Siden lod jeg mig lokke:
en ridder udaf den flokke.
A 15 B 12 D 15; C 13; G 11; K 6; sv. A 12; d. F 10; H 5.
4. Han hed hertug Hildebrand,
kongens søn af Engeland. A 16 B 13 C 14 D 16 sv. A 13 B 11.
5. Så tog vi os for hande.
at vi vilde følges af lande.
C 15 D 17 sv. B 12; d. A 17; L 1; sv. B 13.
6. Om natten kom der slag på dør,
mine syv brødre var dær for. A 19; G 12 K 7.
7. Han klapped mig ved hviden kind:
Nævn ikke mit navn, allerkæreste min. B 18 A 20; sv. A 17 B 18.
8. Inår du ser mig bløde,
du nævn mig ikke til døde. A 21 B 19 D 22.
9. Inår du ser mig falde,
du nævn mig ikke med alle. A 22 D 21,
10. Han hug i den förste flok
mine syv brødre med gulen lok. B 21 C 19 D 24 sv. A 19 B 20.

11. Han hug i den anden skare
mine elleve svogre, min kær-fader. B 22 C 18 D 25 sv. A 18 B 19.
12. Stiller eder, stiller eder, Hildebrand!
stiller eder i vor herres navn!
B 23 A 24; (C 22 D 27 sv. A 20 B 21 har lånt fra Ribold).
13. I lader min yngste broder leve,
min sorrigfuld moder de tidend at sige. C 23 D 28 B 24 A 25.
14. Hildebrand fik i sanune kald
femten sår og end et fald.
A 26 C 24 D 29 (også i DgF. 82 E 35); B 25; B 26 sv. B 22;
sv. A 21; d. D 30.

Når dette parti er fortalt mere kortfattet end i Riboldvisen, er det sikkert begrundet ved at visens hele handling har fået en større udstrækning, og at disse optrin er komne i et fjærnere perspektiv i sammenligning med de følgende scener hvor Hildebrand er i forgrunden. Bortførelsessamtalen er kun antydet; forræderen mangler helt. En ligefrem handlingsforskel er det, at kampen ikke foregår ved dag ude på åben mark, men ved nat foran deres herberg.

2. Den nordengelske vise „Earl Brand“ (Child 7 A) ligger Ribold påfaldende nær. Den tapre jarl Brand lokker kongen af Englands datter, så hun kommer til hans seng; de flygter bort sammen. De rider over „moss and moor“ uden at møde nogen, indtil de træffer „gamle Karl Hood, han kommer for ondt og aldrig for godt“. Har Du mig kær, jarl Brand, — siger kongedatteren — så grib denne gamle mand og lad ham dø. Men jarl Brand finder det uret at dræbe en gammel mand med grå hår; „jeg vil give ham et pund og lade ham gå.“ Karl Hood spørger hvor han har stjålet den dame, og får til svar at det er hans syge søster, han har hentet af kloster („from Winchester“). Men Karl Hood mælder hans flugt, og kongen sætter efter dem med femten mænd. Jomfruen ser „over sin venstre skulder“ deres komme. En samtalestrofe før kampen indeholder de os velkendte rim „alle“ og „se mig falde“; men selve problemet med dødsnævnelser er glemt: han fælder dem en efter en, — dog én kommer i ryggen og giver ham dødssår. Atter nærmer handlingen sig til den velkendte. Skönt hårdt såret løfter han sin jomfru til hest. Da de kommer til floden Donne, vil han vaske sit sår; da ser hun hans hjærteblod rinde ud. Han kommer til sin moders

port, og beder hende at gifte hans brud bort til hans yngste broder.

Hvor nær så handlingen ligger Riboldvisen, afviger dog personerne. „Earl Bran(d)“ ligger langt nærmere ved „Hildebrand“; og i rim dermed finder vi vel ikke „kongens søn af Engeland“, men „the king's daughter of fair England“. Endelig har vi en ellers ukendt person Carl Hood. „Karl“ er i virkeligheden slet ikke navn, men det nordiske ord for „gammel mand“; Hood måske en engelsk udtale af Odin, her opfattet som den ufredsstiftende skurk.

Dette forslag om at slå den mødende ihjel, endogså før man har talt med ham, er voldsommere; forsøget på blot at købe ham til at tie er mere afdæmpet; dette sidste kan naturlig være trådt i stedet for det første, ikke omvendt.

(Foruden denne nordengelske vise har vi de to skotske, „Lord Douglas“ og „Erlington“, begge i firlinjede strofer og sikkert at opfatte som yngre og ret vilkårlige behandlinger af samme æmne, allermest den sidste af dem, hvor helten sparer den „gamle ridders“ liv, efter at have dræbt de andre fjorten modstandere, for at han skal kunne bringe tidender hjem. Dette er sikkert en krysning af de to motiver, at lade den mødende gamle slippe videre levende, og at spare hendes yngste broder at han skal sige tidender.)

3. Den norske overlevering foreligger i en stor mængde opskrifter fra Telemarken (Landstad nr. 33—34; DgF. III 854; og adskillige utrykte i Sophus Bugges samling). De har indbyrdes ret store uligheder, bl. a. i omkvæd; men på dette snævre område har de forskellige hovedformer naturligvis ikke kunnet holde sig uden at påvirke hinanden gensidig. Til nærværende undersøgelse kan jeg nøjes med at dele dem i to grupper, A-typen og B-typen. A-typens faste kendetegn er omkvædet *fyri vaa — fyri lãndo så ville dei raa*, der ellers er ganske ukendt; endvidere at det altid er en „gammel mand“ de møder på deres ridt¹. Under B-typen sammenfatter jeg alle der slutter sig nær til kendt nordisk overlevering, både dem der har omkvæd som dansk C, og dem der har omkvæd som Syvs tekst, og „Venerós“ der har omkvæd som

¹ Til denne type hører Landstads nr. 33 (eller rettere de fleste af dens ægte kilder), endvidere de af Grundtvig som C, D, E, F, omtalte, og nogle utrykte.

svensk og nydansk, men lader visen ende lykkelig med ridderens sejr over sine modstandere. Den mødende forræder er altid en greve og der gøres altid forsøg på at købe ham med guldring eller med „ganger grå“ til at han skal tie stille. — Kun A-formen har altså vor interesse. Den er rigtignok i sine personnavne at regne for en form af Riboldvisen, og i det meste af sit strofeindhold også; men den har tillige spredte lævninger af sagnformer der ikke genfindes i dansk eller svensk. Angiveren er altid den gamle mand, ligesom i engelsk; en af opskrifterne har et tilsvarende forslag („Høyre do, Rikeball, hot eg seje no, du hogge den mannen i stykki små!“ „De skal 'ki spyrst på din faers land, at eg hogg ihel så gamal ein mann“). En anden opskrift lader den gamle mand blive slået ihjel, men smådrengen der kommer senere gå bort. Således har man krydset to sagnformer, den gamle norsk-engelske, hvor det drejer sig om at slå den gamle mand ihjel, og den svensk-nydanske, hvor smådrengen modtager gaven og dog røber dem¹.

Disse træk peger altså over mod „Earl Brand“ eller måske en tabt „Hildebrand“ som deres kilde. Alt det øvrige i A-typen slutter sig til Riboldvisen, men vel at mærke snarere til dens kortere (islandske form, end til den danske adelsverlevering. Når enkelte opskrifter kommer den nærmere, vil det sikkert sige at de har modtaget lån fra B-typen (navnlig opskr. „C“ er en sådan overgangsform). Man træffer aldrig den sætning at „Ribold var en kongesön“, og lokkesangen har kun yderst svagt fået indpas; endnu svagere er beskrivelsen af de mange vogtere. Ligesom i islandsk kommer vi straks til ridderens opfordring til at følge med; den dækkes kun af det almindelig holdte begyndelsesvers: „Rikeball á Gullbjör di sat ivi bor, di tala så mangt et skjemtandes or“. En enkelt strofes henvisning til hendes vogtere, og hans gentagne opfordring synes at være alt, hvad A-typen fra først af har indeholdt. I adskillige opskrifter er den nu i en opløsnings- eller

¹ Endvidere finder vi i A-typen en overgangstrofe, der hører „gamlemanden“ til: „Gamlemannen gjore bäte rei á rann, så bar han den bo'i fram“. I modsætning dertil har B-typen (og de den nærmeststående tekster af A-typen): Men greiven (gamlemannen) rei á rendi, sin góe fole han sprengdi. Den gode fole passer godt nok til en fornem person som greven; gamlemannen må vist efter visernes vanlige skik opfattes som vandringsmand, og strofer om ham bør sikkert lyde: „Gamlemand både løb og rand, alt bar han buddet for kongen fram“ (el. lign.).

blandingstilstand. — I de følgende afrejsevers lader det sig ikke gøre at rede A- og B-type ud fra hinanden. Men ved samtalen med gamlemanden træffer vi (dog kun i to opskrifter) verset, at hun vil give ham kåben blå, at han ikke skal bære bud i hendes faders gård, — ganske som i islandsk. Den følgende kampskildring har de kendte strofer med at se sig „over hærde“ og med at holde hesten o. s. v., men ikke nogen særlig fyldig fremstilling. De for islandsk karakteristiske rim møder vi i: „kvendemål“ — „femten sår“; „*Dei rei seg gjönom så tykk ein skóg, Rikeball tala 'ki eit einaste ór*“ (rosenslunden tilhører derimod alene B-typen, og overgangsformen C). Samme knaphed i det sidste parti af visen: det er kun B-typen og C, der kender noget til at hente præst og rede seng. Ja ikke engang stroferne om de tre lig er trængt længere ind; som A-typens normale form må vi vistnok betragte den, at Guldborg lagde sig i Rikeballs favn (ell. lign.), „*då gjev Rikeball upp si ånd*“, — samme slutlinje som vi kender fra islandsk.

Den norske A-type indeholder således den ældre, kortere form af Riboldvisen, og er nærmest i slægt med den islandske tekst (c: med dennes danske eller dansk-norske grundform), — selv om særudviklinger i Norge og på Island nu har fjærnet dem fra hinanden. Desuden gemmer A-typen på lævninger af en anden, sikkert endnu ældre form af visen, hvor den mødende er „den gamle mand“ og jomfruen opfordrer til at slå ham ihjel.

4. Et vidnesbyrd på anden hånd har vi i den oprindelig norske vise om Benedikt (DgF. 474, dansk, færøsk, norsk). Da ridderen går fra kongedatterens bur i den årle morgenstund, møder han „Blinde Molvigsen“ ell. „ungi Larvas“ ell. „kongens smådreng“, hvem hans brud opfordrer ham til at dræbe, men Benedikt vil ikke „udgyde uskyldigt blod“. Denne person er dette sagnstofs (c: Hagbardsagnets) gamle svigefulde rådgiver Blindr bølvisi; men opfordringen til at dræbe ham er sikkert i slægt med Ribold-Hildebrand-visen, eller rettere den er lånt fra denne vise; ti Ribold-Hildebrand er sikkert en gammel digtning, Benedikt yngre, og motivet med at udgyde uskyldigt blod yngre end det mere begrænsede og kæmpemæssige at man ikke vil slå så gammel en mand ihjel. Benediktvisens optrin er altså lånt fra Ribold-Hildebrand, og det er lånt fra den form vi har i „Earl Brand“, ikke fra den vi har i den norske A-type; ti i navnet Blindr bølvisi ligger at han skal være gammel og ondskabsfuld, være den ufreds-

stiftende rådgiver. Dette vil sikkert sige, at på den tid da Benediktvisen blev digtet i Norge, havde man her en til „Earl Brand“ svarende Hildebrandvise.

En enkelt ting står endnu tilbage, at opklare udspringet til den store gruppe af svensk og nydansk overlevering, der spredt ud i talrig mængde fra Vesterhav til den finske bugt dog stadig bliver sig lig i omkvæd og for en meget stor del i indhold. Man vil måske afvise spørgsmålet med at man ikke finder den så poetisk værdifuld som de andre former, lidt overdreven i sine udtryk, og derfor blot regner den for vanslægtet fra de bedre former. Men dette svar klarer ikke spørgsmålet om oprindelsen, når man ikke påviser spiren og årsagen til denne særdannelse. Jeg skal søge at løse spørgsmålet, om end ret skitsemæssig; ti en indgående drøftelse af det hele materiale vilde kræve et langt større rum.

Tre navne på helten kappes her med hinanden, det ene Ribald (o. l.), det andet Hildebrand, det tredje Vallemo (v: Valdemar). Men dette sidste er sikkert opstået af det første (gennem overgangsformerne riddar Bald, Ballemann, *Vallemar, Vallemo). Vi har da kun Ribold og Hildebrand at holde os til. Dette sidste genfindes i den selvfremskaffende behandling af æmnet, „Hildebrand og Hildelille“; men det svarer tillige til den engelske Earl Brand, og navnet Hildebrand må i det hele være det der knytter sig til den fra „Ribold“ afvigende behandling af æmnet. — I dens optrin vil man lægge mærke til, at det altid er den sovende ridder (i rosenlunden med hovedet i hendes skød) der overraskes af fjendernes nærhed: således også i „Hildebrand og Hildelille“, hvor de rent ud overfalles i hendes bur. En gammel svensk opskrift (D = Arw. 78) står her helt på Hildebrandvisens standpunkt. — Og en karakteristisk enkeltstrofe knytter sig til denne sagnform: „Hildebrand, Hildebrand, du sov ikke nu! jeg hører min faders forgyldene lud!“

(Med rette anker Recke, s. 36, over denne strofes sædvanlige udfyldning: „— jeg hørte den ej siden min moder stod brud“, — men med urette over strofen som helhed¹. Motivet er godt nok på sin plads i den sammenhæng, hvor det altid kommer for: ved det hvilende par i lunden. Det er den karakteristiske detalje ved

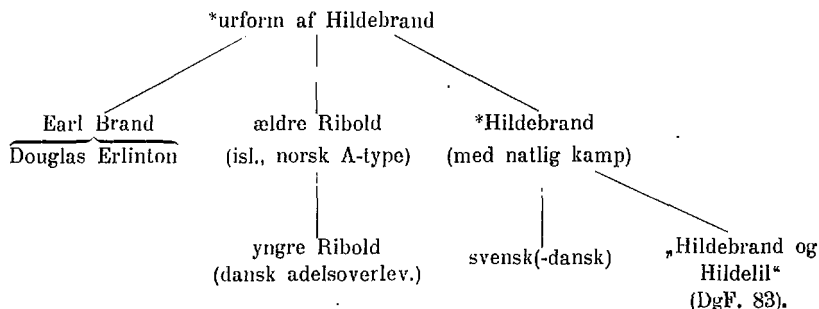
¹ Han synes ikke at være bleven opmærksom på varianten i sv. A, Nyland 1 a, Sv. Im. VII 6 s. 13.

dette optrin, ligesom Guldborgs blik tilbage over skulderen hører til den sagnform, hvor de indhentes under ridtet.)

En anden karakteristisk strofe er hans korte svar, da jomfruen spør om hans tavshed („mod“: „hjærteblød“). Den er i sig selv god nok som eneste udtryk for den hele sammenhæng; den er vist derfor fra denne enkelte rolle gået over i den bredere lyriske udmaling, som de fyldigste af adelsverleveringerne tillader sig (se foran s. 199 f.). Også jomfruens udklædning som smådreng turde høre hjemme dær, og siden have fundet vej ind i de bredeste former af adelsverlevering; i den korte form af Ribold, og endnu i adelsopskrifterne A C D mangler den¹.

Vi har intet virkeligt holdepunkt for at denne svensk-danske form skulde være afledt af Riboldvisen, væsenlig som den foreligger i adelsverleveringen. Navnet Ribold synes blot at være sivet ind, Hildebrand er den for denne form mest karakteristiske benævnelse på helten. Den naturlige forklaring er, at den udgår — med omdannelse og tillæmpelse — fra den Hildebrandvise, som vor „Hildebrand og Hildelil“ er en forkortet gengivelse af.

I modsætning til den opfattelse, der væsenlig søger grundformen indenfor den danske adelsverlevering, mener jeg at kunne opstille følgende stamtræ:

¹ Reeke formoder at versene om jomfruens udklædning hører hjemme i DgF. 401 „Ridder stjæler fæstemø af gård“ (i den anledning taler han om „bytten gårde“ i folkeviserne). Men er det sikkert, at en i Riboldvisen så udbredt formel skal gå tilbage til så ubetydelig og lidet kendt en vise som sit ophav? Er den ikke fra først af knyttet til den svenske form af Hildebrand-Riboldvisen, hvor den synes vel på plads, og derfra sluppet over i denne efterklang „Ridder stjæler fæstemø“? Med en så gammel og usædvanlig udbredt vise som Riboldvisen, kan vi ikke gå ud fra, at kun en enkelt form rækker tilbage til fjærne tider.

Eller, for at fremstille udviklingen lidt udførligere og tydeligere: 1) Udgangspunktet er en form af visen, hvor helten bærer navnet Hildebrand og hvor han sparer den listige gamlings liv og dernæst røbes af ham. Denne form har vi nu nærmest i Nordengland („Earl Brand“), og vi sporer den også på norsk grund, dels i Telemarken som islæt i den ene af de derværende former („A-type“), dels ved at den har tjænt som forbillede for den opr. norske Benediktvisen 2) Den egentlige Riboldvise (i sin ældste skikkelse) opstår på dansk grund o. 1300 eller lidt før, dog nærmest kun som en formel overarbejdelse af den oprindelige Hildebrandvise; dens kendetegn er de fremmedartede navne, en „greve“ som den der røber dem, og det mildere præg ved at man ikke tænker på at slå ham ihjel. Fra Danmark (sceneriet viser til Jylland) er den vandret over Norge (hvor den udgør hovedstoffet i den telemarkske A-type) til Island. Hos den danske adel i senere middelalder (14de—15de årh.) bliver fremstillingen noget fyldigere og yderligere lidt forfinet („Ribold var en grevesön). 3) Andensteds i Norden, fra først af måske i Sverig, træffes en form der har bevaret navnet Hildebrand; dens kendetegn er at det er det hvilende par der overfaldes af forfølgerne, og at buddet der røber dem spiller mindre (eller ingen) rolle; som nyt moment optræder til dels forklædning ved flugten. Vi har den i to hovedformer, dels omarbejdet til „jeg“-form som „Hildebrand og Hilde“ (DgF. 83), dels i ligefrem overlevering, som tidligst og renest forekommer i Sverig, men som også er trængt stærkt ind i nyere dansk almueoverlevering. 4) I England og Skotland har visen en særudvikling, der går tilbage til den tidligste Hildebrandvise, med den gamle mand hvis liv skånes: visens knudepunkt, dødsnævnelser, er ganske udvisket. I nordengelsk møder vi denne form, der mærkelig tro har bevaret mange af de oprindelige strofer. I Skotland optræder andre viser („Douglas“, „Erlinton“), der er friere digterske behandlinger af dette stof, i firlinjede strofer. Tabet af dødsnævnelser må altså gå tilbage til tidlig tid, siden disse ypperlige middelaldersdigte ikke kender den; og derfor må også visens grundform være forekommet i England på et endnu langt tidligere tidspunkt.

Den rimeligste forklaring på alt det foreliggende vil det være, om vi tænker os visen digtet f. eks. hos danske i Nordengland i 12te årh. og derfra omplantet til de hjemlige nordiske lande. Af

de her opståede former har den danske („Ribold“, så vel i sin ældre som i sin yngre skikkelse) haft en ikke ringe ævne til at brede sig til de andre nordiske lande, men også den eller de former, hvis udspring må søges i Sverige, har i senere tider vist deres udbredningsævne.

Dette videre udsyn over visens former indeholder en stærk opfordring til os om ikke uden videre at betragte den danske adels-overlevering som den ældste, ikke engang som den ældste form af Riboldsvisen, vi med de foreliggende kilder kan nå tilbage til.

V.

Jeg vender mig atter til Reckes arbejde. Noget af det værdifuldeste synes mig at være sammenstillingerne af en strofes eller verslinjes forskellige udformninger igennem de forskellige viser og viseopskrifter. Men det forekommer mig, at ingenlunde altid fremgår den af ham foretrukne læsemåde med logisk nødvendighed eller blot sandsynlighed af det fremlagte materiale.

Jeg tager som eksempel det udbrud, hvormed Guldborg standser Ribolds sværd. En grundtype for den hele række af udtryk har vi i „Hævnersværdet“ (DgF. 25):

Stil dig nu, hin brune brand!
stil dig i vor herres navn!

eller, som sidste linje oprindelig har lydt med et bedre rimord der nu kun er overleveret i den islandske Riboldsvise (foran, s. 190):

Stil dig nu, hin brune brand!
stille dig gud og den hellig ånd!

Deraf er afledt den form, der foreligger i islandsk tekst af Riboldsvisen:

Ribbald, stilltu þinn brand!
geymi þig guð og hinn heilagi and!

(Lidt mindre velbygget end den forrige strofe, fordi Ribold skal standse sværdet og gud atter ham, — en altfor sammensat tanke). Omsat i kendte danske folkeviseformler vil det hedde:

Ribold, Ribold, stil din brand,
du stil den i vor herres navn.

Men den form findes ikke. Den som vi finder i det meste af adelsverleveringen, er:

Ribold, Ribold, stil dit sværd,
du stil det i vor herres færd.

Her er „sværd“ den yngre afløser af det uddøende gamle ord „brand“, og „vor herres færd“ en nødhjælp i stedet for „vor herres navn“. En omdannelse af ganske samme art findes én gang til i Riboldsvisen. I dens søsterdigtning „Hildebrand og Hildelil“ findes:

Stiller eder, stiller eder, Hildebrand,
stiller eder i vor herres navn. (DgF. 83 B 23 jf. A 24).

Altså et udtryk der knytter sig nær til grundformlen. I Riboldsvisen finder vi dette sidestykke:

Du stille dig, Ribold,
du stil dig i vor herres vold. (DgF. 82 B 38).

Dette falder længere fra grundformlen, og „vor herres vold“ er ligesom „vor herres færd“ den mere søgte variant til „vor herres navn“.

Den jævne forskydning er her så kendelig som muligt, og når man skal vælge en form, som tilkommer Riboldsvisen, ligger det nær at tage den ældste, der er den hjemlet: „Ribold, Ribold, stil din brand! du stille den i vor herres navn!“ — Når Recke ikke gör dette, er det ud fra det princip, at de forskellige viser bør være så ulige som muligt. Da rimlinjen med „den brune brand“ er sikret for „Hævnersværdet“, mener han at måtte undgå den ved Riboldsvisen. Dette når han kun ved fra den sletteste af de islandske opskrifter, fra en overlevering der slet ikke kender en strofe om at standse sit sværd, at hente en linje frem der lyder: „Du lade min yngste broder kvær“ (*kyrr*). Oven i købet er denne betydning af „kvær“ ret vovet: ordet betyder den der bliver tilbage når andre fjernes, men her skal det betyde den der lever, når de andre ligger døde. Endelig er denne ny strofe kun skabt ved at ødelægge en overordentlig vel bevidnet gammel strofe om at lade den yngste broder leve til at føre tidender hjem.

Et andet eksempel af samme slags kan yderligere oplyse sagen (Recke s. 47). Både „Elverskud“ og „Ribold“ har den situation, at man vil trolove den døende ridders fæstemø med hans broder; men hun afslår denne udvej. Svaret lyder i adels-

overleveringen: „Det sker aldrig, men jeg må leve: jeg skal to brødre min tro give“ (ypperlige rimord i æ.-dansk: *live: give*). I stedet derfor har nyere jysk almueoverlevering: „Det er aldrig kommet i min how, at jeg skulde give to brødre min trow.“ Disse rimord er kun mulige i jysk folkemål; de findes tidligst i Grundtvigs kvarthskr. (år 1656), der her som oftere står almueoverleveringen nær. At „leve“ og „give“ ikke holdt sig på folkemunde er naturligt nok; ti *løww* og *gi* rimer ikke på jysk, og nyere dansk krævede ordstillingen ændret, så at „tro“ kom sidst i sætningen.

Recke søger ganske vist en anden forklaring af almueformen: „bag dens forvanskninger ligger øjensynlig en ældre, der lyder: Det kom mig aldrig i hove, jeg skulde to brøder love“. Men overfører vi disse linjer til æ.-dansk, viser rimet sin ubrugelighed: *i hugh — lovæ*. Derfor er det ikke værd at udgive denne strofe for andel end hvad den er: en nyere almuevariant til den middelalderlige strofe med „leve“ og „give“.

Reckes praktiske forsøg med at finde forskellige udtryk for samme tanke, for at kunne møblere viserne med så vidt muligt selvstændige strofer, viser sig her at være brud på den historiske sammenhæng. Og jeg henstiller derfor til ham at undersøge, om der ikke kunde være grund til at tro, at de visedigtende sangere til en vis grad har taget det sprogstof, de fandt paa deres vej, uden at de eller deres tilhørere har stillet nogen streng fordring om hvor original hver strofe skulde være.

Lad mig i denne forbindelse nævne en strofe i „Kvindemorderen“: dengang røveren vil dræbe den bortlokkede mø, ligesom han tidligere har gjort med otte andre,

Nu skal du være den niende,
svare skal du alle mine synder.

Recke ændrer strofen til: „Nu skal du den niende være, du skal alle synderne bære.“ Han vil have bedre rim, han vil helst af med det uklare „svare“ og helst undgå spørgsmålet om, hvis synder det er hun skal bære. Men rimet er vist godt i sent æ.-dansk (*nīndæ: sýndæ*, måske med selvdlydsforlængelse foran *nd*). „Svare“ i betydningen „have ansvaret for“ er netop gammelt visesprog og lovsprog¹, og har fra først af navneord til sig i hensynsform (oldn.

¹ „Tungen kan tale, men sjælen skal svare for dommen“ (DgF. 105 og Draumekvæde); *thā skulæ the swaræ a domædagh* (Jyske lov, fort., jf. 2, 64).

svara solum). Tanken, at den der dræber en, kan pålægge ham ansvaret for sine synder, gøre ham til sonoffer, er — så topmålt uretfærdig den end forekommer i denne sammenhæng — dybt indgroet i gamle tiders opfattelse af offer¹. Der er ingen grund til at ødelægge eller afsvække alle disse gamle træk i sprog og tænke-måde og at sætte andre rimord med ringere sætningsvægt i stedet. Når den gammeldanske overlevering, trods det medtagne rim, har holdt så fast ved disse linjer, er det et vidnesbyrd om deres alder.

Et andet gammelt kulturtræk er det, at jomfruen vækker den bundne røver før hun dræber ham. Således vækker også Amled sin stefader; og lignende optrin findes i islandske sagaer. De gamle danske og de fleste norske og svenske opskrifter af „Kvindemorderen“ kender ingen anden grund til at hun vækker ham, end det umandige ved at dræbe en sovende fjende. Dette tilfreds-stiller ikke Recke; han mener at situationen er bygget over den „pointe“ at jomfruen har lovet ikke at svige ham i søvne. Han har medhold i denne opfattelse hos nydansk overlevering, en enkelt svensk opskrift og — svagere — en norsk. Rigtignok er disse strofer meget svage i formen. Men deraf udleder han ikke den slutning, at de er sent opståede, — men derimod at man ved gætning bør lave andre og bedre.

Mon der ikke var grund til at holde hævd over den gamle moralopfattelse og over det i de bedste viseoverleveringer bevidnede? Den nydanske overlevering er en opdigtning, hvortil den tyske kvindemordervise har ydet rigelige bidrag, og ikke nogen umiddelbar fortsættelse af den ældre tankegang. Og endelig turde det være højst tvivlsomt, om det er poetisk rigtigt at lade en pointe i den grad være det afgørende punkt i visens handling. Efter mit kendskab til viserne vil en bred, plastisk fremhæven af situationens væsenlige træk betyde langt mere for denne digtning end den fine overvejelse af hvorledes handlingen kan se så virkelighedsagtig ud som muligt. I de andre kvindemorder-digtninge vil man også finde langt mere af jomfrulistsens hovedsituation end af den finere udmejsling.

¹ Læsemåden i A er naturligvis den rigtige, „svare skal du alle mine synder“. De andre opskrifter har „deres synder“, hvis retmæssige plads er da strofen forekommer anden gang (som jomfruens ord). Også her kunde „mine“ været brugt; at det ikke sker, skyldes vel trang til variation, og den omstændighed at jomfruen ikke i visen bærer nogen egenlig syndeskyld.

Gennemlæser man Reckes rekonstruerede tekster i sammenhæng, vil det være iørefaldende, hvor nær de er i slægt med adelsoverleveringen i sin fyldigste, fineste, detaljerigste form, især således som den fremtræder i det berømte Karen Brahes folio-håndskrift. Lad ham i enkeltheden stå så frit han vil, så er arten og stilen utvivlsomt denne, og ikke nogen anden gruppe af nordisk visesangs. Allerede heri ligger en ret kraftig (eller nøjagtigere talt ret spinkel) ensidighed. Men dertil kommer at de rekonstruerede tekster får en lille bilyd af den endnu yngre adelssang; til tider synes man ikke at høre „Karen Brahe“, men snarere det 17. årh.s bearbejdere: Dorothea Thott eller Kirsten Basse. Der er lidt af den samme korrekthed, der ofrer et gammelt rim eller gammel udtryksmåde for det i skriftsprog tilladelige. Grunden er let at se; ikke at han i mindste måde efterligner dem, men de er blevne til under samme vilkår: ikke ved umiddelbar leven videre på tradition, men ved en forfatter, der sad med de skrevne tekster foran sig, og som havde en del af sin poetiske dannelse udenfor visedigtningen.

Her er øjensynlig et vanskeligt punkt for den der skal rekonstruere viserne. Den rene eller ægte visestil er ikke let at gribe; man glider uvilkårlig ind i den ene eller anden art af overlevering. Men den danske adelsoverlevering i sin mest detaljerede form er noget tvivlsom som forbillede.

I valg af omkvæd har Recke en forkærlighed for det rent lyriske eller lyrisk ræsonnerende. Her var der anledning til at være på sin post, netop fordi den foreliggende adelsoverlevering, ja vel den hele overlevering, har en trang til at lade dem formere sig. Brugt med måde er de gode. Men når man opstiller det princip at omkvædet skal forholde sig så logisk som muligt til visens indhold, får man for mange af dem: de kan nemlig passe overalt.

Den modsatte gruppe er dem, der kort antyder visens handling. At de er gamle, vil vist ingen nægte; de genfindes på Island og i de nærmeststående franske og engelske middelalderviser. Men jeg tror ikke, at Recke ret har fået øre for deres poetiske ejendommelighed: netop fordi de har så lidt lyrik i sig selv, er de des klingrere en sangbund for visens stemning.

Jeg må tilstå, at jeg i Liden-Kirstin-visen ikke bliver rørt

nok ved at „de fruer bærer lønlige kvide“, og gjerne havde nøjedes med ridtet: „Den blide — vi skulle til hove ride“ (isl., med spor i dansk og sv.). Og jeg vil nødig 32 gange give jomfru Vendelråd den formaning: „I lyder ikke på de råd end!“, når jeg har den glimrende variant: „Se, Vendelråd, til ære din!“¹. Som indstev i visen, som røst fra samvittighedens dyb, dukker ordet om at vogte sin jomfruære frem under hver af ridderens lokkesange og ude i skoven, hvor han har ført hende.

Naturligvis er det mere fordringsløst at optage A-tekstens „Men linden gror — i lyder ikke på de råd end“. Men det er altid en tvivlsom dyd at sætte det fordringsløse i højsædet. At finde ydre spor af dette omkvæd, fordi nogle opskrifter af visen indeholder ordene „i lyder“ i anden forbindelse, er vilkårligt. Kun to sæt af omkvæd har ydre vidnesbyrd for at have fulgt visen, det ene: „Se, Vendelråd, til ære din — i lyder på favr ord“ (ell. desl.), det andet: „Blandt fugle og dyr — se folen fører liget over hede“². Det af Recke foretrukne omkvæd findes kun i en eneste opskrift (Karen Brahe folio), og hvad værre er, det mangler en egen melodi; dets rytme røber, at det er et forsøg på at underlægge „Se folen —“s melodi en mere passende tekst. Det er muligt, at sangeren har ladet sig påvirke af det andet gamle omkvæd („I lyder —“), men han kan også have skabt det af sig selv. Det hele har ikke noget oprindeligt ved sig; det er et udslag af den ret formuldendte, men lidt sene kunst, der karakteriserer Karen Brahe folio.

I modsætning dertil har vi altså de to andre sæt af omkvæd, som de eneste der har vægtig overlevering bag sig. Det ene („Se Vendelråd —“) er sikkert visens oprindelige eje; ti det er vistnok alle omkvæd, der spiller på handlingens individuelle træk. Men det er tidlig blevet forvansket: „ære“ (eller „hæder“) fejlhørt som „herre“, og det findes nu kun i en gl. dansk og to norske opskrifter.

„Se folen --“ har derimod båret visen ud over de tre nordiske lande, støttet af en ypperlig melodi, og er selv — med sin

¹ Overleveret: „til ædelig herre din“, „til herre sin“.

² Nr. I. forekommer ren i d. C. og n. I., desuden blandet med II. i d. B.; alle de andre opskrifter har II. (Opskrift D er, hvad Recke med et træffende ord kalder et pulterkammer; dens „Under disse grønne“ kan henføres til en hvilken som helst af de brudstykker hvoraf den er sammensat.)

vilde stemning — en storartet baggrund for visens voldsomme handling. Vi lærer heraf — hvad alle vil kunne vidne om, der har hørt Laubs fornyelse af visen i Jerndorffs og hans kors foredrag — at selv et omkvæd, som indeholder faktiske ting, der er fremmede for visens tekst, kan virke i høj grad forstærkende på dens indtryk¹.

Recke har -- støttet til en henkastet ytring af Sv. Grundtvig — opstillet en hypotese om, hvorledes fole-omkvædet er opkommet: en opskrift fra Schweiz („tysk M“) ender med, at røveren bindes til hestens hale og slæbes ihjel, og ved indvirkning fra tysk på den danske overlevering skal det være kommet ind i vort omkvæd. En sådan udviklingsgang vilde ikke stride mod det ovenfor udviklede; men jeg må af mange grunde holde den for urigtig. Der er allerede stor forskel på at henrette en mand på denne måde og at slæbe hans hovedløse krop af sted; og den umiddelbare betydning af at „folen fører liget over hede“ er vist slet ikke, at det „drages“ afsted, men at den døde er læsset på hesten. Hertil kommer, at den gl. danske overlevering ellers ikke har påvirkning fra tysk, at den nynordiske overlevering kun har modtaget indflydelse fra den ældre tyske (nedertyske) form af visen, og at handlingssammenhængen i „tysk M“ kun kan tænkes, når visen er bleven forvansket til at broderen redder hende (den overtyske form); og selv i den eneste foreliggende opskrift er dette træk ikke skilt bestemt ud fra andre beslægtede, hvor han hliver hængt; her binder broderen vidjen om hans hals og lader hesten slæbe ham efter sig. Omkvædets tyske oprindelse kan vi derfor lade ligge. Det må snarere, ligesom ikke så få andre omkvæd, repræsentere en ældre tabt vise.

En anden gruppe af omkvæd har allermindst Reckes interesse; det er dem man kunde kalde de geografiske. For Riboldvisen eksisterer der et sådant: „Så højt under skove — de danske rider gennem Norge“ (gammelt rim *skōghæ: Nōrægh*). Han finder det slet ikke værd at nævne, skönt det hænger sammen med en ganske mærkelig ødansk-norsk overlevering (DgF. II 371. III 854; jf. ovfor. s. 198). Der er endvidere Liden-Kirstin-visens: „Så herligt ganges de pibe — imellem Roskild og Ribe“, hvori han kun kan se „meningsløs lrummlarum“. En mere ædruelig kritik vil vel sige, at det rummede en mening som vi nu manglede nøglen (o: stevstammen) til. Det er så heldigt, at den er bevaret i et par utrykte færøske viser:

¹ Jeg vil i forbigående nævne, at i sangteksten (Laub, D. folkeviser med gl. melodier, nr. 2) har udg. indsat A.s tekst til indstev „Men linden gror“ som en for nutidens tilhørere mere forståelig variant end „Blandt fugl og dyr“.

Her var leg, og her blev trådt,
— så herlig ganges de pibe —
imellem Roskild og Ribe.

En stærk dans under åben himmel, hele Danmark over, er det billede som omkvædet maler; og det er i sin voldsomhed ikke ilde stemt sammen med den gængse dansk-svenske form af visen, hvortil det hører. Hvis vi vil rekonstruere Liden-Kirstin-visen med de gamle jyske opskrifter som grundlag, vil et sådant omkvæd også være på sin plads; ikke derimod, hvis man — som Recke — på det afgørende punkt følger den islandske form.

Bedre i takt med visernes tankegang er Recke, når han dvæler ved omkvædet „Hvem bryder løv udaf lindetræ? — hvem træder duggen af jorden?“ „Synes oprindeligt at sigte til en improviseret brudeseng,“ siger han (s. 184); og anden opfattelse kan man næppe komme til, hvis man overhovedet skal søge løsningen i selve folkeviserne. Desuagtet er det galt. At bryde grønne grene og plante dem omkring agrene, og at gå ud i den våde eng for at „træde duggen af jorden“, er i den grad faste og væsentlige træk i den folkelige helligholdelse af midsommernatten, at en halv lighed med en folkevisesituation intet kan betyde. Når vi derimod mindes, at S. Hans nat fejredes med ungdommens dans ved helligkilderne, er der ingen tvivl om at et sådant omkvæd i sin bund er midsommers-lyrik. Vi har atter her omkvæd, som ikke logisk, men stemningsmæssig er forbundne med visen, og egentlig spiller på faktiske forhold udenfor dem. Selvfølgelig ser jeg ikke deri en grund til at vrage et sådant omkvæd i et udvalg af vore folkeviser; men det giver os noget at tænke på: om vi overhoved har ret til at vrage et omkvæd, fordi det ikke hænger logisk sammen med visen.

Jeg må her minde om de spring i tanken indenfor den folkelige lyrik, som Rich. Steffen i sin bekendte disputats om den enstrofge lyrik har fremhævet som et af de mest karakteristiske træk indenfor det digtende folks ytringer. Dog vil jeg — ligesom Recke — vanskelig kunne tænke mig selve visens forfatter som ophav til de altfor afvigende omkvæd. Men vi véd ikke, hvor langt det går tilbage at digteren sammen med melodi låner omkvædets ord. I hvert fald har visens overlevering på folkemunde tilstedt en sådan overførelse og derved skabt en egen springsk skønhed, der åndelig er i slægt med modsætningerne i den „enstrofge lyrik“.

Så er der „Åge og Else“, hvor Recke søger at genskabe den oprindelige stevstamme:

To møer slynger guld;
den ene græder sin fæstemand af muld;
så loved hun den ridder huld.

og bruger den sidste linje som omkvæd. Det turde være en tvivlsom vinding at få ordet „huld“ med i omkvædet; det simple ud-sagn at hun har lovet eller trolovet ham vilde være af større poetisk styrke, — og det var fuldt tilladeligt at afkorte stevstammens linjer, når de bruges i omkvædet. Men forøvrigt er selve den formodede stevstamme urigtig. Man kan se det ved at sammenligne den med den overleverede forstrofe:

Der sidder tre møer i bure,
de to slynger guld;
den tredje hun græder sin fæstemand
under sorten muld.
For hun har trolovet den rige.

Det er en af folkedigtningens love, hundred gange mere ufor-gængelig end de metriske former, der her er tale om, at når tre personer indføres, interesserer man sig for den sidste, men når to personer indføres, for modsætningen imellem dem. Den over-leverede forstrofe er det skønneste eksempel på regelens rigtighed; den nydigtede i skarpeste strid med den. Man vil yderligere lægge mærke til, at den overleverede — netop som visernes forstrofer plejer — kun indeholder et situationsbillede af ganske hverdagslig art, medens den nydigtede indeholder en handling: den dødes gen-komst. Og endelig er også en gammel sprogform (at græde med ligefrem genstand efter sig) gået i sin grav til fordel for en strofe i fejlfrit skriftsprog.

Når Recke på dette punkt har vovet sig langt ud, ligger der en sikkert rigtig iagttagelse til grund for hans slutningsrække, nemlig den at i de to ældste viser i dette versemål, „Sivard og Brynhild“ og „Aage og Else“, fylder sprogstoffet dårlig; de an-vender formler, der ellers er tolinjes, og mangen strofe vinder ved at presses ned til to linjer. Han slutter, at det er ældre tolinjes-viser, og gör forsøget på at genskabe dem tolinjede. Her er dog grund til at henstille, om ikke selve grundfænomenet kan have en anden årsag, f. eks. at digterne var vant til at anvende tolinjes-strofer og ikke straks kunde frigøre sig; noget lignende ser man

ofte ved forsøg i ny versemål i den senere folkevisetid. I hvert fald har systematiseringen ført Recke for vidt¹.

Også i den anden tilsvarende vise er omdannelsen for voldsom. Overleveret er:

Sivard haver en fole,
den er så spag,
han tog stolt Brynild af glarbjærget
om lysen dag.

Recke omsætter det i en tolinjes, hvor Sivard „tog ud Brynild, i bjærget sad“. Han har hermed inddigtet et nyt motiv, at Brynhild er bjærgtagen og bliver befriet. Men det passer meget dårligere end det overleverede. Det passer dårligere i visen; ti møen på glarbjærget sidder jo netop dær som belønning for den, der kan ride op ad bjærget og vinde hende; hendes bortgivelse til helled Hågen er dermed brud på det satte vilkår. Og som form af Volsungsagnene er det slettere; overalt er der sat et vilkår for at vinde Brynhild, og dette udfører Sigurd i Gunnars skikkelse; indblandingen af en befrielse fra bjærgtagning må medføre en slappelse af grundproblemet.

Det er en vanskelig sag at ændre sagnformen for en metrisk konsekvens' skyld. Men det er overhoved ilde at ændre sagnformen. Svend Grundtvig gjorde det i sine første (folkelæsnings-) redaktioner i to visers slutning — Sivardvisen og Agnete —, men afholdt sig derfra senere; og i nutiden vil vi stærkere beundre hans mådehold end hans digterske rettelser. Dr. Recke vil også kunne opnå denne beundring.

Jeg er her kommen til grænserne for hvad dr. Recke forsøger med sine „tekstredaktioner“, og for hvad der i det hele kan voves af den der vil genskabe viserne i en form der er deres kunstneriske anlæg værdig. Jeg har ikke søgt at dække over modsætninger imellem vore opfattelser, snarere at understrege dem, for at almenheden kan dømme klarere om sagen. Men jeg kan ikke slutte uden endnu en gang at understrege, at dr. Reckes bog rummer en fylde af ny viden og har udkastet nye tanker til løsning af æmnets vanskeligheder; og at jeg ikke tvivler om at dette hans arbejde vil blive efterfulgt af andre, der endnu fuldere udnytter fordelene ved den af ham grundede undersøgelsesmåde.

¹ Også hypotesen om strofens hjemlige oprindelse er meget vovet; se Ker, *On the Danish Ballads* (The Scottish Hist. Review 1904) 372—74; DSt. 1907, 18.

KULTUR OG FOLKEMINDER

DE FORHISTORISKE TIDER I EUROPA.

Sophus Müller, De forhistoriske tider i Europa. („Verdenskulturen“ II bd., s. 1 – 126).

I først udkomne del af det store værk „Verdenskulturen“ har direktør, dr. phil. S. Müller offentliggjort sit arbejde over Europas forhistorie, et arbejde, der allerede tidligere har set lyset i tysk udgave ved prof. Jiriczek.

Dir. Müller har her givet det første store overblik over resultaterne af de utallige, i alle lande drevne enkeltundersøgelser; og allerede derved indtager arbejdet en særlig plads i den arkæologiske literatur. Men han har tillige til grund for dette overblik lagt et udpræget personligt syn på kulturudviklingen i sin helhed, dens kilder, dens væxt og dens virkninger; og gennem det hele arbejde tegner dette syn sig klart og bestemt ved undersøgelsen af de mange kredses eller tidsafsnits indbyrdes forhold til hovedkilden.

Resultatet er fremsat i følgende fem punkter (s. 30):

„1) Syden var den ledende og ydende kulturmagt; den ydre kreds og da navnlig Norden fulgte efter og modtog.

2) Indholdet af Sydens kultur meddeltes kun afknappet og i uddrag;

3) tillige blev det ændret og omformet;

4) men det trådte da oftere i de fjernere egne frem med en stor fylde og med ejendommelighed;

5) dog dette først til anden og senere tid end den, hvori de samme elementer opr. havde hjemme i syden.“

I al almindelighed „frembyder yderkulturen på mange punkter en mærkelig blanding af oprindelig ældre og yngre træk, og endog kan disse ved en udbredelse over lange afstande optræde i anden følgeorden end på det oprindelige hjemsted i syden“ (s. 32).

Disse punkter er hovedresultatet af dir. Müllers omfattende studier i evropæisk arkæologi, og de er med stor klarhed og skarphed begrundede og anvendte i det foreliggende arbejde. Dir. fremhæver selv, at de står i modstrid med andre ansete forskeres teorier, bl. a. med prof. O. Montelius. Forskellen mellem dir. Müllers og prof. Montelius' synsmåde er imidlertid ikke bare det forskellige syn på de kronologiske bestemmelser, men også den højst forskellige værdsættelse af typologien. Dir. Müllers stilling til disse to spørgsmål er med al mulig klarhed fremsat i det foreliggende arbejde. „Årstallet hører hjemme i historien; på forhistorisk område kan der kun angives tidsrum, mere eller mindre rummelige efter forholdene — og dertil med usikre og forskydelige grænser“ (s. 37). Og: „Når det siges, at dette (o: typologien) skulde være en egen ny under-

søgelses-metode, navnlig en ny vej til at finde sikrere tidsbestemmelser, end der ellers kunde opnås, da er dette en fejltagelse" (s. 38).

Men når den stærkt drevne typologi fører prof. Montelius til en ganske anden kronologi end den af dir. Müller fremsatte — „forholdsvis liden retardation" mener prof. M. — saa følger deraf endvidere en anden opfattelse af punkt 1—4, med andre ord af yderkulturens hele stilling, og man vil på flere punkter nærme sig til dr. Pinkas teori: at Norden ikke bare var den modtagende part, men at det selv sad inde med skaberevne og ydende kraft.

Dir. M.s stilling til typologien må imidlertid siges at være både klar og logisk; og opgiver man altså at bruge typerne til tidsbestemmelser, som de dog aldrig kan gøre sikre, beregner man kulturspredningen og retardationen ud fra praktiske i stedet for rent teoretiske synsmåder, så føres man følgestrengt til dir. Müllers opfattelse af yderkredsene som de modtagende, de ofte sent modtagende, men da omformende og udviklende.

Det kan tilføjes, at der til støtte ved læsningen meddeles en skematisk oversigt over periodernes vekslen indenfor de forskellige områder. Denne tidstavle er ikke bare særdeles klar og overskuelig, men også ret nødvendig, da teksten på grund af de talrige enkeltheder og den ringe plads ofte selv mangler overskuelighed. Endvidere er hvert afsnit forsynet med literaturhenvisninger.

V. la Cour.

VEDTÆGTER FOR SELSKABET »NORDISKE FOLKEMINDEFORSKERE«

(*Vedtagne d. 1. nov. 1904 og 21. marts 1905*)

§ 1. Selskabets formål er udgivelse af nordiske folkeminder. Under særlige forhold kan der i stedet for udgivelse træde håndskrevne værker, udarbejdede efter selskabets udgiverregler.

Udgiverarbejder vedrørende folkeminder i almindelighed falder ind under selskabets virksomhed, for så vidt de indeholder et fyldigt nordisk stof.

§ 2. Selskabets sæde er i København.

§ 3. Udgivelsen sker i reglen ved selskabets egne medlemmer.

§ 4. Efter at et skrifts udgivelse foreløbig er bestemt, nedsættes et udvalg, der i forening med udgiveren (eller udgiverne) drøfter grund-sætningerne for udgivelsen. Udvalget gør indstilling til selskabet om udgivelsesmåden og om overslaget til omkostninger. Endvidere tilser udvalget arbejdet under dets udførelse.

Udvalgets medlemmer kan på ethvert punkt forlange at se såvel manuskriptet som korrekturerne; intet kan rentrykkes, før det er godkendt af udvalget. I tilfælde af uenighed mellem udvalg og udgivere kan hver af parterne kræve sagen henskudt til selskabets afgørelse.

For udvalgets tilsyn gives i almindelighed ingen løn.

I hvert bind af selskabets skrifter trykkes på første blad efter titelbladet beslutningen om værkets udgivelse med medlemmernes navne

i alfabetisk orden. Omslag og titelblad forelægges forretningsudvalget inden rentrykningen.

Under særlige forhold, f. eks. når der foreligger manuskript af større omfang, kan der, inden udgivelsen er vedtaget, nedsættes et udvalg til prøvelse af samme.

- § 5. Selskabet bestemmer for hvert enkelt skrift udgiverlønnens størrelse samt antallet af udgiverens og tilsynsudvalgets frieksemplarer, og afgør om selskabet selv bør overtage forlaget eller overdrage det til nogen anden.

Hvis arketallet vokser væsentlig ud over det i overslaget anslåede, forelægges sagen for selskabet.

Af det ved salget indkomne dækkes først selskabets løbende udgifter. Resten anvendes i overensstemmelse med selskabets formål.

Udgifter til korrekturgodtgørelse afholdes som regel af pågældende udgiver.

- § 6. På hvert årsmøde vælges et forretningsudvalg på tre medlemmer og en udfyldningsmand. Udvalget vælger af sin midte en sekretær og fordeler i øvrigt forretningerne mellem sine medlemmer. Den af de tre, der længst har haft sæde i udvalget, kan ikke genvælges straks; har flere siddet lige længe, afgøres det ved lodtrækning, hvem der ikke kan modtage genvalg for det følgende år.

Forretningsudvalget styrer selskabets pengeforhold og afgør de løbende forretninger.

Der føres en protokol over selskabets møder og hvad der vedtages, samt en bog over indkomne og udgående skrivelser, og en kassebog.

- § 7. I hvert års februar eller marts måned afholdes et årsmøde, hvor forretningsudvalget aflægger beretning og regnskab for det sidst udløbne kalenderår og fremlægger udkast til årsoverslag for det næste. For øvrigt indkalder forretningsudvalget møde, så ofte det finder det fornødent, eller når to medlemmer ønsker det.

Den i forrige paragraf nævnte udfyldningsmand synrer årsregnskabet, hvorefter det onsendes til medlemmerne.

- § 8. Nye medlemmer kan kun optages på et møde, hvor tre fjærdedele af de tilstedeværende og halvdelen af samtlige selskabets medlemmer stemmer for optagelsen. Afstemningen foregår skriftlig.

Hvert medlem af selskabet har ret til et eksemplar af de skrifter, som selskabet udgiver.

Nyoptagne medlemmer kan få frieksemplarer af dem af selskabets skrifter, som dette selv har på forlag. Udtrædende medlemmer modtager slutningen af de ved deres udtrædelse løbende arbejder.

- § 9. Ved forefaldende afstemninger afgøres alt ved simpel stemmeflerhed. Kun til antagelse af nye skrifter og til forandring af vedtægterne kræves to tredjedele af de tilstedeværende; og nye medlemmers optagelse sker på den i § 8 nævnte måde.

Medlemmer bosatte udenfor København kan indsende skriftligt votum.